كيمياء السعادة

HÜCCETÜ'L-İSLÂM

İMAM

GAZÂLÎ

RAHMETULLAHİ ALEYH

Kimyâ-yı Saâdet

2

SEMERKAND

SEMERKAND: 63
Tasavvuf Klasikleri: 21
yayin@semerkand.com
ISBN: 978-605-159-559-7 (tk)
978-605-159-561-0 (2. cilt)

Yazar : İmam Gazâlî
Tercüme : M. Ali Özkan
Editör : Sirâceddin Önlüer
Dinî Tashih : Eser Sazak
Muhammed Danışman
Mustafa Uslu
Abdülhakim Ölmez
İmla Tashihi : Mehmet Günyüzlü
Arapça Tashih ve Tahriç : Adem Ürün
Kapak : Serhat Özalp
İç Tasarım : M. Vehbi Ümit
Baskı : Ertem Basım
Başkent Organize
Sanayi Bölgesi
22. Cadde No. 6
Malıköy-Ankara
0312 640 16 83
(yaygın dağıtım)

Eylül 2020, İstanbul
1. Baskı

© Bu eserin tüm yayın hakları
Semerkand Basım Yayın Dağıtım A.Ş.'ye aittir.

GENEL DAĞITIM

POZİTİF DAĞITIM
TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak. No. 3 Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

EROL Medien
AVRUPA EROL Medien GmbH Kölner Str. 256 51149 Köln
Tel: 02203/369490 **Fax:** 02203/369491 0www.semerkandonline.de

كيمياء السعادة

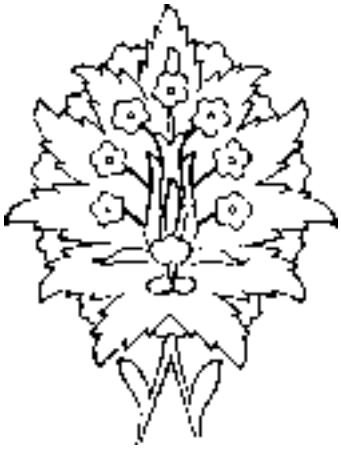
HÜCCETÜ'L-İSLÂM
İMAM
GAZÂLÎ
RAHMETULLAHİ ALEYH

Kimyâ-yı Saâdet

2

Tercüme
MEHMET ALİ ÖZKAN

SEMERKAND

İÇİNDEKİLER

MUÂMELÂT

BİRİNCİ BÖLÜM

YEME İÇME ÂDABI 11

1. Konu: Yemekten Önce Dikkat Edilecek Edepler 12
2. Konu: Yemek Esnasındaki Edepler 14
3. Konu: Su İçmenin Edepleri 16
4. Konu: Yemekten Sonra Dikkat Edilecek Edepler 18
5. Konu: Başkalarıyla Yemek Yemenin Edepleri 18
6. Konu: Din Kardeşlerine Yemek Vermenin Fazileti 20
7. Konu: Birbirlerine Ziyarete Giden Dostların Yemek Yeme Edepleri ..22
8. Konu: Konuk Severliğin Fazileti 27
9. Konu: Davet ve İcabetin Edepleri 28
10. Konu: Davete Katılmanın Edepleri 32
11. Konu: Yemeği Hazırlamanın Edepleri 32
12. Konu: Ziyaretten Dönmenin Edepleri 34

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİLİĞİN EDEPLERİ 35

1. Evliliğin Fayda ve Âfetleri 36
2. Nikâh Akdinin Edepleri ve Evlenirken
   Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 46
   Evlenilecek Kadınlarda Aranacak Özellikler 49

3. Evlilik Öncesinden Sonuna Kadar Yaşamanın Edepleri 53
Kocanın Hanımı Üzerindeki Hakları 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZANÇ ve TİCARET 73

1. Helâl Kazancın Fazileti ve Sevabı 74
2. Helâl Kazanç İçin Bilinmesi Gerekenler 79
Birinci Akid: Alışveriş 79
Birinci Rükün: Satıcı ve Alıcı 79
İkinci Rükün: Alımı ve Satımı Yapılan Mal 81
İkinci Akid: Riba (Faiz) 85
Üçüncü Akid: Selem 87
Dördüncü Akid: İcâre (Kiralama) 89
Beşinci Akid: Kırâz 93
Altıncı Akid: Şirket (Ortaklık) 95
3. Muamelede Adalet ve İnsafı Gözetmek 96

BİRİNCİ KISIM

ZARARI UMUMİ OLANLAR 97

İKİNCİ KISIM

ZARARI HUSUSİ OLANLAR 103

4. Alışverişte İhsan ve Güzel Davranış 111
5. Tüccarın Dünya ve Ahiret İşlerinde Dini Adına Dikkatli Olması 117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HELÂL ve HARAMLAR 127

1. Helâl Kazancın Sevabı ve Fazileti 128
2. Helâl ve Haramın Dereceleri 134
3. Helâl ve Haramı Ayırmak 140
4. Sultanların İhsanı, Onlara Selâm Durmak ve

Helâl Mallarından Almak 144
Halkın Sultanla ve Memurlarıyla Olan İrtibatı 145
Sultana Yakın Olmaktaki Tehlikeler 147
Sultandan Mal Almanın Şartları 157

BEŞİNCİ BÖLÜM
KARDEŞLİK HUKUKU 161

1. Allah İçin Dostluk ve Kardeşlik 161
Allah İçin Sevmenin Hakikati 168
Allah İçin Düşmanlığın Hakikati 170
Allah İçin Kızanların Dereceleri 172
2. Sohbet Hukuku ve Şartları 174
Sohbet ve Dostluk Hakları 176
3. Müslümanların, Komşuların, Akrabaların ve Kölelerin Hakları 193
Müslümanların Hakları 194
Komşuların Hakları 221
Anne Babanın Hakları 227
Evlatların Hakları 229
Kölelerin Hakları 233

ALTINCI BÖLÜM
UZLETİN EDEPLERİ 237

1. Uzletin Faydaları 239
2. Uzletin Âfetleri 251
3. Uzletin Edepleri 261

YEDİNCİ BÖLÜM
YOLCULUK EDEPLERİ 263

1. Yolculuk Niyeti, Edepleri ve Çeşitleri 264
Yolculuğun Başında ve Sonunda Uyulması Gereken Zâhirî Edepler 270
2. Yulculuk Ruhsatları 277

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SEMÂ ve VECDİN EDEPLERİ 283

1. Konu: Semâın Helâl, Haram ya da Mubah Olması 283

Semâda Bulunan Haramlar 291

2. Konu: Semâın Etkileri ve Edepleri 297

Semâın Edepleri 306

DOKUZUNCU BÖLÜM

İYİLİĞİ EMRETMEK, KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMAK 309

1. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Farziyeti 309
2. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Şartları 315

Birinci Rükün: Nehyeden Kimse 315

İkinci Rükün: Menedilecek İşler 319

Üçüncü Rükün: Kötülükten Menedilecek Kimse 322

Dördüncü Rükün: Nehyi Münkerin Nasıl Yapılacağı 326

Muhtesibin (Kötülüğü Menedenin) Edepleri 331

3. Günlük Hayatta Alışılmış Münkerler 336

Camilerdeki Münkerler 336

Pazarlardaki Münkerler 337

Cadde ve Sokaklarda İşlenen Münkerler 338

Hamamlarda İşlenen Münkerler 339

Misafirlikteki Münkerler 339

ONUNCU BÖLÜM

HÜKÜM ve İDARE 341

MUÂMELÂT

BİRİNCİ BÖLÜM

YEME İÇME ÂDABI

İbadete götüren yollar ibadetten, yolun azığı olan şeyler ise yoldan sayılır. O halde din yoluna ulaştıran şeyler de dinden sayılır. Din için yemeğe ihtiyaç vardır. Tüm sâliklerin maksadı rü'yetullahtır. Bunun da tohumu ilim ve ameldir. İlme ve amele devam etmek ise vücudun sağlıklı olmasına bağlıdır. Bu da yemeksiz ve susuz olmaz. Hatta yemek din yolunda zaruri bir ihtiyaçtır. O halde bu da dinden sayılır. Yüce Mevlâ,

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

"Temiz şeylerden yiyin ve salih amel işleyin" (Mü'minûn 23/51) âyetiyle buna dikkat çekmiş, yemekle salih amelin arasını birleştirmiştir.

Her kim ilim ve amel kuvveti bulmak, ahiret yolunda ilerlemekte güç elde etmek için yemek yerse, onun yediği ibadet olur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ حَتَّى فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيهِ وَإِلَى فِي امْرَأَتِهِ

"Kişi, kendi ağzına ve hanımının ağzına götürdüğü her lokma için sevap kazanır."[1]

1 Buhârî, İmân, 41 (nr. 56); Müslim, Vasiyyet, 1 (nr. 5); Ebû Davud, Vesâyâ, 2 (nr. 2864); Tirmizî, Vesâyâ, 1 (nr. 2116); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/172.

Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] böyle buyurmasının sebebi, müminlerin yeme içmekten maksadının ahiret yoluna ulaşmak olmasıdır.

Din yolunda yemek yemenin belirtisi; acele ve telaşla yememek, helâlinden ve ihtiyacı kadar yemek, yeme içme edeplerine dikkat etmektir. Yeme içmekte birtakım sünnetler bulunur. Bunlardan bazısı yemekten önce, bazısı yemekten sonra, bazısı da yemek arasındadır.

1. Konu: Yemekten Önce Dikkat Edilecek Edepler

Bunlar yedi tanedir:

Birincisi: Yemekten önce elleri yıkamaktır. Çünkü yemeği ahiret azığı niyetiyle yemek ibadet olur. Bu, ezandan önce abdest almaya benzer. Bununla birlikte el ve ağız daha temiz olur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ يَنْفِي الْفَقْرَ

"Yemekten önce abdest almak (elleri yıkamak), fakirliği giderir."[2]

İkincisi: Yemeği, yere serilen bir yaygı üzerine koymaktır. Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir yiyecek getirildiğinde, onu yere (bir yaygı veya bezin üzerine) koyardı. Bu, tevazua daha uygundur. Bu olmadığı zaman, sofra üzerinde yerdi. Çünkü sofra, seferi (yolculuğu) hatırlatır. Kişi yolculuğu hatırlayınca, ahiret yolculuğu aklına gelir ve orada ihtiyacı olan takva azığını düşünür. Bununla birlikte havanda yemek de uygundur, bu yasaklanmış bir şey değildir. Fakat selefin âdeti sofra üzerinde yemekti. Allah Resûlü de [sallallahu aleyhi vesellem] sofrada yemek yemiştir.

Üçüncüsü: Sofraya güzel bir edeple oturmak ve bu hali sonuna kadar devam ettirmektir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] yemek yer-

2 Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, 1/205 (nr. 310); Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 7238, 7239; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 8/81 (nr. 7162).

ken çok defa dizleri üzerine çöker ve ayakları üzerine otururdu.[3] Çok defa da sağ ayağını dikip sol ayağı üzerine oturur ve şöyle buyururdu:

لَا آكُلُ مُتَّكِئًا إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ، آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ، وَأَجْلِسُ كَمَا يَجْلِسُ الْعَبْدُ

"Ben yaslanarak yemek yemem.[4] Ben sadece bir kulum; kulun yediği gibi yer, yine kulun oturduğu gibi otururum."[5]

Dördüncüsü: Yemeği, şehvet için değil, Allah Teâlâ'nın taatine kuvvet elde etme niyetiyle yemektir. İbrahim b. Şeybân [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Seksen senedir arzuladığım için bir şey yemedim (sadece Allah için ibadet ve taate kuvvet bulayım diye yedim)." Bununla birlikte yemeği azaltmaya azmetmelidir. Zira o, ibadete kuvvet bulmak niyetiyle yediğinde, bu niyet ancak doymayacak kadar yerse gerçekçi olur. Çünkü karnı tıka basa doyurmak, onu ibadetten alıkoyar ve kendisine kuvvet olmaz. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ، حَسْبُ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَثُلُثٌ لِلطَّعَامِ، وَثُلُثٌ لِلشَّرَابِ، وَثُلُثٌ لِلنَّفَسِ

"Âdemoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Halbuki insana, belini doğrultacak (kadar) birkaç lokma yemesi yeterlidir. Eğer illa yemek durumunda ise, midenin üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe, kalan üçte birini de nefese ayırarak boş bıraksın."[6]

Beşincisi: Acıkmadan yememektir. En güzel sünnetlerden biri de acıkmadan yememektir. Çünkü acıkmadan yemek, yerilmiştir ve mekruhtur. Yemeği acıkınca yiyen ve sofradan karnı tam doymadan kalkan kimse, asla hekime muhtaç olmaz.

---

3 Ebû Davud, Et'ime, 18 (nr. 3773).

4 Buhârî, Et'ime, 13 (nr. 5398, 5399).

5 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 53; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/415 (nr. 19543).

6 Tirmizî, Zühd, 47 (nr. 2380); İbn Mâce, Et'ime, 50 (nr. 3349); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/132.

Altıncısı: Mevcut rızka ve hazırda olan yiyeceğe razı olmaktır. Çeşitli ve lezzetli yemekler aramamalı, daha fazlasını istememeli ve katık beklememelidir. Çünkü müminin yemekten maksadı, lezzet almak değil, ibadet için kuvvet bulmaktır. Ekmeğe hürmet edilmesi sünnettir.[7] Yemeğe hürmet göstermek, yemek için beklemek değildir. Hatta yemekte namaz bile düşünülmez. Yani yemek hazır olunca, namaz vakti de geçmiyorsa, önce yemek yenir sonra namaz kılınır.

Yedincisi: Ailesi ve çocuklarından da olsa, yemeği çok kişiyle yemeye çalışmalıdır. Yemeği tek başına yemek iyi değildir. Yemeği ne kadar çok kimse yerse o kadar bereketli olur. Enes b. Mâlik [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] tek başına yemek yemezdi.[8]

2. Konu: Yemek Esnasındaki Edepler

Bu edepler şunladır:

Yemeğin evvelinde Allah Teâlâ'nın ismiyle (besmele) ile başlar, sonunda Allah'a hamdeder (elhamdülillâh) der.

Her lokmada, "bismillâh" dese, bu güzel bir iştir. Böyle yaparsa yemek hırsı ve arzusu onu Allah Teâlâ'nın zikrinden alıkoymaz.

Birinci lokmada,

بِسْمِ اللّٰهِ

"bismillâh",
ikinci lokmada,

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ

"bismillâhirrahmân",
üçüncü lokmada da,

7 bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/122; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5869.

8 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, s. 356.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

"bismillâhirrahmânirrahîm" der. Başkalarına işittirmek için besmeleyi açıktan söyler.

Yemeği, sağ eliyle yer. Yemeğe tuz ile başlayıp tuz ile bitirir. Bir haberde böyle bildirilmiştir. Kişi böyle yaparak yemeğin evvelinde hırsını kırmış olur, arzusuna muhalif olarak bir lokma yiyerek yemeğe başlamış olur. Lokmalarını küçük yapar ve güzelce çiğner. Ağzındakini yutmadan elini diğer lokmaya uzatmaz.

Herhangi bir yiyeceği kötülemez. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], hiçbir yemeği kusurlu bulup ayıplamazdı. Eğer hoşlanırsa onu yer, yoksa elini çeker; öylece bırakırdı.[9] Yemeği önünden yemelidir, ancak meyvede elini meyvelerin üzerinde dolaştırabilir ve meyve tabağının diğer kısımlarından uzanıp alabilir.

Birlikte yenen yemek tabağının (sahan veya tepsinin) ortasından yememeli, kenarından yemelidir. Ekmek türü yiyecekleri ortasından yememeli, kenarından (koparark) yemelidir. Ancak ekmek az olursa, onu eliyle parçalamalı, bıçakla kesmemelidir. Eti de aynı şekilde yemelidir. Ekmeğin üzerine tabak ve benzeri maddeleri koymamalıdır. Elini ekmeğe silmemelidir. Elinden yere düşen lokmayı ve yemeği alıp temizlemeli ve yemelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا وَقَعَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَأْخُذْهَا، فَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أَذًى، وَلَا يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ، وَلَا يَمْسَحْ يَدَهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتَّى يَلْعَقَ أَصَابِعَهُ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي فِي أَيِّ طَعَامِهِ الْبَرَكَةُ

"Birinizin elinden lokması yere düşecek olursa, üzerine bulaşan toz ve toprak gibi zararlı şeyleri gidererek onu yesin, şeytana bırakmasın! Parmak-

9 Buhârî, Menâkıb, 23 (nr. 3563); Müslim, Eşribe, 35 (nr. 187).

larını yalamadan elini mendile silmesin. Çünkü o, bereketin yemeğinin hangi parçasında olduğunu bilmez."[10]

Sıcak yemeğe üflememeli, soğuması beklenmelidir. Hurma ve zerdali gibi sayılabilen şeyler yenilirken tek sayıda yemelidir, yedi, on bir veya yirmi bir gibi. Bu şekilde tüm işler, Cenâb-ı Hak ile ilgili olmalıdır. Çünkü O tektir; eşi ve benzeri yoktur.

Bir işin herhangi bir yönden Rabbü'l-âlemîn ile ilgisi olmazsa boş ve faydasızdır. Bu durumda tek, yüce Mevlâ ile ilgisi bulunması sebebiyle çiftten daha iyidir. Hurma ile çekirdeğini aynı tabakta bulundurmamalı, elde de saklamamalıdır. Bunun gibi faydasız şeyleri atmalıdır. Yemek arasında çok su içmemelidir.

3. Konu: Su İçmenin Edepleri

Su içmenin edebi şöyledir: Kişi bardağı sağ eline alıp, "بِسْمِ اللهِ" demeli, suyu bir defada değil, nefes alarak aralıklarla içmelidir. Su içmeden önce bardağın (su kabının) içine bakmalı, toz ya da hayvan olmadığını görmelidir. Bardağın (su kabının) içine geğirmemeli ve nefes vermemelidir. Eğer geğirecekse bardağı ağzından Allah'a hamdederek uzaklaştırmalı, tekrar içerken besmele çekmelidir. Suyu üç nefeste (aralıkla) içmelidir. Her nefesten sonra Allah Teâlâ'ya hamdetmeli, yeniden içerken Allah Teâlâ'nın ismini anmalıdır (bismillâh demelidir).

Bir yere su damlamaması için bardağın altına dikkat etmelidir. Su içtikten sonra şöyle dua etmelidir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَهُ عَذْبًا فُرَاتًا بِرَحْمَتِهِ، وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِلْحًا أُجَاجًا بِذُنُوبِنَا

"Bu suyu rahmetiyle bize tatlı ve temiz yapan, günahlarımız sebebiyle onu acı ve tuzlu yapmayan Allah'a hamdolsun."[11]

---

10 Müslim, Eşribe, 18 (nr. 134); Ebû Davud, Et'ime, 50 (nr. 3845); Tirmizî, Et'ime, 11 (nr. 1803); İbn Mâce, Et'ime, 13 (nr. 3278).

11 Taberânî, *Kitâbü'd-Duâ*, nr. 899; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/137; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 4479.

4. Konu: Yemekten Sonra Dikkat Edilecek Edepler

Bu edepleri şöyle sayabiliriz:

Tam doymadan yemekten elini çekmelidir.

Parmaklarıyla bir şey yemişse önce onları yalamalı, sonra mendil veya bezle silmeli, sonra yıkamalıdır. Yemeğin (ve ekmeğin) kırıntılarını arayıp bulmalı ve yemelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَكَلَ مَا يَسْقُطُ مِنَ الْمَائِدَةِ عَاشَ فِي سَعَةٍ وَعُوفِيَ فِي وَلَدِهِ

"Sofradan düşeni (kırıntıları) yiyen kimse, bolluk içinde yaşar ve çocuklarına afiyet verilir."[12]

Yine denilmiştir ki:

"Tabağın dibinde kalan yemek artıklarını (ve ekmek kırıntılarını) yemek, hûrilerin mihridir (cennette hûrilerle evlenmeye sebeptir)."[13]

Yemekten sonra dişlerinin arasını (kürdan vb. şeylerle) temizlemeli, bu arada dişlerinin arasından çıkanları yememelidir. Dilinin biriktirdiği şeyleri yiyebilir.

Yemek tabağının dibini temizlemelidir. Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

إِذَا لَعِقَ الرَّجُلُ الْقَصْعَةَ اسْتَغْفَرَتْ لَهُ الْقَصْعَةُ فَتَقُولُ: اَللّٰهُمَّ أَعْتِقْهُ مِنَ النَّارِ كَمَا أَعْتَقَنِي مِنَ الشَّيْطَانِ

"Bir kimse tabağını temizlediğinde o tabak onun için istiğfar eder ve, 'Yâ Rabbi! O beni şeytandan kurtardığı gibi sen de onu ateşten âzat et' der."[14]

12 Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 5840; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/91; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 51/249; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 40822-40824.

13 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 5/598. Enes [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yemek kabını sıyırmayı emrettiğini haber vermiştir.

14 İbn Şâhin, *et-Tergîb fî Fezâili'l-A'mâl*, nr. 546; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 40829. İlk kısmı için bk. Tirmizî, Et'ime, 11 (nr. 1804); İbn Mâce, Et'ime, 10 (nr. 3272).

Kim tabağının dibini sıyırır ve kalan yemek suyunu içerse, bir köle âzat etmiş gibi sevap alır. Yemekten sonra,

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكَفَانَا وَآوَانَا، وَهُوَ سَيِّدُنَا وَمَوْلَانَا

"Bizleri yediren, içiren, her şeyimize yeten ve bizleri barındıran sahibimiz ve mevlâmız olan Allah Teâlâ'ya hamdolsun!" demelidir. Ardından da Kureyş ve İhlâs sûrelerini okumalıdır.[15]

Helâlinden bir şey yediği zaman şükretmeli, şüpheli ise buna üzülüp ağlamalıdır. Şüphesiz (böyle bir yemeği) ağlayarak ve üzülerek yiyen kimse, gülüp (eğlenerek) yiyen kimse gibi değildir.

Çöven otu ile temizlik yapacak kişi, kuru olan çöven otunu sol avucunun içine koyar, önce sağ elinin üç parmağını yıkar, parmaklarını kuru çövene değdirir, onu dudaklarına sürer. Sonra ağzını parmaklarıyla yıkar. Önce parmakları, sonra ağzı yıkamak gerekir.

5. Konu: Başkalarıyla Yemek Yemenin Edepleri

Yukarıda zikrettiğimiz edepler kişinin yalnız başına olduğunda dikkat etmesi gerekenlerdir. Başkaları ile beraberken uyulması icap eden edepler yedi tane olup şunlardır:

Birincisi: Sofrada yaş ve fazilet bakımından önde gelen biri varsa, ondan önce yemeye başlamamalıdır. Ancak önde gelen ve tâbi olunan kendisi ise, o zaman yemek için toplanan kimseleri uzun süre bekletmemek için hemen başlamalıdır.

İkincisi: Yemekte sürekli sükût etmemelidir. Bu, acemlerin (diğer milletlerin) âdetidir. Fakat güzel ve hayırlı şeyler konuşulmalı, (ibret ve örnek almak için) salihlerin yemek ve diğer konulardaki hikâyelerinden bahsedilmelidir.

Üçüncüsü: Yemekte arkadaşına ikramda bulunmalı, ondan fazla yemeye çalışmamalıdır. Yemek ortak yeniyorsa ve arkadaşının fazla

15 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/23; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 40798.

yiyene rızası yoksa, (arkadaşını mağdur ve mahzun bırakacak derecede) fazla yemek haram olur. Tam tersine arkadaşını kendisine tercih etmeli, onun fazla yemesine imkân vermelidir.

Arkadaşı yavaş yiyor ise sıkılmamasını ve rahat olmasını söylemelidir. Arkadaşı az yiyorsa, onu gayrete getirmek ve teşvik etmek için, "Ye!" diyebilir. Fakat bu teklifi üç defadan fazla yapmamalıdır. Çünkü üçten fazlası gereksiz ısrar ve ifrattır. Yemek için yemin vermek (Allah aşkına ye diye ısrar etmek) yasaklanmıştır.

Dördüncüsü: Arkadaşını, kendisine, "Buyur ye" demeye mecbur etmemelidir. Yemek istediği bir şeyi, başkaları kendisine bakıyor diye terketmemelidir. Çünkü bu, yapmacık bir davranıştır. Aksine, âdeti üzere alıştığı gibi yemeli, tek başına yediğinden bir şey azaltmamalıdır. Fakat tek başına iken nefsini güzel edebe alıştırmalı ki, topluluk içinde yapmacık tavırlara girmeye ihtiyacı olmasın. Kardeşlerini kendine tercih ederek ve ihtiyaç anında onların ihtiyacını görmek maksadıyla yemesinden azaltırsa, bu güzeldir.

Abdullah b. Mübârek [rahmetullahi aleyh], dostlarına en güzel hurmalardan ikram eder ve, "Kim çok yerse, her bir çekirdeğe 1 dirhem (gümüş para) vereceğim!" derdi. Sonra hurmaların çekirdeklerini sayar, yedikleri hurma sayısınca onlara dirhem verirdi. Bunu; yeme işinde onların çekingenliklerini ortadan kaldırmak, gayretlerini artırmak ve onları rahatlatmak için yapardı.

Beşincisi: Yemek yerken devamlı arkadaşlarına bakmamalı ve onların yiyişlerini kontrol etmemelidir. Kendisinden sonra yemek yemekten çekineceklerse, arkadaşlarından önce yemekten elini çekmemelidir; aksine onlar yemeği bitirene kadar sofrada kalmalı, eline lokma almalı, onlara yediğini göstermeli, azar azar yemelidir. Eğer kendisi az yiyen biriyse, yemeğin başında ağırdan almalı, az yemeli, onlar yemeğe dalınca, sonunda kendilerine katılarak yemeği onlarla birlikte bitirmelidir. Şayet bir sebeple yemek yemeyecekse, onlara özrünü söyleyerek kendilerini rahatlatmalı, onlardan çekingenliği gidermelidir.

Altıncısı: Sofrada başkalarının tiksineceği bir şey yapmamalıdır. Elini yemek tabağına sokmamalı, ağzına lokmayı koyunca başını yemek tabağına eğmemelidir. Ağzından bir şey çıkardığı zaman, yüzünü yemekten çevirmeli, ağzından çıkan şeyi sol eli ile almalı ve uygun bir yere koymalıdır. Yağlı lokmayı sirkeye, sirkeyi yağa karıştırmamalıdır; bazıları bundan rahatsız olur. Dişleri ile kopardığı lokmanın kalan kısmını yemeğe ve sirkeye batırmamalıdır. Sofrada tiksinti verecek şeyleri hatırlatan konuşmalardan sakınmalıdır.

Yedincisi: Yemekten sonra elini leğende yıkamasında bir beis yoktur. Tek başına ise, leğene tükürebilir fakat başkası ile birlikte iken tükürmesi (burnunu temizlemesi veya balgam atması) uygun değildir.

Hürmet gösterilmesi gereken bir kimse ellerini önce yıkamalıdır. Başkası ikram olarak leğeni önce kendisine getirirse bunu kabul etmelidir.

Elleri yıkamaya sağdan başlamalıdır. El yıkanan suları bir leğene toplamak gerekir. Hepsi için ayrı leğen tutmak acemlerin âdetidir. Hepsini bir arada toplamak daha iyidir ve alçak gönüllülüğe daha uygun bir haldir. Ağzını yıkadığı suyu ağzından dökerken başkasının üstüne sıçramaması için yavaş dökmelidir. El yıkarken su döken kimsenin ayakta durması, oturmasından daha evladır.

Bu edeplerin tümü hadis-i şeriflerde ve kitaplarda zikredilmiştir. İnsan ile hayvan arasındaki fark, bu edeplere uymakla ortaya çıkar. Hayvan, tabiatı gereği yer ve iyi ile kötüyü ayırt edemez. Çünkü ona bunları farkedebilme yetisi bahşedilmemiştir. İnsana ise bunları birbirinden ayırma özelliği verilmiştir. Kişi bu edepleri yerine getirmez ise nimetin, aklın ve temyiz gücünün hakkını vermeyip küfrân-ı nimete düşmüş olur.

6. Konu: Din Kardeşlerine Yemek Vermenin Fazileti

Din kardeşlerine yemek ikram etmek, pek çok sadakadan daha faziletlidir. Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir:

ثَلَاثَةٌ لَا يُحَاسَبُ عَلَيْهَا الْعَبْدُ: أَكْلَةُ السُّحُورِ، وَمَا أَفْطَرَ عَلَيْهِ، وَمَا أَكَلَ مَعَ الْإِخْوَانِ

"Kul şu üç şeyden hesaba çekilmez: Sahurda yediğinden, iftarda yediğinden ve kardeşleriyle birlikte yediğinden."[16]

Cafer b. Muhammed (Cafer-i Sâdık) [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Dostlarınızla birlikte sofraya oturduğunuz vakit oturumu uzatın; çünkü bu, ömrünüzden hesaba çekilmeyeceğiniz bir saattir."

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] şöyle der: "Kişi kendisi, ailesi, anne babası ve diğerlerinin nafakası için yaptığı harcamalardan hesaba çekilir; sadece dostlarını davet ederek yaptığı harcamalardan hesaba çekilmez. Çünkü Allah Teâlâ, bir kulu, dostlarına yaptığı harcamadan dolayı hesaba çekmekten hayâ eder!"

Nakledildiğine göre bir âlim, dostlarını yemeğe davet ettiğinde, onlara yiyemeyecekleri kadar çok yiyecek ikram eder ve şöyle derdi: Bize ulaştığına göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ الْإِخْوَانَ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ عَنِ الطَّعَامِ لَمْ يُحَاسَبْ مَنْ أَكَلَ فَضْلَ ذَلِكَ الطَّعَامِ

"Dostlar doyup ellerini yemekten çektikten sonra, onların artığından yiyen kimse bundan dolayı hesaba çekilmez"[17] buyurmuştur. Ben de, sizden artan yemeklerden yemeyi istediğim için sizlerin önüne bol bol yemek koyuyorum!"

Hz. Ali [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Dostlarımı 1 sâ' (3,264 kg.) miktarı bir yemek etrafında toplamak, benim için bir köle âzat etmekten daha sevimlidir."[18]

16 Son kısmı biraz farklı olarak bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/359 (nr. 12012); Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 975; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 3/151; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 2501.

17 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 5/612.

18 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 566.

Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

يَقُولُ اللهُ تَعَالَى لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا ابْنَ آدَمَ، جُعْتُ فَلَمْ تُطْعِمْنِي فَيَقُولُ: كَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ، فَيَقُولُ: جَاعَ أَخُوكَ الْمُسْلِمُ فَلَمْ تُطْعِمْهُ، وَلَوْ أَطْعَمْتَهُ كُنْتَ أَطْعَمْتَنِي

"Allah Teâlâ, kıyamet gününde kuluna der ki: 'Ey âdemoğlu! Aç kaldım beni doyurmadın!' Kul, 'Sen âlemlerin Rabb'i iken ben seni nasıl yedirebilirim!' der. O zaman Allah Teâlâ, 'Müslüman kardeşin aç kalmıştı, onu doyurmadın; eğer onu doyurmuş olsaydın, beni doyurmuş (gibi) olurdun!' buyurur."[19]

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

مَنْ أَطْعَمَ أَخَاهُ حَتَّى يُشْبِعَهُ، وَسَقَاهُ حَتَّى يَرْوِيَهُ، بَعَّدَهُ اللهُ مِنَ النَّارِ سَبْعَ خَنَادِقَ، مَا بَيْنَ كُلِّ خَنْدَقَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِ مِئَةِ عَامٍ

"Kim, din kardeşine doyana kadar yemek yedirir ve kanana kadar su içirirse, Allah Teâlâ onu cehennemden yedi hendek uzaklaştırır. Her iki hendeğin arası beş yüz senelik yoldur."[20]

خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ

"Sizin en hayırlınız, yemek yedirendir."[21]

7. Konu: Birbirlerine Ziyarete Giden Dostların Yemek Yeme Edepleri

Bu hususta dört edep vardır:

Birincisi: Yemek vaktine denk düşürecek şekilde bir yere gitmemelidir. Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

19 Müslim, Birr, 13 (nr. 43); Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 517; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 269.

20 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/129; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 343; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6514.

21 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/16; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/278.

مَنْ مَشَى إِلَى طَعَامٍ لَمْ يُدْعَ إِلَيْهِ مَشَى فَاسِقًا، وَأَكَلَ حَرَامًا

"Kim davet edilmediği bir yemeğe giderse, fâsık olarak gider ve yediğini de haram olarak yer."[22]

Fakat yemek vaktini gözetmediği halde gittiği yerdekileri yemek başında bulursa, kendisine izin verilmeden bir şey yememelidir. Ona, "Buyur sen de ye" denildiğinde, bakar: Eğer bunu, onu yemeye teşvik için severek yaptıklarını bilirse, oturur yer. Şayet ondan utandıkları için buyur ettiklerini bilirse, yemesi uygun değildir, aksine, "Karnım aç değil, yeni yedim" gibi bir mazeret ileri sürmesi uygundur. Ancak kişi itimat ettiği bir dostunun evine giderse, kalbinden geçeni söylemesi uygundur. Hatta dostlar arasında böyle yapmak sünnettir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer [radıyallahu anhümâ] ile birlikte yemek için aç olarak ensardan Ebü'l-Heysem Mâlik b. Teyyihân ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin [radıyallahu anhümâ] evlerine gidip yemek istemişlerdir. Bu gibi hallerde kardeşlerin evine gitmek, o müslümanın sevap kazanması için bir yardımdır.

Avf b. Abdullah el-Mesûdî'nin [rahmetullahi aleyh], 360 arkadaşı vardı; her birinin yanında bir gün misafir kalır bir seneyi böylece geçirirdi. Bir diğerinin de otuz arkadaşı vardı; her birinin yanında bir gün kalırdı. Bir diğer zatın ise yedi arkadaşı vardı. Haftanın her bir gününde birinin yanında kalırdı. Bu kardeşleri, onların, rızıklarını temin ettikleri ve sayelerinde çalışıp kazanmaktan kurtuldukları kimseler olmuştu. Bu kimselerin, teberrük niyetiyle (manevi hallerinden bereketlenmek için) salih insanların ihtiyaçlarını görmeleri, kendileri için bir ibadettir.

Eve girdiğinde evin sahibini bulamazsa; onun sadakatine güvenip yemeğinden yediğinde sevineceğini bilse, ev sahibinin izni olmadan bir şeyler yiyebilir.

22 Tayâlisî, *el-Müsned*, nr. 2332. Bu konuda biraz değişik lafızlarla bir hadis için bk. Ebû Davud, Et'ime, 1 (nr. 3741).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], (Hz. Âişe validemizin âzatlısı olan) Berîre'nin evine gider ve o yokken yiyeceğinden yerdi. Çünkü onun buna sevineceğini bilirdi.

Takva ehlinin büyüklerinden Muhammed b. Vâsi' [rahmetullahi aleyh] ve dostları, izin almadan Hasan-ı Basrî'nin [rahmetullahi aleyh] evine girer ve ne bulurlarsa yerlerdi. Bazan Hasan-ı Basrî eve gelir, böyle bir durumla karşılaştığında çok sevinir ve, "Biz de dostlarımıza karşı böyle yapardık!" derdi.

İkincisi: Tekellüfü (kendini zora sokmayı) terkedip hazırda olanı getirmelidir. Hazırda ikram edilecek bir şey yoksa ve alacak gücü de bulunmuyorsa, bunun için başkasından borç almamalı, kendini sıkıntıya sokmamalıdır. Ailesine yetecek kadarından fazla bir şeye sahip değilse, onlara ikram etmemelidir.

Rivayet edildiğine göre biri Hz. Ali'yi [radıyallahu anh] evine davet edince, Hz. Ali ona şöyle demiştir: "Üç şartla gelirim: **1.** Benim için çarşıdan (özel) bir yiyecek almayacaksın. **2.** Evde olanı saklamayıp sofraya getireceksin. **3.** Benim yüzümden ailen aç bırakmayacaksın."

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] şöyle derdi: "İnsanların birbirleriyle ilişkilerini kesmelerinin sebebi, genelde yapmacık ve zorlama davranışlardır. Biri, kardeşini davet eder ve ona yapmacık davranır. Bu davranışıyla o kardeşinin kendisine bir daha gelmesini engellemiş olur."

Başka biri şöyle demiştir: "Bana dostlarımdan kim gelirse gelsin aldırmam! Çünkü ben onlara karşı yapmacık davranmam; yanımda ne varsa kendilerine onu ikram ederim! Eğer yapmacık davranacak olsam; hazırda bulunmayanları hazırlamaya çalışsam; bundan dolayı bana bıkkınlık gelir ve dostlarımın sürekli gelmelerini arzulamam!"

Ârîflerden biri demiştir ki:

"Dostlarımdan birinin yanına gidiyordum; o da yemek konusunda şartlarını zorlayıp benim için sıkıntıya giriyordu. Bir gün kendisine,

'Sen evde kendi başına iken, bana sunmuş olduğun şu yemekleri yiyor musun?' diye sordum, kardeşim,

'Hayır, yemiyorum' dedi; o zaman ben kendisine,

'Ben de kendi evimde iken böyle yemekler yemiyorum. Peki, biz, tek başımıza iken yemediğimiz yemekleri bir araya geldiğimizde neden yiyoruz? Bu yaptığın kendini sıkıntıya sokmak ve karşındakine şirin görünmeye çalışmaktır. Eğer sen bu tür yemekler ikram etmeyi kesip kendi başına iken yediğin yemekleri ikram etmeyeceksen; ben ziyaretlerimi kesmek zorunda kalacağım!' dedim."

Selmân-ı Fârisî [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bize, misafir için elimizde olmayan şeyi tedarik hususunda kendimizi zorlamamayı, ona hazırda olanı ikram etmemizi emretti."[23]

Enes b. Mâlik ve diğer sahabeden [radıyallahu anhüm] nakledildiğine göre; onlar gelen kardeşlerine kuru yiyeceklerden ve kalitesiz hurmalardan ikram ederler ve şöyle derlerdi:

"Şu iki kişiden hangisinin daha büyük günah işlediğini bilmiyoruz: Kendisine ikram edileni beğenmeyen mi, yoksa yanındaki mevcut yiyeceği ikram etmeyi hakir gören mi?"

Anlatıldığına göre, Hz. Yunus'a [aleyhisselâm] ashabı ziyarete gelmişlerdi. Onlara biraz arpa ekmeği ile kendi eliyle yetiştirdiği sebzeden doğrayıp ikram etti ve,

"Buyurun yiyin, eğer Allah Teâlâ külfete girenleri lânetlemeseydi, sizin için külfet ve meşakkate girer başka şeyler de hazırlardım!" dedi.

Üçüncüsü: Misafir (kardeşini ziyarete gelen kimse), ev sahibine bir yemek ismi vererek, "Şunu hazırla!" teklifinde bulunmamalı ve böyle bir zorlama yapmamalıdır. Eğer kardeşi ondan iki yemekten birini tercih etmesini isterse, ev sahibine en kolay gelen yemeği tercih etmelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bütün işlerinde böyle yapardı.

Ebû Vâil [rahmetullahi aleyh] şöyle anlatmıştır:

"Bir arkadaşımla birlikte Selmân-ı Fârisî'yi [radıyallahu anh] ziyarete gittik. Bize, arpa ekmeği ile çekilmemiş iri tuz ikram etti. Arkadaşım,

23 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 329. Benzer bir hadis için bk. Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 2515; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 6/271; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/123.

'Şu tuzun içinde sa'ter (kekik otu) bulunsaydı, daha güzel olurdu!' dedi. Bunu işiten Selmân-ı Fârisî, hemen kalkıp ibriğini komşusuna rehin vererek borçla bir miktar sa'ter satın aldı. Yemeği yiyip bitirince arkadaşım,

'Bizi rızık olarak verdiği şeye kanaat ettiren Allah'a hamdolsun!' deyince, Selmân-ı Fârisî [radıyallahu anh],

'Eğer sen, Allah Teâlâ'nın sana verdiği rızka kanaat etmiş olsaydın, ibriğim rehin olmazdı' dedi."

Şöyle nakledilir:

İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh], Bağdat'ta Za'ferânî'nin [rahmetullahi aleyh] evinde bulunuyordu.

Za'ferânî her gün yapılmasını istediği yemekleri bir kâğıda yazarak hizmetçiye bırakırdı. Günün birinde İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] kâğıdı aldı ve yapılmasını istediği başka bir yemek çeşidini kendi el yazısı ile ilave etti. Za'ferânî câriyenin elinde bu yazıyı görünce sevindi ve bu nimete şükür olarak o câriyeyi âzat etti.

Dördüncüsü: Ev sahibi, misafire, "Ne istersiniz, arzu ettiğiniz bir şey var mı?" diye sormamalıdır. Misafirin bir isteğine kalben rıza göstermenin sevabı fazladır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ لَذَّذَ أَخَاهُ بِمَا يَشْتَهِي كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ، وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ، وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَةٍ، وَأَطْعَمَهُ اللهُ مِنْ ثَلَاثِ جِنَانٍ: جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ، وَجَنَّةِ عَدْنٍ، وَجَنَّةِ الْخُلْدِ

"Kim bir kardeşine arzu ettiği yiyecekten tattırırsa, Allah Teâlâ ona bir milyon iyilik yazar, onun bir milyon günahını siler ve kendisini bir milyon derece yükseltir. Allah Teâlâ da ona firdevs cennetinden, adn cennetinden ve huld cennetinden yedirir."[24]

24 Aynı manadaki benzer hadisler için bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 3368; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/85 (nr. 162).

Misafire, "Bir şey getireyim mi, yoksa istemez misiniz?" demek çirkin ve yerilmiş bir davranıştır. Bunun yerine evde hazırda bulunan ne varsa misafirin önüne indirmeli, eğer yemezse geri götürmelidir.

8. Konu: Konuk Severliğin Fazileti

Buraya kadar söylenenler davet edilmeden misafirliğe gidenler içindi. Davet etmenin ise hükmü farklıdır. Denilmiştir ki:

"Misafir kendi gelirse zahmet çekme, hazırda olan ile ağırla. Sen onu çağırırsan, bir şeyi esirgeme, yani gücün yettiği kadarını yap."

Misafir ağırlamanın fazileti hakkında çok haber vardır. Yolculuk sırasında kalabalık olarak birbirlerine uğramak Araplar'ın âdetidir ve böyle durumlarda misafirin hakkını vermek mühimdir. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يُضِيفُ

"Misafir ağırlamayan kimsede hayır yoktur."[25]

Diğer bir hadisinde Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا تَتَكَلَّفُوا لِلضَّيْفِ فَتُبْغِضُوهُ، فَإِنَّهُ مَنْ أَبْغَضَ الضَّيْفَ فَقَدْ أَبْغَضَ اللهَ تَعَالَى، وَمَنْ أَبْغَضَ اللهَ أَبْغَضَهُ اللهُ

"Misafir için zoraki işlere girip kendinize (ve ona) sıkıntı vermeyin. Böyle yaparsanız onu kızdırırsınız. Kim, misafiri kızdırırsa, Allah Teâlâ'yı kızdırmış olur. Kim, Allah'ı kızdırırsa, Allah da ona kızar."[26]

Yabancı bir misafir uğrarsa, onun için borçlanarak sıkıntıya girmek câizdir. Fakat birbirlerini ziyaret eden dostlar için böyle yapmamak gerekir. Bu davranış ayakların kesilmesine sebep olur.

25 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/155.

26 Ebû Nuaym, *Târîhu İsbahân*, 1/82; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9599.

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] âzatlısı Ebû Râfi' [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir gün Resûlullah'ın yanına misafir geldi. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] beni bir yahudiye göndererek,

"Ona söyle, misafirimiz geldi, bana receb ayına kadar ödenmek üzere bir miktar un versin" buyurdu. Ben de gidip yahudiye söyledim. Yahudi,

"Vallahi rehin almadan veresiye un vermem" dedi. Ben de gelip durumu Allah Resûlü'ne bildirdim. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

وَاللهِ، إِنِّي لَأَمِينٌ فِي السَّمَاءِ، أَمِينٌ فِي الْأَرْضِ، وَلَوْ أَسْلَفَنِي لَأَدَّيْتُهُ، فَاذْهَبْ بِدِرْعِي وَارْهَنْهُ عِنْدَهُ

"Vallahi ben, gökte ve yerde emin (güvenilir) biriyim. Eğer veresiye verseydi, muhakkak zamanında öderdim. Öyleyse zırhımı götür ona rehin olarak ver, yanında kalsın (unu al gel)"[27] buyurdu.

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] yemek yiyeceği zaman dışarı çıkar bir iki mil mesafede dolaşarak kendisiyle birlikte yemek yiyecek kimse ararmış.[28] Bunun için Halil İbrahim'e [aleyhisselâm], "Misafirlerin babası" künyesi verilmiştir.[29] Onun bu konudaki niyetinin sadık oluşundan dolayı günümüze kadar türbesinin etrafında misafir ağırlanmaktadır. Her gündüz ve gece türbesinin yanında üçten ona kadar veya ondan yüze kadar insan eksik olmaz. Bunun için birçok köy vakfedilmiştir.

9. Konu: Davet ve İcabetin Edepleri

Misafir davet edecek olanın salâh ehli yani dinin emir ve yasaklarına uyan kimseleri çağırması sünnettir. Çünkü yemek vermek kuvvet vermektir, fâsıka kuvvet vermek de onun fıskına yardımcı olmak demektir. Bunun yanında yemeğe fakirleri davet etmelidir, zenginleri değil. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

---

27 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 1/331 (nr. 989); Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1/252.

28 Hennâd b. Serî, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 648; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9619.

29 Devlâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, 1/76; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/335.

شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ، يُدْعَى إِلَيْهَا الْأَغْنِيَاءُ دُونَ الْفُقَرَاءِ

"Yemeklerin en kötüsü, fakirlerin ihmal edilip de sadece zenginlerin davet edildiği düğün yemeğidir."[30]

Bir kırgınlık oluşmaması için güzel arkadaşları ve yakın dostları unutmamalıdır. Davet etmekle övünme ve kendinden bahsedilme kastı olmamalı, sünneti yerine getirmek ve fakirleri rahat ettirmek niyeti taşımalıdır. Davete icabeti zor olan kimseyi çağırmamalıdır. Çünkü bu, o kimsenin zahmet çekmesine sebep olur. Yine davete gönül hoşluğu ile katılmayacak olanları da çağırmamak gerekir. Zira böyle bir kimse, davete icabet etse bile yemeği isteksiz yiyeceğinden günahına sebep olur.

Davete icabetin beş edebi vardır:

Birincisi: Davete icabette zengin fakir ayırımı yapmamalı; zenginlerin davetine gidip fakirleri ihmal etmemelidir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] miskinlerin (fakirlerin) davetine giderdi.

Hüseyin b. Ali [radıyallahu anhümâ], yoldan gelip geçenlerden bir şeyler isteyen bazı fakirlere uğradı. Bu yoksullar yol kenarına oturmuş, bazı yemek kırıntılarını kumun üzerine yaymış yemek yiyorlardı. Hz. Hüseyin bineğinin üzerinde onlara selâm verdi. Yerde oturan yoksullar Hz. Hüseyin'in [radıyallahu anh] selâmını aldılar ve,

"Ey Resûlullah'ın kızının oğlu! Buyur bizimle beraber yemek ye!" dediler. Hz. Hüseyin [radıyallahu anh],

"Peki, davetinize icabet edeyim; çünkü Allah Teâlâ kibirlileri sevmez!" diyerek bineğinden indi, yanlarında yere oturdu ve onlarla birlikte yemek yedi. Hz. Hüseyin [radıyallahu anh] yoksulların yanından ayrılırken onlara,

"Ben sizin davetinize icabet ettim, siz de benim davetime icabet eder misiniz?" dedi. Onlar da, "Olur" dediler; Hz. Hüseyin [radıyallahu

30 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1240; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/159 (nr. 12754); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 44631.

anh] onlara bir vakit belirledi; o vakitte gelen yoksullara en güzel yemekleri ikram etti ve onlarla birlikte oturup yedi.[31]

İkincisi: Kişi yemek davetinde bulunan kimsenin verdiği yemeği başa kakacağını bilirse, bir mazeretle davete icabet etmemelidir. Davet veren kimse, çağırdığı kişinin gelmesini fazilet ve minnet bilmelidir. Bunun gibi kişi çağırıldığı yerdeki malda şüphe ya da orada kötü sayılan bir şey olduğunu bilirse, bu davete gitmemelidir. Bu kötü şeyler; yere ipek örtüler sermek, altın kapta yemek sunmak, tavanda veya duvarda hayvan resminin bulunması, mecliste oyun eğlence aletleri çalınması yahut haram olan konuşma, eğlence, kişileri alaya alma, gıybet, koğuculuk, yalan, iftira ve benzeri haramlarla meşgul olunmasıdır.

Aynı şekilde davet eden kimse zalim, bid'atçı, fâsık veya şerli bir kimse ise yahut gösteriş veya övünmek için ziyafet tertipliyorsa, onun da davetine gidilmez.

Kişi böyle bir yere gider de kötü veya günah olan bir şeyi görüp buna engel olamazsa, derhal oradan çıkıp gitmelidir.

Üçüncüsü: Mesafe uzun diye davete gitmemek uygun değildir. Âdete göre gidilmesi mümkün olan her mesafeye gitmelidir; mesafe uzak diye icabetten çekinmesi uygun değildir. Bunun için Tevrat'ta yahut diğer semavî kitapların birinde şöyle buyrulduğu nakledilmiştir:

"Hasta ziyareti için bir mil git! Cenazeye katılmak için iki mil git! Davete katılmak için üç mil git! Allah yolunda bir din kardeşini ziyaret etmek için dört mil git!"

Dördüncüsü: Nâfile oruçlu olması, davete gitmeye mani olmamalıdır. Eğer kişi nâfile oruç tutarak bir yere gitmiş ise ve davetçi ona bir şey yemediği için kırılmayacak ise güzel koku ve hoş sohbetle kanaat etmelidir. Fakat oruçlu olmasına üzülecek ise orucu açmalıdır. Çünkü bir müslümanın gönlünü yapmak, nâfile oruçtan çok daha faziletli bir iştir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], orucu bahane ederek kardeşinin yemek davetinden kaçınan kimseye,

---

31 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 110; Taberânî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 173; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 14/181. Bazı rivayetlerde Hz. Hüseyin [radıyallahu anh] yerine Hz. Hasan [radıyallahu anh] geçmektedir.

تَكَلَّفَ لَكَ أَخُوكَ وَتَقُولُ: إِنِّي صَائِمٌ!

"Kardeşin seni davet edip bir sürü meşakkate giriyor, sen ise, 'Ben oruçluyum!' diyorsun"[32] buyurmuştur.

Beşincisi: Davete yalnızca midenin şehvetini beslemek için gitmemelidir. Bu hayvanların ahlâkıdır. Davete giderken Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] sünnetine ittiba etmeli ve onun,

مَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ فَقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ

"Davete icabet etmeyen kişi, Allah Teâlâ'ya ve Resûlü'ne isyan etmiş olur"[33] hadisiyle uyardığı gibi, Allah'a isyan etmekten kaçınmaya niyet etmelidir. Bu sebepten, "Davete icabet vâciptir" denilmiştir. Ayrıca mümin kardeşinin davetine icabet ederek, ona ikramda bulunma (değer verme) niyetini taşımalıdır. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ أَكْرَمَ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ فَكَأَنَّمَا أَكْرَمَ اللهَ

"Kim mümin kardeşine ikramda bulunursa, Allah Teâlâ'ya ikramda bulunmuş gibi olur"[34] buyurmuştur.

Yine davete icabetle Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ سَرَّ مُؤْمِنًا فَقَدْ سَرَّ اللهَ تَعَالَى

"Kim bir mümini sevindirirse, Allah Teâlâ'yı razı etmiş olur"[35] hadisine uyarak mümin kardeşini sevindirmeye ve onu mutlu etmeye niyet etmelidir. Bununla birlikte davet vereni ziyarete niyet etmelidir. Çünkü müminleri ziyaret etmek, Cenâb-ı Hakk'a yaklaştıran büyük işlerdendir. Davete katılan kimse ayrıca ondan kaçındığında hakkında, "Kötü ahlâklı biri ya da kibirli!" gibi ileri geri konuşulmasından nefsini korumaya niyet etmelidir.

---

32 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 4/152 (nr. 3264); ayrıca bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/279.

33 Buhârî, Nikâh, 73 (nr. 5177); Müslim, Nikâh, 16 (nr. 107).

34 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 9/293 (nr. 8640); Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî*, 2/400 (nr. 794); Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/57; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8512; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/39.

35 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/57; ayrıca bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7653.

Bu altı niyetin her biri ayrı sevaptır. Bu şekilde mubah olan niyetler kişiyi Allah Teâlâ'ya yaklaştırır.

Din yolunun büyükleri nefeslerinin ziyanda olmaması için her hareket ve duruşlarında, din ile bir münasebete niyet ederlerdi. Hatta bir nefesleri bile boş geçmezdi.

10. Konu: Davete Katılmanın Edepleri

Bir yere davet edilen kimse ev sahibini bekletmemeli, (ev hazır olmadan) acele de etmemelidir. (Kendisi için tahsis edilmemişse) Öne geçip en güzel yere oturmamalı, ev sahibinin gösterdiği yere geçmelidir. Misafirlerden bazıları ona ikram (ve hürmet) olarak yükseğe (başköşeye) oturmasını işaret etseler bile, (orası kendisi için tahsis edilmemişse) tevazu gösterip geride bir yere oturmalıdır.

Kadınların bulunduğu odanın kapı ve perde tarafına oturmamalıdır. Yemeğin geldiği tarafa çokça bakmamalıdır. Oturduğunda özellikle kendisine yakın olan kimseye selâm verip hal hatır sormalıdır.

Bir davete gittiğinde orada dinen kötü kabul edilen (haram) bir şey gördüğünde, gücü yeterse onu eliyle değiştirir (haramı ortadan kaldırır), buna gücü yetmezse diliyle o şeyin haram olduğunu söyler ve (düzeltmezlerse) geri döner.

Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir kimse davet edildiği bir yerde, sürmeliğin kapağının gümüşten olduğunu görse oradan çıkmalıdır."

Ev sahibi, evine yatmak üzere gelen misafire kıbleyi, helayı ve el yıkayıp abdest alacağı yeri göstermelidir, bu edeptendir.

11. Konu: Yemeği Hazırlamanın Edepleri

Birincisi: Yemeği getirmede acele etmektir. Bu, misafire ikramdandır, bekletmemek gerekir. Davete katılanların çoğu gelir de bir veya iki kişi belirlenen vakitten gecikirse, mevcut olanların hakkını korumak

daha öncelikli olup geç kalanlar beklenmeden sofra kurulur. Ancak geç kalan fakir biri olup yemeğe başlanmasından dolayı kalbi kırılacaksa, onun için beklemeye niyet etmek daha güzeldir.

Hâtim el-Esam [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Acele etmek şeytandandır; ancak şu beş şey bunun dışındadır:

Misafire ikramda bulunmak, ölüyü kefenleyip defnetmek, evlilik çağı gelen (ve münasibi bulunan) bekâr kızı veya erkek çocuğunu evlendirmek, borcunu ödemek, günahlardan tövbe etmek."[36]

İkincisi: Önce meyve ikram etmelidir. Sofrada yeşillik bulunmalıdır. Bu manada denilir ki: "Yeşil sebzelerin bulunduğu sofrada melekler de hazır olur."

Misafirlere daha güzel yemekleri önceden vermeli, karınlarının bunlarla doyması sağlanmalıdır. Karnı tıka basa doyurmak için önce kaba şeyleri yemek, oburların ahlâkıdır ve mekruhtur. Bazıları da herkesin dilediğinden yemesi için bütün yemekleri bir defada sofraya indirmeyi âdet edinmişlerdir. Eğer ki bu herkesin dilediğinden yemesi için yapılıyorsa, sofraya konan yemekler hemen kaldırılmamalıdır. Çünkü doymayanlar olabilir.

Üçüncüsü: Yetecek miktarda yemek ikram etmektir. Yemeği yetecek miktardan az koymak, mürüvvet (fazilet ve güzel ahlâk) değildir. Çok fazla da koymamak gerekir. Ancak çokça yemek getirir, fakat hepsinin yenilmesinden gönlü hoş olur ve onlardan artan yemeklerle bereketlenmeyi niyet ederse bu güzeldir.

İbrahim b. Edhem, Süfyân-ı Sevrî'yi [rahmetullahi aleyhimâ] yemeğe davet etti ve yemeği oldukça bol yaptı. Bunu gören Süfyân-ı Sevrî,

"Ey Ebû İshak! Bu kadar fazla yemeğin israf olmasından korkmuyor musun?" diye sordu; İbrahim b. Edhem de,

"(Dostlarla yenen) Yemekte israf olmaz!" dedi.

---

36 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/78.

Davet sahibi, yemekten çoluk çocuğunun payını ayırmalıdır; tâ ki onlar sofradan artıp kendilerine dönecek bir şeye gözlerini dikmesinler. Bir şey dönmediği de olur; o zaman içleri daralır, misafirler hakkında ileri geri konuşmaya başlarlar. Bazan ev sahibi, çocukların yenilmesini istemediği yemeği misafirlere ikram eder; bu onların haklarına hıyanet olur.

Misafirlerin sofradan artan yemeği alma hakları yoktur. Böyle bir davranış "zelle" (hata) olur. Ancak yemek sahibi artan yemeği almalarına gönül hoşluğu ile izin verirse veya buna izin verdiği ve ondan sevineceği halinden belli olursa, alınabilir.

Aynı tabaktan yediği kimsenin hakkına girmemelidir. Böyle bir durumda kişinin kendi hakkından fazlasını alması haram olur. Ya da yemeğin alınmasına ev sahibi rıza göstermezse bu da haram olur ve hırsızlıktan bir farkı olmaz. Bununla birlikte aynı tabaktan yediği arkadaşı utandığından yemeği götürmesine razı olursa bu da haram olur.

12. Konu: Ziyaretten Dönmenin Edepleri

Misafirlikten ayrılırken ev sahibinden müsaade istenmelidir. Ev sahibi de misafiri kapıya kadar uğurlamalıdır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] böyle tavsiye etmiştir. Ev sahibi, misafiri uğurlarken güler yüzlü ve hoş sözlü olmalıdır.

Ev sahibi misafirinde bir kusur görür ise üzerini örtmeli, güzel ahlâklı olmalıdır. Çünkü güzel ahlâk, pek çok iyi işten daha faziletlidir.

Anlatıldığına göre bir çocuk, Ebü'l-Kasım Cüneyd'in hocası Ebû Cafer b. el-Kernebî'yi [rahmetullahi aleyhimâ][37], dört defa babasının davetine çağırdı. Bunun üzerine o da davete icabet için gittiğinde adam, her seferinde (bir bahane bulup) onu geri çevirdi. O ise her defasında, davete uyarak çocuğun, geri dönerek de adamın gönlünü hoş etmek için (tevazu içinde) geri dönüyordu. Onun her ret ve kabulünde bir ibret vardı. O bunu başka yönden görürdü.

37 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/415.

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİLİĞİN EDEPLERİ

Evlenmek, yemek yemek gibi din yolunun edeplerindendir. Din yolunun insanın hayatına ve bekâsına ihtiyacı vardır. Hayat ise yemeden ve içmeden mümkün değildir. Aynı şekilde insan cinsinin ve neslinin bekâsına da ihtiyaç vardır ve bu da evlenmeden olmaz.

Nikâh, varlığın aslının sebebi, yemek de varlığın bekâsının sebebidir. Evliliğin mubah kılınmış olması bu sebeptendir, şehvet için değildir.

Hatta şehvet, bu arzunun gereğinin meydana gelmesi için yaratılmıştır. Böylece insanlar evlenir ve din yolunun sâlikleri vücuda gelip bu yolda ilerlerler. Çünkü bütün insanlar din yolu için yaratılmıştır. Bu sebepten,

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" (Zâriyât 51/56) buyrulmuştur.

İnsanoğlu ne kadar fazla olursa rubûbiyyet huzurunun kulları da o kadar fazla olur ve ümmet-i Muhammed'in sayısı çok olur.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

تَنَاكَحُوا تَكْثُرُوا، فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى بِالسَّقْطِ

"Evlenin ki sayınız artsın! Çünkü ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı sayınızın çokluğu ile övüneceğim; bunların arasına düşük olanlar da dâhildir."[38]

O halde Cenâb-ı Hakk'a kulluk için kulların sayısını artırmak niyetiyle evlenmenin sevabı çoktur. Bunda babanın ve âlimin hakkı çoktur. Çünkü baba, çocuğun dünyaya gelmesine, âlim de doğru yolu bulmasına vesiledir. Bu hususta, "Evlenmek, nâfile ibadetlerle meşgul olmaktan daha faziletlidir" denilmiştir.

Evlenmenin din yolundan olduğu anlaşılınca, bunun edeplerini açıklamak mühim oldu. Bu, üç başlıkta açıklanır:

1. Evliliğin fayda ve âfetleri,

2. Nikâh akdinin edepleri,

3. Maişet ve evlilikten sonra yaşamanın edepleri.

1. EVLİLİĞİN FAYDA ve ÂFETLERİ

Evliliğin faziletli oluşu onun faydaları sebebiyledir. Bu faydalar beş tanedir:

Birinci fayda: Evlat yetiştirmek. Evlat yetiştirmenin dört türlü sevabı vardır:

Birinci Sevap: İnsan neslinin devamı için evlat yetiştirmekle, yüce Allah'ın sevgisine, rızasına uygun hareket etmektir. Her kim yaratılış hikmetini kavrarsa bunun Cenâb-ı Hakk'ın hoşnut olduğu bir şey olduğundan şüphesi kalmaz. Örneğin eğer bir efendi, ziraat için kölesine bir arazi verir, bu iş için de ona tohum, bir çift öküz ve ziraat aletleri teslim

38 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/173 (nr. 10391); Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, 11/207 (nr. 4277).

edip bir haberci göndererek kendisini ziraata yönlendirirse, kölede akıl namına bir şey bulunmasa ve efendisi bu manada diliyle ona bir şey söylemese bile efendisinin bundan maksadının ne olduğunu bilir.

Yüce Mevlâ, rahmi ve mübâşeret aletlerini yaratıp erkek ve kadına şehveti müvekkil kıldı. Evlat tohumunu erkek ve kadının sinesinde yarattı. Böylece aklı çalışan herkes bu işten maksadın ne olduğunu anladı. İnsan tohumu zayi edince ve müvekkili hile ile defedince, şüphesiz fıtratının maksat yolunu çevirmiş olur. Bunun için selef-i sâlihîn ve ashâb-ı kirâm efendilerimiz [Allah hepsinden razı olsun] bekâr olarak ölmeyi kerih görmüşlerdir. Nakledildiğine göre Muâz b. Cebel'in [radıyallahu anh] iki hanımı veba hastalığından vefat etmiş, kendisi de veba hastasıydı. Buna rağmen, "Beni evlendirin, çünkü ben, yüce Allah'ın huzuruna bekâr olarak çıkmak istemiyorum" demiştir.

İkinci Sevap: Evlenmek, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ahirette çokluğu ile övündüğü ümmetin artmasını sağlayarak onun sevgisini ve rızasını kazanmaya çalışmaktır.

Üçüncü Sevap: Evlenmenin bir faydası da ölümünden sonra kendisi için hayır dua edecek bir evlat bırakmaktır. Nitekim bu durum bir hadiste şöyle anlatılmıştır:

"Âdemoğlu öldüğü zaman amel defteri kapatılır. Ancak üç şeyden ameli devam eder. Onlardan biri de salih evlattır. Böyle bir evladın duası anne ve babası öldükten sonra da onlara ulaşır."[39]

Bir hadis-i şerifte,

إِنَّ الْأَدْعِيَةَ تُعْرَضُ عَلَى الْمَوْتَى عَلَى أَطْبَاقٍ مِنْ نُورٍ

"Dualar nurdan tabaklarda ölülere arzedilir"[40] buyrulmuştur.

Dördüncü Sevap: Çocuk anne ve babasından önce ölür, onlar da bu musibetin sıkıntısını çekerse, o evlat anne ve babasına şefaatçi olur. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

39 bk. Müslim, Vasiyye, 3 (nr. 14).

40 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9299; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/113.

إِنَّ الْمَوْلُودَ يُقَالُ لَهُ: اُدْخُلِ الْجَنَّةَ. فَيَقِفُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ، فَيَظَلُّ مُحْتَنِطًا وَيَقُولُ: لَا أَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا وَأَبَوَايَ مَعِي، فَيُقَالُ: أَدْخِلُوا أَبَوَيْهِ مَعَهُ الْجَنَّةَ

"Küçük yaşta ölen çocuğa, 'Cennete gir!' denilir. Fakat o cennetin kapısında durur, kızgın ve öfkeli bir şekilde beklemeye başlar, 'Annem ile babam yanımda olmadıkça girmem!' der. O zaman (meleklere), 'Anne babasını da onunla birlikte cennete koyun!' denilir."[41]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir kimsenin elbisesinden tutup çekerek şöyle buyurmuştur:

يَأْخُذُ بِثَوْبِهِ كَمَا أَنَا الْآنَ آخُذُ بِثَوْبِكَ

"Şimdi senin elbisenden tuttuğum gibi, çocuk da babasının elbisesinden öyle tutup (cennete) çeker."[42]

Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الْأَطْفَالَ يَحْتَمِعُونَ فِي مَوْقِفِ الْقِيَامَةِ عِنْدَ عَرْضِ الْخَلَائِقِ لِلْحِسَابِ، فَيُقَالُ لِلْمَلَائِكَةِ: اذْهَبُوا بِهَؤُلَاءِ إِلَى الْجَنَّةِ، فَيَقِفُونَ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ. فَيُقَالُ لَهُمْ: مَرْحَبًا بِذَرَارِي الْمُسْلِمِينَ. اُدْخُلُوا لَا حِسَابَ عَلَيْكُمْ. فَيَقُولُونَ: فَأَيْنَ آبَاؤُنَا وَأُمَّهَاتُنَا. فَيَقُولُ الْخَزَنَةُ: إِنَّ آبَاءَكُمْ وَأُمَّهَاتِكُمْ لَيْسُوا مِثْلَكُمْ. إِنَّهُ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ وَسَيِّئَاتٌ. لَهُمْ يُحَاسَبُونَ عَلَيْهَا وَيُطَالَبُونَ. قَالَ: فَيَتَضَاغَوْنَ وَيَضِجُّونَ عَلَى أَبْوَابِ الْجَنَّةِ ضَجَّةً وَاحِدَةً، فَيَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ: مَا هَذِهِ الضَّجَّةُ؟ فَيَقُولُونَ: يَا رَبَّنَا، أَطْفَالُ الْمُسْلِمِينَ قَالُوا: لَا نَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَعَ آبَائِنَا، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: تَخَلَّلُوا الْجَمْعَ، فَخُذُوا بِأَيْدِي آبَائِهِمْ فَأَدْخِلُوهُمُ الْجَنَّةَ

41 bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/416 (nr. 1004); Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/160 (nr. 10344); Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 6/3119.

42 Müslim, Birr, 47 (nr. 154).

"Küçük yaşta vefat etmiş çocuklar, kıyamet günü halkın hesap için toplandığı yerin yanı başında toplanırlar. Meleklere,

'Bunları (çocukları) cennete götürün!' denilir. Onlar cennetin kapısına gelip dururlar. Melekler kendilerine,

'Hoş geldiniz müslümanların zürriyetleri! Cennete girin! Size hesap yok!' derler. Çocuklar,

'Annelerimiz ve babalarımız nerede?' diye sorarlar. Cennetin kapısında görevli melekler,

'Anneleriniz, babalarınız sizler gibi değiller. Onların işledikleri günahlar ve kötülükler var, bundan dolayı hesaba çekilecekler, hak sahipleri kendilerinden haklarını talep edecekler' diye karşılık verirler. Bunun üzerine çocuklar hep birlikte bağrışmaya başlarlar. Yüce Allah, onların neden bağrıştıklarını en iyi bildiği halde, bu bağrışmanın sebebini meleklerine sorar. Melekler şöyle der:

'Ey Rabbimiz! Bu bağrışma müslümanların çocuklarının sesleridir! Çocuklar, 'Annelerimiz ve babalarımız bizimle birlikte gelmezse biz de cennete girmeyiz!' diyorlar. Bunun üzerine yüce Allah meleklerine şöyle buyurur:

Mahşer yerine toplanan kalabalığın arasına girin; onların anne ve babalarının ellerinden tutup getirin ve çocuklarıyla birlikte cennete koyun!"[43]

Anlatıldığına göre, salihlerden biri kendisine yapılan evlenme tekliflerini zamanı bahane ederek geri çeviriyordu. Bir gece rüyasında kıyametin koptuğunu, insanların da susamış halde olduklarını gördü. Bir kısım çocuk ellerinde altın ve gümüş bardaklarla bir grup insanlara su veriyorlardı. O zat da orada su istedi fakat kendisine su veren olmadı ve, "Aramızda senin çocuğun yok!" dediler. Bu rüyadan sonra hemen evlendi.

İkinci fayda: Evliliğin ikinci faydası kişinin dinini koruması ve şeytanın kötülük aleti olan şehveti kırmasıdır. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

43 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/37; ayrıca bk. Nesâî, Cenâiz, 25 (nr. 1875).

مَنْ نَكَحَ فَقَدْ حَصَّنَ نِصْفَ دِينِهِ، فَلْيَتَّقِ اللهَ فِي الشَّطْرِ الْآخَرِ

"Evlenen kişi dininin yarısını koruma altına almıştır; diğer yarısı için de yüce Allah'tan korksun"[44] buyurmuştur.

Evlenmeyen kimse fercini korusa bile çoğu zaman gözünü ve kalbini vesveseden koruyamaz. Fakat evlilik çocuk niyeti üzerine olmalıdır, şehvet için değil! Çünkü Cenâb-ı Hak müvekkili yani şehveti defetmeyi değil, Kur'an ve Sünnet'in emirlerine uyulmasını sever. Her ne kadar içinde türlü hikmetler bulunsa bile şehvet sebep ve illet olarak yaratılmıştır. Yine bu işte ahiret lezzetine numune olarak büyük bir lezzet de vardır. Şöyle ki: Ateş, ahiret sıkıntısının numunesini göstermek için yaratılmıştır. Her ne kadar dünya hayatındaki mübâşeretin lezzeti ve ateşin ıstırabı cennet nimetlerinin ve cehennem azabının nezdinde küçük ve az olsa da bunlar bir yönden benzerlik taşırlar. Yüce Mevlâ'nın yarattığı her şeyde hikmetler bulunur. Fakat bazan yaratılan şeydeki hikmetler çok olsa da gizlenmiştir ve bunlar ancak büyükler ve âlimler tarafından bilinir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا أَقْبَلَتْ أَقْبَلَتْ بِصُورَةِ شَيْطَانٍ، فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمُ امْرَأَةً فَأَعْجَبَتْهُ فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ، فَإِنَّ مَعَهَا مِثْلَ الَّذِي مَعَهَا

"Kadın karşıdan gelirken şeytanın süslediği bir sûrette gelir. Sizden biri, bir kadını görüp güzelliği hoşuna gidince (şehevî duyguları kabarınca) hemen ailesine gitsin (onunla şehvetini tatmin etsin). Çünkü o kadında olanın aynısı kendi hanımında da vardır."[45]

Üçüncü fayda: Kişi hanımı ile oturur, oynar, şakalaşır, bakışır ve bu şekilde kalbi huzur bulur. İnsanın pek çok sıkıntısı olduğu için, daima huzur ve neşe içinde ibadet edemez. Çünkü nefis tez usanır; hak-

44 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 8/315 (nr. 7643); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/161; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/272.

45 Müslim, Nikâh, 2 (nr. 9); Tirmizî, Radâ', 9 (nr. 1158).

tan hemen kaçar. Fakat ara sıra nefsini rahatlatan şeylerle dinlenirse yeniden kuvvetlenir, neşelenir ve hevesle ibadete yönelir.

Hz. Ali [radıyallahu anh], "Zaman zaman kalplerinizi dinlendirin! Çünkü kalp, sevmediği şeyleri yapmaya zorlanınca körleşir" demiştir.

Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] mükâşefeler anında bazan öyle büyük şeyler zuhur ederdi ki buna dayanamayıp elini Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] omuzuna koyarak,

كَلِّمِينِي يَا عَائِشَةُ

"Yâ Âişe! Benimle konuş!"[46] derdi. Bunu vahiy yükünü kaldırabilmek adına kendisine güç vermesi için yapardı. Kendisine yeniden bu âlem açılınca tam kuvvet bulup o işin arzusundan susayınca, Hz. Bilâl'e [radıyallahu anh] seslenir ve,

أَرِحْنَا يَا بِلَالُ

"Yâ Bilâl! Bizi ferahlandır!"[47] deyip namaza yönelirdi. Bazan ise dimağını güzel kokularla kuvvetlendirirdi. Bu sebepten Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ: اَلطِّيبُ، وَالنِّسَاءُ، وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ

"Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadın ve gözümün aydınlığı kılınan namaz."[48]

Fakat Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Gözümün aydınlığı kılınan namaz"* buyurarak namazı özellikle vurgulamıştır. Çünkü güzel koku ve kadınlar bedenin rahatlık bulması içindir. Bu da namaza erişmek ve gözün aydınlığını elde etmek için kuvvet bulmak adınadır.

---

46 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/431.

47 Dârekutnî, *el-İlel*, 4/121.

48 Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/160; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/128, 199, 285; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/78.

Bunun için Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] dünya malı biriktirmeyi yasaklamış, Hz. Ömer [radıyallahu anh], "O halde dünyadan ne alalım?" diye sorunca da,

لِيَتَّخِذْ أَحَدُكُمْ لِسَانًا ذَاكِرًا، وَقَلْبًا شَاكِرًا، وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً

"Her biriniz zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve saliha mümin bir kadına sahip olmaya çalışsın"[49] buyurmuştur.

Dördüncü fayda: Evliliğin bir faydası da kişinin ev işlerinden kurtulmasıdır. Şöyle ki evlenen kimse ev süpürmek, yemek pişirmek, yatak sermek, bulaşık yıkamak ve diğer yaşam ihtiyaçları gibi işlerden kurtulur. Çünkü bütün bu işleri tek başına üstlense vaktinin çoğu bu işlere gider; ilim ve amel yapma imkânını bulamaz. Bunun için evlenen kimse kendisine din yolunda iyi bir arkadaş bulmuş olur. Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh] şöyle söylemiştir:

"Saliha bir hanım dünya metâı değil, ahiret saadetidir. Çünkü o, senin ahiret için boş vakit bulmanı ve amel etmeni sağlar."

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Yüce Allah'a imandan sonra insanoğluna saliha kadından daha hayırlı bir nimet verilmemiştir. Kadınlardan öyleleri vardır ki, onlara ne paha biçilir ne de onların yerini tutacak bir nimet vardır. Ama bazıları da o kadar kötüdür ki, fidye vermekle dahi elinden kurtulamazsın."[50]

Beşinci fayda: Kadınların ahlâkına sabretmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve onları şeriat yolunda korumak ancak tam bir mücâhede ile mümkün olur. Bu mücâhede ise en faziletli ibadetler arasındadır. Bir haberde şöyle denilmiştir:

"Ailenin geçimini sağlamak sadakadan daha faziletlidir."

Büyükler demişlerdir ki:

---

49 Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 10 (nr. 3094); İbn Mâce, Nikâh, 5 (nr. 1856).

50 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 17427; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/82.

"Evlat ve aile için helâl kazanç abdalların işidir."

Arkadaşları ile bir savaşta bulunan İbnü'l-Mübârek [rahmetullahi aleyh], arkadaşlarına,

"Bizim yaptığımız şu savaştan daha üstün bir amel biliyor musunuz?" diye sordu. Arkadaşları,

"Hayır, bilmiyoruz!" dediler. İbnü'l-Mübârek [rahmetullahi aleyh],

"Ben biliyorum" dedi. Arkadaşları,

"O nedir?" dediklerinde, İbnü'l-Mübârek şöyle dedi:

"Temiz, samimi ve çoluk çocuk sahibi bir kimse ki, geceleyin kalkar, çocuklarına bakar, uykuda olan çocuklarının üstünün açılmış olduğunu görür ve onları elbisesi ile örter. İşte bu kişinin ameli, bizim şu anda içinde bulunduğumuz amelden daha hayırlı ve üstündür."

Bişr-i Hâfî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Ahmed b. Hanbel beni üç yönden geçti: Bunlardan biri de, kendisinin ve ailesinin rızıklarını helâl yönden kazanmasıdır."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَمُّ بِطَلَبِ الْمَعِيشَةِ

"Günahlar içinde öyleleri vardır ki onları ancak (ailenin) geçimi için çekilen sıkıntılar temizler."[51]

Rivayet edildiğine göre bir âbid, ölünceye kadar hanımına güzelce baktı. Hanımının ölümünden sonra kendisini evlendirmek isteyenlere, "Hayır, yalnızlık kalbim için daha hoştur; kendimi daha iyi toplar, huzurumu sağlarım!" diyerek evlenmek istemediğini belirtti. Sonra bu zat şöyle anlatıyor:

"Ailemin ölümünden bir hafta sonra idi. Bir rüya gördüm. Rüyamda gök kapıları açıldı ve oradan insanlar indi. Birbiri ardınca havada yürüyorlardı. Oradan her inen, bana bakarak, kendisini takip edene, 'İşte

51 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/103 (nr. 102); Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/335; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 16600; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/64.

uğursuz adam budur!' diyordu. Arkadan gelen de önündekinin söylediğini onaylıyordu. Üçüncüsü de böyle dedi, dördüncüsü onayladı. Bu durumdan ürktüm ve sormaktan korktum. En sonuncusunu bekledim. Sonuncusu bir gençti. Ona, 'Sizin işaret ettiğiniz uğursuz kimdir?' diye sordum; genç, 'Sensin!' dedi. Ben, 'Ben neden uğursuz olayım?' dedim; genç, 'Biz, daha önce senin amellerini Allah yolunda savaşanların amelleriyle birlikte yüce Allah'ın huzuruna yükseltiyorduk. Oysa bir haftadan beri savaşa özürsüz bir şekilde katılmayanların amelleriyle birlikte götürmemiz emredildi, senin ne yaptığını bilmiyoruz!' dedi."

O zat bu rüyayı arkadaşlarına anlattıktan sonra, "Beni evlendirin, beni evlendirin!" dedi. Bu olaydan sonra sürekli en az iki veya üç eşi olmuştur.

Evliliğin faydaları bunlardır. Bu sebepten evliliğe istekli olmalıdır.

Evliliğin Âfetleri:

Evliliğin başlıca âfeti üç tanedir.

Birinci âfet: Ailenin nafakasını helâlinden kazanmaktan âciz kalmaktır. Bu, âfetlerin en büyüğüdür. Özellikle bu zamanda helâlinden nafaka temin etmek çok zordur. Aile sebebiyle kişi şüpheli yahut haram olan şeylere düşebilir; bu ise ailenin dininin helâkine sebeptir ve hiçbir fazilet bu noksanlığı karşılayamaz. Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُوقَفُ عِنْدَ الْمِيزَانِ وَلَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ أَمْثَالُ الْجِبَالِ، فَيُسْأَلُ عَنْ رِعَايَةِ عِيَالِهِ وَالْقِيَامِ بِهِمْ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ حَتَّى تُسْتَغْرَقَ بِذَلِكَ الْمُطَالَبَاتِ كُلُّ أَعْمَالِهِ، فَلَا تَبْقَى لَهُ حَسَنَةٌ، فَيُنَادِي الْمَلَائِكَةُ: هَذَا الَّذِي أَكَلَ عِيَالُهُ حَسَنَاتِهِ فِي الدُّنْيَا، وَارْتُهِنَ الْيَوْمَ بِأَعْمَالِهِ

"Kul kıyamet gününde terazinin başında durdurulur. Dağlar gibi yığılı iyilikleri vardır. Ailesini nasıl gözettiğinden, onların haklarını yerine getirip getirmediğinden hesaba çekilir. Ardından da malını nereden kazanıp nereye harcadığından hesaba çekilir. Bu sorular karşısında dünyada yapmış olduğu

bütün sevap ve iyilikleri ondan alınır, kendisine bir şey kalmaz. O zaman melekler, 'Bu adam, dünyadaki bütün iyiliklerini ailesinin tükettiği ve amelleri ile bugün rehin tutulan biridir!' diye seslenirler."[52]

Denilmiştir ki: Kıyamet gününde kişinin yakasına ilk yapışacak olanlar hanımı ve çocuklarıdır. Kişinin hanımı ve çocukları onu alarak yüce Allah'ın huzurunda durdurur ve şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizim hakkımızı bu adamdan al! Bu adam, bilmediklerimizi bize öğretmedi. Bilmediğimiz halde bize haram yedirdi."

O halde yeterli malı, mirası ya da helâlinden kazancı olmayan kimsenin evlenmesi uygun değildir. Fakat böyle bir kimse evlenmeyince zinaya düşme tehlikesini kesin olarak biliyorsa evlenebilir.

İkinci âfet: Ailesinin hakkına tam olarak riayet etmemek, bir suç işlediklerinde onlara sabretmemek, onlardan gelecek olan sıkıntılara katlanmamaktır. Buna herkes güç yetiremez. Kişi ailesini üzerek günaha girebilir ya da onları nafakasız bırakarak perişan hale düşürebilir.

Şöyle rivayet edilmiştir:

"Çoluk çocuğundan kaçan bir kimse, efendisinden kaçan köle gibidir, ailesinin yanına dönene kadar kıldığı namaz ve tuttuğu oruç kabul olmaz."

Kısaca her insanın bir nefsi vardır. Kendi nefsine hâkim olamayan birinin, emri altına bir başkasını almaması daha evladır.

Bişr-i Hâfî [rahmetullahi aleyh], evlenmeyişinin sebebini soranlara şöyle demiştir:

"Beni bu evlenme işinden alıkoyan, sadece yüce Allah'ın kitabındaki şu âyet-i kerimedir:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ

'Kadınların da yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır' (Bakara 2/228). Ben, kadının hakkını yerine getirememekten korkuyorum!"

52 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/72.

İbrahim b. Edhem'e [rahmetullahi aleyh], "Niçin evlenmiyorsun?" diye sordular. Şöyle dedi:

"Benim evliliğe ihtiyacım yok. Niçin evlenip de bir kadını kendime feryat ettireyim?" demiştir.

Üçüncü âfet: Kalbi ve düşünceleri aile işlerinin tedbirine düşürüp bunlara çare aramaya dalarak yüce Mevlâ'nın zikrini, ahireti ve ahiret azığını hatırlayamaz hale gelmektir. Seni Allah Teâlâ'nın zikrinden alıkoyan her şey helâkine sebeptir. Bunun için Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾

"Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır" (Münâfikûn 63/9).

O halde Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] gibi, aile meşgalesinin kendisini yüce Mevlâ'nın zikrinden alıkoyamayacağı kadar kuvvetli olan kimse evlenebilir. Evlendiği takdirde zikir ve ibadette bulunamayacağını bilen kimsenin ise evlenmemesi daha faziletlidir. Zinadan korkan kimsenin evlenmesi, korkmayanın da evlenmemesi evladır. Ancak helâl kazanabilen, merhamet hususunda emin olan ve evlenmenin kendisini Cenâb-ı Hakk'ın zikrinden alıkoymayacağını, devamlı zikir ile meşgul olabileceğini bilen kimsenin evlenmesi âfet olmaz.

2. NİKÂH AKDİNİN EDEPLERİ ve EVLENİRKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Nikâhın beş şartı vardır, şöyle ki:

1. Kadının velisinin izni. Eğer velisi yoksa devlet başkanı onun velisidir. O zaman devlet başkanının izni gerekmektedir.[53]

53 Hanefîler'e göre, kadın bâkire veya dul olsun, bulûğa ermişse, kendisi nikâhta söz sahibidir; veli şartı aranmaz.

2. Kadının rızası. Eğer kadın bulûğ çağında bir dul ise veya bulûğa ermiş bâkire olup kendisini babasının ve dedesinin dışında bir yakını evlendiriyorsa, rızasını almak şarttır.

3. Nikâhta iki şahidin hazır bulunması. Bu iki şahidin bilinen halleriyle adalet sahibi olmaları lazımdır. Eğer halleri gizli ise ihtiyaçtan dolayı, nikâhın geçerli olduğuna hükmederiz.

4. İcap ve kabul. Veli ya da erkeğin, kadına, "Seni nikâhladım veya zevceliğe aldım" demesi; kadının da, "Seninle nikâhlanmayı kabul ettim" demesidir. Nikâh ya da tezviç lafızları Farsça (veya Türkçe) söylenebilir. Sünnet olan, kızın velisi veya vekilinin, "Yüce Allah'a hamdolsun. Allah'ın resûlüne salât ve selâm olsun. Ben sana kızım filanı (ismini vererek) nikâhladım"[54] demesidir. Damat da şöyle karşılık verir: "Yüce Allah'a hamdolsun. Allah'ın resûlüne salât ve selâm olsun. Senin kızın filanı (ismini vererek) şu kadar (miktarını belirterek) mehir vermek üzere eşim olarak kabul ettim."

Nikâh akdinden evvel evlenilecek kızın görülmesi evla olanıdır. Çünkü bu durum beğenince nikâh akdinin gerçekleşmesi ve iki tarafın arasında ülfetin artması ihtimalini kuvvetlendirir. Evlenmekten niyet çocuk yapmak, gözü ve kalbi haramlardan korumak olmalıdır. Kuru bir istifade ve şehvet olmamalıdır.

5. Kadının evlenmesine engel bir durum olmaması. Nikâhı haram kılan yirmiye yakın sıfat vardır.

1. Kadının başkası ile evli olması.

2. Kadının başka birinin iddetini çekiyor olması.

3. Kadının küfrü gerektiren herhangi bir sözden dolayı dinden çıkması.

4. Kadının putperest ya da zındık olması. Kıyamete, Allah Teâlâ'ya ve resûlüne iman etmemesi. İbâhiyye mezhebine[55] inanması ki bunlar her şeyi câiz görürler.

---

54 Hanefîler'e göre, bulûğa ermiş kız, nikâhta taraf olur ve kendi adına kararını söyler.

55 İbâhiyye mezhebi, dinin helâl ve haram sınırlarına uymaz, dinin haram kıldıklarını mubah görür, günahları günah kabul etmez. Rabb'ine değil hevâsına tapar.

5. Kadının namaz kılmaması ve, "Biliyorum ki bunun bana cezası yoktur" demesi.

6. İsrâiloğulları'nın soyundan gelmeyen bir kadının değiştirilip bozulmuş Yahudiliğe veya Hıristiyanlığa tâbi olması veya Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] gönderildikten sonra bu dinlere intisap etmesi.

7. Hür kadın alabilecek güçteki birinin câriye nikâhlaması.

8. Câriyenin mülkiyetinin bir kısmının veya tamamının kendisine ait olması.

9. Erkeğin kendisinden ve mahreminden olanla evlenmesi (Yani kişinin annesi, nenesi, kendi çocukları, torunları, kardeşleri, kardeşlerinin çocukları, teyzeleri, halaları ile evlenmesi haramdır).

10. Süt ile aralarında bir haramlığın olması.

11. Aralarında hürmet-i musahara bulunması. Hürmet-i musahara, kişinin evlenmek istediği kadının kızıyla veya torunuyla daha önce nikâh akdi yapması veya şüpheli bir akidle onlara cimâ etmesiyle oluşan haramlıktır. Evlenilecek kadının daha önce erkeğin babası veya oğluyla nikâhlanmış olması nikâha engeldir.

12. Kadının beşinci eş olması.

13. Kişinin nikâhı altında evlenmek istediği kadının kız kardeşi, halası veya teyzesinin bulunması. Bu hükmün genel kaidesi şudur: Akraba olan iki kadından biri erkek kabul edildiğinde birbirleri ile evlenmeleri dinen haram oluyorsa, bu iki kadını bir nikâh altında bulundurmak haram olur.

14. Kadını daha önceden üç talâkla boşamış olması. Bir kimse üç talâkla boşadığı kadınla evlenmek isterse, o kadının başka biriyle nikâhlanıp cinsel ilişkiye girmesi ve yeni kocanın üç talâkla bu kadını boşaması gerekir.

15. Aralarında lânetleşmenin gerçekleşmesi.[56]

---

56 Lânetleşme, Nûr sûresinin 6-9. âyetleri arasında anlatılmaktadır. Şöyle olur: Bir koca hanımının zina ettiğini iddia etmekte fakat şahitleri bulunmamaktadır. Hâkim, kocaya zinanın ispatı için gereken dört şahidin yerine, Allah'ın adıyla yemin ederek dört defa,

16. Kadının ya da erkeğin hac veya umre için ihramda olması.

17. Kadının bulûğ çağına girmeden dul kalması. Bir kız çocuğunu bulûğ çağına girmeden babası ya da dedesi evlendirse yahut kocası ölse veya boşasa, o kız bulûğ çağına girene kadar bir daha nikâhlanamaz.

18. Kızın yetim olması. Bir kız yetimse ancak bulûğ çağına girdikten sonra nikâhlanabilir.

Nikâhın helâl ve sahih olmasının şartları böyledir.

Evlenilecek Kadınlarda Aranacak Özellikler

Kadınlarda sekiz sıfatı aramak sünnettir:

1. Dinî yaşantısı güzel saliha biri olması. Dikkat edilmesi gereken en önemli özellik de budur. Çünkü kadının dinî duyguları, kendini ve namusunu korumada zayıfsa, kocasına ihanet eder, halk arasında yüzünü karartır, onu kıskançlığa düşürüp kalbini karıştırır, bu durumda kocanın hayatı çekilmez olur. Eğer koca namus ve iffetini korumaya çalışırsa başı bela ve dertten kurtulmaz. Aldırış etmezse dinini ve namusunu önemsememiş olur; gayret ve hamiyeti az biri olarak anılır. Boşarsa kalbinde yer eder. Bir de dinî yönü zayıf olup güzelliği bulunursa bu durumda bela daha büyük olur. Adamın biri,

"Yâ Resûlallah! Benim bir eşim var. El uzatanın elini geri çevirmez. Ne yapayım?" dediğinde, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ona,

---

"Ben bu kadının zina ettiğine şahidim" diye ilan etmesini, beşincide de, "Eğer yalan söylüyorsam Allah'ın lâneti benim üzerime olsun" demesini söyler. Koca bu şekilde yemin edince, ondan iftira cezası düşer; eğer yeminden çekinirse, haksız yere hanımına zina suçu attığından dolayı kendisine iftira cezası uygulanır. Kadın suçlamayı kabul etmezse o da beş defa, Allah'ın adıyla yemin ederek kocasının yalan söylediğini söyler, beşincide, "Eğer doğru söylüyorsa Allah'ın gazabı benim üzerime olsun" der. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye [rahmetullahi aleyhimâ] göre, koca ve kadın, bu şekilde yemin edip lânetleştiklerinde, araları ebediyen ayrılır (Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/178-179). Ebû Hanîfe [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Hâkim, kadın ile kocanın bâin (evlenmek için yeniden nikâh gerektiren kesin) bir boşamayla ayrılmasına hükmedinceye kadar, ayrılmış olmazlar. Koca yalan söylediğini itiraf ve tövbe ederse, yeni bir nikâhla kadınını alması kendisine helâl olur" (bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/386, 391).

"Boşa!" buyurdu. Adam,

"Ama ben onu çok seviyorum" deyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"O halde boşama; yanında dursun"[57] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] adamın, hanımını boşasa dahi, dayanamayıp peşinden gitmesinden ve bu sebeple onunla birlikte fesada düşmesinden korktuğu için, ona, hanımını yanında tutmasını emretmiştir.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] dinine bağlı saliha kadınlarla evlenmeye ısrarla teşvik ederek şöyle buyurmuştur:

تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينِهَا. فَعَلَيْكَ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ

"Kadın; malı, güzelliği, soyu ve dindarlığı için nikâhlanır. Sen dindar olanını seç ki elin (ve evin) bereketlensin."[58]

2. Ahlâklı ve güzel huylu olması. Çünkü ahlâkı çirkin olan kadın şükürsüzdür. Utanıp sıkılmadan kocasına laf söyler, ondan olmayacak şeyler ister. Böyle biriyle yaşamak dert olduğu gibi, dinî bakımdan da kişiyi zarara uğratır.

3. Güzel yüzlü olması. Bu ülfeti artırır. Bunun için evlenmeden önce nikâhlanacak kızın yüzünü görmek sünnettir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

إِنَّ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا. فَإِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَزَوَّجَ مِنْهُنَّ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهِنَّ

"Ensar kadınlarının gözlerinde (küçüklük, şaşılık gibi) kusurlar bulunabilir. Ensardan bir hanımla evlenmek istediğiniz zaman onların yüzlerine bakınız!"[59]

---

57 Ebû Davud, Nikâh, 4 (nr. 2049); Nesâî, Talâk, 34 (nr. 3465).

58 Buhârî, Nikâh, 16 (nr. 5090); Müslim, Radâ', 15 (nr. 53).

59 Müslim, Nikâh, 12 (nr. 74); Nesâî, Nikâh, 23 (nr. 3246, 3247).

Denilmiştir ki:

"Görmeden yapılan her evlilik sıkıntı ve pişmanlıktır."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kadın dindarlığı için alınmalı, güzelliği için değil."[60]

Bunun manası dinî hassasiyeti olmayan birini yalnızca güzelliği için istememektir. Yoksa evlenirken güzelliğe dikkat edilmez, demek değildir. Fakat evlenmekten maksadı yalnızca çocuk olan kimse, sünnet olan görmeye gerek duymaz ise bu zühdle ilgili bir meseledir. Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh], sağlam ve güzel kardeşi dururken onun yerine tek gözü görmeyen kadın ile evlenmeyi tercih etmişti. Evlenmeden önce, "Hangisi daha akıllıdır?" diye sormuş, "Bir gözü görmeyen daha akıllıdır" diye cevap alınca, "Beni onunla evlendirin" demiştir.

4. Mehrinin az olması. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadiste,

خَيْرُ النِّسَاءِ أَحْسَنُهُنَّ وُجُوهًا وَأَرْخَصُهُنَّ مُهُورًا

"Kadınların en hayırlısı yüzü en güzel, mehri en az olanıdır"[61] buyurmuştur.

Mihri çok istemek mekruhtur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] mehir konusunda aşırıya gitmeyi de yasaklamıştır.[62] Kendisi hanımlarından bazıları ile 10 dirhem ve ev eşyaları karşılığında evlenmişti.[63]

5. Çocuk doğurmaya elverişli olması. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

عَلَيْكُمْ بِالْوَلُودِ الْوَدُودِ

"Sevimli ve doğurgan olan kadınlarla evlenin"[64] buyurmuştur.

---

60 bk. İbn Mâce, Nikâh, 6 (nr. 1859).

61 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 4034, 4072.

62 Ebû Davud, Nikâh, 29 (nr. 2106); Tirmizî, Nikâh, 22 (nr. 1114); İbn Mâce, Nikâh, 17 (nr. 1887).

63 Tayâlisî, *el-Müsned*, nr. 2022; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/286 (nr. 467).

64 Ebû Davud, Nikâh, 4 (nr. 2050); Nesâî, Nikâh, 11 (nr. 3227).

6. Bâkire olması. Böyle bir kadın daha çok sevilir. Daha önce evlenmiş bir kadının gözü eski eşinde kalmış olabilir. Câbir [radıyallahu anh] dul bir kadınla evlenince Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] ona,

هَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ

"Kendisiyle oynaşacağın ve seninle oynaşacak bir bâkire ile evlenseydin ya!"[65] buyurmuştur.

7. Nesep sahibi olması. Bu nesep dindar ve salih olmalıdır. Zira asıl olmadan edep olmaz. Kendisinde beğenilmeyen huylar olan bir kadından çocuklara da böyle bir ahlâk sirayet eder.

8. Çok yakın akrabadan olmaması. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

لَا تَنْكِحُوا الْقَرَابَةَ الْقَرِيبَةَ، فَإِنَّ الْوَلَدَ يُخْلَقُ ضَاوِيًا

"Çok yakınınız olan bir kadınla evlenmeyin; çünkü çocuk cılız olur."[66]

Bu durum akrabaların arasındaki şehvet azlığından olabilir. Kadınların sıfatları böyledir.

Bununla birlikte veli, çocuğunu evlendirirken onun maslahatını gözetmeli ve layık olanı bulmalıdır; kızını kötü huylu, fiziği çirkin ve nafakasını sağlamaktan âciz bir kimse ile evlendirmekten kaçınmalıdır. Küfüv yani denklik yoksa nikâh câiz değildir. Kızını fâsık biriyle nikâhlamak da uygun değildir. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ زَوَّجَ كَرِيمَتَهُ مِنْ فَاسِقٍ فَقَدْ قَطَعَ رَحِمَهَا

"Kızını fâsık biriyle evlendiren kimse, onunla akrabalık bağını kesmiş olur"[67] buyurmuştur.

---

65 Buhârî, Büyû', 34 (nr. 2097), Nikâh, 122 (nr. 5247); Müslim, Radâ', 16 (nr. 55-57).

66 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/130.

67 İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/322; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/158; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/314; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8707.

Yine bir hadis-i şerifte,

اَلنِّكَاحُ رِقٌّ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ أَيْنَ يَضَعُ كَرِيمَتَهُ

"Nikâh bir çeşit köleliktir (kocanın emrine girmektir). O zaman kişi kızını kime teslim ettiğine iyi baksın"[68] buyrulmuştur.

3. EVLİLİK ÖNCESİNDEN SONUNA KADAR YAŞAMANIN EDEPLERİ

Evliliğin dinin esaslarından olduğu anlaşılınca, evlilikte dinin edeplerini gözetmek gerekir. İnsanların evlenmesi ile hayvanların çiftleşmesi arasında fark bulunması için bu edepleri korumak gerekir. Bunun için on iki hususta edebe riayet göstermek icap eder.

1. Velîme (Düğün Yemeği): Evlenirken düğün yemeği vermek müekked sünnettir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Abdurrahman b. Avf'ın [radıyallahu anh] üzerinde kına eseri görünce,

"Bu nedir?" diye sordu. Abdurrahman b. Avf [radıyallahu anh],

"Bir hurma çekirdeği altın ağırlığı mehir karşılığında evlendim" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

بَارَكَ اللهُ لَكَ، أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ

"Allah mübarek etsin; o halde bir koyunla dahi olsa düğün yemeği ver"[69] buyurdu.

İkram edecek koyunu bulunmayan kimselerin düğüne gelen dostlarının önüne koyacağı yemek de velîme olur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Safiyye [radıyallahu anhâ] ile evlendiği zaman, düğün yemeği olarak misafirlerine hurma ve kavrulmuş undan yapılan bir yemek ikram etmiştir.[70]

---

68 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-İyâl*, nr. 118; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/82.

69 Buhârî, Büyû', 1 (nr. 2048); Müslim, Nikâh, 13 (nr. 79).

70 bk. Ebû Davud, Et'ime, 2 (nr. 3744); Tirmizî, Nikâh, 10 (nr. 1095); İbn Mâce, Nikâh, 24 (nr. 1909).

Anlaşıldığı üzere güç nisbetinde ikramda bulunmak gerekir. Bu da evliliğin şerefi içindir. Bunu ilk üç gün içinde yapmak gerekir. Eğer ertelenecek ise bir haftayı geçirmemelidir.

Düğünde def çalmak, düğünü duyurmak ve neşeli olmak sünnettir. Çünkü yeryüzünde en şerefli mahlûk insandır. İnsanın yaratılması için açılan kapı da evliliktir. O halde bu sevinç, yerinde olmalıdır. Böyle bir anda def çalarak nikâhı ilan etmek sünnettir.

Rebî' bint Muavviz [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Evlendiğim günün sabahı Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] evimize şeref verdi. Minderde oturdu. Küçük kızlar def çalıyor, benim savaşlarda öldürülen ecdadımı övüyorlardı. Eğlence devam ederken, bir ara küçük kızlardan biri,

"Aramızda yarın ne olacağını bilen biri var!" deyince Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اُسْكُتِي عَنْ هَذِهِ، وَقُولِي مَا كُنْتِ تَقُولِينَ قَبْلَهَا

"Böyle sözler söyleme! Daha önce söylediğin gibi söylemeye devam et"[71] buyurdu.

Çünkü ciddi işleri eğlence ile karıştırmak hoş bir davranış değildir. Allah Resûlü'nü [sallallahu aleyhi vesellem] methetmek ise ciddiyetin tâ kendisidir.

2. Kadınlarla güzel geçinmek. Güzel geçim yalnızca onları incitmemek anlamında değildir, onların verdiği sıkıntılara katlanmak, tahammül etmektir. Olmayacak sözlerine, hürmetsiz tavırlarına sabretmek gerekir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ، أَعْطَاهُ اللهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَا أَعْطَى أَيُّوبَ عَلَى بَلَائِهِ، وَمَنْ صَبَرَتْ عَلَى سُوءِ خُلُقِ زَوْجِهَا، أَعْطَاهَا اللهُ مِثْلَ ثَوَابِ آسِيَةَ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ

71 Buhârî, Megâzî, 12 (nr. 4001).

"Hanımının kötü huylarına sabreden kişiye yüce Allah, başına gelen belaya sabretmesine karşı Hz. Eyyûb'a verdiği sevabın benzerini verir. Hangi müslüman kadın, kocasının kötü huylarına karşı sabrederse, yüce Allah ona Firavun'un hanımı Âsiye'ye verdiği kadar sevap verir."[72]

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] vefatından önce ashabına tavsiyede bulunduğu ve sesi kısılıncaya kadar tekrar ettiği üç tavsiye arasında kadınlara iyi davranma konusu da vardı. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلصَّلَاةَ اَلصَّلَاةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ. لَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا لَا يُطِيقُونَ. اَللّٰهَ اَللّٰهَ فَإِنَّهُنَّ عَوَانٍ فِي أَيْدِيكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِعَهْدِ اللّٰهِ. وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللّٰهِ

"Aman namaza dikkat edin, namaza dikkat edin! Elinizin altında bulunanlara (esir, hizmetçi ve işçilere) güçlerinden fazla yük yüklemeyin! Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun! Onlar sizin elinizde esirdirler. Siz onları yüce Allah'a söz vererek aldınız ve Allah'ın izni (ve hükmü) ile ferclerini kendinize helâl kıldınız."[73]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] hanımlarının kendisine verdiği sıkıntılara sabrederdi. Bir gün Ömer b. Hattâb'ın [radıyallahu anh] hanımı onun konuşmasına karşılık verdi; çıkıştı. Bu duruma öfkelenen Hz. Ömer, "Sen bana karşılık mı veriyorsun?" dedi. Hanımı, "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] senden hayırlı olduğu halde, onun hanımları da ona karşılık veriyorlar" diye söylendi. Bu söz karşısında Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Eğer kızım Hafsa da Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] karşılık verdiyse zarar etti, mahvoldu!" dedi. Sonra kızı Hafsa'ya [radıyallahu anhâ] gelerek,

"Kızım Hafsa! Sakın Ebû Bekir'in kızı Âişe'ye bakıp aldanma! Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onu çok sever" diyerek kızını bu konuda uyardı ve uyanık olmasını söyledi.

---

72 Hâris, *ez-Zevâid*, 1/316; Süyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, 2/361-373.

73 Ebû Davud, Edeb, 133 (nr. 5156), İbn Mâce, Vesâyâ, 1 (nr. 2697, 2698); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/290, 311; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/57; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 3374, 3375.

Anlatıldığına göre, bir gün Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] hanımlarından biri onu göğsünden iteledi. O hanımı gören annesi, onun bu hareketini şiddetle kınayarak onu azarladı. Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] kayınvalidesine,

دَعِيهَا، فَإِنَّهُنَّ يَصْنَعْنَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

"Bırak onu, bir şey söyleme! Onlar bana bundan daha fazlasını yapıyorlar"[74] buyurdu.

Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي

"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı sizin en hayırlınızım."[75]

3. Ara sıra hanım ile oynaşmak, şakalaşmak, durgun olmamak, aklı ölçüsünde davranmak. Hiç kimse Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] kadar eşine güzel davranamaz. Hatta Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] ile yarıştığı dahi rivayetlerde vardır. Rivayet şöyledir:

Bir defasında Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] yarıştılar. Yarışı Hz. Âişe kazandı. İkinci yarışmalarında Hz. Âişe biraz kilo aldığı için yarışı kaybetti. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"İşte bu şişmanlık sebebiyle kesildin kaldın; birinde sen geçtin, öbüründe ise ben geçtim"[76] buyurdular.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] validemiz anlatıyor: "Aşure gününde Habeşliler ile başkalarının seslerini duydum. Kendi aralarında oynuyorlardı. Bu durumdan hoşlandığımı anlayan Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Oyunlarını görmek ister misin?' dedi. Ben de,

---

74 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/166; Âcurrî, *eş-Şerîa*, nr. 1890; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/139.

75 Tirmizî, Menâkıb, 64 (nr. 3895); İbn Mâce, Nikâh, 50 (nr. 1977).

76 Ebû Davud, Cihâd, 68 (nr. 2578); İbn Mâce, Nikâh, 5 (nr. 1979).

'Evet!' dedim. Bunun üzerine onlara haber yolladı, onlar da benim bulunduğum yere geldiler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kapının arasında durdu, elini kapının önüne koydu, bir elini de arkaya uzattı. Ben de çenemi onun mübarek eli üzerine koydum. Onlar oynuyor ben de böylece seyrediyordum. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] iki veya üç kere bana,

'Ey Âişe yeter mi?' diye sordu. Ben de,

'Biraz daha seyredeyim' dedim. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana yine sordu. Ben,

'Evet, yeter' dedim. Bunun üzerine oynayanlara işaret buyurdu, onlar da dağıldılar."[77]

Ömer b. Hattâb [radıyallahu anh] sert mizaçlı biri olmasına rağmen şöyle diyordu: "Kişi ailesine karşı çocuk gibi, dinî vazifeleri yerine getirmekte ise kâmil bir erkek gibi olmalıdır."

Şöyle denilmiştir:

"Erkek eve girerken güler yüzlü olmalı, çıkarken susmalı, bulduğunu yemeli, bulmadığını ise sormamalıdır."

4. Şaka ve oyunun vakarı kaybettirecek hadde gelmemesi. Kadınların bâtıl isteklerine müsaade etmemelidir. Bir işte mürüvvete ya da şeriata aykırılıkları görülürse düzeltilmelidir. Çünkü böyle yapılmaz ise onlara karşı boyun eğilmiş olur. Oysa Cenâb-ı Hak âyet-i celîlede,

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ

"Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur" (Nisâ 4/34) buyurmuştur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

تَعِسَ عَبْدُ الزَّوْجَةِ

77 Buhârî, İdeyn, 2 (nr. 950); Müslim, Salâtü'l-İdeyn, 4 (nr. 16-20).

"Kadına köle olanlar helâk oldu"[78] buyurmuştur. Kadının kölesi olan tepetaklak olmuş demektir. Kadının erkeğe tâbi olması gerekir.

Kadın, senin nefsine benzer; yularını azıcık salıverirsen, süratle senden uzaklaşır; yularını azıcık gevşetirsen o seni bir metre kendine çeker. Eğer isteklerine engel olur ve onu sapasağlam tutarsan o zaman nefse mâlik olursun, hâkimiyetin altına alırsın, dediğini yaptırırsın.

Kısaca tüm kadınlarda ilacı sabretmek olan bir zayıf taraf ve ilacı siyaset olan bir eğrilik vardır. Erkek, mahir bir hekim gibi olmalı, her ilacı yerinde ve zamanında vermelidir. Kadınlara sabır göstermek ve onlardan gelenlere katlanmak önemli bir husustur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

اَلْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ، إِنْ قَوَّمْتَهُ كَسَرْتَهُ، فَدَعْهُ تَسْتَمْتِعْ بِهِ عَلَى عِوَجٍ

"Kadın eğri olan kaburga kemiği gibidir. Onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Onu öyle bırak ve eğri haliyle istifade etmeye bak!"[79]

5. Kıskançlık konusunda ölçülü olmak. Kadınların sonu kötüye gidecek davranışlarına göz yummamalı, onları fitne meydana getirecek durumlardan muhafaza etmelidir. Teras (balkon) ve kapılarda durmalarına, yabancıların görmesine engel olmalıdır. Onları nâmahremin görebileceği pencere ve kapılarda tutmamalıdır. Çünkü bütün âfetler gözden doğar. Bu da evin içinde durmaktan değil; pencere, kapı ve terasta (balkonda) durmaktan ileri gelir. Bu konuyu hafife almamak gerekir. Ancak sebepsizce kötü zanda bulunmak, kusur aramak, gereğinden fazla üzerine gitmek ve işlerin iç yüzünü incelemekte abartılı davranmak doğru bir davranış değildir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Tebük Gazvesi'nden dönüşünde, Medine'ye girmeden şöyle buyurmuştur:

---

78 Hadisin meşhur rivayeti, *"Altına gümüşe kul olanlar helâk oldu"* şeklindedir (bk. Buhârî, Cihâd, 70 [nr. 2886]). Diğer bir rivayette, *"Kadınlara (yersiz taleplerinde) itaat etmek pişmanlıktır"* buyurulmuştur (bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/262; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 226).

79 Buhârî, Enbiyâ, 1 (nr. 3331), Nikâh, 80 (nr. 5184, 5185); Müslim, Radâ', 18 (nr. 60-62); Tirmizî, Talâk, 12 (nr. 1188).

لَا تَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلًا

"Geceleyin habersiz olarak kadınlarınızın yanına gitmeyin!" Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] böyle demesine rağmen, onu dinlemeyip evine koşan iki kişi hoş olmayan hadiselerle karşılaştı.[80]

Hz. Ali [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Ailene karşı aşırı derecede kıskanç olma; sonra bundan dolayı onu kötü işler yapmakla suçlarsın."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün kızı Fâtıma'ya [radıyallahu anhâ] sordu:

أَيُّ شَيْءٍ خَيْرٌ لِلْمَرْأَةِ

"Kadın için en hayırlı olan nedir?" Hz. Fâtıma [radıyallahu anhâ],

"Onun yabancı bir erkeği ve yabancı bir erkeğin de onu görmemesidir" dedi. Bu cevap üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kızını kucaklayıp,

ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ

"Peygamberler birbirinden gelmiş seçilmiş zürriyetlerdir!" (Âl-i İmrân 3/34) âyetini okudu ve onun bu sözünü güzel buldu.[81]

Şöyle rivayet edilmiştir: Muâz b. Cebel [radıyallahu anh] duvardaki delikten dışarıyı gözetleyen hanımını görünce ona (hafifçe) vurmuştur. Yine, hanımına, birazını yediği elmayı bir hizmetçi çocuğa verdiği için de vurmuştur.[82]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] kadınların mescidlere gitmelerine ruhsat vermiştir. Ancak günümüzde en doğrusu yaşlılar hariç

80 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/245 (nr. 11626); Dârimî, Mukaddime, 40 (nr. 458, 459); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/104; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/330.

81 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1405; İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, nr. 412; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/255; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 46012.

82 Harâitî, *İ'tilâlü'l-Kulûb*, nr. 743.

kadınların mescidlere gönderilmemesidir. Bizim bu fetvamız sahabenin zamanında doğru bulunmuş bir fetvadır. Hatta Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Eğer Allah'ın resûlü kendinden sonra kadınların ne yaptıklarını bilseydi, onların evlerinden çıkmalarını menederdi."

Günümüzde ise camiye, kalabalık meclislere ve erkeklerin bulundukları yerlere gitmekten kadınları alıkoymak gerekir. Fakat eski elbiseler giymiş ihtiyar kadınlar için mahzur yoktur.

Birçok kadın için büyük zararlar, erkeklerin arasında bulunmalarından ileri gelir. Fitne korkusu olan her yerde kadının gözünü muhafaza etmelidir.

Bir gün Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] evine âmâ bir kimse geldi. Hz. Âişe ve Resûlullah'ın diğer hanımları [Allah onlardan razı olsun] oturuyorlardı. Adamı görünce âmâ olduğu için kalkmadılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

أَفَعَمْيَاوَانِ أَنْتُمَا أَلَسْتُمَا تُبْصِرَانِهِ؟!

"(Onun gözleri görmüyorsa,) sizde mi körsünüz, sizde mi görmüyorsunuz?"[83]

6. Nafakayı güzel temin etmek, cimrilik yapmamak, israfta bulunmamak. Kişinin ailesine harcadığı nafaka sevabının, sadaka sevabından çok olduğu bilinmelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ، وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى مِسْكِينٍ، وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ، أَعْظَمُهَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ

"Allah yolunda verdiğin bir dinar sadaka, köle âzat etmek için verdiğin bir dinar sadaka, miskine verdiğin bir dinar sadaka ve ailen için harcadığın bir dinar sadaka, nafaka arasında sevap olarak en büyüğü, ailen için harcadığın nafakadır."[84]

---

83 Ebû Davud, Libâs, 37 (nr. 4112); Tirmizî, Edeb, 29 (nr. 2778).

84 Müslim, Zekât, 12 (nr. 39).

Güzel yemekleri yalnız yememelidir. Eğer yalnız yenecekse bunu gizli tutmalıdır. Kişi ailesine getirmeyeceği yemeklerden onlara bahsetmemelidir.

İbn Sîrîn [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir: "Kişinin her cuma ailesine falûze (bir çeşit tatlı) yedirmesi müstehaptır. Tatlılar her ne kadar mühim ve zaruri ihtiyaçlardan değilse de onu tamamen terketmek, âdet bakımından cimrilik demektir."

Evde misafir yoksa yemeği aileyle birlikte yemelidir. Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] bu konuda şöyle der:

"Birlikte yemek yiyen bir ev halkı, üzerine yüce Allah'ın rahmetini yağdırdığı ve meleklerin de dua ettiği bize ulaşmıştır."

Asıl mühim olan aile fertlerinin nafakasını helâl yoldan kazanmaktır. Çünkü onları haram ile beslemek kadar büyük hıyanet ve kötülük yoktur.

7. Kadın için gerekli olan namaz, abdest, hayız ve diğer dinî bilgileri öğretmek. Bu bilgileri kocası tarafından öğrenen kadının izinsiz olarak evden ayrılıp başkasına sorması câiz değildir. Fakat kocası öğretmez ise kadının gidip bunları öğrenmesi gerekir. Erkek bu konuda üzerine düşen vazifeyi yapmazsa âsi ve günahkâr olur. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

قُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun" (Tahrîm 66/6).

Hayız konusu kısaca şöyledir:

Akşam namazına bir rekât kılacak kadar zaman kalmışken hayız kesilmişse, öğle ile ikindiyi kazâ etmesi gerekir. Aynı şekilde sabah namazının vaktinin girmesine bir rekât kılacak kadar bir zaman kalmışken hayız kesilmişse, akşam ile yatsıyı kazâ etmesi gerekir. Bu, kadınların uyması gereken hususların en azıdır.

Birçok kadın bu meseleyi bilmez.

8. Erkeğin iki hanımı varsa, onlara adaletle muamele etmesi. Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُمَا دُونَ الْأُخْرَى، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ

"Kimin iki hanımı olup da bunlar arasında sadece birine meylederse kıyamet günü bir tarafı eğik olarak gelir."[85]

Kişinin, eşleri arasında muhabbet ve mübaşeret yönünden adaleti gözetmesi mecburi değildir; çünkü bu hususta adaleti sağlamak elinde değildir. Nitekim rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ikramlarında ve geceleme sırasında eşit davranır ve şöyle derdi:

اَللّٰهُمَّ هٰذَا جُهْدِي فِيمَا أَمْلِكُ، وَلَا طَاقَةَ لِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ

"Allahım! Benim elimde olan ile yapabildiğim budur. Senin kudretinde olup benim elimde olmayan şeyleri yapma gücü bende yoktur."[86]

Eşlerden herhangi biri, kendi hakkını diğerine verirse, koca da buna razı olursa, hak diğerine geçer. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], eşleri arasında günleri ve geceleri eşit şekilde taksim ederdi. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], yaşlı olduğu için hanımlarından Hz. Sevde'yi [radıyallahu anhâ] boşamak istemişti. Hz. Sevde validemiz de kendi sırasını Hz. Âişe validemize vermişti. Böyle yapmasının sebebi, Resûlullah'ın hanımı olmaya devam etmek ve kıyamet günü onun hanımlarından biri olarak mahşer yerinde bulunmak istemesiydi. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem] onu nikâhı altında tutmaya devam etti; ancak diğer hanımları gibi ona bir gün ayırmayı bıraktı. Onun hakkı Hz. Âişe validemize geçti. Diğer hanımlarının yanında bir gün geçirirken, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] validemizin yanında iki gün geçirmeye başladı.

85 Ebû Davud, Nikâh, 39 (nr. 2133); Tirmizî, Nikâh, 41 (nr. 1141); Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 2 (nr. 3952).

86 Ebû Davud, Nikâh, 39 (nr. 2134); Tirmizî, Nikâh, 41 (nr. 1140); Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 2 (nr. 3953); İbn Mâce, Nikâh, 47 (nr. 1971).

9. Geçimsiz olması durumunda eşine terbiye öğretmek. Kadın kocasına itaat etmez ve sözünü dinlemez ise yatakta ona sırt dönmelidir. Bu tepkiye karşılık verip kendini düzeltmiyorsa, aynı odada olmak üzere yatağını bir günden üç güne kadar ayırmalıdır. Şayet yapılan bütün bu ikazlara aldırış etmiyor, kendini düzeltmiyor, kötü huylarını terketmiyorsa, bu takdirde yaralamadan, bir tarafını kırmadan, vücudundan kan çıkarmadan ve yüzüne vurmadan hafifçe dövmelidir. Çünkü yüze vurmak yasaklanmıştır.[87]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir ay bütün hanımlarına dargın kalmıştır.

10. Cinsel ilişkide edebe dikkat etmek. Cimâ ederken yüz kıbleye yönelik olmamalıdır. Cimâdan önce konuşup oynaşmalı, öpmeli, sarılmalı ve gönlünü hoş etmelidir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَقَعَنَّ أَحَدُكُمْ عَلَى امْرَأَتِهِ كَمَا تَقَعُ الْبَهِيمَةُ، وَلْيَكُنْ بَيْنَهُمَا رَسُولٌ

"Sakın sizden biriniz hayvanın eşine atladığı gibi hanımına yaklaşmasın! Aralarında bir elçi olsun!" buyurdu. Bunun üzerine,

"Ey Allah'ın resûlü! Aralarındaki elçi nedir?" diye sorulunca, Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْقُبْلَةُ وَالْكَلَامُ

"Öpmek ve (güzel şeyler) konuşmaktır"[88] buyurdular.

Cinsel ilişkinin edeplerine de dikkat etmeli ve edebe uygun hareket etmelidir. Cinsel ilişkiye girmeden önce besmele çekmeli, İhlâs sûresini okumalı, tekbir ve tehlil getirerek şöyle dua etmelidir:

87 Ebû Davud, Hudûd, 40 (nr. 4493).

88 Münâvî, *Künûzü'l-Hakâik*, nr. 9706; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/175; ayrıca bk. Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 5998.

بِسْمِ اللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ

"Azîm ve yüce olan Allah'ın adıyla! Allah büyüktür, Allah büyüktür, Allah büyüktür."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ قَالَ: اَللّٰهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا، فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ

"Sizden biriniz hanımı ile cinsel ilişkiye girmek istediğinde, 'Allahım! Şeytanı bizden ve bize rızık olarak vereceğin çocuktan uzak tut!' der ve o ilişkiden bir çocuk meydana gelirse, şeytan o çocuğa zarar veremez."[89]

Boşalma anı yaklaştığı zaman, dudaklarını oynatmadan; içinden gizlice,

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

"Allah'a hamdolsun! *'O ki, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir. Rabb'in, her şeye hakkıyla gücü yetendir'"* (Furkân 25/54) demelidir.

Erkek boşaldıktan sonra hanımının da inzal olmasını beklemelidir. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ مِنَ الْعَجْزِ فِي الرَّجُلِ: أَنْ يَلْقَى مَنْ يُحِبُّ مَعْرِفَتَهُ فَيُفَارِقَهُ قَبْلَ أَنْ يَعْلَمَ اسْمَهُ وَنَسَبَهُ، وَالثَّانِي: أَنْ يُكْرِمَهُ أَخُوهُ فَيَرُدَّ عَلَيْهِ كَرَامَتَهُ، وَالثَّالِثُ: أَنْ يُقَارِبَ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ أَوْ زَوْجَتَهُ فَيُصِيبَهَا قَبْلَ أَنْ يُحَدِّثَهَا وَيُؤَانِسَهَا، وَيُضَاجِعَهَا فَيَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهَا قَبْلَ أَنْ تَقْضِيَ حَاجَتَهَا مِنْهُ

89 Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 11 (nr. 3271, 3283); Müslim, Nikâh, 18 (nr. 116).

"Şu üç şey kişinin âcizliğinden kaynaklanır. Birincisi, müslüman kardeşiyle bir araya gelip tanışmayı istediği halde, adını ve nesebini sormadan ayrılması. İkincisi, kendisine ikram edilen bir şeyi geri çevirmesi. Üçüncüsü de câriyesine veya hanımına yaklaşıp güzel sözler söylemeden, öpüp koklamadan cinsel ilişkiye girmesi ve kadının ihtiyacını (rahatlamasını) beklemeksizin, kendi ihtiyacını giderdikten hemen sonra hanımının yanından ayrılmasıdır."[90]

Her ayın şu üç gecesinde ilişkiye girmek mekruhtur; ayın ilk gecesi, ortasındaki gece ve ayın son gecesi. Bu gecelerdeki cinsel ilişkide şeytanların da hazır bulunacakları söylenmiştir. Yine denilmiştir ki, bu gecelerde şeytanlar cinsel ilişki kurarlar.

Bu gecelerde birleşmenin mekruh olduğu Hz. Ali, Hz. Ebû Hüreyre ve Hz. Muâviye'den [radıyallahu anhüm] rivayet edilmiştir.

Kadınlar hayızdan temizleninceye kadar onlarla cinsel ilişkiye girilemez, bu haramdır. Yine âdet kanları kesildikten sonra, gusül abdesti almadan onlara yaklaşmak da haramdır. Bu iki halde de yaklaşmak dinen haramdır ve haramlığı Kur'an'la sabittir. Hanımı ile ilişkiye giren biri, bir süre sonra tekrar birlikte olmak isterse, ilişkiden önce tenâsül uzvunu yıkamalıdır.

Hanımı ile birlikte olduktan sonra hemen gusül abdesti almayacak kişilerin, namaz abdesti gibi abdest almadıkça uyumamaları ve bir şey yememeleri sünnettir. Cünüp iken yemek ihtiyacı hâsıl olursa önce abdest almalıdır. Cünüp durumda olan birinin saçını tıraş etmesi, tırnaklarını kesmesi, etek tıraşı yapması, vücudundan kan çıkmasına sebep olması uygun değildir.

Cinsel ilişkinin edeplerinden biri de azil (meniyi dışarı akıtmak) yapmamaktır. Bilakis tohumu tarlaya atmalıdır; yani kadının rahmine. Fakat meni dışarı akıtılırsa da haram olmaz.

---

90 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 5998; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 24813; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/175; ayrıca bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 58/365; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/220.

Câbir'den [radıyallahu anh] gelen bir rivayette, adamın biri Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah! Benim bir câriyem var, onunla birlikte oluyorum. Fakat hurma suladığı ve başka işlerimizde de çalıştığı için hamile kalmasını istemiyorum" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اِعْزِلْ عَنْهَا إِنْ شِئْتَ، فَإِنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا

"İstersen azil yap. Fakat ondan gelmesi takdir edilen, mutlaka gelecektir" buyurdu. Aradan bir müddet geçtikten sonra adam geldi ve,

"Yâ Resûlallah! Câriye hamile kaldı!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

قَدْ أَخْبَرْتُكَ أَنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا

"Ondan gelmesi takdir edilenin mutlaka geleceğini sana söylemiştim"[91] buyurdu.

Câbir [radıyallahu anh],

"Biz azil yapıyorduk ve Kur'an da nüzul ediyordu." Yani, "Bizler azil yaparken vahiy geliyor olmasına rağmen bu iş yasaklanmamıştı" demiştir.

11. Çocuk doğduğunda adalet ve edebi sağlamak. Çocuk doğduğunda sağ kulağına ezan okumalı, sol kulağına kamet getirmelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى، وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى دُفِعَتْ عَنْهُ أُمُّ الصِّبْيَانِ

"Her kim yeni doğan bir çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okursa, o çocuktan ümmü sıbyan[92] *uzaklaşır."*[93]

---

91 Müslim, Nikâh, 22 (nr. 134).

92 Ümmü sıbyan: Hamile kadınlara ve karnındaki bebeğe, yeni doğmuş bebeklere ve anneye musallat olan bir cin taifesidir.

93 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6780; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 623.

Çocuğa güzel isim verilmelidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللهِ تَعَالَى: عَبْدُ اللهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ

"Allah katında en sevimli isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır."[94]

Düşük olan çocuğa isim vermek sünnettir. Doğan çocuk için akîka kurbanı kesmek ise müekked sünnettir. Kıza bir, erkeğe iki kurban kesmek gerekir. Bir tane kesilmesine de ruhsat verilmiştir. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Akîka kurbanının kemikleri kırılmamalıdır!"[95]

Çocuk doğunca damağını tatlandırmak, yedinci gün saçlarını tıraş etmek, saçlarının ağırlığınca gümüş ya da altın olarak sadaka vermek sünnettir. Erkek çocuk doğdu diye fazla sevinmemeli, kız çocuk doğdu diye üzülmemelidir. Çünkü kişi, hangisinin kendisi için daha hayırlı olduğunu bilemez. Kız çocuğu daha mübarektir, onda daha çok sevap vardır. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ كَانَتْ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ، فَصَبَرَ عَلَى لَأْوَائِهِنَّ وَضَرَّائِهِنَّ وَسَرَّائِهِنَّ أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُنَّ

"Üç kızı veya kız kardeşi olan kimse, onların sıkıntı ve zararlarına katlanır, sevinçlerine (ortak olursa), yüce Allah onlara göstermiş olduğu bu merhametten dolayı, o kişiyi cennetine koyar" buyurdu. Meclisten bir adam,

"Ey Allah'ın resûlü! İki kızı olursa durum nasıldır?" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"İki tane olsa da durum böyledir" buyurdu. Adam,

"Ya bir tane olsa durum nasıl olur?" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

94 Müslim, Âdâb, 1 (nr. 2).

95 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 24746.

"Bir tane de olsa durum aynıdır" buyurdular.[96]

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

مَنْ كَانَتْ لَهُ بِنْتٌ فَهُوَ مُتْعَبٌ، وَمَنْ كَانَتْ لَهُ ابْنَتَانِ فَهُوَ مُثْقَلٌ، وَمَنْ كَانَتْ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ، فَيَا عِبَادَ اللهِ أَعِينُوهُ فَإِنَّهُ فِي الْجَنَّةِ مَعِي كَهَاتَيْنِ

"Bir kızı olan külfettedir, iki kızı olanın yükü ağırdır, üç kızı olana ey müslümanlar, yardımcı olun! Çünkü o benimle cennette şu iki parmak gibi olacaktır."[97] Yani yakın olacaktır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَمَلَ طُرْفَةً مِنَ السُّوقِ إِلَى عِيَالِهِ فَكَأَنَّمَا حَمَلَ إِلَيْهِمْ صَدَقَةً حَتَّى يَضَعَهَا فِيهِمْ، وَلْيَبْدَأْ بِالْإِنَاثِ قَبْلَ الذُّكُورِ، فَإِنَّهُ مَنْ فَرَّحَ أُنْثَى فَكَأَنَّمَا بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللهِ تَعَالَى، وَمَنْ بَكَى مِنْ خَشْيَتِهِ حَرَّمَ اللهُ بَدَنَهُ عَلَى النَّارِ

"Çarşıdan, çoluk-çocuğuna yeni ve güzel bir şey alan kimse, sanki onlara bir sadaka taşımaktadır. Aldığı şeyi çocuklarının arasına koyana kadar bu durum devam eder. Eve getirdiğinde, aldığı şeyi ilk önce kız çocuklarına versin. Çünkü kız çocuğunu sevindiren kimse, Allah korkusundan dolayı ağlayan kimse gibidir. Allah korkusundan dolayı ağlayan bir kimsenin bedenini Allah cehenneme haram kılar!."[98]

12. Mümkün ise boşanmamak. Allah Teâlâ'nın en hoşlanmadığı mubah boşanmaktır. Kısacası zaruret olmadan bir kimseyi incitmek câiz değildir.

Eğer boşanmak kaçınılmaz bir duruma gelirse birden fazla talâk vermemelidir. Tek seferde üç talâk vermek mekruhtur. Kadını hayız

96 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/335; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/176; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 188.

97 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 5616. Ayrıca bk. Süyûtî, *el-Câmiu'l-Ehâdîs*, 21/335 (nr. 23666); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 45396.

98 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 181; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/199.

vaktinde boşamak haramdır. Kadın temizlendikten sonra cimâ anında da talâk vermek haramdır.

Kadını boşarken özür beyan etmeli, onun gönlünü almak için bir hediye vermelidir. Kadının sırrını hiç kimseye anlatmamalı, âşikâr etmemelidir. "Onu şu ayıbından dolayı boşuyorum" dememelidir.

Salihlerden biri boşanmak istedi. Kendisine, "Seni, hanımından ayrılmaya sürükleyen şüphe nedir, niçin eşini boşuyorsun?" diye sorulduğunda, salih zat, "Akıllı olan hanımının sırrını açığa vermez" dedi. Hanımını boşadıktan sonra kendisine, "Neden boşadın?" denildiğinde ise, "Artık nikâhımda olmayan bir kadın hakkında nasıl konuşurum" cevabını verdi.

KOCANIN HANIMI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Şimdiye kadar anlattıklarımız kadının kocası üzerindeki haklarıydı. Fakat erkeğin kadın üzerindeki hakkı daha büyüktür. Çünkü kadın bir şekilde erkeğin emrindedir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا مِنْ عِظَمِ حَقِّهِ عَلَيْهَا

"Eğer birine (Allah'tan) başkasına secde etmesini emredecek olsaydım; kocanın hanımı üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı kadının kocasına secde etmesini emrederdim."[99]

Kadının uyması gereken edepler şunlardır:

Kadın evinin derinliklerinde oturmalı, miğzelini (ip bükme aletini) elinden bırakmamalıdır.

Yüksek yerlere çıkıp etrafı gözetlememeli, komşulara gelen gidenlere bakmamalıdır.

---

99 Ebû Davud, Nikâh, 41 (nr. 2140); Tirmizî, Nikâh, 10 (nr. 1159); İbn Mâce, Nikâh, 4 (nr. 1852); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/381.

Komşularıyla az konuşmalı, ancak gerektiği zaman onlara gitmelidir.

Kocasının huzurunda ve gıyabında şerefini korumalı, her işte onu sevindirmeye çalışmalıdır.

Hem kendi namusunda hem de kocasının malında ona ihanet etmemelidir.

Kocasının müsaadesi olmadan dışarıya çıkmamalıdır.

Eğer kocasının izniyle çıkarsa da tesettüre riayet etmeli, dikkat çeken elbiseler giymemelidir.

Dışarıya çıktığında kalabalığa karışmamalıdır.

Mümkün olduğu kadar tenha yerleri seçmeli ve oralardan yürümelidir.

Yabancıların kendisini bilmesinden sakınmalı, onlara sesini duyurmamalıdır.

İhtiyacını temin için, kocasının dostlarına kendini tanıtmamalıdır.

Tanıdığı bir kimseye veya kendisini tanıdığını zannettiği bir kimseye kendisini tanıtmayacak bir şekilde davranmalıdır.

Gayesi kendini düzeltmek, evini sevk ve idare etmek olmalı, namazına, orucuna yönelmelidir.

Kapıya gelen kocasının bir dostu izin istediği zaman kocası evde yoksa kapıyı açmamalıdır. Onların kim olduğunu dahi sormamalı ve onlarla karşılıklı konuşmaya girmemelidir.

Yüce Allah'ın kocası vasıtasıyla kendisine verdiğine kanaat etmelidir.

Kendisinden evvel kocasını düşünmelidir.

Kocasının akrabalarını kendi akrabalarından üstün tutmalıdır.

Kendi temizliğine çok dikkat etmelidir.

Bütün hal ve hareketleriyle öyle bir durumda bulunmalı ki, kocası istediği anda onunla yakınlık kurabilmelidir.

Çocuklarına şefkatli olmalı, onları örtmeli/korumalı, onlara kötü sözler kullanmamalıdır.

Kocasına karşı sivri dilli olmamalıdır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir defasında,

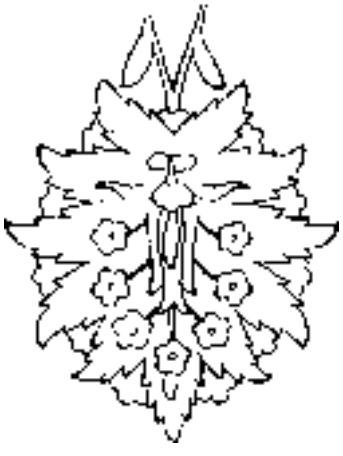
اِطَّلَعْتُ فِي النَّارِ، فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ

"Cehenneme baktım; oradakilerin çoğunun kadınlar olduğunu gördüm" buyurdu. Bunu işiten kadınlar, "Neden yâ Resûlallah?" diye sordular. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle cevap verdi:

يُكْثِرْنَ اللَّعْنَ، وَيَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ

"Çünkü çok lânet ediyorlar ve kocalarına nankörlük ediyorlar!"[100]

100 Buhârî, Hayız, 6 (nr. 304); Müslim, İmân, 34 (nr. 132).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZANÇ VE TİCARET

Dünya, ahiret azığının konağı olunca insanın bu yolda yeme içme ve giyinmeye ihtiyacı olur. Bu durum da insanın kazancı olmadan mümkün değildir. İşte bu sebepten helâl kazancın edeplerini bilmek gerekiyor. Tüm gayretini dünya meşgalesine veren kimse bedbahttır, bütün benliğini ahiret için harcayan ve tevekkül eden kişi ise bahtiyardır. Fakat en mutedil olanı hem maişet hem de ahiret ile meşgul olmaktır. Esas niyet ahiret için olmalıdır. Dünyada çalışma, ahiret işini rahatlıkla yapmak içindir. Kazanç yolunda zikredeceğimiz hüküm ve edepleri beş kısımda açıklayacağız:

Birinci bölüm: Kazancın fazileti ve sevabı.

İkinci bölüm: Ticarî muamelelerin şartları.

Üçüncü bölüm: Ticarî muamelelerde insaflı olmak.

Dördüncü bölüm: İnsafın da ötesinde olan ihsan.

Beşinci bölüm: Dinin şefkatini gözetmek.

1. HELÂL KAZANCIN FAZİLETİ ve SEVABI

Kişinin kendisini ve ailesini başkalarına muhtaç etmemesi, onların ihtiyaçlarını helâl yoldan kazanması, din yolunda cihad sayılan işlerdendir ve çokça ibadet etmekten daha faziletlidir.

Rivayet edildiğine göre; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bir sabah ashabıyla birlikte otururken, gücü kuvveti yerinde bir gencin sabah erkenden işe gittiğini gördüler. Sahabiler,

"Yazık şu gence! Keşke gençliğini ve gücünü Allah yolunda değerlendirseydi" dediler. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

لَا تَقُولُوا هَذَا، فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى نَفْسِهِ لِيَكُفَّهَا عَنِ الْمَسْأَلَةِ وَيُغْنِيَهَا عَنِ النَّاسِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَإِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى أَبَوَيْنِ ضَعِيفَيْنِ أَوْ ذُرِّيَّةٍ ضِعَافٍ لِيُغْنِيَهُمْ وَيَكْفِيَهُمْ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَإِنْ كَانَ يَسْعَى تَفَاخُرًا وَتَكَاثُرًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ الشَّيْطَانِ

"Öyle demeyin! Eğer o genç dilenmekten kurtulmak ve insanlara muhtaç olmamak için çalışıyorsa, bu durumda o Allah yolundadır. Şayet zayıf düşmüş anne babası için yahut muhtaç durumdaki ailesinin ihtiyaçlarını gidermek için çalışıyorsa, yine Allah yolundadır. Ancak, insanlara karşı övünmek ve fazla mal biriktirmek için çalışıyorsa, şeytanın yolundadır."[101]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا، تَعَفُّفًا عَنِ الْمَسْأَلَةِ، وَسَعْيًا عَلَى عِيَالِهِ، وَتَعَطُّفًا عَلَى جَارِهِ لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

101 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/129 (nr. 282); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/479; İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, nr. 19; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/325.

"Bir kimse dilenmekten kurtulmak, ailesinin geçimini sağlamak ve komşularına yardım etmek maksadıyla helâl yollarla dünyalık talep ederse, yüzü ayın on dördündeki gibi parlak bir şekilde Allah Teâlâ'ya kavuşur."[102]

اَلتَّاجِرُ الصَّدُوقُ يُحْشَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

"Dürüst tüccar, kıyamet günü sıddıklar ve şehidlerle birlikte haşredilir."[103]

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ

"Şüphesiz Allah Teâlâ, kendisine bir meslek edinmiş (insanlara muhtaç olmaktan kurtulmuş) mümin kulu sever."[104]

أَحَلُّ مَا أَكَلَ الْعَبْدُ كَسْبُ يَدِ الصَّانِعِ إِذَا نَصَحَ

"Kulun yediklerinin en helâli, işinde samimi (dürüst) olduğu takdirde sanatkârın elinin emeği ile kazandıklarıdır."[105]

عَلَيْكُمْ بِالتِّجَارَةِ فَإِنَّ فِيهَا تِسْعَةَ أَعْشَارِ الرِّزْقِ

"Ticaret yapınız; çünkü rızkın onda dokuzu ticarettedir."[106]

مَنْ فَتَحَ عَلَى نَفْسِهِ بَابَ الْمَسْأَلَةِ فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الْفَقْرِ

"Kim kendisine dilencilik kapısını açarsa, Allah Teâlâ da ona fakirlikten yetmiş tane kapı açar."[107]

---

102 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 22625; İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, nr. 32; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/109; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10374, 10375; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 5207.

103 Tirmizî, Büyû', 4 (nr. 1209); İbn Mâce, Ticârât, 1 (nr. 2139); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/6.

104 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 9/431 (nr. 8929); İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/378; ayrıca bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1237; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 1873; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/206.

105 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/334; 3/466; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1226, 1227; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/60-61.

106 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Islâhu'l-Mâl*, nr. 213.

107 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/418. Aynı konuda az farklı bir hadis için bk. Tirmizî, Zühd, 17 (nr. 2325).

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa [aleyhisselâm] bir adam gördü. Ona,

"Ne yapıyorsun?" diye sordu. Adam,

"İbadetle meşgul oluyorum" dedi. Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Geçimini kim temin ediyor?" diye sordu. Adam,

"Kardeşim" deyince, Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Kardeşin senden daha çok ibadet etmektedir" dedi.[108]

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Sizden biri, rızkını aramayıp oturduğu yerde, 'Allahım, bana rızık ver' demesin. Hepiniz bilirsiniz ki gök altın ve gümüş yağdırmaz."

Lokman Hakîm [aleyhisselâm], oğluna demiştir ki:

"Yavrum, helâl kazanç ile fakirlikten kurtul; çünkü fakir olan kimseye üç musibet ulaşır: Dininde zayıflık, aklında zafiyet ve mürüvvetinin (haysiyet ve şerefinin) gitmesi. Bunlardan daha büyük olanı ise, insanların onu hafife almasıdır."

İbrahim en-Nehâî'ye [rahmetullahi aleyh], "Dürüst tüccar mı yoksa kendisini ibadete vermiş bir kimse mi daha faziletlidir?" diye sorduklarında; şöyle cevap vermiştir: "Benim gözümde tüccar daha sevimlidir; çünkü o, cihad yapmaktadır; ölçüde, tartıda ve alışverişte kendisine sokulup hile yapmayı emreden şeytana karşı mücâhede etmektedir."

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Bana, ailemin geçimini sağlamak için ticaret yaptığım mekânda veya alışveriş için yolculuk yaptığım yerde ölmekten daha sevimli gelen bir yer yoktur."

Ahmed b. Hanbel'e [rahmetullahi aleyh], "Evinde veya mescidde oturup, 'Rızkım bana gelinceye kadar bir iş yapmayacağım' diyen kimse hakkında ne dersiniz?" diye sorulunca, İmam Ahmed şöyle demiştir: "Bu, ilmi bilmeyen cahil bir adamdır. O, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

108 Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlim*, s. 753; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 47/468.

إِنَّ اللهَ جَعَلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي

'Allah Teâlâ rızkımı mızrağımın gölgesinde (cihadda) kıldı'[109] buyurduğunu işitmedi mi?"

Rivayet edildiğine göre Evzâî [rahmetullahi aleyh], omuzunda bir yük odun varken İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh] ile karşılaştı. Ona,

"Ey Ebû İshak, nereye kadar böyle odun taşıyacaksın? Kardeşlerin senin yerine bu işi görürler" dedi. Bunun üzerine İbrahim b. Edhem ona şu cevabı verdi:

"Ey Ebû Amr, bırak ben bu işi yapmaya devam edeyim. Bana ulaşan bir habere göre, kim, helâl rızık talep ederken (harama düşmeden) nefsini zelil ederse, cennet ona vâcip olur."[110]

Soru: Eğer bir kimse, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَا أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ أَجْمَعَ الْمَالَ، وَكُنْ مِنَ التَّاجِرِينَ، وَلَكِنْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ، وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

"Allah Teâlâ bana, dünya malı biriktirmemi ve tüccarlardan olmamı emretmedi; bana sadece, 'Rabb'ini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabb'ine ibadet et!' diye vahyetti"[111] buyurmuştur. Bu da ibadetin helâl kazançtan daha faziletli olduğuna delil değil midir?" derse, şöyle cevap veririz:

Cevap:

Kendisine ve ailesine yetecek kadar malı olan kimse için ibadet, kazançtan daha üstündür. Hatta bunun aksine, kendisine yetecek kadar maldan fazlasını kazanmak için uğraşmakta hiçbir fazilet bulun-

109 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/50.

110 Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlim*, s. 22; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 6/316.

111 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 2325; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/153; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 5206; Ebü'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, nr. 798.

maz. Üstüne bu bir eksiklik sayılır ve kalbi mâsivaya bağlamak anlamına gelir. Bu ise bütün günahların başıdır.

Malı olmayıp, kendisine kifayet edecek kadar ihtiyacı mesâlih yani devlet dairelerinde işleri olan kimseler tarafından ya da evkaf yani vakıflar tarafından temin edilen bir kimsenin de kazançla meşgul olmaması daha evladır. Bu, dört grup insan için geçerlidir.

1. İlimle meşgul olan kimse. Böyle biri insanlara din yönünden fayda sağlar, şeriat ilimleri öğretir.

2. Müslümanların işlerini üstlenen kimse. Böyle biri hekimlik, kadılık yapar, vakıflarda çalışır ya da insanların hayırlı işleriyle meşgul olur.

3. Seyrüsülûk halinde olan kimse. Böyle biri sûfîlerin keşif dedikleri hallere kalbinde bir yol açılan kimsedir.

4. Bedenî ibadetlerle meşgul olan kimse. Böyle biri vakfedilen bir hankahta zâhirî ibadetlerle meşgul olur.

Böyle kimselerin kazanç ile meşgul olmaması daha güzeldir. Eğer ihtiyaçları diğer insanlar tarafından karşılanıyorsa, böyle bir hayır yapmak için herkesin gayretli olduğu bir zamanda yaşıyorlarsa, ihtiyaçlarını istemek zorunda kalmadan temin ediyorlarsa hatta bunları kabul etmeleri için kendilerine ısrar ediyorlarsa çalışmamaları daha evladır.

Büyüklerin içinde üç yüz altmış samimi arkadaşı olan biri vardı; her birinin yanında bir gece misafir oluyor, bir senelik yemek ve mesken ihtiyacını böylece görmüş oluyordu. Bazılarının da otuz samimi arkadaşı vardı; her birinde bir gün kalarak bir ayı tamamlıyordu.

Fakat günümüzde böyle bir halde yaşamak için başkalarına el açmaya, aşağılanmaya ve rezillik çekmeye katlanmak gerekir. Çünkü kimsenin sadaka verme arzusu kalmamıştır. Bu sebepten böyle bir zamanda çalışmak daha iyidir. Ancak derecesi yüksek olup meşgul olduğu ilimde çok faydalar bulunan ve ihtiyaçları için çektiği sefalet, sağladığı menfaate oranla az olan kimselerin çalışmamaları daha güzel-

dir. Zâhirî ibadetlerden başka bir şeyle uğraşmayan kişinin çalışıp kazanması ise daha evladır. Tüm ibadetlerin başı Cenâb-ı Hakk'ı zikirdir ve çalışırken de kalbi Allah Teâlâ ile meşgul etmek mümkündür.

2. HELÂL KAZANÇ İÇİN BİLİNMESİ GEREKENLER

Bu, uzun bir konudur. Bunun tamamını fıkıh kitaplarında açıkladık. Burada herkesin öğrenmesi için genel hatları ile lazım olacak bilgileri zikredeceğiz. Bununla beraber bir müşkül ile karşılaşılırsa sorup öğrenilebilir. Fakat anlatacağımız bu konulara vâkıf olmayan kimse, harama ya da faize düşebilir ve bu hususlarda sorup öğrenmesi gerektiğini de bilmez.

Kazancın geneli altı muamele üzeredir; alışveriş, riba (faiz), selem (peşin bedelle vadeli mahsül almak), icâre (kiralama), kırâz (birinden sermaye diğerinden emek ortaya konarak yapılan ortaklık), şirket (ortaklık).

BİRİNCİ AKİD: ALIŞVERİŞ

Alışveriş ilmini öğrenmek farzdır ve hiç kimse bundan muaf olamaz. Bunun için Hz. Ömer [radıyallahu anh] çarşı ve pazarları dolaşır, elindeki kırbacıyla bazı tüccarları dürter ve şöyle derdi: "Alışveriş hukukunu çok iyi bilmeyenler bizim çarşılarımızda alışveriş yapmasınlar;[112] yoksa istese de istemese de faiz yemek durumunda kalır!"

Alışverişin geçerli olması için üç rükün (şart) vardır.

1. Akdi yapan (satıcı ve alıcı).
2. Üzerine akid yapılan şey (satılan ve alınan mal).
3. Akid lafzı (sattım, aldım şeklinde karşılıklı anlaşma).

Birinci rükün: Satıcı ve Alıcı

Şu beş kimse ile ticaret muamelesi yapmamak gerekir; çocuk, deli, köle, âmâ ve haram yiyen.

Çocuk, mükellef değildir. İmam Şâfiî'ye [rahmetullahi aleyh] göre, velisi çocuğa izin verse bile, çocuğun satışı geçerli olmaz. Deli de böyledir.

112 Tirmizî, Salât, 352 (nr. 487; son kısım hariç).

Tâcir, çocuk ve deliden bir şey almış da zayi olmuşsa, onu tazmin eder. Fakat onlara bir şey satmış ve bu satılan şey de ellerinde zayi olmuşsa, bu şeyi çocuğa ve deliye tazmin ettirme hakkı yoktur; onun zararını kendisi üstlenir.

Kölenin satışı ve alışı ancak efendisinin izni ile geçerli olur. Buna göre bakkal, fırıncı, kasap ve benzeri esnafın, efendileri alışveriş işlerinde kendilerine izin vermediği sürece, onlarla ticarî muamele yapmamaları gerekir. Fakat sözüne güvenilir bir köle efendisinin kendisine izin verdiğini söylerse ya da onun izinli olduğu şehirde bilinirse bu durumda kendisinin alışveriş yapması câiz olur. Eğer esnaf, efendisinin izni olmadan köle ile alışveriş yaparsa bu geçersizdir. Köleden aldığı şeyi (zayi etmişse), efendisine tazmin eder (bedelini öder). Köleye teslim ettiği bir mal, onun elinde zayi olmuşsa, köleye bir şey gerekmez; onu efendisi de tazmin etmez. Ancak köle âzat edilince, tüccar ondan zayi ettiği malı veya bedelini talep edebilir.

Âmâ kimse ile yanında gören bir vekili olmadan ticaret muamelesi yapmak bâtıl olur. Fakat aldığından sorumludur, çünkü mükellef ve hürdür.

Türk, Türkmen, Arap veya Kürt kim olursa olsun eşkıyalıkla geçinenler, zalimler, hırsızlar, faiz verenler, içki satanlar, çalgı çalanlar, şarkıcılar, yalan yere yemin edenler ve rüşvet alanlarla ticaret muamelesi yapmak câiz değildir. Ancak helâl olduğu kesin olarak bilinen malları satın alınabilir; bu haram olmaz, sahihtir. Fakat böyle değilse bâtıl olur. Şüpheli ise dikkat etmelidir. Eğer malının çoğu helâl, azı haram ise ticaret muamelesi yapılabilir. Ancak bunun yanında şüpheden de kurtulmuş olunmaz. Malının çoğu haram ve azı helâl ise zâhirde ticarî muameleye bâtıl demeyiz; fakat bu harama yakın olma şüphesi taşır. Bunun da tehlikesi büyüktür.

Yahudi ve hıristiyanlar ile ticaret yapılabilir. Fakat onlara Kur'an ve müslüman köle satılamaz. Harp halinde onlara silah satılmaz. Bu muamele mezhebin zâhirine göre bâtıldır ve bunu yapan kimse âsi olur.

İbâhî ve zındıklarla ticaret muamelesi bâtıldır. Onların kanında ve malında muhakkak günah vardır. Hatta onların kendi mülkü bile olmaz. Nikâhları bâtıldır ve onların hükmü mürtedlerin hükmüncedir. İçki içmeyi, nâmahrem kadınlarla oturmayı ve namaz kılmamayı câiz gören kimseler "Müslümanlık Bahsi" kitabında bahsettiğimiz yedi sınıf insandan birine benzerler; zındıktırlar, onlarla ticaret ve nikâh yapılmaz.

İkinci rükün: Alımı ve Satımı Yapılan Mal

Bu hususta altı şartı gözetmek gerekir:

Birincisi: Mal, maddesi itibariyle necis (pis) olmamalıdır. Buna göre köpek, domuz, dışkı, fil kemiği, şarap, domuz eti ve murdar hayvan yağının ticareti bâtıldır. Aslı itibariyle temiz olan yağın içine pislik veya fare düşmekle necis olsa da satılmasında bir sakınca yoktur; çünkü onun aslı temiz olduğu için yemenin dışında kendisinden faydalanmak câizdir. Necis elbise de böyledir. Misk ve ipek böceği kozası satımı da câizdir. Çünkü bunların her ikisi de temizdir.

İkincisi: Kendisinden istifade edilen bir mal olmalıdır. Fare, yılan, akrep ve yerdeki haşeratın satımı câiz değildir. Hokkabazların yılanlardan elde ettikleri fayda asılsızdır. Bir fayda temin etmeyecek kadar az olan, mesela bir tane buğday ve bunun gibi şeylerin satımı câiz değildir.

Kedinin ve arının satışı câizdir. Pars, aslan ve kurt gibi hayvanların - etleri yenmese de- satışları câizdir. Papağan ve tavus kuşu gibi etleri yenilmese de güzel sûretli kuşların satılması câizdir. Çünkü kuşların güzel sesiyle ve onlara bakarak rahatlamak mubahtır.

Ud, harp ve sazın satışı bâtıldır. Çünkü onlarda dinen bir fayda yoktur.

Çocukların bayramlarda oynaması için çamurdan (ve benzeri maddelerden yapılan, üç boyutlu) hayvan heykellerini satmak da câiz değildir; çünkü (put özelliği taşıdığı için) dinen onları kırmak gereklidir. Ancak ağaç resimlerine müsamaha edilir.

Üzerinde hayvan resimleri bulunan elbise ve tabaklara gelince, onları satmak câizdir; perdeler de böyledir. Ancak bunlardan elbise yapmak câiz değildir.

Üçüncüsü: Mal, satıcının mülkünde olmalıdır. Başkasının malını izinsiz satmak câiz değildir. Bu mal isterse kişinin; kocasının, babasının, oğlunun olsun, yine de böyledir. Sattıktan sonra izin alınsa bile yine câiz olmaz. Çünkü izin, önceden alınmalıdır.

Dördüncüsü: Malın teslimi mümkün olmalıdır. Kaçak köle, sudaki balık, karındaki cenin, erkek hayvanın dölleyeceği döl buna örnektir. Zira bunların teslimi satış anında satıcının elinde değildir. Hayvanın sırtındaki yünün, memesindeki sütün satışı da bâtıldır. Bu halde satılan miktarın satılmayana karışması söz konusu olduğu için konuşulan miktarın teslimi mümkün değildir.

Rehin bırakılan eşyayı izinsiz satmak câiz değildir. Efendisinden çocuğu olmuş câriyeyi satmak da bâtıldır. Çünkü onu teslim etmek câiz değildir. Küçük çocuğu olan câriyeyi yalnız satmak veya yalnız çocuğunu satmak da câiz değildir. Çünkü onları birbirinden ayırmak haramdır.

Beşincisi: Satılan malın maddesi (kendisi), miktarı ve vasfı bilinmelidir. Malın maddesinin bilinmesi bizzat ona işaret ederek olur. Bir satıcı, "Şu sürüden istediğin koyunu, şu elbiselerden bir elbiseyi, şu bezden 10 metresini sana sattım hangi taraftan istersen al dese yahut şu araziden 10 metrekareyi sana sattım hangi taraftan istersen al dese, bu satış bâtıldır (geçersizdir).[113] Çünkü satılan malın şüpheye mahal bırakmayacak şekilde belirlenmesi gerekir.

Miktarın bilinmesine gelince, bu, ölçü, tartı ve satılan mala bakarak olur.

Alıcı ile satıcı, başkasının benzer malı kaça sattığını bilmedikleri halde, falan elbisesini kaça sattı ise ben de o fiyata satıyorum dese, bu

113 İmâm-ı Âzam'a [rahmetullahi aleyh] göre, bu tür satışlarda muhayyerlik olduğu (kişi malı beğenmediği veya anlatılandan farklı bulduğunda vazgeçme hakkı bulunduğu) için, satış akdi geçerlidir.

satış geçersizdir. Fakat şu gümüş para yığını karşılığında sana bu malı sattım veya şu altın parçası karşılığında sana bu malı sattım dese, alan da onları görse, bu tür maddelerde bakış miktarın tahmini için yeterli olduğundan satış geçerlidir.

Malın vasfını bilmeye gelince, bu, satılan malı bizzat görmekle gerçekleşir.

Alıcı satın alacağı malı görmemişse, çok önceden görmüşse ya da bulunduğu zamana kadar o mal değişmişse bunun satışı câiz olmaz. Malı görmeden, üzerindeki markaya güvenerek satın almak câiz değildir. Başağındaki buğdayı satmak da câiz değildir.

Câriye alınacağında saçını, elini, ayağını ve gösterilmesi gereken yerleri görmelidir. Alıcı bunların bir kısmını görürse satış câiz olmaz.

Kabuklu olsa bile badem çekirdeğini, baklayı, narı ve yumurtayı satmak câizdir. Çünkü bu gibi şeylerin satışı böyle olur. Taze baklayı ve taze cevizi kabuğu ile satmak câizdir. Üzüm suyunun şişe içinde satılmasını, kabuğu içinde korunup taşınan nara ve benzeri maddelere benzeterek mubah görebiliriz.

Altıncısı: Satılan mal kabzedilmiş (elde) olmalıdır. Malı önce elde edip sonra satmalıdır.

Üçüncü rükün: Akid lafzı.

Bu, satış ve alış maksadını gösteren anlaşılır bir lafızla yapılmalıdır. Bu lafız, ya açık ya da kinaye olur. Satıcı, "Bunu sana sattım", alıcı da, "Bunu satın aldım" demelidir. Ya da satıcı, "Bunu sana verdim", alıcı da, "Aldım", "Kabul ettim" ya da malı satın aldığını ifade eden -sarih olmasa bile- başka bir şey söylese alışveriş câiz olur. Alım ve satımda ortada bir lafız bulunmaz ise bu câiz olmaz. Fakat günümüzde böyle yapmak âdet olmuş durumda. Bunun fetvasını ise küçük ve önemsiz mallar için vermek evla olanıdır. Bu durum yaygınlaştığı için Hanefî mezhebinde ruhsatı verilmiştir. Yine Şâfiî mezhebinden bir grup da

bir kavle göre çıkarımda bulunmuşlar ve buna göre fetva vermişlerdir. Böyle bir alışveriş üç sebepten dolayı mümkün olur:

1. Buna genel bir ihtiyaç vardır.

2. Bu işlemin basit mallarda sahâbe-i kirâm zamanında da uygulanmış olması muhtemeldir. Eğer onlar, alışveriş yaparken her parça için "sattım-aldım" demekle yükümlü tutulsalardı, bunu yapmak onlara çok zor gelirdi. Böyle yapmış olsalardı, bu bize kadar ulaşırdı.

3. Fiili, söz yerine kabul etmek imkânsız değildir. Nitekim hediyelerin de böyle olduğu bilinmektedir. Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] ve sahâbe-i kirâmın huzurunda hediyeler sunulurdu ve kabul bildiren sözlerin zahmetine girilmezdi. Bütün dönemlerde bu şekilde olmuştur. Bedel olmayan yerde lafız kullanmadan mülk hâsıl oluyor ise karşılığı olan âdet olan hükmün ve yalnızca fiilin bulunduğu yerde de bu durum imkânsız olmaz. Fakat hediyede âdet olarak az ile çok arasında fark bulunmaz. Bununla birlikte saray, emlak, hayvan, köle ve değerli elbiseler gibi kıymetli malların satışında sözle alışveriş yapılması âdettir. Bu mallarda sözle satış yapılmazsa, selefin âdetinden çıkılmış olur, mülkiyet hâsıl olmaz.

Ekmek, et, meyve ve perakende satılan küçük şeylerin alım satımında âdet hükmünce ve ihtiyaç duyulduğundan ruhsat verilir. Küçük ya da az olan mallar ile kıymetli şeyler arasında dereceler vardır. Bir şeyin kıymetsiz mi yoksa değerli mi olduğu bilinir. Bu hususta bir takdirde bulunmak mümkün değildir. Ortaya bir müşkül çıktığı zaman ihtiyat yolunu tercih etmelidir.

Eğer bir kimse yüklüce buğday alsa ve satış lafzı kullanmasa; bu az bir mal olmasa ve arada icap ve kabul bulunmasa kişinin mülkü olmaz. Fakat bunu yemek ve harcamak haram olmaz. Çünkü bu şekilde her ne kadar mülk hâsıl olmasa da teslim sebebiyle icabet meydana gelir. Malı alan kişi, bir kimseyi misafir etse ve bu maldan ona ikramda bulunsa yine helâl olur. Zira mülk sahibinin teslimi delildir, karine-i hal yani durumun gösterdiği alamet ile mal sahibinin bunu helâl ettiğini bilir fakat bedel karşılığıyla...

Mal sahibi açık bir lafızla, "Bunu misafirlerine ver; sonra da borcunu öde" derse bu durum da câizdir ve borcu ödemek vâcip olur. Bunu bir fiille belirtirse bu da delil olur ve aynı hüküm geçerli hale gelir. O halde bunun sahih satıştan farkı, mülkiyetin hâsıl olmamasıdır. Öyle ki aldığı bu malı birine satmak isterse, satamaz. Yenmeden önce sahibi isterse alır. Ziyafet halinde sofraya konan yemek gibi.

Satışın sahih olması için başka bir şarta bağlı olmaması gerekir. Mesela kişi, "Bu odunu benim evime taşıman şartı ile satın aldım" ya da, "Bu buğdayı un yapman şartı ile satın aldım" veya, "Bunu bana bir şey borç vermen şartıyla satın aldım" gibi ifadeler kullanarak şart öne sürse satışı bâtıl olur. Fakat altı şekilde şart sürülebilir:

1. Bir şeyi rehin bırakmak,

2. Bir kimseyi şahit tutmak,

3. Birini kefil göstermek,

4. Veresiye alıp vakti gelince ödemek,

5. İki maldan birini seçmek,

6. Üç gün veya daha az bir vakte kadar muhayyer olmak.

Üç günden fazla şart koşmak câiz değildir. Yine satılan kölenin okuryazar ya da bir sanat öğrenmesi şartı koşulması da câiz değildir.

İKİNCİ AKİD: RİBA (FAİZ)

Faiz parada ve gıda maddelerinde olur.

Altın ve gümüş satımında iki şey haramdır:

Birincisi, altına altın, gümüşe gümüş satış yapılırken, alınan ve satılan mal ortada olmaz ise ve ayrılmadan önce alıcı ve satıcı mal kabzı yapmaz ise bu haram olur. Bu durumda meclisteki satış da bâtıldır.

İkincisi, cinsi cinse satarken fazlalık haramdır. Aynı cins mallarda kaliteli ile düşük olanı farklı miktarda satın almak uygun değildir. Yani altını altın ile, gümüşü de gümüşle alıp verirken miktar aynı olmalıdır. Cinsler değişince, fazlalıkta bir günah yoktur. Zira altın ve gümüşün

iyisi, kötüsü, kırığı ve sağlamı satışta birdir. O halde eğer bir sağlam altın ile bir elbise satın alınırsa ve o elbise de bir altın ve bir karışık altına satılırsa sahih olur, maksat da hâsıl olur. Gümüş ile karışık olan altını, saf altına veya sade gümüşe satmak câiz değildir. Elbise gibi bir şeyi arada vasıta kılmak gerekir. Altını saf olmayan altın sırmalı elbiselerin durumu da böyledir. Kıymetli taşlarla işlenmiş bir altın gerdanlığı sarrafın altın ile alıp satması câiz değildir. Eritildiği zaman işlemeleri altın haline gelen altın sırmalı bir elbiseyi de altın ile almak câiz değildir. Fakat elbisedeki altın ateşle yakılınca bir fayda temin edemeyecek kadar az ise, o takdirde câiz olur.

Gıdayı veresiye olarak cinsi ile satmak câiz değildir. Bunlar iki ayrı cinsten olsa bile durum böyledir. Gıda satışında aynı mecliste hem mal hem de fiyat kabzı gereklidir. Eğer buğdayı buğdaya satmak gibi iki mal da bir cinsten olursa hem veresiye câiz olmaz hem de fazlalık... Aynı ölçü kabıyla olmalıdır. Tartıyla eşit olsalar bile olmaz. Zira her şeyde eşitlik âdet olan şekilde gözetilmelidir. O halde koyunu kasaba verip karşılığında et almak, buğdayı fırıncıya verip ekmek ve susam almak, cevizi yağ çıkarana verip yağ almak câiz değildir, satış yerini bulmaz. Fakat satmadan verir de ekmek alırsa, yemesi mubah olur ama kendi mülkü olmaz ve satamaz. Fırıncının buğdayı harcaması mubah olur. Ancak satış sahih olmaz. Alıcının buğdayı fırında, fırıncının ekmeği alıcıda olmuş olur. Diledikleri zaman geri isteyebilirler. Eğer bu malı birbirlerine helâl etmek isteseler ve biri diğerine, "Senin de bana helâl etmen şartı ile helâl ettim" dese, bu bâtıl olur. Şayet bu şartı açık olarak dile getirmeyip, "Helâl ettim" dese ve şartın kalbinden geçtiğini diğeri bilerek ona 1 batman buğday vermese, bu helâlleşme öbür dünyada Cenâb-ı Hak ile kendi arasında hâsıl olmaz. Çünkü dil ile razı olunmuştur, kalp ile değil...

Kalple olmayan rıza ise ahirette işe yaramaz. Fakat, "Sana helâl ettim, sen istersen helâl et, istersen etme" derse ve kalbi de dili gibi olursa, bu sahih olur. Diğeri de helâl ederse bunun gibi olur. Birbirlerine helâl etmezler de kıymetleri aynı ölçüde olursa bu dünyada bir kırgınlığa sebep olmadığı gibi ahirette de bir kısas olmaz. Ancak aralarında

miktar ve ölçü farkı bulunursa hem bu âlemde dargınlık ve husumet meydana gelmesinden hem de ahirette zulümden korkulur.

Herhangi bir yiyecek maddesinden üretilen şeylerin, o madde ile misliyle veya fazlasıyla satılması câiz değildir. Mesela buğday; un, ekmek ve sevik karşılığında satılmaz. Üzüm ve hurma; (bunlardan üretilen) pekmez, sirke ve meyve suyu karşılığında satılmaz. Hatta yaş hurma yaş hurmayla, yaş üzüm yaş üzümle misliyle veya fazlasıyla alınıp verilmezler.

Bu konunun detayları uzundur. Fakat burada zikrettiğimiz bilgileri öğrenmek gereklidir. Bu sayede kişi bilmedikleriyle karşılaşırsa, bunu sorup öğrenmesi gerektiğini ve kaçınılması lazım olanları kavrar. Aksi halde harama düşer, mâzur sayılmaz. Çünkü ilimle amel etmek gibi ilim talebinde bulunmak da farzdır.

ÜÇÜNCÜ AKİD: SELEM[114]

Bunda gözetilmesi gereken on şart vardır.

Birinci şart: Akid anında, "Bu gümüşü, altını, elbiseyi ya da bunlar gibi bir şeyi şu kadar buğday karşılığında selem verdim" demelidir. "Bu buğdayın özelliği şöyledir, böyledir" şeklinde izah edilmesi gerekir. Malın kıymetini değiştirebilecek ve öğrenmek istenebilecek her özelliği belirtmelidir. Âdet olarak ihmal edilmeden malın bütün özelliklerini açık şekilde izah etmelidir. Alıcı da, "Kabul ettim" demelidir. Selem lafzı yerine, "Bu özelliklerdeki malı senden satın aldım" denirse, bu da câizdir.

İkinci şart: Verilen şeyi fazlasıyla vermemelidir. Ağırlığını ve miktarını bilmelidir. Çünkü ihtiyaç duyulup da geri istemek icap ederse ne kadar verildiği bilinmelidir.

114 Selem veya selef akdi, peşin paraya vadeli mal almaktır. Arap dilinde ikisi de aynıdır ancak bu akde, Hicaz halkı "selem", Irak halkı "selef" derler. Müşteriye, "rabbü's-selem: selem yapan, peşin para veren" denir. Satıcıya, "müslemün ileyh: kendisiyle selem yapılan" denir. Satılan mala "müslemün fih: üzerinde selem akdi yapılan" denir. Verilen semene, bedele ve paraya "re'sü'l-mâl veya re'sümâli's-selem: selem için ödenen bedel ve para" denir.

Üçüncü şart: İki taraf akid meclisinden ayrılmadan bedel (re'sü'l-mâl) satıcıya teslim edilmiş olmalıdır.

Dördüncü şart: Alınacak malın vasıflarının tarifi mümkün olmalıdır; bunlar hububat (buğday cinsleri), hayvanlar,[115] madenler, pamuk, yün, ipek, süt, et, koku yağları ve benzeri maddelerdir.

Macunlarda, birbirine karıştırılmış bileşiklerde ve farklı parçalardan oluşan maddelerde selem câiz değildir. Bunlar misk, suni kumaş, üretilirken farklı maddelerin kullanıldığı ve bu maddelerin her birinin miktarı bilinmeyen; ayakkabı, çizme, nalin, törpülenmiş ok ve hayvan derileri gibi şeylerdir. Çünkü bunlar sıfatlandırılamaz. Ekmekte selem câizdir; az veya çok pişmesine bağlı olarak tuzunun ve suyunun miktarının değişmesi hükmü etkilemez. Bu oranda tuz ve su miktarını bilmek icap etmez; bu, durumdan habersizlik anlamı taşımaz.

Beşinci şart: Mal daha sonra teslim edilecekse, teslim tarihi belli olmalıdır. Bu tarih belirleme, hasat zamanı ve meyvelerin olgunlaşma anı şeklinde olmamalı, ay ve gün verilerek net olmalıdır; çünkü meyvelerin olgunlaşma zamanı değişebilir.

Altıncı şart: Teslim edilecek malın, konuşulan vakitte teslimi mümkün olmalıdır. Vaktinde yetişmeyen bir meyveyi selemle satmak câiz değildir. Fakat ürün genellikle o vakitte yetişiyorsa bu câiz olur. Sonra bir zarara uğrarsa, alıcı dilerse mühlet verir, dilerse selem satışını feshedip verdiği bedeli geri alır.

Yedinci şart: Bir ihtilaf ve husumet oluşmaması için malın teslim edileceği yeri akid sırasında belirtmelidir.

Sekizinci şart: Selem yapan kimse alacağı malı belirli bir tarlaya veya bostana bağlayarak, "Şu tarlanın buğdayından veya şu bostanın meyvesinden isterim" dememelidir. Bu câiz olmaz.

Dokuzuncu şart: Selem akdi çok değerli ve bulunması zor bir şey üzerinde yapılmamalıdır.

115 Hanefîler'e göre hayvanlarda selem akdi olmaz; çünkü vasıf ve miktarını önceden tayin zordur (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/318).

Onuncu şart: Sermaye olan hiçbir gıda selem verilmez. Arpa, buğday ve yulaf gibi gıda ürünleri selem verilmez.

DÖRDÜNCÜ AKİD: İCÂRE (KİRALAMA)

Kiralamada biri ücret, diğeri menfaat olmak üzere iki temel şart bulunur.

Akdi yapanlara ve akidde kullanılan lafızlara gelince, alışverişte anlattıklarımız burada da geçerlidir.

Ücret: Ücret, bey' (satış) bölümünde zikrettiğimiz gibi açıkça belirtilmelidir.

Evi tamir ettirmek maksadıyla kiraya vermek bâtıl olur. Çünkü tamirin ne kadar tutacağı belli değildir. Hatta parayı belirleyip kiracıya bunu evin tamirine sarfetmesini şart koşmak da câiz değildir. Zira o parayı tamire harcayıp harcamadığı bilinemez. Hayvanın derisini yüzen kimseye koyun derisi, kepek veya bir miktar un alması karşılığında değirmenci kiralamak da bâtıldır. Kiralanan kimseye kendi yaptığı şeyin cinsinden ücret verilmez.

Kişi eğer, "Ayda bir altın karşılığında bu dükkânı sana verdim" derse, bu bâtıl olur. Çünkü bu şekilde kira süresinin tamamı bilinmez.[116] Tamamen anlaşılması için, "Bir veya iki sene" gibi süre tayin edilmelidir.

Menfaat: Yapılması dinen mubah olan, belirli olan, işçide meşakkat doğuran ve vekillik bulunabilen her işe ücret vermek câizdir. Bunda beş şartı gözetmek gerekir:

Birinci şart: Yapılan işin bir değeri olmalı ve bu işte bir meşakkat bulunmalıdır. Mesela, dükkân süslemek için kira ile yemek almak yahut üzerinde elbise kurutmak için ağaçları kiralamak veya koklamak için elma kiralamak gibi şeylerin hepsi bâtıldır. Çünkü bunların bir değeri yoktur; tıpkı bir buğday tanesi satmak gibi...

116 Hanefîler'de olur. Çünkü aylık miktar bellidir; durduğu sürece bu ücret tahakkuk eder. Fakat süreyi belirlemek daha uygun ve emniyetlidir.

Kişi bir sözüyle malını satmak için, makam ve gösterişi olan bir tellalı nüfuzunu kullanarak satışı gerçekleştirmesi şartıyla kiralasa, bu satış bâtıl olur, ücret de haram olur. Çünkü bunda hiçbir zahmet çekilmemiştir. Fakat tellal, çok konuşmak ve dinlemek suretiyle zorluk çekerse aldığı para helâl olur. Sonra bunlar ancak emsallerinin ücretini hak ederler. Ancak günümüzde satılan maldan onda bir almayı âdet haline getirmişler. Bu ise malın miktarına bağlıdır, meşakkatin değil; böyle bir uygulama haramdır.

O halde satıcı ve tellalların bu yolla aldıkları mallar haram olur. Tellal bu zulümden iki yolla kurtulur: Biri, kendisine ne kadar verilirse bunu kabul etmeli, çektiği meşakkatin dışında çene çalmamalı ve sattığı malın miktarına bakmamalıdır. Diğeri ise önceden, "Bu malı satarsam 1 dirhem ya da 1 dinar isterim" gibi açık ifadede bulunur. Malın sahibi de kendisine gönül rızasıyla bunu verir. Fakat, "Bu satıştan onda bir isterim" demez. Çünkü bu durumda malın ne kadara satılacağı meçhul olur. Eğer böyle derse bu bâtıl olur ve ecr-i mislini yani meşakkatinden fazlasını vermek gerekmez.

İkinci şart: Kiralama, asıl maksat olan şeyden bir parça içermemelidir. Buna göre, üzüm için bağı, meyvesi için bostanı, sütü için hayvanı kiralamak câiz değildir. Çünkü yiyeceği ot da, vereceği süt de bilinmez. Fakat çocuk için sütanne kiralamak câizdir. Zira burada maksat sütannedir, süt ise ona tâbidir. Aynı şekilde kâtibin her sayfa için harcayacağı mürekkep ve terzinin ipliği de böyledir.

Üçüncü şart: Yapılan işin fiilen teslimi (icrası) mümkün ve mubah olmalıdır. Buna göre zayıf bir kimseyi gücü yetmeyecek bir iş için kiralamak bâtıl olur. Hayızlı bir kadını mescidi temizlemek için ücretle tutmak bâtıldır ve bu fiil haramdır. Sağlam bir dişi sökmek, sağlam eli kesmek, çocuğun kulağını halka için delmek adına adam kiralamak bâtıldır. Bu fiilleri yaparak para almak haramdır. Yine aylak takımının iğne ile ellere dövme ve siyah izler yapması, takkecilerin erkekler için ipekten takkeler dikmesi, terzilerin erkekler için dalgalı ipekten cübbeler dikmesi haramdır ve böyle kimselerin bu işler için kiralanması

bâtıldır. Yine ipte cambazlık yapması için adam kiralamak haramdır. Onu izleyenler cambazın kanına ortaktır. Çünkü eğer onu izlemeye gitmeselerdi o kimse de canıyla bu şekilde oynamayacaktı. İp, kemer ve bıçak gibi şeylerle canını tehlikeye sokan ve faydasız olan işlerle cambazlık edenlere ücret veren kimse âsi olur. Yine soytarıya, çalgıcıya, hiciv yapan şairlere ücret vermek haramdır. Hüküm vermesi için kadıya, şahitlik yapması için şahide para vermek haramdır. Fakat kadı sicil yazarsa ve bu iş için ücret alırsa bu câizdir. Çünkü bunu yazmakla mükellef değildir. Ancak kadı, bu işi başkalarının yapmasına da engel olmamalıdır. Eğer engel olur ve yalnız kendisi yazıp bir saatte yazdığı bir sicile 10 dinar gibi yüksek bir meblağ isterse bu haram olur. Fakat başkalarının da bu işi yapmasına engel olmaz ve, "Ben bu işi ancak 10 dinara yaparım" şartını koşarsa bu câizdir. Şayet başkasının yazdığı sicile mühür vurmaz ve bunun için bir şeyler talep ederek, "Ben bunu mühürlemekle memur değilim" derse bu haram olur. Çünkü sahih hukuk onunla muhkem olur, bu vâciptir. O halde sıkıntı çekilmeyen böyle bir iş için illa bir şey verilecekse bu, bir buğday tanesi olur ki onun da kıymeti olmaz. Buradaki değer, hükmün yazıya aktarılmasındadır. Hükümle ve makamla ilgili olan şeylerden ücret almak câiz değildir.

Kadı vekilinin ücret alması helâldir. Fakat haksız olduğunu bildiği kişinin vekilliğini yapmamak şartıyla... Kadı vekili haktan yana olmalıdır. Kadı vekiliyle çalışılacak ise, onun doğruluk üzere olduğunu bilmek ya da bâtıl bir yolda olduğundan haberdar olmamak gerekir. Yine böyle biri yalan söylememeli, hileci olmamalı, gerçeklerin üzerini örtmemeli, gayesi bâtılı ortadan kaldırmak olmalıdır. Hak ortaya çıkarsa sükût etmelidir; ancak hakkı söylediğinde bir şeyin inkârı bâtıl olacaksa konuşması câizdir.

İki kimse için aracılık yapan kişinin iki taraftan da bir şeyler alması câiz olmaz. Çünkü bir husumet karşısında iki tarafın işine de aynı anda faydalı olamaz. Fakat bir taraf için çalışır ve yaptığı bu aracılıkta bir kıymet taşıyan meşakkat bulunursa aldığı ücret helâl olur. Ancak bunu da yalan söylememek, hile yapmamak ve gerçekleri gizlememek şartıyla gerçekleştirmelidir. Tarafları bâtıl yolla korkutup sulha

zorlamamalıdır. Çünkü taraflar durumun hakikatini bilselerdi, sulh etmezlerdi. Zaten böyle bir aracılıkla da genellikle sulh sağlanamaz. Aracıların işinde çoğu zaman zulüm, yalan ve hile bulunur. Bu şekilde kazanılan para haramdır.

Aracının, hakkın hangi tarafta olduğunu bilip de hak sahibini hileyle hakkından çevirerek barışa zorlaması câiz olmaz. Fakat zulmetmek isteyen kimseye hile ile zulmünden döndürmek adına korku vermek câizdir, bunda ruhsat vardır.

Dinin hükümleri kendisinde kuvvetli olan kimse, ağzından çıkan her sözün hesabının sorulacağını bilmelidir. Niçin konuştuğu, doğru mu yalan mı söylediği, kastının hakikat mi bâtıl mı olduğu bilinmeyen kimsenin aracılık yapması, vekâlet etmesi ve hüküm vermesi mümkün olamaz.

Büyüklerin yanında bir suçun bağışlanması veya bir isteğin yerine getirilmesi için aracı olan kimse, meşakkat çekip bundan dolayı ücret alırsa bu câiz olur. Fakat yaptığı işte bir zorluk bulunmalı, bu işi övünme ve makam için yapmamalıdır. Câiz olan şekilde konuşmalıdır. Zalime yardım eder, birinin maaşını kestirir, yalan yere şahitlik eder veya haram bir işe bulaşırsa âsi olur ve aldığı ücret haram olur.

Kiralama konusunda bu hükümlerin hepsini bilmek gerekir. Aksi halde satıcı da alıcı da günahkâr olur. Bu konunun tafsilatı uzundur. Fakat insanlar bu kadarıyla müşkül bahisleri anlayıp bu hususlarda sorular yöneltebilir.

Dördüncü şart: Yapılan iş, ücretle tutulan kimseye farz olmamalı yahut ücretle tutan için vekâletin geçerli olmadığı kısma girmemelidir. Buna göre cihad ve vekâlet geçerli olmayan diğer ibadetler için ücret alınmaz.

Kadı ve şahide de bu sebepten ücret vermek câiz değildir. Yine kişi kendisi için oruç tutması ya da namaz kılması için başkasına ücret veremez. Çünkü bunlarda vekillik olmaz. Kişi kendi yerine hacca gönderdiği kimseye ücret verebilir. Bu da yolda kalan ya da hastalanmış

olup iyileşme ümidi kalmayan için geçerlidir. Kur'ân-ı Kerîm ve ilim öğretmek için belli bir miktar ücret alınması câizdir. Farz-ı kifâye olmasına rağmen mezar kazana, ölü yıkayana, cenaze taşıyana ücret verilebilir. Teravih namazı kıldıran imama ve müezzine ücret verilmesi konusunda ihtilaf olsa da doğrusu verilebilir olmasıdır. Çünkü bunda zahmet çekme ve vakti gözeterek mescidde hazır bulunma durumları vardır. Yoksa namaz kıldırma ya da ezan okuma için ücret yoktur. Fakat yine de bu işte mekruh ve şüpheden tamamen kurtulmuş olunmaz.

Beşinci şart: Yapılan iş ve karşılığında elde edilecek menfaat belli olmalıdır. Kişi bir hayvan kiralayacaksa onu görmelidir. Kiraya veren, hayvanının ne ölçüde yük taşıyacağını, ne kadar dinleneceğini ve yol alacağını belirtmelidir. Örfe göre çekişmeye götürecek hiçbir şeyi ihmal etmemelidir.

Âdet olarak bilinse bile bir araziyi kiraya veren kimse orada ne ekileceğini söylemelidir. Zira darının zararı, buğdayın zararından fazladır. Bu şekilde tüm kiralama işlerinde bilinmesi gerekenler bildirilmelidir. Böylece meydana gelmesi muhtemel husumetler ortadan kalkmış olur. Bilinmeyen her şeyden husumet doğar ve o iş bâtıl olur.

BEŞİNCİ AKİD: KIRÂZ[117]

Bu konunun üç rüknü vardır:

Birincisi, sermayedir. Bunun şartı altın ve gümüş cinsinden nakit bir para olmalıdır. Fülûs ve eşya ile mudârebe câiz değildir. Ağırlığı da bilinmeli ve işçiye teslim edilmelidir. Sermaye sahibi, "Sermaye ve tasarruf bende olacak" diye şart koşarsa bu câiz değildir.

117 Kıraz ile mudârebe akdi aynıdır. Hicaz ehli mudârebe yerine kırâzı daha fazla kullanmaktadır. Bu, taraflardan biri malını diğeri de emeğini ortaya koyarak yapılan bir ortaklıktır. Elde edilecek kazanç belirlenen şartlarda paylaşılır. Hesap dönemi sonunda zarar ortaya çıkarsa, bu yalnız sermaye sahibine aittir. Zarar, önce kârdan karşılanır. Kâr yeterli olmazsa anaparadan ödeme yapılır. Bu takdirde işletmeci herhangi bir şey alamaz. Kasıt ve kusuru bulunmadıkça işletmeci zarardan sorumlu tutulmaz. Zarar halinde, sermaye sahibi sermayesinin tamamını veya bir bölümünü kaybederken, işletmeci de emeğinin karşılığını alamamış olur.

İkincisi, kârdır. İşçiye verilecek oran, malın yarısı ya da üçte biri gibi bir şekilde belli olmalıdır. Eğer karşı tarafa, "10 dirhemi sana ya da bana kaldıktan sonra bölüşelim" derse bu câiz değildir.

Üçüncüsü, işçinin yapacağı iştir. Bunun şartı, o işin ticaret olmasıdır. Bu da alışverişitir, sanat değildir. Eğer fırıncıya fırıncılık yapması için buğday verilir ve bundan yarı yarıya kâr alınırsa bu câiz olmaz. Yağ üreticisine keten tohumu vermek de aynı şekildedir. Ticarette, "Filancadan başkasına mal satma ya da filancadan başkasından mal alma" diye şart koşmak câiz değildir. Zira ticaret imkânını kısıtlayacak tüm şartlar bâtıldır.

Akid, "Bu malı sana ticaret yapman ve yarı yarıya ortaklık için verdim" denirse câiz olur. Karşı taraf da, "Kabul ettim" derse akid bağlanmış olur. Akid böyle yapılınca işçi, alışverişte (sermayedar için) vekil olur. Mal sahibi istediği vakit bu anlaşmayı feshedebilir, bu câizdir. Akdi bozan mal sahibi ise eğer malın hepsi nakitse ve kâr varsa bölüşülür. Mal, nakit değil de eşya ise ve kâr da yoksa, mal, sermayedara kalır. İşçiye bunu satmak gerekmez. Eğer işçi, "Onu satayım, nakde çevireyim" dese, mal sahibi de buna yanaşmasa, mal sahibinin sözüne uyulur. Ancak işçi, malı satıp kâra çevirecek hazır bir müşteri bulmuşsa, onun sözüne itibar edilir.

Mal nakit değil de eşya ise ve ortada kâr varsa işçinin onu satması gerekir. Fakat işçi sermayeyi başka bir nakitle değil, onun cinsinden bir mal karşılığında satabilir, böylece kâr ortaya çıkar ve onu bölüşürler. İşçi sermayeyi satıp paraya çevirdiği zaman, geride kalan kısmı ortaktır, onu satamaz.

Sene başı olunca, zekât için malların kıymetini hesaplarlar, kâr varsa, herkes kendi payından zekâtını verir.

Mal sahibinin izni olmadan işçi, kendisine verilen parayla (ticaret için) başka bir beldeye gidemez. Giderse malın sorumlusu kendisi olur. Eğer mal sahibinin izni ile yola çıkarsa, yol masraflarını mal sahibinin malından karşılar. Yine ölçenin, tartanın, hamalın ücreti ve dükkânın

kirası da mudârebe malından ödenir. İşçi yolculuktan döndüğü zaman mudârebe malından aldığı sofra ve matara gibi eşyaları mal sahibine iade eder.

ALTINCI AKİD: ŞİRKET (ORTAKLIK)

Bu (şirket-i inan), ortakların ellerindeki sermayelerini birleştirerek her birinin diğerine tasarruf yetkisi verip elde edilen kârı yarı yarıya bölüşmek üzere yaptıkları ortaklıktır. Fakat yarı yarıya paylaşım sermayenin eşit olduğu zamandır. Eğer sermayede farklılık varsa kâr dağılımı da ona göre yapılır. Bunu birtakım şartlarla değiştirmek câiz olmaz. Ancak taraflardan biri iş yaptığı zaman onun bu iş sebebiyle fazlalık alması câiz olur. Bu mudârebe malındaki ortaklık gibi olur.

Âdet olarak yapılıp da bâtıl olan üç türlü ortaklık vardır:

Birincisi (şirket-i ebdân), hamalların ve meslek sahiplerinin yaptıkları ortaklıktır. Kazançlarının ortak olmasını şart koşarlar. Bu bâtıldır. Çünkü herkesin halis kazancı mülküne göredir.[118]

İkincisi (şirket-i mufâvada), iki (veya daha fazla) kişinin, malları birbirinden ayrı olduğu halde (alacak verecek, borç, miras vs.) lehlerinde ve aleyhlerinde olan her şeyde eşit olmak üzere kurdukları bir ortaklıktır ki, bâtıldır.[119]

Üçüncüsü (şirket-i vücûh), birinin malı, diğerinin de makamı (hatırı) olur. Hatır sahibinin sözü ile mal satılır ve kâr ortak olur. Bu da bâtıldır.[120]

Muâmelât ilminden bu kadarını bilmek vâciptir. Bunlar herkesin ihtiyaç duyduğu bilgilerdir. Bunun dışında kalan meseleler nadirdir. Bilmedikleri meselelerle karşılaşanlar sorup öğrenebilirler. Fakat anlattıklarımız kadarını bilmemek, kişiyi harama düşürür ve mazeretli kılmaz.

---

118 İmâm-ı Âzam [rahmetullahi aleyh] bu tür bir ortaklığın geçerli olduğu görüşündedir.

119 Hanefîler belirli şartlarda buna cevaz vermişlerdir.

120 İmâm-ı Âzam [rahmetullahi aleyh] bu tür bir ortaklığın da geçerli olduğu görüşündedir.

3. MUAMELEDE ADALET ve İNSAFI GÖZETMEK

Bütün bu anlattıklarımız şeriatın zâhirinde muâmelâtın sahih olmasını gerektiren şartlardır. Bazan iki kişi arasında cereyan eden bir alışveriş muamelesinin sahih olduğuna fetva veririz fakat o iş öyle bir zulüm içerir ki, onu yapan kimse Allah Teâlâ'nın gazabına uğrar (Çünkü yasak edilen her şey, alışveriş akdinin bozulmasını gerektirmez). Bu öyle bir muameledir ki müslümanları sıkıntıya düşürür, zarara uğratır. Bu türlü muamele iki kısımdır; biri, zararı umumi, diğeri ise hususi olandır.

BİRİNCİ KISIM

ZARARI UMUMİ OLANLAR

Birinci çeşit: İhtikâr yani karaborsadır. Bu işi yapan lânetlenmiştir. Bu şöyledir: Gıda maddesi satan biri, onu depoda saklar ve fiyatların yükselmesini bekleyip sonra satar. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ تَكُنْ صَدَقَتُهُ كَفَّارَةً لِاحْتِكَارِهِ

"Kim, (insanların ihtiyaç duyduğu) yiyecek maddesini kırk gün stok edip sonra onu sadaka olarak dağıtsa, bu sadaka yaptığı işe kefâret olmaz."[121]

مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللهِ وَبَرِئَ اللهُ مِنْهُ

"Kim, (insanların ihtiyaç duyduğu) yiyecek maddesini kırk gün stok ederse, o Allah'tan, Allah da ondan uzaktır."[122]

---

121 İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/109; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/378; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 9720; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 2649.

122 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/33; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/12; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 5746; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1311; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 6/100.

مَنْ جَلَبَ طَعَامًا فَبَاعَهُ بِسِعْرِ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِهِ

"Bir kimse yiyecek maddesi getirir ve onu günün fiyatı ile satarsa, onu sadaka olarak dağıtmış gibi olur."[123]

Başka bir rivayette ise şöyle geçmiştir:

فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً

"*Sanki bir köle azat etmiş gibidir.*"

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kim (halkın ihtiyaç duyduğu) bir yiyecek maddesini kırk gün stok yaparsa, o kişinin kalbi katılaşır."

Rivayete göre Hz. Ali [radıyallahu anh], stok yapılan yiyecek maddesini yaktırmıştır.

Selef-i sâlihînden olan bir zattan şöyle nakledilir: Bu zat Vâsıt şehrinden içi buğday dolu bir gemi hazırlayarak Basra'ya gönderdi. Orada bulunan vekiline de şunları yazdı:

"Gönderdiğim buğdayı sana ulaştığı gün sat, ertesi güne bırakma!" Fiyat konusunda da ona bir genişlik tanımıştı. Buğday yüklü gemi ulaşınca, Basra'da bulunan tüccarlar buğdayı satmakla görevli vekile, "Bugün satmayıp cuma gününe ertelersen birkaç kat daha fazla kâr edersin!" dediler. Adam da satmayıp bekletti. Cuma günü sattı ve birkaç kat fazla kâr etti. Durumu bir mektup yazarak malın sahibine bildirdi. Mal sahibi salih zat ona şöyle cevap yazdı:

"Be hey adam! Biz dinimizi selâmette tutarak bunun azını kazanmaya kanaat etmiştik! Fakat sen bizim sözümüze aykırı hareket ettin ve bizim adımıza bir suç işledin. Bu mektubum sana ulaşır ulaşmaz, malın tamamını Basra'nın fakirlerine dağıt. Böyle yapmakla, bir kârım ve zararım olmadan keşke karaborsacılık suçundan kurtulabilsem, buna razıyım."

123 bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/12; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 13/472.

Karaborsanın haram olmasının sebebi, insanları zarara uğratmasındandır. Çünkü insanın kuvveti ve ayakta durması yiyecek maddelerine bağlıdır. Satınca, malı bütün halka satmak mubahtır. Bir kimseye satar, o da aldığı malı elinde tutup başkalarının almasına engel olursa bu durum, mubah olan suyu elde tutup da insanlar susayınca onlara yüksek fiyattan satmaya benzer. Bu günah, gıda maddelerini bu niyetle satın almaya bağlıdır. Köylünün yanında olan zahire ve gıda maddeleri kendisine aittir. Dilediği vakit satar, satmakta acele etmesi gerekmez. Fakat satışı geciktirmemesi evladır. Eğer, fiyatı artacaktır, diye düşünürse bu aşağılanmış bir arzudur.

Gıda maddesi olmayan ilaç, koku ve zâferan gibi gıdaya yardımcı bulunmayan maddeler, yense bile bu yasak kapsamına girmez. Fakat insanı ayakta tutan maddelerde stokçuluk haramdır. Bununla birlikte gıda maddelerine yakın olan; et, yağ ve buna benzer şeylerde ihtilaf vardır. Doğrusu bunlarda stokçuluk yapmanın mekruh olduğudur. Ancak gıda maddesi saklamanın derecesinde değildir. Gıda maddelerinde de stokçuluk, yiyeceğin az olup sıkıntının yaşandığı zamandır. Her zaman kolayca alınıp temin edilebilen maddeleri satmamak haram olmaz. Çünkü bunda zaruret yoktur. Bazıları böyle bir zamanda da haram olduğunu söylemiştir. Doğrusu bunun mekruh olduğudur. Zira bunu yapan kimse, fiyatların yükselmesini ve insanlara zarar verecek şartları beklemektedir ki bu da yerilmiştir. Selef-i sâlihîn iki türlü ticareti mekruh görmüştür. Biri, yiyecek satmak, diğeri ise kefen... Çünkü insanların ölümünü beklemek ve onlara sıkıntı vermek yerilmiştir. Yine iki çeşit mesleği de çirkin bulmuşlardır. Biri kasaplık ki kalbi sertleştirir; diğeri sarraflık, bu da dünya süsüdür.

İkinci çeşit: Kalp (ayarı ve değeri düşük sahte) parayı piyasaya sürmektir. Sahte parayı alan onun kalp olduğunu bilmez ise ona zulmetmiş olur. Eğer bilirse, onun da elinden çıkarıp bir başkasına zulmetmesi muhtemeldir. Böylece bu sahte para uzun zaman elden ele gezer ve onu ilk harcayanın günahı katlanır. Bu konuda âlimlerden biri demiştir ki:

"Alışverişte kalp (sahte) 1 dirhemi kullanmak, 100 dirhem çalmaktan daha ağırdır. Çünkü hırsızlık bir günahtır ve olup bitmiştir. Halbuki düşük kaliteli para kullanılması, o kişinin dinde çıkarttığı bir bid'at ve kendisinden sonra amel edilen bir uygulamadır. Bunun günahı o kişi için yüz sene veya iki yüz sene dirhem piyasada durduğu sürece devam eder. Onun sebebiyle insanların mallarında bozulma ve noksanlaşma olur. Öldüğü zaman ölümüyle birlikte günahları da sona eren kişiye ne mutlu! Ölümünden sonra yüz hatta iki yüz sene günahları devam eden kimseye yazıklar olsun! Bu günahlar yüzünden kabirde azap çekmeye devam eder ve günahı sona erene kadar geçen süre için hesap vermek zorunda kalır."

Şimdi sıra sahte altın ve gümüşle ilgili dört şeyi bilmeye geldi:

Birincisi, kendisine kalp (sahte) parası geri verilen kişinin onu kimsenin ulaşamayacağı bir kuyuya atması gerekir. Başka birine verip de, "Bu sahte paradır" dememelidir. Çünkü o kimse başkalarını aldatabilir.

İkincisi, ticaret yapan kimse, kalp parayı tanımalıdır. Doğrusuyla sahtesini ayırt edebilmelidir. Bunu sahte parayı almamaktan ziyade alıp da yanlışlıkla başkalarına vermemek ve bir müslümanın hakkını zarara uğratmamak için öğrenmelidir. Paraları tanımayan, yanlışlıkla alır ve elinden çıkarırsa yine günahkâr olur. Çünkü her işin kendisine ait bir ilmi vardır. Onu öğrenmek gereklidir.

Üçüncüsü, sahte parayı alan kimse, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

رَحِمَ اللهُ امْرَأً سَهْلَ الْقَضَاءِ وَسَهْلَ الْاِقْتِضَاءِ

"Borcunu öderken ve alacağını tahsil ederken kolaylık gösteren kimselere Allah rahmet etsin"[124] buyurduğu hadis-i şerife göre niyet taşımalıdır. Bu güzel bir davranış olur fakat sahte parayı kuyuya atmak (imha etmek)

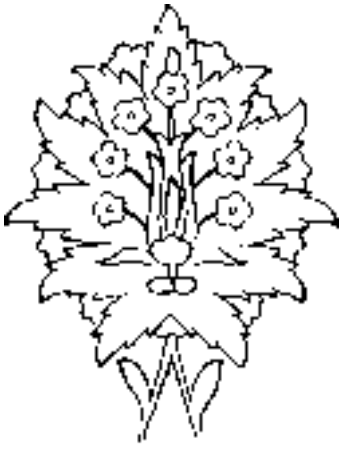
124 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6830; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 4434.

niyetini taşımak şartıyla... Eğer alıp da harcama düşüncesi bulunuyor ise verdiği kimseye paranın sahte olduğunu söylese bile bu câiz olmaz.

Dördüncüsü, kalp para içinde hiç altın ve gümüş bulunmayan madenî paradır. İçinde altın ve gümüş bulunup da eksik oranda olanları kuyuya atmak gerekmez. Kişi eğer bu parayı harcarsa kendisine iki şey vâcip olur: Birincisi, bu durumu söylemeli ve gizlememelidir; ikincisi, böyle bir parayı hile ile sağlam paralar arasında vermeyi helâl görmeyen güvendiği birine vermelidir. Bunu helâl gören birine vermek, fesadın yolunu açmaktır. Bu, şarap ürettiğini bildiği birine üzüm satmak gibidir. Böyle bir işlem mahzurlu olup aynı zamanda kötülüğe yardım ve ona ortak olmaktır.

Bunun için bazı âlimler şöyle demiştir: "Dürüst tüccar, Allah katında ibadetle meşgul olan kimseden daha faziletlidir."[125]

125 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/370.

İKİNCİ KISIM

ZARARI HUSUSİ OLANLAR

Bu, verilen zararın yalnızca muhataba uğramasıdır. Zarara sebep olan her muamele zulüm ve haramdır. Bunun çaresine gelince, kişi kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi hiçbir müslümana yapmamalıdır. Kendisinin beğenmediği bir şeyi başka bir müslümana reva görenin imanı tam değildir. Bunun detayları dört şekilde açıklanır:

Birincisi, kişi, malını olduğundan fazla övmemelidir. Çünkü bu hem yalan hem hile hem de zulüm olur. Hatta doğruluk payı bulunsa bile övmemelidir. Zira sözü beyhude ve faydasız kalır. Allah Teâlâ bir âyetinde şöyle buyurmuştur:

مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

"İnsan ne zaman bir söz söylese, muhakkak onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunur" (Kâf 50/18).

Malını satarken asla yemin etmemelidir. Eğer yalan söylese büyük günah olur, doğru söylerse Allah Teâlâ'nın ismini hasis bir işte kullanmış olur ki bu da hürmetsizliktir. Bir haberde şöyle nakledilmiştir:

وَيْلٌ لِلتَّاجِرِ مِنْ بَلَى وَاللهِ، وَلَا وَاللهِ، وَوَيْلٌ لِلصَّانِعِ مِنْ غَدٍ وَبَعْدَ غَدٍ

"Sürekli, 'Hayır vallahi, evet billahi!' diye yemin eden tüccara yazıklar olsun! Yine, 'Yarın olur, ertesi gün olur!' diyerek işini zamanında yapmayıp erteleyen sanatkâra (esnafa) da yazıklar olsun!"[126]

Yunus b. Ubeyd [rahmetullahi aleyh] ipek tüccarı idi. Bir müşteri gelerek kendisinden elbiselik ipek istedi. Yunus, dükkânda çalışan kölesine ipek toplarını çıkarmasını söyledi. Adam ipek kumaşın topunu açarken, "Allahım, bize cennetini nasip et!" dedi. Yunus, bu sözün kumaşı övme manasına gelmesinden korkarak, tezgâhtara topu kapatmasını emretti ve satış yapmaktan vazgeçti.

İkincisi, kişi sattığı malın gizli açık bütün kusurlarını söylemeli, hiçbir kusurunu gizlememelidir. Eğer malın kusurunu gizlerse, aldatan bir zalim olur. Satıcı kumaşın en iyi tarafını gösterir veya iyi gözükmesi için müşteriye karanlık yerde sunarsa; ayakkabının ve çizmenin çiftlerinden daha iyisini gösterip kusurlu olanını gizlerse zalim ve fâsık olur.

Rivayete göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] çarşıda gıda maddesi (buğday) satan birine uğradı. Sergilenen malın dış görünüşünü beğenmişti. Elini çuvalın içine doğru sokunca eline ıslaklık geldi; satıcıya,

"Bu nedir?" diye sordu; satıcı,

"Ey Allah'ın resûlü! Yağmurdan oldu!" dedi. Peygamber Efendimiz de [sallallahu aleyhi vesellem],

فَهَلَّا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ! مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا

"İnsanların görmesi için bu ıslaklığı üst tarafa getirmen gerekmez miydi? Kim bizi aldatırsa bizden değildir!"[127] buyurdu.

126 Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 1/316; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 2920; ayrıca bk. Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 7163.

127 Müslim, İmân, 43 (nr. 102); Ebû Davud, Büyû', 52 (nr. 3452); Tirmizî, Büyû', 73 (nr. 1315); İbn Mâce, Ticârât, 36 (nr. 2224).

Sahâbe-i kirâmdan Vâsile b. Eska' [radıyallahu anh], Kûfe pazarında durmuş alışveriş yapanlara bakıyordu. Bu sırada adamın biri 300 dirheme bir deve satın aldı. Bu satış Vâsile'nin [radıyallahu anh] dalgınlığına geldi, nasıl gerçekleştiğini göremedi. Satın alan adamın arkasından koşarak gitti ve onu geri çağırdı. Adam gelince,

"Bunu eti için mi aldın yoksa binek olarak kullanmak için mi?" diye sordu; adam,

"Binmek için!" deyince, ona,

"Hayvanının ayağında bir arıza var; bu hayvan, üzerinde yolculuk yapmaya elverişli değil!" dedi. Adam deveyi geri verdi. Deve sahibi de fiyatından 100 dirhem indirim yaptı ve Vâsile'ye [radıyallahu anh],

"Allah senin hayrını versin, yaptığım satışı bozdun!" dedi. Vâsile de [radıyallahu anh] şöyle dedi:

"Biz, her müslümana karşı samimi ve dürüst davranmak üzere Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] söz verdik. Ben Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim:

لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ يَبِيعُ بَيْعًا أَلَّا يُبَيِّنَ مَا فِيهِ، وَلَا يَحِلُّ لِمَنْ يَعْلَمُ ذَلِكَ أَلَّا يُبَيِّنَهُ

'Bir kimsenin sattığı maldaki kusuru bildirmeden onu satması helâl olmaz! Bu durumu bilen müslümanın bildiğini gizlemesi de helâl değildir.'"[128]

Böyle muamele etmek zordur ve büyük mücâhedelerdendir. Bu, iki şeyle kolay olur:

Birincisi, kişi kusurlu malı satın almamalı, satın aldığı takdirde müşteriye söylemeye niyet etmelidir. Eğer kendisinden gerçeği gizleyip aldatmışlarsa, kendi düştüğü zarara başkasını da düşürmemelidir. Kendisi bu aldatana lânet ederken başkasının da kendisine lânet etmesini reva görmemelidir. Kısaca hile ile rızık artmaz hatta malın bereketi kaybolur, işler tersine döner.

128 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/491; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/320.

Azar azar biriktirilen mal, aniden gelen bir felaketle toptan elden gider, geriye de yalnızca zulüm kalır. Şöyle ki:

Anlatıldığına göre adamın birinin bir ineği vardı. Onu sağar, sütüne su katar ve öylece satardı. Bir gün sel geldi, ineği alıp götürdü. Adamın oğullarından biri,

"Değişik zamanlarda süte kattığımız sular toplandı ve ineği alıp götürdü" dedi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْبَيِّعَانِ إِذَا صَدَقَا وَنَصَحَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِذَا كَذَبَا وَكَتَمَا نُزِعَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا[129]

"Alışveriş yapanlar birbirlerine doğru söyler ve samimi davranırlarsa, alışverişlerinde her ikisine de bereket verilir. Eğer yalan söyler ve gizlerlerse, alışverişlerinden bereket kaldırılır."[129]

Bereket demek bir kimsenin malı azken rahat yaşaması, pek çok kimsenin kendisinden fayda bulması ve ondan çokça hayır meydana gelmesidir. Öyle kimseler vardır ki, malı çok olmasına rağmen o servet hem dünyada hem de ahirette onun helâk olmasına sebeptir. O maldan hiçbir menfaat göremez. O halde akıllı olan fazla mala değil, berekete sahip olmayı diler. Bereket ise güvenle olur. Zira güvenilirliği ile meşhur kimse ile herkes muamalede bulunmak ister. Böylece kârı da fazla olur. Fakat ihanet ile tanınır hale gelirse, herkes kendisinden uzak durur.

İkincisi, kişi bu âlemde yüz seneden fazla yaşamayacağını bilmelidir. Ahiret ise sonsuzdur. Şu birkaç günlük ömürde daha fazla altın ve gümüş uğruna ebedî hayatı ziyan etmek reva olur mu? Hile ve ihanetin kalpte yerleşmemesi için bu düşünceyi kalpte devamlı yenilemek gerekir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

129 Buhârî, Büyû', 19 (nr. 2079); Müslim, Büyû', 11 (nr. 47).

لَا تَزَالُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ تَدْفَعُ عَنِ الْخَلْقِ سَخَطَ اللهِ مَا لَمْ يُؤْثِرُوا صَفْقَةَ دُنْيَاهُمْ عَلَى آخِرَتِهِمْ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ وَقَالُوا: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ قَالَ اللهُ تَعَالَى: كَذَبْتُمْ، لَسْتُمْ بِهَا صَادِقِينَ

"Onlar, dinlerinin selâmette olması için dünyada başlarına gelenlere aldırmadıkları sürece, kelime-i tevhid onlardan Allah'ın gazabını savmaya devam eder. Onlar, dünyalarının selâmeti uğruna dinlerinde uğradıkları musibetlere aldırmazlar ve, 'lâ ilâhe illallah' derlerse; Allah Teâlâ onlara; 'Yalan söylüyorsunuz, sözünüzde sadık değilsiniz!' buyurur."[130]

Alışverişte aldatmamak farz olduğu gibi tüm işlerde de böyledir. Sahte para işi gizlenmese bile haramdır. Ahmed b. Hanbel'e [rahmetullahi aleyh], kolayca farkedilemeyecek şekilde dikilip tamir edilerek satılan elbiseden sordular; Ahmed b. Hanbel, "Satan kimsenin bunu gizlemesi câiz değildir, fakat giymek için uygundur. Aldatmak için yama yapan kimse günahkâr olur, aldığı ücret de haram olur" dedi.

Üçüncüsü, ölçü ve tartıda hile yapmamalı, doğru ölçmelidir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝١ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝٢ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ۝٣

"Ölçüde ve tartıda eksiklik (hile) yapanların vay haline (veyl olsun onlara). Onlar insanlardan ölçekle bir şey satın aldıkları zaman haklarını tam alırlar, fakat kendileri onlara ölçekle yahut tartıyla bir şey verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar!" (Mutaffifîn 83/1-3).

Selef-i sâlihîn sattığı malın karşılığını alırken bir dane (biraz) eksik alır; aldığı malın bedelini öderken de bir dane (biraz) fazla verirdi. Onlar şöyle derdi: "Bu bir dane bizimle cehennem arasında perdedir." Alışverişteki ölçme ve tartmayı doğru koruyamayacaklarını düşünerek, "Genişliği gökler ve yer kadar olan cenneti, bir dane karşılığında

130 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4034; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/ 277.

satan (kaybeden) kimseye yazıklar olsun. (Alışverişteki hilesi ile) Cehennemi alıp tûba cennetini satan (kaybeden) kimse ne büyük zarardadır" derlerdi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir şey satın aldığında, satıcıya bedel olarak ödeyeceği şeyi verince,

زِنْ وَأَرْجِحْ

"Tart ve biraz da fazla koy!"[131] buyurmuştur.

Fudayl b. İyâz, oğlu Ali'nin [rahmetullahi aleyhimâ] altın para üzerindeki sürme lekelerini ovalayarak yıkadığını gördü. Oğlu altını temizlemek istiyor ve bozdururken sürmenin vereceği ağırlıktan dolayı haksızlık yapmaktan kaçınmak istiyordu. Onu bu halde gören babası,

"Yavrucuğum! Senin yaptığın şu iş, otuz hacdan daha faziletlidir!" dedi.

Seleften bir zat şöyle der:

"İki terazi kullanan, biriyle verip biriyle almayı âdet edinen kimse, bütün fâsıklardan aşağıdır."

Kumaş alırken gevşek ölçen, satarken de gere gere ölçen manifaturacı da bunun gibidir. Eti âdetinden fazla kemikle satan kasap da aynı hükümdedir. Bunların hepsi haramdır. Bunun gibi bütün işlerde ve muamelelerde insaflı olmak vâciptir. Söylediğinin mislini kötü sözlerle duymak istemeyen vermek ile almak arasını iyi gözetir. Bu işten kurtuluş, hiçbir konuda kendini müslüman kardeşlerinden üstün tutmamaktadır. Bu iş zor olmasaydı; Allah Teâlâ,

وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا

"İçinizden, oraya (cehenneme) uğramayacak hiç kimse yoktur" (Meryem 19/71) buyurmazdı.

131 Ebû Davud, Büyû', 7 (nr. 3336); Tirmizî, Büyû', 66 (nr. 1305); Nesâî, Büyû', 54 (nr. 4606); İbn Mâce, Ticârât, 34 (nr. 2220); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/352.

Takva yoluna yakın olan daha çabuk kurtuluş bulur.

Dördüncüsü, satış fiyatında hile yapmamalı ve hiçbir şeyi gizlememelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], şehre gıda getiren kafileyi yolda karşılayarak fiyatlar oluşmadan onların mallarını ucuza almaktan ve neceşten (alışverişi kızıştırmaktan) nehyetmiştir. Böyle yapıldığı takdirde, mal sahibinin satışı feshetmesi câizdir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bir yabancının, köylünün malını (bekletip daha pahalıya) satmasını da yasaklamıştır.[132] Bu şöyle olur: Bir köylü hemen satmak istediği bir gıda maddesiyle şehre gelir. Şehirli ona, "Onu yanımda bırak, fiyatların yükselmesini bekleyeyim, daha pahalıya satayım" der. Yine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] istekli bir müşteriye mal satan esnafın yanına gelip, o malı almak istemediği halde daha fazla fiyat vererek müşterinin onun sözünü doğru zannedip malı daha fazla fiyattan almasını sağlamayı da yasaklamıştır. Mal sahibiyle anlaştıktan sonra aldatıldığını anlayan kimsenin bu alışverişi feshetmesi câizdir.

Pazar yerlerinde müzayede ile satış yapmak âdet olmuş durumda. Alıcı olmayan kimseler buralarda malın fiyatını artırıyorlar, bu haramdır. Bunun gibi malın gerçek fiyatını bilmeden saf kalplilikle satın almak da câiz değildir. Çünkü böyle yapan biri malı değerinden fazla fiyata almış olur. Malı gerçek fiyatını bilmeden satın almaya her ne kadar zâhiren fetva versek de işin hakikatinin alıcıdan saklanmış olması sebebiyle bunu yapan kimseler günahkâr olurlar.

Anlatıldığına göre; tâbiînden bir zat (Yunus b. Ubeyd) Basra'da yaşıyordu. Onun Horasan'ın Sûs şehrinde bir kölesi vardı, köle ona satmak için şeker tedarik ediyordu. Köle, kendisine bir mektup yazarak, bu sene şeker kamışlarına âfet isabet ettiğini bildirdi ve şeker satın almasını istedi. Tâbiînden olan zat da daha fazla şeker satın alıp depoladı. Şeker piyasası açılınca bu ticaretten 30.000 dinar kazandı. Kazandığı 30.000 dinarı alarak evine gitti. Bütün gece boyunca bu ticareti üzerinde düşündü. Sonra kendi kendine, "30.000 dinar kazandım ama müslümanlardan birine karşı samimi davranma görevini ihmal ettim!" dedi.

132 Buhârî, Büyû', 58 (nr. 2140); Müslim, Nikâh, 6 (nr. 51, 52).

Sabah olunca, erkenden şeker satın aldığı adamın yanına vardı. 30.000 dinarı ona vererek, "Bu senin hakkın, Allah sana mübarek kılsın!" dedi. Şeker satıcısı, "Bu da nereden geldi?" diye sordu. O da, "Senden şeker satın aldığımda, durumu olduğu gibi sana aktarmadım. Kölem bu sene orada şeker kamışı mahsulüne âfet geldiğini söylemişti. Ben bu bilgiyi sana vermedim. Bildirseydim belki bana şekerini satmazdın" dedi. Şeker satıcısı da,

"Allah sana merhamet eylesin! Şimdi söyledin ya! Ben sana helâl ediyorum!" dedi.

Adam parayı alarak tekrar evine döndü. O geceyi de uykusuz geçirdi. Yine bu konuyu düşünüyordu. Kendi kendine,

"Adama samimi davranmadım! Belki de adam benden utandığı için parayı geri verdi" diyerek sabahladı. Yine sabah erkenden satıcının yanına vardı. Ona,

"Allah sana afiyet versin, bu senin malın, onu al; benim gönlüm ancak böyle rahatlar" dedi. Adam da ondan 30.000 dinarı aldı.[133]

Kişi bir malı satarken müşterisine fiyatı doğru söylemeli ve hiçbir şekilde onu aldatmamalıdır. Malı alan kimse, malda bir kusur olduğunu anlarsa malın sahibine bunu söylemeli ve yüksek fiyattan almış fakat müşteri yakınlığı sebebiyle -ki bu dostluk ya da akrabalıktır- müsamaha göstermiş ise bunu dile getirmelidir. 9 dinar fiyatı olan bir malı satın alırken 10 dinar ödeyen kimsenin, onu müşteriye satarken, "Bunu 10 dinara aldım" demesi uygun olmaz. Fakat ucuza aldığı malın fiyatı sonradan değişir ve 9 dinar olursa bunu söylemelidir.

Bu konunun ayrıntıları uzundur ve bu kitapta hepsini zikretmek mümkün değildir. Pazar ehli çok hile yapar ve yaptığının da hile olduğunu bilmez. Fakat işin aslı, kendilerine reva görmedikleri hileli işleri başkalarına da yapmamaları gerektiğidir. Bu konuda kendilerini ölçü kabul etmelilerdir. Çünkü müşteri fiyat söyleyene güvenip bu konuda dikkatli davrandığını zannederek malın gerçek fiyatını ödediğini dü-

133 İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Vera'*, nr. 169; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/118.

şünür. Bu fiyatın altında bir hile olduğunu anlarsa o malı almaya rıza göstermez. Hal böyle iken bu şartlarda satılan bir malda aldatma olur.

4. ALIŞVERİŞTE İHSAN ve GÜZEL DAVRANIŞ

Cenâb-ı Hak adaleti emrettiği gibi ihsanı da emretmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de,

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ

"Şüphesiz Allah, adalet ve ihsanı emrediyor" (Nahl 16/90) buyurmuştur.

Bundan önce, zulümden sakınmak için adaleti gözetmenin gerekliliği üzerinde durduk. Bu bölümde ise ihsanı açıklayacağız. Allah Teâlâ şöyle bildirmiştir:

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

"Şüphesiz Allah'ın rahmeti, ihsan sahiplerine çok yakındır" (A'râf 7/56).

Adaleti kâfi gören, dinde sermayesini korumuş olur. Fakat kâr, ihsandadır ve akıllı kimse ahiret kârını hiçbir muameleden üstün görmez. Ticarette ihsan, müşteriye fayda veren güzel bir davranıştır ve kişiye vâcip değildir.

İhsan derecesinin elde edilmesi için altı yol vardır:

Birinci yol: İhtiyaç sebebiyle -müşteri razı olsa bile- satılan maldan fazla kâr elde etmemelidir.

Serî es-Sakatî'nin [rahmetullahi aleyh] dükkânı vardı ve 10 dinara sattığı maldan yarım dinardan fazla kâr etmeyi istemezdi. Bir gün 60 dinarlık badem satın aldı. Sonrasında ise bademin fiyatı yükseldi. Tellalın biri yanına geldi ve aralarında şu konuşma geçti. Tellal,

"Bu bademi satın almak istiyorum." Serî es-Sakatî,

"Buyur al." Tellal,

"Fiyatı ne kadar?" Serî es-Sakatî,

"63 dinar." Tellal,

"Bademin fiyatı bugün 90 dinar oldu." Serî es-Sakatî,

"Ben, Allah Teâlâ ile bir akid yaptım. Bu fiyata satmak bana helâl olmaz; bunu 63 dinardan yukarı satmam." Tellal,

"Ben de, 'Hiçbir müslümanı aldatmayacağım' diye Allah Teâlâ ile akid yaptım. Benim de bu fiyata almam helâl olmaz (Bunu ancak 90 dinara satın alabilirim!)" dedi. Bu karşılıklı konuşmadan sonra, ne tellal malı aldı ne de Serî es-Sakatî malı sattı.[134] İşte ihsanın derecesi böyledir.

Muhammed b. Münkedir [rahmetullahi aleyh] büyük zatlardan biridir. Bir dükkânı vardı. Dükkânında bazısının 5, bazısının ise 10 dinara satıldığı kumaşlar bulunuyordu. Bir gün dükkânında çırağını bırakarak gitmişti. O da 5 dinara olan kumaşı 10 dinara bedevînin birine sattı. Muhammed b. Münkedir dükkâna gelip bunu öğrenince, gün boyu bedevîyi aradı ve sonunda bulup ona,

"Bu kumaşın fiyatı 5 dinardır" dedi. Bedevî,

"Ben bu fiyata razı oldum" dedi. Muhammed b. Münkedir [rahmetullahi aleyh],

"Sen kendin için bu fiyata razı olsan bile, biz ancak kendi nefsimiz için razı olduğumuz şeye senin için rıza gösterebiliriz! İstersen 10 dirhemlik kumaş al, istersen 5 dirhemi sana geri verelim! Yahut kumaşı bize iade et, biz de sana paranı geri verelim!" dedi.

Sonra bedevîye 5 dinarını verdi. Bedevî oradan ayrılırken, bu zatın kim olduğunu sordu. Kendisine o zatın Muhammed b. Münkedir olduğunu söylediler. Bunu duyan adam, "Sübhânallah! Çölde kuraklık olduğunda biz bu zatın ismini vesile edinerek yağmur duasına çıkarız!" dedi.

Selef-i sâlihîn çok işte az kâr etmeyi âdet edinmişti. Onlar böyle yapmayı (az kâra kanaat etmeyi), çok kâr beklemekten daha bereketli görüyorlardı.

134 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/188; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 20/183.

Hz. Ali [radıyallahu anh] elindeki kamçı ile Kûfe çarşısını dolaşır ve şöyle derdi: "Ey tüccar topluluğu! Hak ile alın, hak ile verin ki selâmette olabilesiniz! Kâr az diye reddetmeyin; yoksa ondan çok daha fazlasından mahrum olursunuz."

Abdurrahman b. Avf'a [radıyallahu anh], "Senin bu zenginliğinin sebebi nedir?" diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir:

"Zenginliğimin sebebi şu üç şeydir: Kârı az görerek asla geri çevirmedim, benden talep edilen bir hayvanın satışını ertelemedim ve vadeli satış yapmadım."

Anlatıldığına göre; Abdurrahman b. Avf [radıyallahu anh], bir defasında 1000 deve satın almıştı. Bu develeri, sadece yularları ve diz bağlarını çıkararak aldığı fiyata sattı. Yular ve bağların her birini de birer dirheme satarak 2000 dirhem kâr etti. Bunun yarısını fakirlere dağıttı, 1000 dirhemi de kendisine kaldı.

İkinci yol: Mutlu olmaları için fakirlerin mallarını yüksek fiyattan satın almalıdır. İhtiyar kadınların ipliğini, çocukların ellerindeki meyveleri, pazara sonradan gelen fakirlerin mallarını fazla fiyat ile almalıdır. Çünkü bu sadaka vermekten daha güzel ve faziletlidir. Bu şekilde bir iyilik yapan, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

رَحِمَ اللهُ امْرَأً سَهْلَ الْبَيْعِ، سَهْلَ الشِّرَاءِ

"Allah Teâlâ, bir şey satarken ve alırken kolaylık (genişlik ve müsamaha) gösteren kimseye rahmet etsin"[135] duasına mazhar olur.

Zenginlerden mal alırken böyle bir müsamahada bulunmak ne iyilik olur ne de lutuf; bilakis bu, malın zayi olmasıdır. Hatta onlarla pazarlık edip malı ucuza almak daha iyidir. Hz. Hasan ve Hüseyin [radıyallahu anhümâ] ile selefin diğer seçkinleri, alışveriş yaparlarken mümkün olduğu kadar titiz davranırlardı. Buna ilave olarak da bol miktarda bağışta bulunurlardı. Onlara,

135 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6830.

"Günde binlerce dirhem bağışta bulunuyorsunuz da alışveriş yaparken neden bu kadar pazarlık yapıyorsunuz?" diye sorulunca, şöyle cevap verdiler:

"Verdiğimizi Allah rızası için veriyoruz ve ne kadar çok versek de azdır. Fakat alışverişte aldananın aklı ve malı eksilmiş olur."

Üçüncü yol: Müşteriden para alırken üç türlü ihsanı gözetmelidir. Bunlar; bazan alacağını az almak, bazan bedelin iyisini alma konusunda titizlik göstermeyip daha düşüğüne razı olmak, bazan da alacak için mühlet vermektir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

رَحِمَ اللهُ امْرَأً سَهْلَ الْقَضَاءِ وَسَهْلَ الْاِقْتِضَاءِ

"Borcunu öderken ve alacağını tahsil ederken güzel davranan kula Allah Teâlâ rahmet eylesin!"[136]

Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ تَرَكَ لَهُ حَاسَبَهُ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا

"Kim sıkıntıda olan borçlusuna süre tanır veya alacağından vazgeçerse, Allah Teâlâ onun hesabını kolay kılar."[137]

Fakire mühlet vermek kadar güzel bir ihsan yoktur. Parası olmayanın borcunu uzatmak zaten vâciptir. Bu ihsan değil, adalettir. Fakat malı olup da zararına satmadan ya da muhtaç olduğu bir şeyi elinden çıkarmadan ödeyecek durumu olmayanın, borcunu ödemesi için zaman tanımak ihsandır ve büyük sadakadır.

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], bir hadis-i şeriflerinde önceki ümmetlerden günahta çok ileri giden bir adamın halini şöyle anlatır:

"Adamın biri nefsine zulmetmiş, hiç hayırlı amel işlememişti. Bu kişi hesaba çekildi, ancak hiçbir iyiliği yoktu. Kendisine, 'Hiç hayırlı amel işledin mi?' diye sordular. Adam,

136 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6830; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 4434.

137 bk. Müslim, Zühd, 18 (nr. 74).

'Hayır! Fakat ben insanlara hep borç verirdim. Alacaklarımı tahsil için gönderdiğim adamıma da, durumu iyi olanlara hoşgörülü davranmasını ve sıkışık durumda olanlara da süre vermesini emrederdim' diye cevap verdi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ, 'Biz birinde olan alacağından vazgeçmeye senden daha fazla layığız!' buyurarak onun günahlarını affetti."[138]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَقْرَضَ دَيْنًا إِلَى أَجَلٍ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ إِلَى أَجَلِهِ، فَإِذَا حَلَّ الْأَجَلُ فَأَنْظَرَهُ بَعْدَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُ ذَلِكَ الدَّيْنِ صَدَقَةٌ

"Kim birine belli bir süreliğine borç verirse; sürenin dolacağı vakte kadar her günü için kendisine bir sadaka sevabı yazılır. Borcun ödeme vakti geldikten sonra tekrar süre tanırsa, beklediği her gün için de verdiği borç para kadar sadaka sevabı yazılır."[139]

Hatta önceki salihlerden bazıları, bu hadisteki müjdeye ulaşmak ve her gün bütün borcu sadaka etmiş gibi olmak için, borçlusunun, vakti gelen borcunu ödemesini istemezdi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

رَأَيْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْتُوبًا: الصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، وَالْقَرْضُ بِثَمَانِ عَشْرَةَ

"Cennetin kapısında, 'Sadaka için on misli, borç için on sekiz misli sevap verilir!' yazıldığını gördüm."[140]

---

138 Buhârî, Büyû', 17 (nr. 2077); Müslim, Müsâkât, 6 (nr. 26-29); Tirmizî, Büyû', 67 (nr. 1307); Nesâî, Büyû', 104 (nr. 4708).

139 İbn Mâce, Sadakât, 14 (nr. 2418); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/360; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/135; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 1342.

140 İbn Mâce, Sadakât, 19 (nr. 2431); Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, 2/166; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/333.

Bunun sebebi şudur: Borç muhakkak ihtiyaç sahibine verilir, fakat sadaka olur ki muhtaç olmayan bir kimsenin eline düşebilir.

Dördüncü yol: Alınan borcu ödemelidir. Bundaki ihsan; alacaklının borcunu istemesine fırsat vermemek, ödemede acele etmek, ödemeyi tam yapmak, borçlunun aldığı borcu alacaklı olduğu kimsenin yanına giderek vermesidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

خَيْرُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً

"Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyendir."[141]

مَنِ ادَّانَ دَيْنًا وَهُوَ يَنْوِي قَضَاءَهُ، وَكَّلَ اللهُ بِهِ مَلَائِكَةً يَحْفَظُونَهُ وَيَدْعُونَ لَهُ حَتَّى يَقْضِيَهُ

"Kim ödemek niyetiyle bir borç alırsa; Allah Teâlâ o kimse için melekleri görevlendirir. Melekler, o kişiyi korumaya alırlar ve borcunu ödeyinceye kadar ona dua ederler."[142]

Bir kimse gücü yettiği halde borcunu ödemekte bir saat bile gecikirse, zalim ve günahkâr olur. Namaz kılarken, oruç tutarken, uykuda kısaca her an lânet altında bulunur. Borç ödememek öyle büyük bir günahtır ki uykudayken bile durmadan yazılır. Gücü yetmek, parası çok olmak anlamında değildir. Kişi satabileceği bir şeyi olup da satmaz ise günah işlemiş olur. Kişi ödediği borcunu değeri düşük para veya işe yaramayan mal ile verir de hak sahibi bunu gönül rızası ile almazsa, bu da günah olur. Bu manada borçlu alacaklısını razı etmedikçe günahtan kurtulamaz. Pek çokları buna dikkat etmez fakat bu davranış büyük günahlardandır.

141 Buhârî, Vekâlet, 5 (nr. 2305); Müslim, Müsâkât, 22 (nr. 120).

142 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/250; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1332; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/131-132. Aynı konuda bk. İbn Mâce, Sadakât, 10 (nr. 2408).

Beşinci yol: Alışverişi bozmak isteyeni geri çevirmemelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَقَالَ نَادِمًا صَفْقَتَهُ، أَقَالَ اللهُ عَثْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Yaptığı alışverişten pişman olup geri dönmek isteyenin talebini kabul eden kimsenin Allah, kıyamet günü hatalarını kaldırır (affeder)."[143]

Bu vâcip değildir fakat karşılığı büyüktür ve ihsandandır.

Altıncı yol: Fakirlere veresiye verip parası olmayandan borcu istememeye niyet etmelidir. Borçlu vefat ederse mal sahibi hakkını helâl etmelidir.

Selef-i sâlihîn döneminde tüccarların bazısının iki defteri olurdu. Bunlardan birine malı bulunmayan ve fakir olanların meçhul isimleri yazılırdı. Hatta bazı borçların karşısında isim de yazmazdı. Böylece borçlu vefat edince kimse hak talebinde bulunamazdı. Ancak bu şekilde davranan tâcirler en iyilerden değildi. En iyi olanlar fakirlerin isimlerini hiç kayıt altına almayanlardı. Bu kimseler fakir bir şey getirirse alır, getirmezse talepte bulunmazdı.

Din yolunun büyükleri böyle ticaret yapardı. Din erlerinin derecesi dünya ticaretinde ortaya çıkar. Şeriat yolunda ayağını bir dirhem şüpheli gümüşten çeken din erlerindendir.

5. TÜCCARIN DÜNYA ve AHİRET İŞLERİNDE DİNİ ADINA DİKKATLİ OLMASI

Dünya ticaretinin kendisini ahiret ticaretinden alıkoyduğu kimse bedbahttır. Böyle birinin hali, altın testiyi toprak testiye değişenin durumuna benzer. Toprak testi dünya; altın testi ise ahiret gibidir. Altın testi hem çok güzel hem çok dayanıklıdır hem de asla çürümez. Dünya ticareti ahiret azığı için uygun olmaz; hatta bu anlamda çok didinmek insanı cehenneme sürükler. İnsanın sermayesi dini ve ahiretidir. Bun-

143 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 5029; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 8967; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/522.

dan gafil kalmamalıdır ve kişi kendisine acımayıp her şeyini ticaret ve ziraat meşgalesine vermemelidir. Din hususunda nefse merhamet etmek, şu yedi ihtiyatı gözetmekle olur.

Birincisi, güzel niyetleri her gün kalpte yenilemelidir.

Kişi, insanlara muhtaç olmamak, onlara tamah etmemek için kendisinin ve ailesinin rızkını helâlinden kazanmaya, ibadet etmek ve ahiret yolunda gayret göstermek adına kuvvet ve huzur bulmaya niyet etmelidir. Yine insanlara merhamet göstermeye, güven vermeye ve onlarla yakınlık kurmaya; iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya, bir günahla karşılaştığında rıza göstermeyip menetmeye niyet etmelidir.

Kişi bu şekilde niyet edince, yaptığı her işi ibadet olur. Dünyada kazandığı şeyler de kendisine kâr olur.

İkincisi, kişi kendisi için her biri bir işle meşgul olan en az bin insan çalışmadan bir gün bile yaşayamayacağını bilmelidir. Fırıncı, kuyumcu, dokumacı, demirci, iplikçi ve daha pek çok sanatkâr onun için çalışır; kişi bunların hepsine muhtaçtır. Herkes onun için böyle çalışırken kişinin boş oturması, kimseye faydasının dokunmaması doğru olur mu?

Dünyada herkes yolcudur. Yolcuların birbirine yardım etmesi, yardımcı olması gerekir. Bu sebepten kişi niyeti şöyle yapmalıdır:

"Diğer müslümanların benim işlerimi gördükleri gibi ben de müslümanların rahat etmesi için işe çıkıyorum."

Çünkü mubah işler farz-ı kifâyedir, kişi kendisi de bu farzlardan birini yapmaya niyetlenmelidir. Bu niyetin doğru olmasının alameti; insanların ihtiyaç duyduğu ve yokluğunda sıkıntı yaşadığı bir işle uğraşmaktır. Nakışçılık, boyacılık, binaları kireç ve benzeri maddelerle gösterişli hale getirmek ve dünyayı süslemek için yapılan işlerden sakınmalıdır.

Yapılmalarında bir sakınca olmamasına rağmen, bu meslekleri icra etmemek daha iyidir. Erkeklere ipek elbiseler dikmek ve kullanacakları altın eşya yapmak ise zaten haramdır. Selefin hoşlanmadığı işler arasında yiyecek maddesi ve kefen satmak da vardır. Çünkü fiyatın yükselmesi ve alışverişin çok olması için biri insanların ihtiyaç içine düşmesini, di-

ğeri de ölmesini bekler. Kasaplık yapmak da hoş görülmemiştir; çünkü onda (devamlı hayvan boğazlama bulunduğu için) kalp katılaşır. Faizin inceliklerinden korunmanın zor olmasından dolayı sarraflık da güzel görülmemiştir. Kan alma ve çöp toplama işleri de hoş görülmemiştir; çünkü onlarla uğraşan kimse, devamlı pis maddelerle içli dışlı olmaktadır. Deri tabaklama ve benzeri işler de böyledir. Canlı hayvan alım satımı da hoş görülmemiştir (Çünkü müşteri, hayvanların başına gelecek ölümden hoşlanmaz. Bu ise canlı hayvan için kaçınılmaz bir şeydir).

Yine çok konuşmaktan ve pahalı satıştan korunmak mümkün olmadığından tellallıktan alınan ücret de mekruh sayılmıştır.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir:

خَيْرُ تِجَارَتِكُمُ الْبَزُّ، وَخَيْرُ صِنَاعَتِكُمُ الْخَرْزُ

"Ticaretinizin en hayırlısı, kumaş ve elbise ticaretidir. Sanatlarınızın en hayırlısı da ayakkabı ve elbise dikmektir."[144]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

لَوِ اتَّجَرَ أَهْلُ الْجَنَّةِ لَاتَّجَرُوا فِي الْبَزِّ، وَلَوِ اتَّجَرَ أَهْلُ النَّارِ لَاتَّجَرُوا فِي الصَّرْفِ

"Eğer cennet ehli ticaret yapacak olsalardı kumaş ticareti yaparlardı. Şayet cehennemde bulunanlar ticaret yapacak olsalardı sarraflık yaparlardı."[145]

Üçüncüsü, dünya ticareti ahiret ticaretine mani olmamalıdır. Ahiret çarşıları mescidlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَآ أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ

"Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın" (Münâfikûn 63/9).

144 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 2879; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1241.

145 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 5132; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 106; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 36/209; Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 699; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/416.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] tüccarlara derdi ki: "Günün ilk vaktini ahiretinize ayırın, ondan sonrasını da dünyanız için kullanın."

Selef-i sâlihîn, günün evvelini ve sonunu ahirete ayırır, ortasını da ticaret için kullanırlardı. Sabah erken vakitte püre ve kelle satanlar sadece çocuklar ve gayri müslimler olurdu. Çünkü müslümanların büyükleri o sırada mescidde ya da ilim meclislerinde bulunurlardı. Bir haberde şöyle denilmiştir:

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ إِذَا صَعِدَتْ بِصَحِيفَةِ الْعَبْدِ وَفِيهَا فِي أَوَّلِ النَّهَارِ وَفِي آخِرِهِ ذِكْرٌ وَخَيْرٌ، كَفَّرَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا مِنْ سَيِّئِ الْأَعْمَالِ

"Melekler, günün başında ve sonunda kulun amellerinin yazılı olduğu sayfaları semaya yükseltirler. Eğer bunlarda hayır ve zikir var ise Allah Teâlâ bunlar arasında işlenen kötülükleri onlarla temizler."[146]

Bu konudaki diğer bir rivayet şöyledir:

تَلْتَقِي مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ عِنْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ وَعِنْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ: كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي؟ فَيَقُولُونَ: تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ، وَجِئْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ، فَيَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ

"Gece ve gündüz melekleri, sabahleyin fecir doğduğunda ve ikindi namazı esnasında buluşurlar. Allah Teâlâ onlardan daha iyi bildiği halde bu meleklere,

'Kullarımı ne hal üzere bıraktınız?' diye sorar. Melekler de,

'Onları namaz kılarken bıraktık, yanlarına vardığımızda da namaz kılıyorlardı!' derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ,

'Sizleri şahit tutuyorum, ben onları bağışladım!' buyurur."[147]

---

146 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/425; Aynı manada benzer bir hadis için bk. Tirmizî, Cenâiz, 9 (nr. 981); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 2775.

147 Buhârî, Mevâkît, 16 (nr. 554); Müslim, Mesâcid, 37 (nr. 210); Mâlik, *el-Muvatta*, Kasrü's-Salât, 24.

Öğle ve ikindi ezanlarını işittiğinde hiçbir şeyle meşgul olmamalı, yerinden ayrılmalı ve yapmakta olduğu her şeyi terkedip namaza, cemaate gitmelidir.

Allah Teâlâ'nın,

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

"Onlar, hiçbir ticaret ve alışverişin kendilerini Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı kimselerdir" (Nûr 24/37) âyetinin tefsirinde şöyle denilir:

"Eskiden demirciler ve ayakkabıcılardan biri, çekicini havaya kaldırdığında veya bizini[148] deriye geçirdiği anda ezan sesini işittiklerinde; çekici vurmadan ve bizi çıkarmadan hemen namaza yönelirlerdi."

Dördüncüsü, çarşıda (işte) Allah Teâlâ'nın zikrinden gafil olmamalıdır. Kişi elinden geldiği kadar dilini ve kalbini boş bırakmamalıdır. Zira bunun faydasını kaçırmakla bütün dünya ile karşılanmayacak menfaatler kaybolur. Gafiller arasında yapılan zikrin sevabı daha fazladır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالشَّجَرَةِ الْخَضْرَاءِ فِي وَسَطِ الْهَشِيمِ

"Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kişi, kuru otlar arasında yeşil bitki gibidir."[149]

Diğer bir rivayette ise şöyle geçmiştir:

ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْحَيِّ بَيْنَ الْأَمْوَاتِ

"Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kişi, ölüler arasında diri olan kimse gibidir."[150]

---

148 Biz: Katı bir şeyi dikerken, iğne geçirilecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu, ağaç saplı araç.

149 bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/181; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 565.

150 bk. Buhârî, Daavât, 66 (nr. 6407).

Diğer bir rivayette ise şöyle geçmiştir:

ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ، كَالْمُقَاتِلِ خَلْفَ الْفَارِّينَ

"Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kişi, savaştan kaçanlar arasında sebat edip savaşan kimse gibidir."[151]

مَنْ دَخَلَ السُّوقَ فَقَالَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ

"Bir kimse çarşıya girdiği zaman, 'Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na aittir! O, diriltir ve öldürür; kendisi hep diridir, asla ölmez. Bütün hayırlar O'nun kudretindedir. O'nun her şeye gücü yeter' derse, Allah Teâlâ onun için bir milyon sevap (iyilik) yazar."[152]

Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir:

"Çarşı ve pazarlarda öyle insanlar vardır ki, onlar mescide girerek orada bulunanlardan bazılarını kulaklarından tutup çıkararak yerlerine oturacak derecededirler. Ben, çarşı esnafı içinde günlük virdi 300 rekât namaz ve 3000 tesbih olan bir kişiyi tanıyorum."

Kısaca dine yardımı dokunması için çalışanlara böyle sevaplar vardır. Fakat sadece para kazanıp dünya malı toplamak için çalışanlar sevaptan mahrum kalırlar. Hatta dünyalık talep eden kimse camide namaz kılsa kalbi yine de dükkân hesabında olur.

Beşincisi, çarşıya ve ticarete aşırı derecede hırslı olmamalıdır. Çarşıya herkesten önce gidip herkesten sonra dönmemelidir. Tehlikelerle dolu uzak yolculuklara çıkmamalı, denizlere açılmamalıdır. Çünkü bunlar dünya hırsının çok olmasından kaynaklanır.

---

151 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1759; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/16 (nr. 9797); Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/80; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 567.

152 Tirmizî, Daavât, 36 (nr. 3428, 3429); İbn Mâcc, Ticârât, 40 (nr. 2235); Dârimî, İsti'zân, 57 (nr. 2734).

Rivayete göre Muâz b. Cebel [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"İblis, oğlu Zelenbur'a, 'Ey Zelenbur! Askerlerini al ve yürü; çarşıların sahibi (görevlisi) sensin. Çarşıdakilere yemini, yalanı, aldatmayı, hileyi, hıyaneti ve sözünde durmamayı süsle! Çarşıya ilk giren ve son çıkanla beraber ol!' der."[153]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

شَرُّ الْبِقَاعِ الْأَسْوَاقُ، وَشَرُّ أَهْلِهَا أَوَّلُهُمْ دُخُولًا وَآخِرُهُمْ خُرُوجًا

"Yerlerin en şerlisi çarşılardır. Çarşıların en şerlileri de oralara ilk girip son çıkanlardır."[154]

O halde, ilim meclisinde bulunmadan, sabah zikir ve tesbihlerini yapmadan, kuşluk namazını kılmadan çarşıya gitmemek gerekir. Çarşı pazarda günlük ihtiyacını temin edecek kadar durmalıdır. Günlük ihtiyacını temin ettiğinde dönüp ahiret ticaretiyle meşgul olmalıdır. Çünkü ahiret hayatı sonsuzdur, ahiret azığından yana eli boş olan kimsenin ise bu ticarete oldukça çok ihtiyacı vardır.

"İmam Ebû Hanîfe'nin [rahmetullahi aleyh] üstadı Hammâd b. Seleme [rahmetullahi aleyh] önüne sepet alıp (kadınların peçe olarak kullandığı) ipek kumaş satardı. 2 dirhem (veya dinar) kazanınca sepetini kaldırır, (ilim ve ibadet için) çarşıdan ayrılırdı."[155]

İbrahim b. Beşşâr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: İbrahim b. Edhem'e [rahmetullahi aleyh], "Bugünüm çamurda çalışmakla geçti!" dedim. Bana, "Ey İbrahim! Sen hem arayan hem de aranan birisin (sen rızkını arıyorsun, rızkın da seni arıyor)! Seni mutlaka bulacak olan şey (rızık) seni arıyor; sen de senin için takdir edilip ihtiyacını görecek rızkı arıyorsun! Sen, hırsla rızık peşinde koşanın (çok defa) mahrum kaldığını, çalış-

153 Konuyla ilgili Mücâhid'den [rahmetullahi aleyh] bir haber için bk. Ebü'ş-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*, nr. 1133.

154 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 1599; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 8/68 (nr. 7136); Ebü'ş-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*, nr. 267.

155 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/250.

maktan yana zayıf birinin ise rızka ulaştığını görmüyor musun?" dedi. Ben, "Benim bir bakkalda 1 dânik[156] param var!" dedim. O da, "İşte bu bana ağır gelir! 1 dânik paran var ise neden iş arıyorsun?" dedi.

O devirdeki esnafın bazısı öğleden sonra bazısı ikindiden sonra çarşıdan ayrılıp ibadet için mescide giderlerdi. Bazıları haftanın bir veya iki gününde çalıştığı ile yetinir, kalan günlerini ilim ve ibadete tahsis ederlerdi.

Altıncısı, kişi şüpheli şeylerden kaçınmalıdır. İnsan haramların etrafında dolaşırsa fâsık ve günahkâr olur. Şüpheli olan şeylerde kişi müftünün fetvasına değil, kendi kalbine danışmalıdır. Özellikle gönül ehlinden ise bu daha değerlidir.

Kişi kalbinde hoşnutsuzluk doğuran bir şeyi yememelidir. Zalimlerle ve onların peşinden gidenlerle alışveriş yapmamalıdır. Zalimlere veresiye mal satmamalıdır. Çünkü öldükleri zaman üzülür. Oysa zalimlerin ölümüne üzülmek günahtır. Onların zenginliklerine sevinmemelidir. Zulme yardım edeceğini bildiği halde onlara bir şey satmak, zulümde ortaklık anlamına gelir. Mesela adaletsizlik yapan ve zulüm işleyenlere kâğıt satan bir kimse bununla kınanacaktır.

Kısaca herkesle muamelede bulunmamak gerekir. Doğru insanı arayıp bulmalıdır. Salihlerden biri demiştir ki: "İnsanlar öyle bir devir yaşadılar ki; bir kimse çarşı pazara varıp, 'Bu çarşıda kiminle alışveriş yapmamı tavsiye edersiniz?' diye sorduğunda, ona, 'Çarşıda dilediğin kimse ile alışveriş yapabilirsin!' denilirdi. Daha sonra bir devir geldi ki, o zamanda, 'Dilediğin kimselerle alışveriş yap; ancak şu kimselerden sakın!' denildi. Daha sonra, bir devir geldi, 'Kimlerle alışveriş yapayım?' diye sorulduğu zaman, 'Ancak falan ve filan ile alışveriş yap!' denildi. Korkarım, öyle bir zamanın gelir ki, 'Şununla alışveriş yap' denecek kimse de kalmaz."

Bunu çok önceleri söylemişlerdi. Bizler şimdi böyle bir zamandayız. Herkesle alışveriş yapılıyor. İnsanlar ilimde ve dinde eksik olan-

156 Bir dirhemin dörtte biri.

lardan işittikleri laflarla, "Bugün dünyanın her yanı böyle! Artık her yerde haram var!" diyorlar. Bu çok yanlış bir sözdür. Durum hiç de onların bahsettikleri gibi değildir. Bu konuyu bundan sonra gelen "Helâl ve Haramlar" kitabında anlatacağız Allah'ın izniyle...

Yedincisi, kişi yaptığı ticarî işlerin hepsini detaylıca kontrol etmelidir. Zira kıyamet gününde bunların hepsinden hesaba çekilecektir. O gün geldiğinde herkese hakka ve adalete uygun davranıp davranmadığından sorulacaktır.

Bir zat şunu anlatmıştır: "Vefat etmiş tüccarlardan birini rüyamda gördüm. Kendisine, 'Allah Teâlâ sana nasıl muamelede bulundu?' diye sordum. O da şunları söyledi: Benim karşıma elli bin sayfalık amel defteri çıkardılar. Ben, 'Bunların hepsi benim günahlarım mı?' diye sordum; bana, 'Bunlar dünyada iken alışveriş yaptığın insanların adedince oluşan sahifelerdir; her insanla yaptığın alışveriş için bir sayfa ayrıldı' dediler."

Kısaca kişi eğer aldattığı kimseden zimmetinde bir kuruş bile kalsa, mutlaka hesaba çekilecektir ve ona hiçbir şeyin faydası dokunmayacaktır.

İşte bunlar selefin şeriat yolundaki sözleri ve davranışlarıdır. Bu sünnetler günümüzde kaybolmuş ve muamele ilmi unutulmuştur. Bu zamanda her kim bir sünneti yerine getirirse onun sevabı çok olur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyrulmuştur:

"Bir zaman gelir, o günün müslümanları, bugün sizin gösterdiğiniz ihtiyatın onda birini yaparsa, ahirette azaptan kurtulurlar." Bunun sebebi sorulunca ise Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Çünkü sizler hayır işlemeye çok yardımcı buluyorsunuz. İşleriniz bu sebeple kolay oluyor. Onlar yardımcı bulamayacakları gibi gafiller arasında da yabancı kalacaklar."

Bu hadis-i şerifi aktarmamızın sebebi, müslümanların zamanın haline bakıp da ümitsizliğe kapılmamaları içindir. O halde, "Böyle bir

devirde yukarıda zikredilenlerin hepsini kim yapabilir?" diyerek ümitsizliğe kapılmak doğru olmaz. Kişi yapabildiği kadar kâr eder. Ahiretin dünyadan daha iyi olduğuna inanan kimse, bunların tamamını da yapabilir. Bunların hepsini yerine getirmek insanı en fazla fakir kılar. Sonsuz saadete sebep olacak bir fakirliğe de katlanılabilir. Pek çokları biraz bir şeyler kazanmak adına fırtınalı havalarda zorlu yolculuklara çıkıyor, makam elde etmek için türlü zahmetlere katlanıyor. Oysa ölüm gelince, elindeki her şey kaybolup gidecektir. Tüm çabası, gayreti beyhude olacaktır. Ebedî saadet için çalışan bir kimse, kendisine yapıldığı zaman hoşlanmayacağı bir muameleyi, başkalarına da yapmamalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HELÂL VE HARAMLAR

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

"Her müslümana rızkını helâlinden araması farzdır."[157]

Helâli talep etmek, helâlin ne olduğunu bilmeden yapılamaz. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الْحَلَالَ بَيِّنٌ وَالْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ

"Şüphesiz haram apaçık bellidir, helâl de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında insanlardan çoğunun bilmediği şüpheli olan şeyler vardır. Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini korumuş olur."[158]

---

157 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 9994; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/128; *Şuabü'l-İmân*, nr. 8741; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 291; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 2781.

158 bk. Buhârî, İman, 39 (nr. 52); Büyû', 2 (nr. 2051); Müslim, Müsâkât, 20 (nr. 107).

Bu konu uzundur. Bunun detaylarını *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı kitabımızda zikrettik. Bunun tafsilatı başka bir kitapta yoktur. Bu kitapta herkesin anlayabileceği kadarını yazdık. Bunları da dört başlık altında açıklayacağız:

Birincisi, helâl kazancın sevabı ve fazileti,

İkincisi, helâl ve haram konusunda veraın dereceleri,

Üçüncüsü, helâli haramdan ayırmak ve bunun için gayret etmek,

Dördüncüsü, sultanların ihsan ve hediyeleriyle, bunların helâl ve haram olanları.

1. HELÂL KAZANCIN SEVABI ve FAZİLETİ

Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

"Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin; salih işler yapın" (Mü'minûn 23/51).

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bunun için,

طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

"Her müslümana rızkını helâlinden araması farzdır"[159] buyurmuştur.

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ أَكَلَ الْحَلَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نَوَّرَ اللهُ قَلْبَهُ، وَأَجْرَى يَنَابِيعَ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ

"Kim kırk gün helâl lokma yerse, Allah Teâlâ onun kalbini nurlandırır, kalbinden diline hikmet pınarları akıtır."

159 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 9994; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/128; *Şuabü'l-İmân*, nr. 8741; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 291; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 2781.

Diğer bir rivayette,

زَهَّدَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا

"Allah Teâlâ onu dünyaya karşı zühd sahibi yapar (kalbinden dünya sevgisini çıkarır)"[160] buyrulmuştur.

Rivayet edildiğine göre sahabenin önde gelenlerinden Sa'd b. Ebû Vakkâs [radıyallahu anh], Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] Allah Teâlâ'nın kendisini duası makbul bir kimse yapması için dua etmesini isteyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَطِبْ طُعْمَتَكَ تُسْتَجَبْ دَعْوَتُكَ

"Yemeğini helâlden ye; duan kabul olsun"[161] buyurmuştur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

رُبَّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ مُشَرَّدٍ فِي الْأَسْفَارِ، مَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ يَا رَبِّ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟!

"Nice saçı başı dağınık bir beldeden başka bir beldeye sürülen kimse vardır ki; onun yiyeceği haram, giydiği haram, aldığı gıdası haramdır. Ellerini kaldırarak, 'Yâ Rabbi, Yâ Rabbi' diyerek dua eder. Bu haliyle onun duası nasıl kabul edilsin?"[162]

إِنَّ لِلَّهِ مَلَكًا عَلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ يُنَادِي كُلَّ لَيْلَةٍ مَنْ أَكَلَ حَرَامًا لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا عَدْلٌ

160 İlk kısmı biraz farklı olarak bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/215; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 11/557; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 1014; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 6179.

161 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6491; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/291; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/403.

162 Müslim, Zekât, 19 (nr. 1015); Tirmizî, Tefsîru Sûre 2 (nr. 2889); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/328; Abdürrezzâk, *el-Musannnef*, nr. 8839; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/346; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nr. 2028.

"Allah Teâlâ'nın Beytülmakdis'in üzerinde görevlendirdiği bir melek vardır; bu melek her gece, 'Kim haram yerse, onun farz ve nâfile, hiçbir ibadeti kabul edilmez' diye seslenir."[163]

مَنِ اشْتَرَى ثَوْبًا بِعَشَرَةِ دَرَاهِمَ وَفِي ثَمَنِهِ دِرْهَمٌ حَرَامٌ، لَمْ يَقْبَلِ اللهُ صَلَاتَهُ مَا دَامَ عَلَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ

"Kim on dirheme bir elbise satın alır ve o paranın içinde bir dirhem haram bulunursa, o elbise üzerinde bulunduğu sürece Allah Teâlâ onun namazını kabul etmez."[164]

كُلُّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ

"Haram ile beslenmiş bir vücut için ateş (cehennem) daha evladır."[165]

مَنْ لَمْ يُبَالِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَ الْمَالَ لَمْ يُبَالِ اللهُ مِنْ أَيْنَ أَدْخَلَهُ النَّارَ

"Malını nereden kazandığına aldırış etmeyen kimseyi, Allah Teâlâ cehenneme hangi kapıdan atacağına aldırış etmez."[166]

اَلْعِبَادَةُ عَشَرَةُ أَجْزَاءٍ، فَتِسْعَةٌ مِنْهَا فِي طَلَبِ الْحَلَالِ

"İbadet on kısımdır; dokuzu helâl kazanç peşinde olmaktır."[167]

مَنْ أَمْسَى وَانِيًا مِنْ طَلَبِ الْحَلَالِ بَاتَ مَغْفُورًا لَهُ، وَأَصْبَحَ وَاللهُ عَنْهُ رَاضٍ

---

163 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/452. Aynı konuda benzer bir hadis için bk. Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 5853.

164 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/98; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5707.

165 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 83, 84; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/293. Aynı konuda değişik bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/321; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nr. 2029.

166 Ebû Nuaym, *Târîhu İsbahân*, 1/399. Abdullah b. Ömer'e [radıyallahu anhümâ] ait bir söz olarak.

167 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/453.

"Kim, helâl kazanç peşinde koşarken yorulursa, günahları affedilmiş olarak geceler, Allah Teâlâ kendisinden razı olarak sabaha çıkar."[168]

"Allah Teâlâ, 'Haramdan sakınan kullarımı hesaba çekmeye hayâ ederim' buyurur."[169]

دِرْهَمٌ مِنْ رِبًا أَشَدُّ عِنْدَ اللهِ مِنْ ثَلَاثِينَ زِنْيَةً فِي الْإِسْلَامِ

"Faizden kazanılan bir dirhemin günahı, Allah katında, İslâm'a girmiş bir kimsenin yaptığı otuz zinadan daha büyüktür."[170]

مَنِ اكْتَسَبَ مَالًا مِنْ حَرَامٍ فَإِنْ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ، وَإِنْ تَرَكَهُ وَرَاءَهُ كَانَ زَادَهُ إِلَى النَّارِ

"Haramdan mal kazanan bir kimse, ondan sadaka verse Allah katında kabul edilmez; geride kalanlara miras bıraksa, bu ancak onun ateşe gitmesine sebep olur."[171]

Şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Ebû Bekir-i Sıddîk [radıyallahu anh], kölesinin, daha önceki bir kazancıyla alarak ikram ettiği sütü içti, ardından onu nasıl ve nereden kazandığını sordu, köle, "Kâhinlik yaparak kazanmıştım!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir-i Sıddîk [radıyallahu anh], hemen elini ağzına sokarak kusmaya başladı. Râvi diyor ki: "Bunu yaparken kendini öyle zorladı ki canı çıkacak zannettim." Sonra Hz. Ebû Bekir şöyle dedi:

"Allahım! Senden özrümü kabul edip beni bağışlamanı istiyorum. Ben, damarlarıma girmiş ve bağırsaklarıma karışmış bu yiyeceği, ancak bu kadar çıkarabildim."[172]

---

168 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 7516; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8532. Son kısmı hariç.

169 bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/120 (nr. 12650); İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımaşk*, 61/113.

170 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/225; Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/16; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5518-5519; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 3/330 (nr. 2703).

171 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/387; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nr. 2030; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5524; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/166; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 8990.

172 Buhârî, Menâkibü'l-Ensâr, 26 (nr. 3842).

Aynı şekilde, Hz. Ömer [radıyallahu anh] yanlışlıkla zekât develerinin sütünden içince, hemen parmağını boğazına sokup içtiğini kusmuştur.[173]

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Çokça namaz kılmaktan yay gibi, oruç tutmaktan (iyice zayıflayıp) ip gibi olsanız, bunlar ancak sizi haramdan koruyan bir vera ile kabul edilir."

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Haramdan kazandığı malı Allah'a taat olan işlerde harcayan kimse, kirli elbiseyi idrarla temizleyen kimseye benzer. Kirli elbise ancak su ile temizlenir. Günahı da ancak helâl lokma temizler."

Yahya b. Muâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Taatler, Allah Teâlâ'nın hazinelerinden birer hazinedir. Onların anahtarı dua; bu anahtarın dişleri ise helâl lokmadır."

Sehl et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir kul, şu dört şeyi yerine getirmedikçe bu maneviyat yolunun hakikatine ulaşamaz. Bunlar; sünnet üzere farzları hakkıyla yerine getirmek, şüpheli şeylerden çekinerek helâl lokma yemek, zâhiren ve bâtınen yasaklanan günahlardan sakınmak ve bu hale ölene kadar devam etmek."

Denilmiştir ki: "Kim, kırk gün şüpheli yiyecek yerse, kalbi kararır."

Abdullah b. Mübârek [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Şüpheli 1 dirhemi geri çevirmek bana, 600.000 dirheme ulaşana kadar yüzer bin dirhemi sadaka vermekten daha sevimlidir."[174]

Sehl et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim haram yerse, istese de istemese de, bilse de bilmese de âzaları günah işler. Kimin yiyeceği helâl olursa, âzaları emre itaat eder ve hayırları yapmaya muvaffak edilir."

Konunun önemini vurgulayan daha pek çok hadis ve söz vardır. Vera ehlinin haramlardan sakınmaları da bundandır. O vera sahiple-

173 Mâlik, *el-Muvatta*, 1/269.

174 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Vera'*, nr. 204.

rinden biri de Vüheyb b. Verd'dir [rahmetullahi aleyh]. Nakledilir ki bir gün annesi Vüheyb'e süt getirdi. Vüheyb,

"Bu sana nereden geldi?" diye sordu; annesi,

"Falancaların koyunundan" dedi; Vüheyb,

"Onlara koyunun parası nereden geldi?" diye sordu; annesi,

"Şuradan şuradan..." diye cevap verdi; Vüheyb, bu cevaptan sonra sütü içmeye razı oldu; onu ağzına yaklaştırınca durdu ve,

"Bir şey daha kaldı; bu koyun nerede otluyor?" diye sordu; annesi sükût etti. Vüheyb ısrar edip,

"Bana muhakkak haber vereceksin" dedi. Sonra, koyunun o bölgede Mekke emîri İbn Abdüssamed el-Hâşimî'nin koyunları ile birlikte otladığını öğrenince,

"Bu sütte diğer müslümanların hakkı vardır; onlar buna ortak iken tek başıma bu sütü içmek bana helâl değildir" dedi. Annesi,

"Onu iç; şüphesiz Allah Teâlâ seni affeder" dedi; Vüheyb,

"Onu içip de O'nun beni affetmesi hoşuma gitmiyor! Ben günah işleyerek O'nun mağfiretine ulaşmayı güzel bulmuyorum" dedi.[175]

Bişr-i Hâfî'ye [rahmetullahi aleyh], "Nereden yiyip içiyorsunuz?" diye sorulduğunda, şu cevabı verdi:

"Sizin yediğiniz şeylerden yiyorum; fakat yediğini (mecbur kalıp) ağlayarak yiyen, gülerek yiyen gibi olmaz."

Diğer bir seferinde şöyle demiştir: "Aynı rızkı yiyoruz fakat bir el diğerinden daha kısadır (ben çok az yer, her bulduğuma uzanmam); bir lokma diğerinden daha küçüktür (ben zaruret kadar yerim)."

175 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/151.

2. HELÂL ve HARAMIN DERECELERİ

Helâl ve haramın dereceleri vardır, hepsi bir değildir. Helâlin hepsi temizdir fakat bazısı daha temiz ve daha safidir. Haram da bunun gibidir. Bazısı daha pis ve çirkindir. Bir hastaya hararet veren şeylerin zararı dokunur. Sıcaklık arttıkça verdiği zarar da fazla olur. Hastanın ateşi yükseldikçe zararı daha da artar. Hararetin dereceleri vardır. Balın harareti (harareti daha az olan) şekerinki gibi değildir. İşte haramlar da böyledir.

Vera hususunda bir müslümanın haram ve şüphelilerden sakınması beş derecede gerçekleşir:

Birinci derece: Adalet sahiplerinin verası. Bu, müslümanların umumi veraıdır ve haram olduğunun fetvası verilen her şeyden uzak durmaktır. Bu, vera derecelerinin en düşüğüdür. Mesela bir kimsenin malını gönül rızasıyla fakat fâsid bir akidle almak haramdır. Gasbederek almak ise daha da haramdır. Bunu yetim ve fakire yapmak ise daha büyük bir haramdır. Fâsid akid faiz üzerine yapılırsa bunun haramlık derecesi daha fazla olur. Bunların hepsinin ismi haram olsa da aralarında fark bulunur.

Haramın ölçüsü ne derece fazla olursa, âkıbetindeki cezası da o denli büyük olur ve affedilme ümidi daha azdır. Bir hastanın (harareti yükselttiği için) bal yemesi, helva yemesinden daha tehlikelidir. Çok yemesi de az yemesinden daha fazla zarar verir.

Haram ve helâllerin neler olduğu konusundaki ayrıntılar fıkıh kitapları okunarak öğrenilebilir. Bunların hepsini bilmek herkese vâcip değildir.

Örneğin ganimet ve zimmet ehlinin cizye malından hissedar olmayan kimsenin, ganimet ve cizye kitabı okumasına gerek yoktur. Ancak buna ihtiyaç duyan kimsenin bu konuyu öğrenmesi gerekir. Ticaretle meşgul olan kişinin alım satım ilmini öğrenmesi vâciptir. Geçimini işçi olarak sağlayan kişiye icare ilmini bilmek vâcip olur. Her mesleğin ilmini öğrenmek onu icra eden kimselere vâciptir.

İkinci derece: İyi erlerin verai. Bu kimseler salihlerdir. Onlar müftünün, "Haram değildir" fetvasını verdiği fakat şüpheden uzak olmayan şeylerden el çekerler.

Şüpheliler üç kısma ayrılır: Bazısından kaçınmak vâciptir, bazısından müstehaptır. Vâcip olan birinci derecedir, müstehap olan da ikinci... Üçüncüsü ise vesvesedir ve bir faydası yoktur. Av hayvanının etini yemeyen kimsenin, "Bu birinin hayvanı olup da ondan kaçmış olabilir" ya da kişinin ödünç olarak oturduğu evden, "Belki sahibi ölmüştür ve mirasçısı vardır" diyerek çıkması bunun gibidir. Delil olarak zâhirî bir alamet bulunmadan yapılan böyle işler vesvesedir ve faydasızdır.

Üçüncü derece: Kendisini sakınanların verai. Bunlar müttakilerdir. Böyle kimseler haram ve şüpheli olmayıp helâl olan, ancak harama götürme korkusu bulunan şeylerden sakınırlar. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ دَرَجَةَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ مَخَافَةَ مَا بِهِ بَأْسٌ

"Bir kimse, sakıncalı olan şeylere düşerim korkusuyla sakıncası olmayan şeyleri terketmedikçe, gerçek müttakilerin derecesine ulaşamaz."[176]

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Biz, bir harama düşeriz korkusu ile helâlin onda dokuzunu terkederdik."[177]

Bunun için 100 dirhem gümüş alacağı olan bir kimse, 99 dirhem alır; ağır gelmesi korkusuyla hepsini talep etmezdi.

Ali b. Ma'bed [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Ben kiracı olarak bir evde oturuyordum. Bir yazı yazdım, kâğıttaki ıslaklığı kurutmak için duvarın toprağından bir miktar almak istedim. Sonra, "Duvar bana ait değildir" dedim. Nefsim bana, "Bunun için duvardan alacağın topraktan ne olacak?" dedi. Topraktan ihtiyacım kadar aldım. Uyuduğumda, rüyamda bir şahsın baş ucumda durduğunu gördüm, bana,

176 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 19 (nr. 2451); İbn Mâce, Zühd, 24 (nr. 4215).

177 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 8/152. Burada "faiz korkusuyla" geçmektedir.

"Ey Ali, yarın (ahirette) o duvardan alınan toprağın ne olduğunu bileceksin!" diyordu.

Bu derecede bulunan kimseler en ufak ve müsamaha gösterilen şeylerden sakınırlar. Bunlara kapı açmanın kişiyi daha büyük tehlikelere çekeceğini düşünürler ve ahirette müttakilerin derecesinden düşmekten korkarlar.

Bunun için Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan [radıyallahu anhümâ], henüz küçükken sadaka hurmalarından bir hurmayı eline almıştı, onu gören Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

كِخْ كِخْ، أَلْقِهَا

"Tü, tü, onu at"[178] buyurdu.

Ömer b. Abdülaziz'in [rahmetullahi aleyh] önünde müslümanlara ait bir misk (paylaştırmak için) tartılıyordu; Ömer b. Abdülaziz kokusundan burnuna gelmesin diye burnunu tuttu, niçin böyle yaptığı sorulunca, "Bundan istifade ancak kokusundan olmaz mı? (Ben kimsenin hakkının üzerime geçmesini istemiyorum)" dedi.

Salih zatlardan biri, sekerat halinde olan birinin yanındaydı. Adam geceleyin öldü. Bunun üzerine salih zat, "Işığı söndürün, çünkü onun yağında vârisleri için hak oluştu" dedi.

Hz. Ömer [radıyallahu anh], beytülmale ait güzel kokuyu satması için hanımına vermişti. Hanımı onu satıyordu. Ancak satış sırasında parmaklarına bir miktar koku bulaştı. O da bunu baş örtüsüne sürdü. Hz. Ömer [radıyallahu anh], hanımının yanına girince kokuyu hissetti ve ona,

"Bu koku nedir?" diye sordu; hanımı durumu bildirince,

"Müslümanlara ait olan bir kokuyu sen nasıl olur da alırsın ve onu sürünürsün?" dedi ve hemen başındaki örtüyü çekip aldı. Ardından baş örtüsünü üzerinde hiç koku kalmayana kadar yıkayıp geri verdi.

178 Buhârî, Zekât, 60 (nr. 1491); Müslim, Zekât, 50 (nr. 1069); Tayâlisî, *el-Müsned*, nr. 2482.

Bunda bir sakınca yoktu fakat Hz. Ömer [radıyallahu anh] bunun âdet haline gelmesini önlemek istedi. Haram korkusu ile helâli terkederek müttakilerin sevabına nail olmayı murat etti.

Ahmed b. Hanbel'e [rahmetullahi aleyh], "Bir adam, sultan geleceği için buhurdanlıkla mescide koku sıkıyor; bu durumda orada bulunan biri ne yapmalı?" diye sorulunca, imam şöyle demiştir: "(Adamın işi bitene kadar) Mescidden çıkması gerekir; çünkü buhurdanlığın ancak kokusundan istifade edilir (Adam başkasının bundan istifade etmesine razı olmayabilir)."[179]

Yine Ahmed b. Hanbel'e [rahmetullahi aleyh], "Bir adamın elindeki kâğıt yere düşse, içinde de hadis yazılı bulunsa, o kâğıdı bulan kimse, içindeki hadisi yazıp sonra sahibine verebilir mi?" diye soruldu; imam, "Hayır, önce izin almalı, sonra yazmalı" cevabını verdi.

Dünya niyetiyle yapılan her mubah dünyadandır. Çünkü kişi dünyayla meşgul olunca başka işlere düşer. Hatta kişi helâl olandan çok yediğinde bile müttakilerin derecesinden mahrum kalır. Çünkü helâl ile doymak şehveti harekete geçirir. Sonrasında ise kişi birtakım taleplere düşer. Bu durumda da uygun olmayan düşüncelerin doğmasından ve kötü nazarın meydana gelmesinden korkulur. Dünya ehlinin malına ve köşküne bakmak bundandır. Bu, dünya hırsını hareketc geçirir ve ardından kişi bunların peşine düşüp haram işlere kapılır. Bu sebepten Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ

"Dünya sevgisi bütün günahların başıdır."[180]

Dünyanın mubahlarını sevmek, tüm kalbi alıp götürür ve onu pek çok dünyevî işe atar. Bu da günahsız olmaz; Hak Teâlâ'nın zikri kalpte

179 Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'*, s. 37.

180 İbn Ebi'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 9; Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 3/215 (nr. 3488); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 6114.

zahmetle bulunur hale gelir. Bütün bedbahtlıkların başı da, Cenâb-ı Hak'tan gafil olmanın kalbi kuşatmasıdır.

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] bir gün dostlarıyla oldukça süslü bir sarayın kapısının önünden geçiyordu. İçlerinden biri oraya baktı fakat Süfyân-ı Sevrî onu bundan menederek şöyle dedi:

"Siz buna bakmazsanız, o da böyle bir israf yapmaz. Böyle yaparak onun israf günahına sizler de ortak olursunuz."

Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh], duvarları kireç (ve benzeri şeylerle) boyamayı mekruh görerek demiştir ki: "Evin tabanı boyansa, toprağın bulaşmasına mani olur; evin duvarını boyamaya gelince, bu süs olup bir faydası yoktur."

Bu konunun özeti, harama düşmek korkusuyla mubahlara müsamaha göstermemek gerektiğidir.

Dördüncü derece: Sıddıkların verai. Bu kimseler harama götürme korkusu olmayan helâllerden de sakınırlar. Bunun sebeplerinden biri de helâl mala haram karışmış olma şüphesidir.

Bişr-i Hâfî [rahmetullahi aleyh], sultanların açtırdığı nehirlerden su içmezdi. Bazıları hac yolunda, zalim sultan ve idarecilerin yaptırdığı su havuzlarından ve kaplarından su içmezdi. Yine bir kısım kimse sultanın açtırdığı nehirden sulanan bahçenin üzümünü yemezdi.

İmam Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh], terzilik yapan birinin mescidde oturup bu işi yapmasını mekruh görmüştür.

Yine İmam Ahmed'e [rahmetullahi aleyh]; yün eğirme işi yapan birinin, kabristanın yakınında bulunurken, yağmur başlaması durumunda mezarlıktaki kubbelerden birinin altına girerek işini orada yapmasının hükmü sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Kabirler ahiret işine tahsis edilmiş yerlerdir; orada bu iş için oturulması mekruhtur."

Salihlerden biri, kölesinin, malların mekruh gördüğü bir topluluğun ışığından yaktığı mumu söndürmüş; mekruh kazançla alınan odunların korlarının kaldığı fırında ekmek pişirmekten çekinmiştir.

Bir diğeri, sultanın gece geçişi sırasında yakılan meşalenin ışığında ayakkabısının bağını tamir etmekten sakınmıştır.

Rivayete göre Zünnûn-i Mısrî [rahmetullahi aleyh] hapse atılmış ve (oranın şüpheli gördüğü yemeklerinden yemediği için) acıkmıştı. İbadet ehli ve tanıdığı bir kadın, ona gardiyanla bir miktar yiyecek göndererek, "Bu helâl bir yiyecektendir" dedi. Zünnûn-i Mısrî onu da yemedi. Daha sonra kadın, niçin yemediğini sorunca, "Bu yiyecek helâldi, fakat onu zalim bir gardiyanın eliyle bana getirdiler" dedi. Bundan sakınmasının sebebi yiyeceğin bir zalimin elinin gücüyle ulaştırılmasıydı. O güç, haram bir elden gelmiş olabilirdi. Bu, veraın (şüpheden sakınmanın) zirvesidir.

Bu işin hakikatini anlamayanlar vesveseye kapılıp da hiçbir fâsıkın elinden bir şey yemeyebilirler. Ancak konunun aslı böyle değildir. Fâsıktan değil, zalimden sakınmalıdır. Çünkü onun yediği haramdır ve elde ettiği güç de haramdan meydana gelir. Fakat zina eden bir kişinin gücü, zina fiilinden doğmaz; onun getirdiği yemeğin gücü de haramdan gelmemiş olur.

Serî es-Sakatî'nin [rahmetullahi aleyh] şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir yolculuğum sırasında dağda bir bitkiye rastladım; yanında da su çıkıyordu. Bitkiden yiyip sudan içtim; sonra kendi kendime, 'Bugün helâl bir yiyecek yedim' diye düşündüm; o esnada gizli bir ses bana, 'Ey Serî, sen helâl yediğini düşünüyorsun; peki seni buraya getiren kuvvet nereden geldi?' diye seslendi; o zaman ben, kalbime gelen bu düşünceden dolayı yüce Allah'a istiğfar ettim."

Sıddıkların derecesi böyledir.

Onların ince düşünceleri böyle ihtiyatlar içindi. Günümüzde ise bu ihtiyat, elbise yıkamak ve temiz su bulmak ile değişmiş. Onlar ise böyle işlerde kolay yolu benimserlerdi. Yalın ayak yürürler ve buldukları her suyla temizlenirlerdi. O temizlik zâhiri süslemektir ve insanların bakışları içindir. Bunda nefsin de büyük payı vardır. Hileyle müslümanları bununla meşgul ederler. Bâtını süslemek ve nazargâh-ı ilâhî için olan temizlik bundan daha zordur.

Beşinci derece: Mukarriblerin ve muvahhidlerin veraı. Bu kimseler Cenâb-ı Hakk'ın zikrinin dışında olan yemeği, uyumayı, konuşmayı kendilerine haram sayarlar. Bu zatların niyetleri ve sıfatları bir olmuştur. Muvahhidler, böyle kimselerin kemale ermiş olanlarıdır.

Yahya b. Yahya en-Nîsâbûrî [rahmetullahi aleyh], müshil ilacı içmişti. Hanımı, "Evin içinde biraz yürüsen de ilaç tesirini gösterse!" dedi. O da, "Bu, alışmadığım ve niyet etmediğim bir yürüyüştür. Ben otuz senedir nefsimi hesaba çekerim (niyetsiz ve sebepsiz bir iş yapmam)"[181] dedi.

Böyle kimseler niyetlerini din üzere kurmadan hareket etmezler. Yemek yeseler bu, ibadetlerin devamını sağlayan aklı ve hayatı ayakta tutmak ölçüsünden fazlası olmaz. Bir söz söyleseler bu, ancak din uğruna olur. Bunların dışında olan her şeyi kendilerine haram bilirler.

Veraın dereceleri bunlardır. Bunları öğrenerek kendini tanırsın, zavallı olduğunu anlarsın. Eğer birinci derece olan; müslümanlara adaletle davranma veraında olmak istersen, bununla adının fâsık olmasından kurtulursun fakat ondan da âciz bir haldesin. Ancak iş lafa gelince konuşmaya başlarsın ve bütün melekût âleminden söz edersin. Şeriat ilmindeki açık sözlerden utanırsın fakat durmadan uygunsuz ve derin konulardan konuşursun.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İnsanların en kötüsü, köşkler, çeşitli yemekler, renkli elbiseler içinde, boş oturup, herkese hoş gelen lüzumsuz sözlerle vakit geçirenlerdir."[182]

Allah Teâlâ fazlıyla bizleri böyle âfetlerden korusun.

3. HELÂL ve HARAMI AYIRMAK

Bazıları dünya malının hepsini ya da pek çoğunu haram zanneder. Böyle kimseler üç kısımdır:

Bazıları ihtiyat ve verada ileri gidip, "Biz bozkırda yetişen ot, balık ve av eti gibi şeylerin dışında hiçbir şey yemeyiz" der. Bazıları tembellik

181 Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'*, s. 122. Burada "kırk sene" geçmektedir.

182 bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5669; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/568; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Zemmü'l-Gıybe*, nr. 10.

ve şehvetle, "Hiçbir şeyi ayırmamak gerekir, her şeyi yemelidir" der. Bazıları ise ölçülü olmaya daha yakın olarak, "Her şeyi Allah Teâlâ yaratmıştır, hepsinden zaruret miktarınca yemek gerekir" der. Bunların üçü de muhakkak hata üzeredir. Doğru olan helâl ve haramın apaçık ortada olduğudur. İkisinin arasında olan şüpheliler ise kıyamete dek böyledir. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bunu böyle bildirmiştir.[183]

Dünya malının çoğunun haram olduğunu zannedenler yanılmaktadır. Haram çoktur fakat daha çok değildir. Çok ile daha çok arasında fark vardır. Şöyle ki; hasta, yolcu, asker çoktur ancak bunlar insanların çoğu değildir. Zalimler çoktur ama mazlumlar daha fazladır. Bu konudaki hatalı düşünceleri *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı kitabımızda açıkladık ve delillendirdik.

Bunun aslı şudur: İnsanlara, "Allah Teâlâ'nın ilminde helâl olanları yiyin" diye emrolunmadı. Zira buna kimse güç yetiremez. Bilakis, "Helâl olduğu açık, haram olduğu âşikâr olmayan şeyleri yiyin" buyruldu. Bu ise her zaman kolay elde edilir. Bunun delili de Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] bir müşrikin testisinden, Hz. Ömer'in de [radıyallahu anh] hıristiyan bir kadının kabından abdest almasıdır. Pis bir şey yemek ya da içmek helâl olmamasına rağmen susadıkları zaman bunların testisinden su içerlerdi. Oysa genellikle bunların elleri şarap içtikleri ve murdar yedikleri için necis olurdu. Fakat pis olduğunu bilmeyince, onu temiz sayarlardı.

Ashâb-ı kirâm gittikleri her şehirde yemek yer, muamelede bulunurdu. Halbuki onların döneminde de hırsızlık yapmak, faiz vermek ve içki satmak gibi fiillerin hepsi vardı. Onlar ellerini dünyadan tamamen çekmedikleri gibi bütünüyle de dünyayla birlikte olmadılar. Zaruret miktarıyla da yetinmediler. O halde insanların altı kısım olduğunu bilmelisin, şöyle ki:

183 *"Helâl olan şeyler bellidir; haram da bellidir. Bunların ikisi arasında şüpheli şeyler vardır; insanların çoğu onları bilmez. Kim şüpheli şeyleri terkederse; dinini ve ırzını (kötülüklerden) temiz tutmuş olur. Kim, şüpheli şeylere girerse harama düşer; yasak bölgenin etrafında koyun otlatan kimse gibi; onun, yasak bölgeye girmesi yakındır"* [Buhârî, İman, 40 (nr. 52); Müslim, Müsâkât, 20 (nr. 1599); Ebû Davud, Büyû', 3 (nr. 3329); Tirmizî, Büyû', 1 (nr. 1202); İbn Mâce, Fiten, 14 (nr. 3984); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/269).

Birinci kısım: Hali meçhul olan kimse. Böyle birinin ne iyiliği ne de fesadı bilinir. Bir şehirde yabancı olsan orada dilediğin kimseden ekmek alabilirsin, istediğinle muamelede bulunabilirsin. Herkesin elinde bulunan zâhiren kendi malıdır. Bu delil yeterlidir. Haramlığının delili olmayan bir muamele bâtıl olmaz. Fakat kişi bekleyip salah ehlini bulmaya çalışırsa bu vera olur; ancak vâcip de değildir.

İkinci kısım: Salah ehlinden olduğu bilinen kimse. Böyle birinin malından yemek câizdir. Bu durumda beklemek vera olmaz; bilakis vesvese olur. Yemediğin için böyle bir kimseyi incitirsen bu günah olur. Salah ehli için kötü zan beslemenin kendisi günahtır.

Üçüncü kısım: Zalim olduğu bilinen kimse. Yağmacılar, sultanın memurları gibi. Malının tamamı ya da çoğu haram olduğu bilinen kimselerdir. Bunların malından kaçınmak vâciptir. Fakat helâl yerden olduğu bilinen ve oradaki durumundan gasbedilmiş bir mal olmadığının zâhirî alameti bulunan malı almak câizdir.

Dördüncü kısım: Malının çoğunun helâl olduğu fakat içine kesin surette haramın da bulaşmış olduğu bilinen kimse. Köylü olup da sultana hizmet etmiş ya da pazarcı olup da sultanla muamelede bulunmuş fakat malının çoğu helâl olan kimseden bir şey almak câizdir. Çünkü malının çoğunu helâlden elde etmiştir. Fakat böyle kimselerden sakınmak mühim bir veradır.

Abdullah b. Mübârek'e [rahmetullahi aleyh], Basra'dan bir arkadaşı, "Sultanlarla alışveriş yapan kimselerle ticarî işlem yapabilir miyim?" diye sorunca, İbnü'l-Mübârek, "Eğer onlar sadece sultanla alışveriş yapıyorlarsa kendileriyle ticarî işlem yapma; hem sultan hem de başkalarıyla alışveriş yapıyorlarsa, onlarla ticarî muamele yapabilirsin" demiştir.

Beşinci kısım: Zulmü bilinmeyen, malından haberdar olunmayan fakat üzerinde zalimlere ait şapka ve elbiseler gibi alametler bulunan kimse. Böyle kimselerle ellerindeki malın helâl olduğu bilinmedikçe, alışveriş yapmamak gerekir.

Altıncı kısım: Zalimlik alameti bulunmayan, fakat fısk alameti bulunan kimse. Böyleleri ipek elbise giyer, altın takı kullanır, içki

içer, nâmahreme bakar. Doğrusu bunların malından kaçınmanın gerekmediğidir. Çünkü onların bu türlü işleri, mallarını haram kılmaz. "Günahtan sakınmayan, haram maldan da sakınmaz" denirse de bu düşünce ile onların mallarının haram olduğu hükmü verilemez. Hiç kimse günah işlemekten masum değildir. Fakat günahtan sakınmadığı halde, kul hakkından korkan da çoktur.

Helâl ile haram arasındaki bu kaidelere dikkat etmelidir. Bunlara riayet ettiği halde bilmeden haram yiyen kimse günaha girmez. Nitekim necâsetle namaz kılmak câiz değildir. Fakat necâset olur da bilinmez ise kişi bundan mesul olmaz. Necâset bulunduğunu sonradan öğrenirse, bir kavle göre namazını kazâ etmesi de gerekmez.

Resûlullah [sallahu aleyhi vesellem] namaz içinde, nalınını çıkarıp namaza devam etti. Namazdan sonra, nalınını niçin çıkardığını soranlara, *"Cebrâil, nalınımın kirli olduğunu haber verdiği için çıkardım"*[184] buyurdu ve namazı kazâ etmedi.

Her zaman dediğimiz gibi, vâcip olmasa da vera mühimdir. Eğer karşı taraf incinmeyecek ise, "Bu mal neredendir?" diye sorulabilir. Fakat muhatap bu sorudan incinecek ise bunu sormak haram olur. Zira vera ihtiyattır, incitmek ise haram... Kişi şüpheli durumlarda gönlü hoş ederek ve bahane sunarak verilen şeyi yemeyebilir. Ancak karşı tarafın kırılma ihtimali varsa bu durumda buna fırsat vermemeli ve yemelidir. Kişi eğer başkasına sorarken mal sahibinin duyma ihtimali olursa bu da haram olur. Çünkü bu casusluğa girer, gıybet ve suizan olur. Bunların tümü de haramdır. İhtiyat için böyle yapmak mubah olmaz.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] misafir olurdu, sorgulamazdı, kendisine hediye verildiğinde şüpheli bir husus zâhir olmadıkça onun hediye mi yoksa sadaka mı olduğunu sormazdı. Sadece, Medine'ye ilk geldiklerinde, kendisine getirilen şeyin sadaka (ve zekât) olup olmadığını sorardı. Bunun sebebi de oranın şüpheli bir yer olmasıydı (Fakir muhacirler Medine'ye yeni gelmişti ve onlara getirilen bir şeyin sadaka olma ihtimali yüksekti). Bundan dolayı kimse incinmezdi.

184 Ebû Davud, Salât, 89 (nr 650).

Bir çarşıda sultanın malını sergiliyorlarsa ya da yağma edilmiş hayvanları sunuyorlarsa, bunların çoğunun haram olduğunu bilen kimse buradan bir şey satın almamalıdır. Böyle bir durumda satıcıya, "Bunu nereden aldın?" diye sormalıdır. Fakat eğer malın çoğu haram değilse onu sormadan almak câizdir. Bununla birlikte sormak, mühim veradandır.

4. SULTANLARIN İHSANI, ONLARA SELÂM DURMAK ve HELÂL MALLARINDAN ALMAK

Eğer sultanın elindeki mal müslümanlardan haraç alarak, müsadere ederek (el koyarak) ya da rüşvet alarak temin ediliyor ise bunların hepsi haramdır.

Sultanlar helâl malı üç şekilde elde eder:

1. Kâfirlerin elinden ganimet olarak alınan mal ile,

2. Zimmet ehlinden şeriatın şartlarına göre alınan cizye ile,

3. Vefat edip de vârisi olmayandan kalan mal ile. Bu, temiz maldır.

Günümüzde böyle helâl mallar az olup daha çok haram ve müsadere malları bulunduğundan helâl olduğu bilinmeyen hiçbir şeyi almamak gerekir.

Fakat ganimet, cizye ve miras olduğu bilinirse alınabilir. Sultanın ihya ettiği araziden vermesi helâldir. Fakat işçileri ücretsiz olarak çalıştırmışsa, bu durum haram olmasa bile şüphe barındırır. Sultanın borçlanarak aldığı mallar da kendi mülküdür. Ancak ücretini haram paradan verecekse bu da şüpheli olur.

O halde sultandan bir ihsan bulan kimse, bunu onun şahsına ait maldan alıyorsa, ne kadar alırsa alsın câizdir. Verilen, müslümanlardan alınan müsadere ve vergi malı olursa bu helâl olmaz. Fakat müslümanların maslahatı (ihtiyaç ve hizmetleri) için vakfedilmiş maldan; müftü, kadı, fakih, vakıf mütevellisi[185] ve hekim alabilir.

Kısaca insanların hayrı ile meşgul olan kimselerin, ilim talebesi ve çalışıp kazanmaktan âciz fakirlerin bunda hakkı olur. Fakat bu, ilim

185 **Mütevelli:** Bir vakfı, vakfedenin koyduğu şartlara göre yöneten kimse.

ehline ve diğerlerine bir şartla câiz olur: Sultanın adamlarına dalkavukluk yapmamak, onların bâtıl işlerine yardımcı olmamak, onların zulümlerini aklamamak hatta yanlarına bile uğramamak. Böyle bir kimsenin onların yanlarında bulunma zorunluluğu var ise asla şeriattan ayrılmamalıdır. Bunun açıklamasını da şimdi yapacağız.

HALKIN SULTANLA ve MEMURLARIYLA OLAN İRTİBATI

İlim ehlinin ve diğer kimselerin sultanlarla görüşürken üç duruma dikkat etmesi gerekir:

Birincisi, sultanın huzuruna gitmemen, sultanın da senin yanına gelmemesidir. Dinin selâmeti bundadır.

İkincisi, sultanın huzuruna giderek onlara selâm vermendir. Bu şeriatta oldukça yerilmiş bir davranıştır. Fakat zaruri bir durumda buna ruhsat vardır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] zalim emîrlerin sıfatlarını bildirdikten sonra şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ نَابَذَهُمْ نَجَا، وَمَنِ اعْتَزَلَهُمْ سَلِمَ أَوْ كَادَ يَسْلَمُ، وَمَنْ وَقَعَ مَعَهُمْ فِي دُنْيَاهُمْ فَهُوَ مِنْهُمْ

"Kim onlardan uzak durursa kurtulur. Kim onları terkederse selâmet bulur veya selâmete yakın olur. Kim de dünyalık işlerinde onlarla birlikte olursa, onlardandır."[186]

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

سَيَكُونُ مِنْ بَعْدِي أُمَرَاءُ يَظْلِمُونَ وَيَكْذِبُونَ، فَمَنْ صَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ، وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ، وَلَمْ يَرِدْ عَلَيَّ الْحَوْضَ

"Benden sonra zulmeden ve yalan söyleyen birtakım idareciler gelecek; kim onların yalanını tasdik eder ve zulümlerinde kendilerine yardımcı olursa

186 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 38898; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/33 (nr. 10973).

o, benden değildir, ben de ondan değilim. O, (kıyamet günü) havzımın başına gelemez."[187]

أَبْغَضُ الْقُرَّاءِ إِلَى اللهِ تَعَالَى الَّذِينَ يَزُورُونَ الْأُمَرَاءَ

"Allah Teâlâ'nın en çok buğzettiği âlimler, (sırf dünya menfaati için) idarecileri ziyaret edenlerdir."[188]

خَيْرُ الْأُمَرَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْعُلَمَاءَ، وَشَرُّ الْعُلَمَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْأُمَرَاءَ

"İdarecilerin en hayırlıları, âlimlerin yanına gidip gelenlerdir. Âlimlerin en kötüleri de (maddi bir şey elde etmek için) idarecilere gelenlerdir."[189]

اَلْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ الرُّسُلِ عَلَى عِبَادِ اللهِ مَا لَمْ يُخَالِطُوا السُّلْطَانَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ فَقَدْ خَانُوا الرُّسُلَ، فَاحْذَرُوهُمْ وَاعْتَزِلُوهُمْ

"Âlimler sultanlarla içli dışlı olmadıkları müddetçe, Allah'ın kulları üzerinde peygamberlerin güvenilir vârisleridir. (Dünya malı ve menfaati için) Onlarla içli dışlı olduklarında peygamberlere hıyanet etmiş olurlar; bu durumda onlardan sakının ve kendilerini terkedin." [190]

Ebû Zer el-Gıfârî [radıyallahu anh], Seleme b. Kays'a demiştir ki: "Ey Seleme, sultanların kapılarına dadanma. Şüphesiz onlar senin dininden bir şey almadıkça (kendilerine dininden taviz vermedikçe) onların dünyasından bir şey alamazsın."[191]

Yine Ebû Zer [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Cehennemde bir vadi bulunur. Orada yalnızca sultanları ziyaret eden âlimler olur."

---

187 Tirmizî, Fiten, 72 (nr. 2259); Nesâî, Biat, 36 (nr. 4219); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/243.

188 İbn Mâce, Mukaddime, 23 (nr. 256).

189 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 566.

190 İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/185 (nr. 1113); Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 4210. Aynı konuda bk. Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, nr. 5701.

191 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 38887.

Ubâde b. Sâmit [radıyallahu anh] demiştir ki: "İbadet ehli bir âlimin, emîrleri (idarecileri) sevmesi nifaktır; zenginleri sevmesi ise gösteriştir."

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir adam sultanın yanına dini ile girer, dinsiz çıkar." Kendisine, "Bu nasıl olur?" diye sorulunca, "Çünkü o, Allah'ın gazap (ve haram) ettiği şeylerle sultanı razı eder (haramı helâl ederek onun gönlüne girmeye çalışır)" demiştir.[192]

Vüheyb b. Verd [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "(Dünyevî menfaatleri için) Sultanların yanına giden şu kimselerin bu ümmete verdikleri zarar, kumar oynayanlardan daha fazladır."[193]

Muhammed b. Seleme [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Pislik üzerindeki sinekler, şu sultanların kapısına (dünyevî çıkar için) gidip gelen âlimden daha güzeldir."[194]

Sultana Yakın Olmaktaki Tehlikeler

Sultana yakın olmanın zararları üzerinde bu denli durulmasının sebebi, onların yanına giden kimsenin amelinde, konuşmasında, susmasında veya itikadında birtakım günahlara düşme tehlikesi bulunduğundandır.

Fiille günahkâr olmak: Sultanların yanına girmek, genelde gasbedilmiş evlerde (ve yerlerde) olur. Mülk sahibinin izni olmadan oralara adım atmak ve girmek câiz değildir. Mesela eğer sultan kendi malı olan bir çadır veya gölgelik altında bulunuyorsa (zalim sultanların genelde malları haramdan olduğundan), bu da haramdır, onun içinde iken sultanın yanına girmek ve yerdeki örtüye basmak haramdır.

Yine sultan mubah olan bir yerde çadırsız ve yaygısız olarak dursa, fakat kişi ona hizmet ederek ve başını önüne eğerek bir zalime karşı tevazuda bulunsa; bu da câiz değildir. Hatta bir haberde şöyle bildirilmiştir:

192 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/327; ayrıca bk. İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 382.

193 Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'*, s. 82.

194 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/446.

مَنْ تَوَاضَعَ لِغَنِيٍّ لِأَجْلِ غِنَاهُ ذَهَبَ ثُلُثَا دِينِهِ

"Zengin birine sırf zenginliğinden dolayı tevazu gösteren kimsenin dininin üçte ikisi gider."

O halde sadece selâm vermek mubahtır. Zalim sultanın elini öpmeye ve hizmetinde el pençe divan durmaya, başı öne eğmeye gelince, bunların hiçbiri câiz değildir; fakat bu sultan âdil, âlim veya dinî bir sebeple tevazuyu gerektiren sıfatlara sahip ise hürmet etmek câizdir. Salihlerden bazıları bu konuda çok titiz davranarak zalim sultanların selâmını bile almamışlar, zulümleri sebebiyle onları hakir görmüşlerdir.

Konuşmakla günahkâr olmak: Zalim sultana, "Allah sana uzun ömür versin, işlerini kolaylaştırsın" şeklinde dua etmek câiz değildir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ دَعَا لِظَالِمٍ بِالْبَقَاءِ فَقَدْ أَحَبَّ أَنْ يُعْصَى اللهُ فِي أَرْضِهِ

"Kim, bir zalimin dünyada kalması için dua ederse, Allah'ın arzında O'na isyan edilmesini istemiş olur."[195]

O halde hiç dua etmemelidir. Fakat, "Allah seni ıslah etsin" veya, "Allah seni hayırlı işlerde muvaffak kılsın" yahut, "Allah sana taati içinde uzun ömür versin" veyahut bu manada bir dua edebilir.

Ancak (kişi daha ileri giderek zalim sultanı över ve onda olmayan vasıfları dile getirirse) duasını bitirdikten sonra da onun hizmetinde kalma iştiyakıyla, "Her zaman hizmetinizde bulunmak isterim" derse, eğer zaruret olmadan ve kalbinde böyle bir istek bulunmadan bunları dile getirmiş ise yalan söylemiş ve nifak yapmış olur. Şayet kalbinde böyle bir niyet varsa, zalimlerin yüzünü görmeye iştiyak besleyen kimse Müslümanlık nurundan nasip alamaz. O halde Allah Teâlâ'nın bildirdiği hükümlerin aksine hareket edenleri kendine muhalefet etmiş gibi bilerek yüzlerini görmeyi istememelidir. Çünkü kişi böyle zalimle-

195 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 604; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/46 (Süfyân-ı Sevrî'nin [rahmetullahi aleyh] sözü olarak).

re dua ettikten sonra onları övmeye başlar, adaletlerinden, merhametlerinden ve ihsanlarından söz etmeye koyulur. Bu ise yalan ve nifakı barındırır. Buradaki en küçük zarar, bir zalimin gönlünü yapmak, onu sevindirmektir; bu ise câiz değildir. Nitekim kişi bunu da yapınca, o zalimin boş ve günah sözlerini de baş sallayarak tasdiklemesi gerekir. Bunların hepsi günahtır.

Susarak günahkâr olmak: Zalim sultanların meclislerine giren kimse, orada ipek örtüler, duvarlarda resimler; sultanın üzerinde ipek elbise, parmağında altın yüzük, etrafta gümüş kaplar görecek, sultanın dilinden kötü ve yalan sözler işitecektir. Kişinin böyle davranan kimseyi bu kötülüklerin hepsinden menetmesi vâciptir; susarak öylece durması câiz değildir. Korkudan susması mâzur görülebilir fakat zaruret olmadan mazeret de olmaz. Mecbur kalmadan günah işlenen bir yerde bulunmak ve buna engel olmamak câiz değildir.

Kalple ve yanlış itikad ile günahkâr olmak: Bu, zalim sultana meyletmekle, onu sevmekle ve ona tevazuda bulunmaya inanmakla olur. Kişinin sultanın nimetlerine bakarak dünyaya ilgisi artar. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ، لَا تَدْخُلُوا عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا، فَإِنَّهَا مَسْخَطَةٌ لِلرِّزْقِ

"Ey muhacirler topluluğu, dünya ehlinin yanına girmeyin; bu sizi sahip olduğunuz rızka kızmaya (halinize razı olmamaya) götürür."[196]

Hz. İsa [aleyhisselâm] şöyle buyurmuştur:

"Dünya ehlinin malına bakmayın! Zira onun gösterişi kalbinizden iman lezzetini alıp götürür."

Kısaca iki türlü mazeret dışında hiçbir zalimin yanına gitmeye ruhsat yoktur. Bunlar şöyledir:

Birincisi, kişi sultan tarafından emirle çağırılır ve mutlaka huzura gitmesi gerekir. Bu durumda gitmediğinde eziyet göreceğini veya hal-

196 bk. İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 760 (Söz, Hz. Ali'ye [radıyallahu anh] ait). Merfû bir hadis için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/312.

kın sultana itaatini bozacağını ve yönetiminin zora gireceğini bilirse, sultanın emrine itaat ve halkın maslahatını gözetip yönetimi sıkıntıya sokmamak için gitmesi vâcip olur.

İkincisi ise kişi kendisine zulmedildiğinde hakkını aramak ya da bir müslümana fayda sağlamak için sultanın huzuruna gidebilir. Fakat bu durumda da yalan söylememek, zalim sultanı övmemek ve ona tesirli nasihat etmek gerekir. Eğer kişi bundan korkarsa taltifle nasihat etmemelidir. Zalimin, nasihatini kabul etmeyeceğini anlarsa yalan sözle övgü yükünden sakınmalıdır. Bununla birlikte kişi ortaya atılıp da, "Ben filancanın işine yardımda bulunmak için sultanın yanına gidiyorum" derse ve o işin başkası tarafından halledildiğini ya da kabul edildiğini görürse bundan incinir. Bu da o kişinin bunu zaruri olarak yapmadığını gösterir.

Üçüncüsü, sultanların huzuruna gitmeyip onların senin yanına gelmesidir. Bunun şartı şudur: Sultan selâm verirse, kişinin selâmı alması, ayağa kalkarak saygıda bulunması câizdir. Çünkü sultanın ilim ehlinin yanına gitmesi onun ilme olan saygısını gösterir. İhanetin karşılığının zulüm olması gibi iyiliğin karşılığı da hürmettir. Fakat yine de dünyanın değersizliğini göstermek adına ayağa kalkılmaya da bilir. Evla olanı, kişi bu davranışı ile kendisinin incineceğini bilir ya da sultanın saygınlığını kaybedeceğini görürse ayağa kalkmanın bâtıl olmayacağıdır.

Sultanla oturunca ona üç türlü nasihatte bulunmak gerekir:

Birincisi, eğer sultan haram olduğunu bilmeden haram işliyor ise, yaptığının haram olduğunu ona izah etmektir.

İkincisi, eğer sultan haram olduğunu bilerek zulüm ve ahlâksızlık gibi fiiller yapıyorsa, onu ahiret azabı ile korkutmalı, kendisine nasihat ederek, "Dünya lezzeti, ebedî ahiret saadetini kaybetmeye değmez" şeklinde nasihatlerde bulunmalıdır.

Üçüncüsü, kabul edeceği biliniyorsa, sultanı halkın faydasına olup da kendisinin bunların farkında olmadığı konularda uyarmalıdır.

Bununla beraber eğer kabul ümidi varsa, bu üç şey için sultanların yanına gitmek vâciptir. Şayet âlim gibi ilmin şartlarına riayet ediyorsa, kendisine söylenenleri kabul etmekten uzak olmaz. Fakat dünyaya karşı hırslı ise susmak daha evladır. Çünkü böyle birinin söylenenler kaşısında gülüp geçmekten başka bir faydası olmaz.

Muhammed b. Salih [rahmetullahi aleyh] şunu nakleder: Hammâd b. Seleme'nin [rahmetullahi aleyh] yanında idim. Evinde fazla eşya yoktu; sadece üzerinde oturduğu bir hasır, okuduğu bir mushaf, ilim kitaplarını koyduğu bir torbası ve abdest aldığı bir kırbası vardı. Biz yanında otururken kapı çaldı. Baktık ki gelen Muhammed b. Süleyman. İzin verildi, içeri girdi ve Hammâd'ın önüne oturdu. Sonra ona,

"Seni görünce beni bir heybet ve korku sardı; bunun sebebi nedir?" diye sordu. Hammâd da,

"Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ الْعَالِمَ إِذَا أَرَادَ بِعِلْمِهِ وَجْهَ اللهِ هَابَهُ كُلُّ شَيْءٍ، وَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَكْنِزَ بِهِ الْكُنُوزَ هَابَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ

'Bir âlim, ilmiyle Allah rızasını niyet ederse, her şey ondan çekinir (kendisine hürmet eder); eğer âlim ilmiyle dünya malı biriktirmek isterse, kendisi her şeyden çekinip korkar'[197] buyurmuştur" dedi. Sonra Süleyman onun önüne 41 dirhem koyarak,

"Bunları al, ihtiyaçların için harcarsın" dedi. Hammâd [rahmetullahi aleyh],

"Onları, git kendilerinden zulümle aldığın kimselere geri ver" dedi. Süleyman,

"Vallahi sana onları bana kalan miras malından verdim" dedi. Hammâd [rahmetullahi aleyh],

"Benim onlara bir ihtiyacım yok" dedi. Süleyman,

197 Hadisin kaynağı olayın bitiminde verilecek.

"Al da ihtiyaç sahiplerine dağıtırsın" dedi. Hammâd [rahmetullahi aleyh],

"Ben onları alıp adaletle dağıtacak olsam, ondan bir şey alamayan birinin kalkıp, 'O adaletle dağıtmadı' demesinden korkarım. Onları benden uzak tut" dedi.[198]

Âlimlerin sultanlarla olan hal ve sözleri böyledir. Sultanların yanına gidince, Halife Hişâm b. Abdülmelik'in yanındaki Tâvûs el-Yemânî [rahmetullahi aleyh] gibi olmalıdır.

Şöyle anlatılır: Emevî Halifesi (Hişâm b. Abdülmelik), hac ibadeti için Mekke'ye gitti. Mekke'ye girince,

"Bana ashaptan birini getirin" dedi. Kendisine,

"Ey müminlerin emîri, onlardan geriye kimse kalmadı, hepsi vefat etti" dediler. O zaman Hişâm,

"Bana tâbiînden birini getirin" dedi; bunun üzerine Mekke'de bulunan Tâvûs b. Keysân el-Yemânî'yi getirdiler. Tâvûs, Hişâm'ın yanına varınca, ayakkabılarını çıkarıp onun oturduğu serginin kenarına koydu ve ona, "es-Selâmü aleyke, ey müminlerin emîri" diyerek selâm vermedi. "Selâm sana ey Hişâm" diyerek onu künyesi ile de anmadı. Tam karşısına oturdu ve, "Ey Hişâm nasılsın?" dedi. Hişâm onun bu tavrına öfkelendi; hatta öldürülmesini bile düşündü. Yanındakiler, kendisine, "Sen, Allah'ın ve Resûlü'nün (böyle şeyleri) haram kıldığı bir yerdesin; bu mümkün değildir" dediler. O zaman Hişâm, Tâvûs'a,

"Ey Tâvûs, seni bu şekilde davranmaya sevkeden nedir?" diye sordu. Tâvûs,

"Ben ne yaptım ki?" deyince, Hişâm daha da kızdı ve sinirden köpürdü. Tâvûs'a,

"Ayakkabılarını sergimin kenarına çıkarttın, (halife olduğum halde) elimi öpmedin, müminlerin emîrine verilen selâmı vermedin, beni künyemle anmadın, iznim olmadan tam karşıma oturdun ve, 'Ey Hişâm

198 Hadis ve olay için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî*, 1/567; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 53/132.

nasılsın?' dedin" diyerek hoş görmediği işlerini saydı. Bunun üzerine Tâvûs b. Keysân [rahmetullahi aleyh], yaptıklarının sebebini şöyle açıkladı:

"Ayakkabımı serginin kenarına koymama gelince, ben günde beş defa namaz kılacağım zaman yüce Rabbim'in huzurunda ayakkabılarımı çıkarıp kenara koyarım, O beni ayıplamaz ve bana kızmaz. Senin elini öpmeyişime gelince, ben, müminlerin emîri Ali b. Ebû Tâlib'in [radıyallahu anh],

'Bir kimsenin başka birinin elini öpmesi helâl olmaz; ancak kişi şehvetle hanımını ve şefkatle çoğunu öpebilir' dediğini işittim (bu sebeple elini öpmedim). Seni müminlerin emîri olarak selâmlamayışıma gelince, bütün insanlar senin emîr (halife) olmana razı değiller, bunun için sana müminlerin emîri diyerek hitap etmeyi uygun bulmadım. Sana künyen ile hitap etmeyişime gelince... Allah Teâlâ da peygamberlerine ve dostlarına isimleriyle hitap ederek, 'Ey Davud, ey Yahya, ey İsa' buyurdu. Düşmanlarını ise künyesiyle anarak, *'Ebû Leheb'in eli kusurun, kurudu da!'* buyurdu. Senin karşına oturmama gelince, ben, müminlerin emîri Hz. Ali'nin [radıyallahu anh],

'Cehennem ehli birine bakmak istersen, kendisi oturmuş, etrafında ise (emrine âmâde) ayakta duran bir topluluk bulunan (ehl-i dünya zalim) bir adama bak' dediğini işittim; bunun için tam karşına oturdum." Bunun üzerine Hişâm, Tâvûs'a,

"Bana öğüt ver" dedi. Tâvûs da, "Ben müminlerin emîri Hz. Ali'nin [radıyallahu anh],

'Cehennemde yüksek tepeyi andıran yılanlar, katır gibi iri akrepler vardır; halkına adaletle davranmayan bütün emîrleri (idarecileri) sokarlar' dediğini işittim" dedi ve kalkıp gitti.

Anlatıldığına göre Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik Medine'ye geldi. Niyeti Mekke'ye gitmekti. Medine'de Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr'a [rahmetullahi aleyh] bir adam göndererek yanına çağırttı. Ebû Hâzim, yanına girince, Süleyman,

"Ey Ebû Hâzim, biz niçin ölümden hoşlanmıyoruz?" diye sordu. O da,

"Çünkü sizler ahiretinizi harap edip dünyanızı mamur ettiniz; bunun için mamur yerden harap yere geçmenizi hoş görmüyorsunuz" dedi. Süleyman,

"Ey Ebû Hâzim, Allah Teâlâ'nın huzuruna varış nasıl olur?" diye sordu, Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Ey müminlerin emîri, kişi iyilerden (salihlerden) ise, ailesine kavuşan yolcu gibi sevinir. Eğer kötü biriyse, efendisinden kaçan köle gibi yakalanıp huzura getirilir" dedi. Bunu işiten Süleyman ağladı ve, "Keşke Allah katında benim için ne olduğunu bilseydim" dedi. Ebû Hâzim de,

"Kendini (halini) Allah Teâlâ'nın kitabına arzet. Çünkü Allah Teâlâ,

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ۝

'Şüphesiz iyiler naîm cennetindedir; günahkârlar ise cehennemdedir" (İnfitâr 82/13-14) buyuruyor" dedi. Süleyman,

"Peki, Allah'ın rahmeti nerede?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝

"Allah'ın rahmeti, muhsinlere (iyilere) yakındır" (A'râf 7/56) dedi. Süleyman,

"Ey Ebû Hâzim, Allah'ın en şerefli kulları kimlerdir?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Mürüvvet (iyilik) ve takva sahipleri" dedi. Süleyman,

"En faziletli ameller hangisidir?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Haramlardan sakınıp farzları eda etmek" dedi. Süleyman,

"Dualardan hangisi daha çabuk kabul edilir?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"İyilik yapılan kimsenin, kendisine iyilik yapan kimseye yaptığı dua" dedi. Süleyman,

"Sadakların hangisi daha faziletlidir?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Zor durumda olan kimseye verilen ve içinde başa kakma ve eziyet bulunmayan sadaka" dedi. Süleyman,

"Sözlerden hangisi daha âdildir?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Kendisinden korkulan ve bir şey umulan kimsenin yanında söylenen hak söz" dedi. Süleyman,

"Hangi mümin daha akıllıdır?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Allah'ın taatinde amel eden ve insanları ona çağıran kimse" dedi. Süleyman,

"Hangi mümin daha fazla zarardadır?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Zalim bir kardeşinin kötü arzusuna uyarak hata eden, başkasının dünyası için dinini satan kimse" dedi. Süleyman,

"Bizim içinde olduğumuz hale ne dersin?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Beni bağışlayın, bu sorunuza cevap vermesem!" dedi. Süleyman,

"Vermelisin, yapacağın şey bize bir nasihattir" dedi. Bunun üzerine Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Ey müminlerin emîri, sizin babalarınız bu mülkü müslümanlardan onlarla istişare etmeden ve rızaları olmadan kılıç zoruyla aldılar; bunun için onlardan pek çok kimseyi öldürdüler. Sonra da bu dünyadan çekip gittiler. Keşke onların ne dediklerini ve kendileri hakkında nelerin söylendiğini bir bilseydin!" dedi. O sırada Sülayman'ın meclisinde bulunan adamlarından biri, Ebû Hâzim'e,

"Ne kötü söz ettin!" dedi. Ebû Hâzim, adama,

"Yalan söyledin; şüphesiz Allah Teâlâ, 'Hakkı insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz' diye âlimlerden söz aldı (ben de bu âyete uyarak gerçekleri söyledim)" dedi. Süleyman,

"Bu bozuk halleri nasıl ıslah ederiz?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Malı helâlinden alır hak eden yere verirsin, böylece düzelir" dedi. Süleyman,

"Buna kim güç yetirir?" diye sordu; Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Cenneti isteyen, cehennemden korkan" dedi. Süleyman,

"Bana dua et" dedi. Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Allahım, eğer Süleyman senin dostun ise ona dünyanın ve ahiretin hayrını kolaylaştır. Şayet senin düşmanın ise, onu sevdiğin ve razı olduğun tarafa sevket" diye dua etti. Süleyman,

"Bana bir tavsiyede bulun" dedi. Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh],

"Sana kısa bir tavsiyede bulunacağım, ona dikkat et yeter: Rabb'ini yücelt; dikkat et de seni yasak kıldığı bir yerde ve işte görmesin veya sana emrettiği bir işte seni kaybetmesin (sana emrettiği yerde bulun, farzları terketme)" dedi.[199]

Din âlimlerinin sultanlarla olan konuşmaları böyledir. Dünyalık isteyenler ise sultanlarla konuşurken dua edip onları methederler ve onların hoşuna gidecek konuşmalar yaparlar. Bir şey söylediklerinde onların hoşuna gidecek sözler sarfederler, muratlarını elde edecek hal ve ruhsat ararlar. Verdikleri öğütler onların kabul edeceği konularda olur, başkalarının verdiği nasihatlere ise haset ederler.

Her durumda zalimlerin cahilleriyle ve böyle kimselerle yakınlık kuranlarla oturup kalkmamak gerekir. Buna güç yetiremeyen ve onlardan sakınamayan kimse, bir köşeye çekilmeli ve herkesten uzaklaşmalıdır.

---

199 bk. Dârimî, *es-Sünen*, nr. 673; Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, s. 583; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/234.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا تَزَالُ هَذِهِ الْأُمَّةُ تَحْتَ يَدِ اللهِ وَكَنَفِهِ مَا لَمْ تُمَالِئْ قُرَّاؤُهَا أُمَرَاءَهَا

"Kurraları (âlimleri) idarecilere meyletmediği müddetçe bu ümmet Allah'ın desteği ve himayesi altında olur."[200]

Kısacası halkın bozulması, meliklerin ve sultanların bozulmasından kaynaklanır. Sultanların bozulması da onları ıslah etmeyen ve zulümlerini inkâr etmeyen âlimlerin bozulmasından ileri gelir.

SULTANDAN MAL ALMANIN ŞARTLARI

Eğer ki sultan bir âlime, hayırlı işlerde harcaması için mal gönderirse o da bu malın belli bir sahibi olduğunu bilirse, bundan harcaması katiyen câiz olmaz. Hatta bu malı almadığı gibi sahibine iade edilmesi gerektiğini de söylemelidir. Bazı ulema malın sahibi ortada olmasa bile onu alıp harcamayı bile yasaklamışlardır. Bize göre ise böyle bir mal alınarak hayırlı işlerde kullanılabilir. Böylece bu mal onların elinden çıkar ve yapacakları zulümlerinde kullanılmamış olur. Hatta bu vesileyle alınan mal, fakirlerin rahat etmesine sebep olur. Çünkü bu malın fakirlere ulaştırılması gereklidir. Fakat böyle bir malı alırken üç şarta dikkat etmek gerekir:

Birinci şart: Kendisinin bu malı almasıyla sultanın, verdiği malın temiz (helâl) olduğunu, eğer helâl olmasaydı onun bu mala el uzatmayacağını ve onu zimmetine dâhil etmeyeceğini düşünmemesi gerekir. Onun bu malı alıp fakirlere dağıtarak yaptığı hayır, sultanın bu sayede elde ettiği cesaretle kazandığı haramın vebalini karşılamaz.

İkinci şart: Kişinin aldığı malı dağıtacağını ve hayırlı işlerde harcayacağını başkaları da bilmelidir. Bir grup insan, İmam Şâfiî'nin [rahmetullahi aleyh] sultandan gelen malı almasını, onun alınmasının câiz olduğuna delil göstermişlerdir. Fakat onun bu malı fakirlere dağıtmak niyetiyle alıp hepsini dağıttığından habersizdirler.

200 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 821 (Hasan-ı Basrî'den mürsel olarak); Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 7734.

Vehb b. Münebbih ve Tâvûs b. Keysân [rahmetullahi aleyhimâ], Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yusuf es-Sekafî'nin yanına girdiler. Kendisi Yemen valisi idi. Soğuk bir günde açık havada kurulmuş bir mecliste bulunuyordu. Vali, Tâvûs'un üşüyeceğini düşünerek, kölesine, "Şu taylasanı[201] al da Ebû Abdurrahman'ın (yani Tâvûs'un) üzerine at" dedi. Tâvûs, bir kürsüde oturuyordu. Köle taylasanı getirip üzerine attı. Tâvûs, bundan rahatsız oldu, omuzunu hareket ettirerek taylasanı üzerinden attı. Bunu gören Muhammed b. Yusuf kızdı. Vehb, Tâvûs'a,

"Onu kızdırmana gerek yoktu; taylasanı alıp bir fakire verseydin ya!" dedi. Tâvûs da,

"Doğrudur, fakat benden sonra biri, 'Tâvûs valinin verdiği taylasanı aldı' der ve o da böyle bir malı alır, fakat benim yaptığım gibi fakire vermez; bu tehlike olmasaydı alırdım" dedi.[202]

Üçüncü şart: Sultanın bu malı özellikle kendisine vermesi ve bunun için kendisini tercih etmesi sebebiyle kalbinin zalimleri sevmeye meyletmemesi gerekir. Çünkü zalimleri sevmek büyük günahlara kapı açar ve din yolunda riyakârlığa sebep olur. Onların ölümüne veya görevinden uzaklaşmasına üzülmeye yol açar; gösterişinin artmasına ve elinin güçlenmesine sevinmeye sebep olur. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir duasında şöyle buyurmuştur:

اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْ لِفَاجِرٍ عِنْدِي يَدًا فَيُحِبَّهُ قَلْبِي

"Allahım, bana bir fâcirin iyiliğini nasip etme ki kalbim onu sevmesin."[203]

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] böyle buyurmasının sebebi şudur: Kalp, kendisine iyilik eden kimseye zaruri olarak meyleder. Oysa ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

---

201 Taylasan: Başa ve boyna sarılan şal. Başa sarılan sarığın omuzlar üzerine salıverilen ucu.

202 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/101. Benzer bir rivayet için bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/4.

203 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 2011.

وَلَا تَرْكَنُوٓا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾

"Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!" (Hûd 11 / 113).

Şöyle rivayet edilmiştir: Emîrlerden biri âbidlerden Mâlik b. Dînâr'a [rahmetullahi aleyh] 10.000 dirhem gönderdi. O da infak ederek hepsini elinden çıkarttı. O sırada Muhammed b. Vâsi' [rahmetullahi aleyh] yanına geldi ve, "Şu adamın sana gönderdiği dirhemleri ne yaptın?" diye sordu. O da, "Arkadaşlarıma sor" dedi. Onlar, hepsini elinden çıkarttığını söylediler. Bunun üzerine Muhammed b. Vâsi', Mâlik b. Dînâr'a,

"Allah'ın adıyla soruyorum; kalbin onu şimdi mi daha çok seviyor yoksa sana o dirhemleri göndermeden önce mi daha çok seviyordu?" diye sordu, Mâlik de,

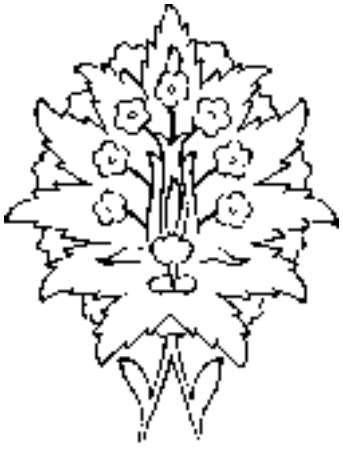
"Şimdi daha fazla seviyor" deyince, Muhammed,

"Ben işte bundan korkuyordum!" dedi.

Basra'nın âbidlerinden biri, idarecilerden gelen malı alır ve ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Kendisine, "İdarecileri sevmekten korkmuyor musun?" diye sorulduğunda, şöyle demiştir:

"Bir adam elimden tutup beni cennete soksa, sonra Rabb'ine isyan etse, kalbim onu sevmez; çünkü onu benim elimden tutmaya sevkeden Allah Teâlâ olduğu gibi, kendisi için kızdığım da O'dur. Bunu, Cenâb-ı Hakk'ın o adamı bana sevketmesine şükür için yaparım."

Böyle bir kuvvete sahip olan kimse sultandan aldıklarını dağıtmakla sonunda üzülüp ağlayanlardan olmaz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARDEŞLİK HUKUKU

Dünya, Cenâb-ı Hakk'a giden konaklardan bir konaktır. Herkes bu konakta yolcudur. Yolcu kafilesi aynı maksadı taşıyınca herkes bir çatı altında olur. Bunların arasında ülfet, birlik ve yardımlaşma olmalıdır, herkes birbirinin hakkını gözetmelidir. İnsanların yakınlık hukukunun açıklamasını üç başlık altında zikredeceğiz:

Birincisi, Allah için dostluk ve kardeşlik,

İkincisi, dostların hukuku,

Üçüncüsü, müslümanların birbirleri üzerindeki hakları; akrabalara ve kölelere merhamet.

1. ALLAH İÇİN DOSTLUK ve KARDEŞLİK

Allah için dostluk ve kardeşlik en faziletli ibadetlerdendir ve din yolunda büyük makamlara kapı açar. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَرَادَ اللهُ بِهِ خَيْرًا رَزَقَهُ خَلِيلًا صَالِحًا إِنْ نَسِيَ ذَكَّرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ

"Allah Teâlâ kime hayır vermek isterse, ona salih bir arkadaş nasip eder; o, (Allah'ı ve hayrı) unutursa bu arkadaşı ona hatırlatır; hatırlarsa yardım eder."[204]

مَثَلُ الْأَخَوَيْنِ إِذَا الْتَقَيَا مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَمَا الْتَقَى مُؤْمِنَانِ قَطُّ إِلَّا أَفَادَ اللهُ أَحَدَهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ خَيْرًا

"Birbirleriyle karşılaştıklarında Allah için birbirini seven iki kardeşin misali, biri diğerini yıkayan iki el gibidir. İki mümin karşılaştığı zaman Allah Teâlâ muhakkak birinden diğerine bir hayır ve fayda dokundurur."[205]

مَنْ أَخَى أَخًا فِي اللهِ رَفَعَهُ اللهُ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ لَا يَنَالُهَا بِشَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ

"Kim, Allah için bir kardeş edinirse; Allah Teâlâ o kulu cennette herhangi bir ameli ile ulaşamayacağı bir dereceye yükseltir."[206]

Ebû İdris el-Havlânî [rahmetullahi aleyh], Muâz b. Cebel'e [radıyallahu anh],

"Ben seni Allah için seviyorum" dediğinde, Hz. Muâz [radıyallahu anh], ona şöyle demiştir:

"Müjde sana, müjde! Ben, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

يُنْصَبُ لِطَائِفَةٍ مِنَ النَّاسِ كَرَاسِيَّ حَوْلَ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ يَفْزَعُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَفْزَعُونَ وَيَخَافُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَخَافُونَ وَهُمْ أَوْلِيَاءُ اللهِ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

204 İlk kısmı biraz değişik olarak bk. Ebû Davud, Harac, 4 (nr. 2932); Nesâî, Biat, 33 (nr. 4215); Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/13.

205 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 6411; İbn Şâhin, *et-Tergîb fî Fezâili'l-A'mâl*, nr. 433; Ali el-Müttakî, *Kenzül-Ummâl*, nr. 765; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/13-14. Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh] ait bir söz olarak bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 21/44.

206 Biraz değişik lafızla bk. İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-İhvân*, nr. 26. Muhammed b. Sûk'tan gelen bir rivayet için bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/7; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/14. Aynı konuda bir hadis için bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 454.

'Kıyamet günü birtakım insanlar için arşın etrafında kürsüler (tahtlar) kurulur. Yüzleri ayın on dördü gibi parlar. O günde insanlar endişe içindedirler, onlar ise hiçbir şeyden çekinmezler. İnsanlar korku içindedirler; onlar ise korkmazlar. Onlar, yüce Allah'ın kendilerine hiçbir korku ve üzülme olmayan dostlarıdır.' Peygamber Efendimiz'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onlar kimlerdir?" diye sorulduğunda; şu cevabı verdi:

هُمُ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ تَعَالَى

'Onlar Allah Teâlâ için birbirini sevenlerdir.'"[207]

Yine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا تَحَابَّ اثْنَانِ فِي اللهِ إِلَّا كَانَ أَحَبُّهُمَا إِلَى اللهِ أَشَدُّهُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ

"Allah için birbirini seven iki kimsenin Allah'a en sevimli olanı, arkadaşını en fazla sevendir."[208]

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَزَاوَرُونَ مِنْ أَجْلِي وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَحَابُّونَ مِنْ أَجْلِي وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَبَاذَلُونَ مِنْ أَجْلِي وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَنَاصَرُونَ مِنْ أَجْلِي

"Allah Teâlâ, 'Benim için birbirini ziyaret eden, birbirini seven, birbirine infak ve ihsanda bulunan ve birbirlerine yardım edenlere muhabbetim hak oldu' buyurur."[209]

أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلَالِي الْيَوْمَ أُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي

---

207 Ebû Davud, Büyû', 78 (nr. 3527); Mâlik, *el-Muvatta*, 2/953; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/238; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/169; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 577; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/278-279.

208 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 3419; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 566; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9048-9049; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/276.

209 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/386; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 716..

("Allah Teâlâ, kıyamet gününde), 'Benim celâlim (rızam) için birbirini sevenler nerede? Benim gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bu günde onları kendi gölgemde gölgelendireceğim' buyurur."[210]

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ بِعِبَادَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ، وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ، فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ اللهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ، فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ.

"Yedi sınıf insan vardır ki arşın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, Allah Teâlâ onları arşın gölgesinde gölgelendirecektir.

1. *Adaletli devlet lideri,*

2. *Allah'a [azze ve celle] ibadet ederek yetişen genç,*

3. *Kalbi mescidlere bağlı olan kişi,*

4. *Allah rızası için birbirini severek bir araya gelip yine bu uğurda birbirinden ayrılan kimseler,*

5. *Makam ve güzellik sahibi bir kadının zina teklifini, 'Ben Allah'tan korkarım' diyerek reddeden kimse,*

6. *Sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek kadar gizli sadaka veren kimse,*

7. *Tek başına kaldığında Allah'ı anarak gözyaşı döken kimse."*[211]

مَا زَارَ رَجُلٌ رَجُلًا فِي اللهِ شَوْقًا إِلَيْهِ وَرَغْبَةً فِي لِقَائِهِ إِلَّا نَادَاهُ مَلَكٌ مِنْ خَلْفِهِ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَطَابَتْ لَكَ الْجَنَّةُ

210 Müslim, Birr, 12 (nr. 2566); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/237.

211 Buhârî, Zekât, 16 (nr. 660); Müslim, Zekât, 91 (nr. 1031); Tirmizî, Zühd, 53 (nr. 2391); Nesâî, Kadâ, 2 (nr. 5395); Dârimî, Büyû', 50; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/73; 2/439.

"Kim Allah rızası için sevdiği bir din kardeşini, ona şevkinden ve kendisine kavuşma rağbetinden dolayı ziyaret ederse, muhakkak arkasından bir melek şöyle seslenir: 'Çok hoş bir iş yaptın; cennet de senin için güzel bir hediye oldu.'"[212]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنَّ رَجُلًا زَارَ أَخًا لَهُ فِي اللهِ فَأَرْصَدَ اللهُ لَهُ مَلَكًا فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ قَالَ: أُرِيدَ أَنْ أَزُورَ أَخِي فُلَانًا فَقَالَ: لِحَاجَةٍ لَكَ عِنْدَهُ؟ قَالَ: لَا قَالَ: لِقَرَابَةٍ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ؟ قَالَ: لَا قَالَ: فَبِنِعْمَةٍ لَهُ عِنْدَكَ؟ قَالَ: لَا قَالَ: فَبِمَ قَالَ: أُحِبُّهُ فِي اللهِ قَالَ: فَإِنَّ اللهَ أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ يُخْبِرُكَ بِأَنَّهُ يُحِبُّكَ لِحُبِّكَ إِيَّاهُ وَقَدْ أَوْجَبَ لَكَ الْجَنَّةَ

"Allah için sevdiği bir kardeşini ziyarete giden kimsenin yoluna Allah Teâlâ bir melek koyar. Melek adama,

'Nereye gidiyorsun?' diye sorar. Adam,

'Falanca din kardeşimi ziyarete gidiyorum' der. Melek,

'Onunla göreceğin bir ihtiyacın mı var?' diye sorar. Adam,

'Hayır' der. Melek,

'Onunla aranda bir akrabalık var da onun için mi gidiyorsun?' der. Adam,

'Hayır' der. Melek,

'Onun sana maddi bir iyiliği dokundu da teşekküre mi gidiyorsun?' der. Adam,

'Hayır' der. Melek,

'O halde ne için gidiyorsun?' diye sorar. Adam,

'Ben onu Allah için seviyorum (ve bunun için ziyarete gidiyorum)' der. Bunun üzerine melek,

---

212 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 709; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/203; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4140 (Şevk ve rağbet kısmı hariç). Konuyla ilgili ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 346; Tirmizî, Birr, 64 (nr. 2008); İbn Mâce, Cenâiz, 2 (nr. 1443); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 2961; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/326, 344; Begavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, nr. 3899.

'Ben Allah Teâlâ'nın sana gönderdiği bir elçisiyim. Sana, senin o adamı sevdiğin gibi Allah'ın da seni sevdiğini ve cenneti sana gerekli kıldığını haber vermeye geldim' der."[213]

Yine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ الْحُبُّ فِي اللهِ وَالْبُغْضُ فِي اللهِ

"İmanın en kuvvetli bağı, Allah için sevmek ve Allah için kızmaktır."[214]

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ önceki peygamberlerden birine şöyle vahyetmiştir:

"Dünyaya karşı zühd sahibi olmanla (ondan gönlünü çekmenle) acilen rahata ulaştın. Bütün varlığın ile bana yönelmenle, zatımla izzet ve şeref buldun (Bunların faydası hep sanadır). Fakat sen hiç benim için birine düşman oldun mu ve benim için birini dost edindin mi (ona bak!)."

Rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

"Eğer gök ve yer ehlinin ibadetini yapsan fakat kalbinde Allah için bir sevgi ve Allah için bir kızma bulunmasa, bu yaptığın ibadetin sana bir faydası olmaz."

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "İsyan edenlere kızarak Allah Teâlâ nezdinde sevilin; onlardan uzaklaşarak Allah'a yaklaşın; onları kızdırarak Allah'ın rızasını arayın." Yanındakiler,

"Ey ruhullah, kimlerle oturup kalkalım?" diye sorduklarında, Hz. İsa [aleyhisselâm] şöyle demiştir:

"Görülmesi size Allah'ı hatırlatan, konuşması ilminize bereket katan ve ameli ahirete rağbetinizi artıran kimselerle oturup kalkın."

---

213 Müslim, Birr, 12 (nr. 2567). Benzer bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/292.

214 Ebû Davud, Sünnet, 3 (nr. 4599); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/286, 5/146; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 11537; Tayâlisî, *el-Müsned*, nr. 747; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 13-14; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/88-89.

Allah Teâlâ, Hz. Davud'a [aleyhisselâm],

"Ey Davud! Seni niçin bu şekilde tek başına insanlardan uzaklaşmış bir halde görüyorum!" diye vahyetti. Hz. Davud [aleyhisselâm],

"İlâhî! Senin için halkı terkettim" dedi. O zaman yüce Allah ona şöyle vahyetti:

"Ey Davud! Kendine dost seçerken uyanık ve dikkatli ol. Benim razı ve hoşnut olacağım işlerde sana yardımcı olmayan hiç kimse ile yakın dost olma; bu haliyle o senin için bir düşmandır; kalbini katılaştırır, seni benden uzaklaştırır."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِلّٰهِ مَلَكًا نِصْفُهُ مِنَ النَّارِ وَنِصْفُهُ مِنَ الثَّلْجِ يَقُولُ: اللّٰهُمَّ كَمَا أَلَّفْتَ بَيْنَ الثَّلْجِ وَالنَّارِ كَذٰلِكَ أَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

"Allah Teâlâ, yarısı ateşten ve yarısı kardan olan bir melek yaratmıştır. Bu melek duasında, 'Allahım, şu kar ile ateşi birleştirdiğin gibi, salih kullarının kalplerini de birleştir' diye dua eder."[215]

اَلْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ عَلَى عُمُودٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ فِي رَأْسِ الْعُمُودِ سَبْعُونَ أَلْفَ غُرْفَةٍ يُشْرِفُونَ عَلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ يُضِيءُ حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ لِأَهْلِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ أَهْلُ الْجَنَّةِ: انْطَلِقُوا بِنَا نَنْظُرْ إِلَى الْمُتَحَابِّينَ فِي اللهِ فَيُضِيءُ حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ عَلَيْهِمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٍ مَكْتُوبٌ عَلَى جِبَاهِهِمُ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ

"Allah Teâlâ için birbirini sevenler, cennette kırmızı yakuttan yapılmış yüksek binalarda bulunurlar. Her binada yetmiş bin oda bulunur. Oradan cennet ehline bakarlar. Güneşin dünyadakileri aydınlattığı gibi, onların güzelliği de cennet ehlini aydınlatır. Cennet ehli, 'Gelin, Allah için birbirlerini seven şu

215 Ebü'ş-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*, nr. 487, 488; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/21-22.

kimselere bakalım' derler. Güneşin âlemi aydınlattığı gibi, onların güzelliği de cennet ehlini aydınlatır. Üzerlerinde yeşil atlastan yapılmış elbiseler vardır ve alınlarında, 'Bunlar, Allah için birbirini sevenlerdir' ibaresi yazılıdır."[216]

İbnü's-Semmâk [rahmetullahi aleyh], ölüm sekeratı esnasında Allah Teâlâ'ya şöyle yalvardı:

"Allahım, sana isyan ettiğim zamanlarda bile sana itaat edenleri sevdiğimi biliyorsun. Bu sevgimi sana yakınlaşmam için bir vesile kıl."

Mücâhid [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah Teâlâ için birbirlerini sevenler bir araya gelip birbirlerine tebessüm ederek baktıklarında, güzün kurumuş ağaç yapraklarının döküldüğü gibi günahları dökülür."

Allah İçin Sevmenin Hakikati

Okulda, yolculukta ya da mahallede oluşan dostluk, Allah için sevmek değildir; yüz güzelliğinden ya da hoş sohbetinden dolayı bir kimseyi sevmek de... Seni makam, mal ya da dünyevî çıkarlar için seven kişi de Allah için seviyor değildir. Bütün bunlar, Cenâb-ı Hakk'a ve ahirete iman etmeyenlerden meydana gelir. Allah için dostluk, imansız elde edilmez. Bunun da iki derecesi vardır:

Birincisi: Bir kimseyi güzel bir maksat için sevmektir. Fakat bu maksat dinî hususta ve Allah Teâlâ için olmalıdır. Sana ilim öğrettiği için hocanı sevmen gibi... Bu sevgi Allah içindir. Ancak bundan gaye makam ya da mal faydası değil, ahiret saadeti olmalıdır. Eğer maksat dünyalık menfaatler için olursa, bu sevgi Allah için olmaz. Bir talebeyi senden ilim öğrendiği için sever ve ona ders okutmakla Allah Teâlâ'nın senden razı olduğunu bilirsen, ilim öğretmenin sevabını elde edersin ve bu sevgi Allah için olur. Şayet onu makam ve üstünlük için seversen, bu Allah için sevmek olmaz. Bir kimse sadaka verir ve fakirlere sadaka vereni, onları ağırlayıp misafir edeni, yedirip içireni ve önlerine güzel yemekler indireni severse, bu Allah için sevmek olur. Yine

216 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 35236; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/473; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/22.

bir kimsenin kendisine yiyecek ve elbise verip de bunların yükünden kurtararak ibadete yönelmesini kolaylaştıran birini sevmesi, Allah için olur. Çünkü böyle birinin bundan maksadı ibadete yönelmektir.

İlim ve ibadet ehli kimselerin pek çoğunun zenginlerle ünsiyet kurmasından maksat budur. Böylece alan da veren de Cenâb-ı Hakk'ın sevgili kullarından olur. Yine kişinin kendisini günahlardan koruduğu için ya da kendisine dua edecek bir evlat dünyaya getirmesi için eşini sevmesi de Allah için olur. Hanımına verdiği her nafaka sadaka olur. Bununla beraber kişi hizmetçisini de iki sebeple sever: Biri, ihtiyaçlarını gördüğü için, diğeri de işlerini kolaylaştırıp daha fazla ibadet etmesini sağladığı ve başka işlerle meşgul olmasını engellediği için. Böyle sevgiden maksat yüce Mevlâ'ya ibadet olduğundan Allah için sevmek olur ve kişi bununla sevaba ulaşır.

İkincisi: Bir kimseyi yalnızca Allah için sevmektir ve ondan hiçbir menfaat beklememektir. Bu daha yüksek bir mertebedir. Bu haldeki bir kimse muhabbet beslediği insanı Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarına uyduğu ve O'nu sevdiği için sever. Hatta onu yüce Mevlâ'nın bir kulu, O'nun mahlûkatından biri olduğu için sever. Bu da Allah sevgisidir ve daha kıymetlidir. Çünkü kişi Cenâb-ı Hakk'ı çok sevdiğinden böyle bir sevgiye nail olmuştur. Bu sevginin neticesinde kişi aşk mertebesine ulaşır ve âşık-ı şeydalar gibi sevgilisinin köyünü, mahallesini, evinin duvarlarını sever. Hatta sevgilisinin köyünün köpeklerini, diğer köpeklerden daha çok sever. Böyle olunca, sevgilisinin sevdiklerini, sevgilisini sevenleri, sevgilisinin sözünü dinleyenleri, kapıcı ve köleleri, akrabasını, yakınlarını da sever. Çünkü sevgilisiyle ilgisi olan herkese sevgisi sirayet eder. Aşk ne kadar fazla olursa, sevgiliye ve onunla ilgili şeylere sirayeti de o denli fazla olur.

O halde bir kimseyi Allah'ın sevgisi kuşatır, hatta bu hal aşk mertebesine yükselirse, yaratanın kullarını da sever. Özellikle de Cenâb-ı Hakk'ın sevdiklerini... Aşk haline kavuşan kimse mahlûkatı sever, çünkü yaratılmış olan her şey mahbubunun kudret ve sanatının eseridir. Âşık, mâşukunun kudret ve sanatını da sever. Bunun için Resû-

lullah [sallallahu aleyhi vesellem] kendisine yeni çıkan turfanda bir meyve getirildiğinde, onu öper, gözlerine sürer, yanında bulunanların en küçüğüne ikram eder ve,

"Bu, Rabbimiz'in yeni olarak varlık âlemine çıkarttığı bir rızıktır"[217] buyururdu.

Allah Teâlâ'yı sevmek de iki kısımdır: Biri, dünya ve ahiret nimetleri için, diğeri de Allah içindir. Kişi böyle bir sevgide arada hiçbir şeyi bulundurmaz ise bu sevgi kemal mertebede olur. Bunun açıklamasını "Münciyât" isimli dördüncü kitabın "Muhabbet Bölümü" başlığı altında yapacağız.

Kısaca Allah Teâlâ'ya muhabbet kuvveti, imanın kuvveti ölçüsündedir. İman ne kadar kuvvetli olursa muhabbet de o derece baskın olur. Böylece sevgi, Allah Teâlâ'nın sevdiği ve övdüğü kimselere de sirayet eder. Eğer sevgi menfaat için olsaydı vefat eden peygamberler, evliya ve âlimler sevilmezdi. Oysa hepsinin sevgisi kalplerde bulunur. O halde âlimleri, seyyidleri, sûfîleri, zâhidleri, onların hizmetkârlarını ve dostlarını seven kimse, Allah için sevmektedir. Fakat sevginin ölçüsü mal ve makamdaki fedakârlıkla ortaya çıkar. Bazılarının bir defada tüm malını feda edecek kadar kuvvetli imanı vardır; Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] gibi; bazılarının ise malının yarısını verecek kadar; Hz. Ömer [radıyallahu anh] gibi... Bazıları ise az bir şey verir, daha fazlasını yapamaz. Hiçbir müminin kalbi az da olsa bu sevginin aslından boş değildir.

Allah İçin Düşmanlığın Hakikati

Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uyan kimseleri seven biri ister istemez kâfirlere, fâsıklara ve zalimlere de Allah için düşman olur. Birini seven kimse onun sevdiklerini de sever, düşmanlarına da düşman olur. Cenâb-ı Hak kâfirlere, fâsıklara ve zalimlere düşmandır. O halde bir müslüman fâsık olursa, Müslümanlığı için sevilir, fıskı için de ona

217 Ebû Davud, *el-Merâsil*, nr. 470, 471. Benzer bir rivayet için bk. Beyhakî, *ed-Daavâtü'l-Kebîr*, nr. 514. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] yeni yağan bahar yağmuru için de benzer bir ifade kullanmıştır [bk. Müslim, İstiskâ, 2 (nr. 898)].

düşman olunur. Sevmek ve düşman olmak bir arada bulunur. Mesela kişi bir taraftan oğlunun birine tutup bir kaftan verir, diğerine ise cefa eder; bir yönden oğlunu sever diğer yönden sevmez. Bu durum imkânsız değildir. Yine bir adamın üç çocuğu olsa; biri zeki ve itaatkâr; diğeri ahmak ve âsi, bir diğeri de ahmak fakat itaatkâr veya zeki ve âsi olsa adam, çocuklarının vasıflarına göre üç değişik halde davranır. Onların birine ikramda bulunur, diğerine kötülük eder, üçüncüsüne de bazan iyi, bazan da kötü davranır.

Kısaca Allah Teâlâ'ya muhalefet edip günah işleyen kimseyi kendine yapmış gibi kabul edip, muhalefeti ölçüsünde onu düşman bilmen, emirlere uyması miktarınca da sevmen gerekir. Bunun eserini konuşurken, birlikte bulunurken, tutum ve davranışlarda ortaya koymalısın. Âsilere karşı sert sözlü olmalı, fâsıklık eden kimseye bu hususta haddi aşarsa ona çıkışıp kendisinden yüz çevirmelisin. Zalim olanlara ise fâsıklardan daha sert davranmalısın. Fakat zulmü yalnızca sana dokunanları sonradan bağışlaman ve düzelmesi ihtimalini bulundurman daha güzeldir.

Selef-i sâlihînin bu anlamdaki tutumu farklılık gösterirdi. Bazıları inanç ve ahlâk üstünlüğünden doğan kuvvet ve şeriata bağlılıkları sebebiyle daha sert davranmışlardır. Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh] bunlardandı. Kendisi Mu'tezile'yi ret için kitap yazan Hâris el-Muhâsibî'yi [rahmetullahi aleyh] terketmiş ve sebebini şöyle açıklamıştır: "Sen onları tenkit ederken, mecburen önce onların şüphelerini dile getirirsin; böylece insanları onlar hakkında düşünmeye sevkedersin; sonra onlara cevap verirsin (bu arada insanların kalbini onların şüpheli görüşleriyle karıştırmış olabilirsin)."

Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn'in [rahmetullahi aleyhimâ], "Ben kimseden bir şey istemem fakat sultan da olsa kendisi bir şey getirirse onu alırım" sözünden dolayı kızmış ve kendisine sert konuşmuştur. Bunun üzerine Yahya b. Maîn ondan özür dileyip, "Ben o sözü latife olarak söylemiştim" deyince, Ahmed b. Hanbel, "Sultandan bir şey alıp yemek dinle ilgili bir meseledir. Dinle alay edilmez" diye cevap vermiştir.

Bazıları da herkese rahmet nazarı ile bakmıştır. Bu niyet ve düşünceyle, "Tevhid nazarıyla bakan her şeyi yaratılış kahrının kabzasında çaresiz bilir ve rahmet nazarıyla bakar" demişlerdir. Bu da büyük bir iştir. Fakat ahmak ve cahil kimseler burada aldanır. Böyleleri kalplerindeki ikiyüzlülüğü tevhid zanneder. Oysa tevhidin alameti şudur: Kişiyi döverler, malını alırlar, ona hakaret ederler ve dil uzatırlar da o yine de kendisine bunları yapanlara rahmet nazarıyla bakar. Bunu tevhidden ve yaratılış zaruretinden bilir. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] (Uhud Gazvesi'nde) dişi kırılıp da her yeri kan içinde kaldığı halde,

اللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"Allahım, kavmime hidayet ver. Muhakkak ki onlar bilmiyorlar"[218] buyurmuştur.

Kişinin kendi hakkını koruyup da Allah Teâlâ'nın hakkını gözetmemesi riyakârlık, nifak ve ahmaklıktır. Böyle birinin kalbini tevhid kuşatmamıştır. Fâsıkın fıskına karşı kalbinde düşmanlık belirmeyen kimsenin imanı zayıftır, böyle biri o fâsıkı seviyordur. Mesela bir kimse senin sevdiğin birine kötü konuşur, sen de buna kızmazsan, bu durum senin onu gerçekten sevmediğinin delilidir.

Allah İçin Kızanların Dereceleri

Allah Teâlâ'ya muhalefet edenlerin çeşit çeşit olması gibi onlara karşı öfkelenip şiddetli davranmak da farklı olur.

Birincisi: Kâfirler. Bunlar harp halinde iseler onlara düşmanlık farzdır. Kendilerine yapılacak muamele öldürmek ve tutsak etmektir.

İkincisi: Zimmîler. Onlara karşı düşmanlık farzdır. Onlara yüz vermemek, yol ve çarşılarda genişlik verilip ikramda bulunmamak gerekir. Onlarla dostluk etmek tahrîmen mekruhtur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

---

218 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 5694.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resûlü'ne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin" (Mücâdile 58/22).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah'a ve kıyamet gününe iman ediyorsa, Allah'ın düşmanlarıyla dost olmaz."

Onlara yöneticilik vermek, önlerini açmak, güvenmek ve müslümanların başına musalllat etmek, Müslümanlığı hor görmek olur ki bu da büyük günahlardandır.

Üçüncüsü: Bid'at ehli. Halkı bid'ata davet eden kimseye insanların ondan uzaklaşması için düşmanlık yapmak mühimdir. Böyle bir kimseye selâm vermemek, onunla konuşmamak, şerre davet ettiği için selâmını almamak daha evladır. Fakat cahil olup da bid'ata davet etmez ise onun işi daha hafiftir.

Dördüncüsü: İnsanlara eziyet veren günahkârlar. Zulüm yapmak, yalancı şahitlikte bulunmak, taraflı hüküm vermek, hicivli şiirler söylemek, gıybet etmek, insanların arasını bozmak gibi günahları işleyen kimselerden uzak durmak ve onlara sert konuşmak yerinde bir davranıştır. Böyleleri ile dostluk kurmak tahrîmen mekruhtur. Açık fetvalara göre ise haram değildir.

Beşincisi: Kendi başına günah işleyenler. Şarap içen, günah işleyen bir kimse başkalarına eziyet vermezse onun işi daha hafiftir. Böyle birine kabul etmesinden yana ümit var ise gönül alarak, nasihat vererek davranmak evladır. Fakat ümit yok ise ondan sakınmak gerekir. Bununla birlikte selâmını almalı, ona lânet okumamalıdır. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] zamanında içkiye müptela olan biri birkaç kez içki cezasına çarptırılmıştı. Adam yine aynı günahı işleyince, tekrar ceza uygulan-

dı. Bu sırada sahabeden biri, "Allah ona lânet etsin, ne kadar da çok içki içiyor!" diye beddua edince, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تَكُنْ عَوْنًا لِلشَّيْطَانِ عَلَى أَخِيكَ

"Böyle söyleyip de kardeşine karşı şeytana yardımcı olma"[219] buyurarak onu uyardı.

2. SOHBET HUKUKU ve ŞARTLARI

Herkes sohbet ve dostluğa layık değildir. Kendisi ile dostluk kurulacak kimsede şu üç haslet bulunmalıdır:

Birincisi: Akıl. Ahmak ile sohbet etmenin hiçbir faydası yoktur ve sonunda kişiyi incitir. Nitekim ahmak kişi sana iyilik etmek isteyip bir iş yapar da ahmaklığıyla zarar verir; üstelik bunun da farkında olmaz. Demişlerdir ki:

"Ahmaktan uzak durmak, Cenâb-ı Hakk'a yakınlıktır. Ahmağın yüzüne bakmak hatadır."

Ahmak, işlerin hakikatini bilmeyen, anlattığın zaman da anlamayan kişidir.

İkincisi: Güzel ahlâk. Kötü huy ile selâmete varılmaz. Böyle bir kimsenin kötü ahlâkı harekete geçince senin hakkını korkmadan, çekinmeden yer.

Üçüncüsü: Salih amel. Günahta ısrarcı olan, Allah'tan korkmaz. Allah'tan korkmayana da itimat edilmez. Yüce Mevlâ âyet-i celîlede şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

"Kalbini zikrimizden gafil kıldığımız, kötü arzularına uyan ve işi gücü aşırılık olan kimseye itaat etme!" (Kehf 18/28).

219 Buhârî, Hudûd, 5 (nr. 6781); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/438; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 176.

Bid'at ehlinden uzak durmak gerekir. Zira onun bid'atı başkalarına da sirayet eder, bid'atının kötülüğü diğer insanlara da ulaşır. Hiçbir bid'at bugün bazılarının ortaya attığı, "Allah'ın kullarına hâkimlik yapmamak gerekir. Hiç kimseyi fıskı ve günahından döndürme gayretine girmemelidir. Bizim Allah'ın kullarıyla husumetimiz yoktur; onlara tasarrufta bulunmak için bir yol bulunmaz" söylemlerinden daha fena değildir. Bu söz ibâhîlerin tohumudur, zındıklığın başıdır ve büyük bir bid'attır. Böyle kimselerle kesinlikle görüşmemek gerekir. Çünkü bu türlü sözler nefsin tabiatına hoş gelir, şeytan da bunların kalbe yerleşmesine yardımcı olur ve kişiyi hızla apaçık günahlara çeker.

Cafer-i Sâdık [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir:

"Şu beş kimse ile arkadaşlık etme:

Yalancı: Seni sürekli aldatır.

Ahmak: Sana fayda vermek isterken zarar verir ve bunun da farkında olmaz.

Cimri: En değerli vaktini senden alıp götürür.

Korkak: Ona ihtiyaç duyduğunda kaçıp gider.

Fâsık: Seni bir lokmaya hatta bundan daha azına satar."

Kendisine, "Daha azı nedir?" diye sorulunca, "Bir lokmadan daha azına tamah etmesidir" demiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî [kuddise sırrıhû] demiştir ki:

"Güzel ahlâklı (tevazu sahibi) bir günahkârın benimle arkadaş olması, kötü huylu (kendini beğenmiş, kibirli) bir fakihin arkadaş olmasından bana daha sevimlidir."

Bütün bu maksatların bir kişide toplanması az görülür. Fakat sohbetten maksadın ne olduğunu bilmelisin. Eğer maksat üns (yakınlık) ise güzel ahlâklı kişiyi talep etmeli; dünya ise cömert ve kerem ehlini aramalı, din ise ilim ve takva sahibi kimseyi bulmalıdır. Kısaca her birinin farklı bir şartı vardır.

İnsanlar üç türlüdür. Bazıları gıda gibidir, onlardan uzak kalınmaz; bazıları ilaç gibidir, onlara sadece birtakım durumlarda ihtiyaç duyu-

lur; bazıları ise hastalık gibidir, kendilerine asla ihtiyaç duyulmaz fakat insanlar onlara müptela olur. Bunlardan kurtulmak için müdahale etmek gerekir. Hâsılı bir kimse ile sohbet edilecek ise ondan dinî bir fayda görülmeli ya da ona bu manada bir menfaat sağlanmalıdır.

Sohbet ve Dostluk Hakları

Kardeşlik ve sohbet akdi, nikâh akdi gibi bir bağlılıktır ve hukuku vardır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْأَخَوَيْنِ مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

"Allah için birbirini seven iki kardeş, biri diğerini yıkayan iki el gibidir."[220]

Kardeşlik ve sohbet hukuku on türlüdür:

Birinci hak: Maldadır. Bunun en üstün derecesi, kişinin kendi hakkını dostuna takdim ve îsâr etmesidir. Ensar hakkında âyet-i celîlede şöyle bildirilmiştir:

وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

"Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler" (Haşr 59/9).

İkinci derece, kişinin, dostunu kendisiyle bir tutarak malında onu ortak saymasıdır. En düşük derece ise kişinin, dostunu kölesi ve hizmetkârı gibi bilerek ihtiyacından fazlasını onun istemesine fırsat bırakmadan kendisine vermesidir. Kişi dostunu kendisinden bir şeyler istemek ve hacetini bildirmek durumuna düşürürse, bu halde dostluk hukukundan çıkılmış olur. Çünkü bu türlü bir kimsenin kalbinden arkadaşını düşünme ve ona yardım etme isteği kaybolmuştur. Böyle bir dostluk sadece gösterişte kalır ve hiçbir kıymeti yoktur.

220 Ali el-Müttakî, *Kenzül-Ummâl*, nr. 765. Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh] ait bir söz olarak bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 21/44.

Utbetü'l-Gulâm [rahmetullahi aleyh], Allah için kardeş olduğu birinin evine geldi; ona, "Senin malından 4000 dirheme ihtiyacım var" dedi; o da, "2000'i al" dedi. Bunun üzerine Utbe o adamdan yüz çevirerek ona,

"Sen Allah'a karşı dünyayı tercih ettin; hem kardeşine böyle söyleyip hem de yüce Allah için kardeşlik iddiasında bulunmaktan utanmıyor musun?" dedi.

Sûfîlerden bir grup, halifelerden birine gammazlanıp şikâyet edildi. Halife, boyunlarının vurulmasını emretti. Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî de [rahmetullahi aleyh] onların içindeydi. Cellat gelince, Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî, önce kendisini öldürmesi için ileri atıldı. Halife ona, "Niçin böyle yaptın?" diye sorunca,

"Bunlar benim din kardeşlerimdir. Kendi canımı onların bir saati için tercih ettim" diye cevap verdi. Bunun üzerine halife, "Böyle kimseler öldürülemez" dedi.

Feth el-Mevsılî [rahmetullahi aleyh], Allah için sevdiği bir kardeşinin evine gitti fakat kendisi evde yoktu. Câriyesine efendisinin para sandığını getirmesini söyledi ve içinden ihtiyacı olan parayı aldı. Ev sahibi gelince bu durumu işitti ve sevincinden câriyeyi âzat etti.

Bir adam Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] yanına gelip, "Ben Allah için seninle kardeş olmak istiyorum" dedi. Ebû Hüreyre o adama,

"Kardeşliğin hakkının ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu; adam,

"Bilmiyorum, bana öğretin" dedi. Ebû Hüreyre [radıyallahu anh],

"Sahip olduğun altın ve gümüşünde benden daha fazla hak sahibi olmayacaksın, malın aramızda ortak olacak" dedi. Adam,

"Ben daha bu dereceye ulaşmış değilim!" dedi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre [radıyallahu anh],

"Öyleyse benden ayrıl" dedi.

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Ashaptan birine kızartılmış bir koyun kellesi hediye edildi. Kendisi de çok sıkıntı içindeydi. Buna rağmen kelleyi yandaki komşusuna gönderdi. O da bir diğer komşusuna gönderdi ve böylece kelle, yedi komşuyu dolaşarak ilk gönderene geri geldi.[221]

Mesrûk [rahmetullahi aleyh], ağır bir borcun altına girdi. Allah için kardeşi olan Heyseme'nin de borcu vardı. Mesrûk, gitti hiç haberi olmadan Heyseme'nin borcunu ödedi; Heyseme de, haberi olmadan gizlice Mesrûk'un borcunu ödedi."

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Allah için sevdiğim bir din kardeşime 10 dirhem gümüş para vermem, bana, fakirlere 1000 dirhem sadaka vermemden daha sevimlidir."

Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], ashaptan biriyle yolculuk yapıyordu. Peygamber Efendimiz ağaçlık bir yere girdi; erek ağacından iki misvak kesti. Biri düzgün, diğeri eğri idi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], eğri olanı kendisi aldı, düzgün olanı bir sahabiye verdi. Sahabi,

"Siz buna daha layıksınız, onu siz alın!" deyince Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

مَا مِنْ صَاحِبٍ يَصْحَبُ صَاحِبًا وَلَوْ سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ إِلَّا سُئِلَ عَنْ صُحْبَتِهِ هَلْ أَقَامَ فِيهَا حَقَّ اللهِ أَمْ أَضَاعَهُ

"Bir kimse, biriyle bir saatlik de olsa arkadaşlık yapsa, Allah Teâlâ ona, bu beraberliğin hakkını yerine getirip getirmediğini sorar."[222]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bu davranışıyla sohbet hakkının îsâr olduğuna işaret etmiştir.

---

221 Bunun üzerine, *"Onlar (ensar) kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları (muhacirleri) nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir"* (Haşr 59/9) âyeti indi (bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/108).

222 Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 1/143; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, 6/315.

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadiste şöyle buyurmuştur:

مَا اصْطَحَبَ اثْنَانِ قَطُّ إِلَّا كَانَ أَحَبُّهُمَا إِلَى اللهِ تَعَالَى أَرْفَقُهُمَا بِصَاحِبِهِ

"Birbirini seven iki arkadaşın yüce Allah'a en sevimlisi, arkadaşına karşı en şefkatli davranandır."[223]

İkinci hak: Bütün ihtiyaçlarda dostuna istemeden ve söyletmeden yardım etmektir. Tüm işleri kalben ve alnı açık olarak yapmalıdır. Selef-i sâlihîn böyle davranmıştır. Onlar her gün dostlarının kapısına gidip hane halkına, "Yapılacak bir iş var mı? Odun, tuz, ekmek ya da yağa ihtiyacınız var mı?" diye sorarlardı. Onların işlerini kendi işleri gibi görürlerdi. Yapılacak işleri halletikten sonra da bunu kendilerine minnet bilirlerdi.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] şöyle derdi: "Allah için sevdiğimiz kardeşlerimiz bize aile ve evladımızdan daha sevimlidir. Çünkü ailemiz bize hep dünyayı hatırlatır, kardeşlerimiz ise ahireti..."

Atâ b. Ebû Rebâh'ın [rahmetullahi aleyh] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Üç günden sonra kardeşlerinizin durumunu araştırın; hasta iseler onları ziyaret edin, aşırı işle meşgul iseler yardım edin; Allah'ı ve ahireti unutmuşlarsa kendilerine hatırlatın."

Cafer b. Muhammed es-Sâdık [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bana bir daha ihtiyaçlarını arzetmezler korkusuyla, düşmanlarımın bile ihtiyaçlarını gidermek için gayret ederim. Hal böyle iken dostlar hakkında ne yaparım?"

Selef-i sâlihînin arasında öyleleri vardı ki, sohbet hakkını korumak için din kardeşlerinin vefatlarından sonra kırk yıl onların evlatlarına ve ailesine yardım ederlerdi.

Üçüncü hak: Dildedir. Din kardeşlerinin hakkında güzel konuşmalı, onların kusurlarını örtmeli, arkalarından konuşulduğunda kendilerini savunmalıdır. Gıybeti yapılan kimsenin sanki duvarın ardında

223 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 544; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 566; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/52.

bulunduğunu ve konuşulanları dinlediğini düşünmelidir. Kişi kendisinin bulunmadığı yerde din kardeşinin nasıl davranmasını istiyorsa, onun bulunmadığı yerde de kendisi aynı şekilde hareket etmeli, ikiyüzlülük yapmamalıdır. Din kardeşi bir şey söylerken onu dinlemeli, onunla zıt konuşmamalı ve münakaşaya girmemelidir. Kendisine bir kırgınlığı olsa bile dostunun sırrını açığa vurmamalıdır. Çünkü böyle bir davranış alçak tabiattan ileri gelir. Din kardeşinin eşi, çoluk çocuğu ve malı hakkında konuşmamalıdır. Dostunun ayıp ve kusurlarını arayanla konuşmamalıdır. Zira bu, din kardeşinin incinmesine sebeptir. Onun yokluğunda güzel konuşulan sözleri kendisine iletmelidir; böyle yapmamak haset olur. Din kardeşi kendisine karşı bir kusur işlese şikâyetçi olmamalı, mâzur görmelidir; Cenâb-ı Hakk'a taat noktasında kendi kusurlarını düşünmeli, böylece dostunun davranışı karşısında şaşkınlığa düşmemelidir. Kusursuz dost arayanın asla bulamayacağını ve kimsesiz kalacağını bilmelidir.

Denilmiştir ki:

"Mümin devamlı mazeret arar, münafık ise hep kusur peşinde koşar."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اِسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ جَارِ السُّوءِ الَّذِي إِنْ رَأَى خَيْرًا سَتَرَهُ وَإِنْ رَأَى شَرًّا أَظْهَرَهُ

"Gördüğü iyilikleri saklayıp kötülükleri yayan kötü komşudan Allah'a sığının."[224]

Kusurlar karşısında dilenen özürleri kabul etmeli, kusurları en güzel şekilde hamletmeli, suizandan sakınmalıdır, çünkü kötü zan haramdır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesllem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ قَدْ حَرَّمَ مِنَ الْمُؤْمِنِ دَمَهُ وَمَالَهُ وَعِرْضَهُ وَأَنْ يَظُنَّ بِهِ ظَنَّ السَّوْءِ

224 Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bk. Nesâî, İstiâze, 44 (nr. 5517); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/346; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/332; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9554; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 3666; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 1535.

"Allah Teâlâ, müminin mümine kanını, malını, ırzını (şerefini zedeleyecek işleri) ve hakkında kötü zanda bulunmasını haram kıldı."[225]

Bir gün Hz. İsa [aleyhisselâm], havârilerine,

"Söyleyin; bir arkadaşınız uyurken rüzgârın onun elbisesini açtığını görseniz ne yapardınız?" diye sordu; onlar da,

"Üzerini örter, kapatırdık" dediler. Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Hayır, aksine onun avretini açardınız!" dedi. Onlar,

"Sübhânallah! Bunu kim yapar?" dediler; Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Sizden biri, kardeşi hakkında kötü bir söz duyar, ona biraz da kendisi ekler, onu olduğundan daha da büyüterek etrafa yayar. İşte bu yaptığınız onun avretini açmaktır" dedi.

Denilmiştir ki:

"Bir kimse ile Allah için kardeş olmak istediğin zaman, ona kız; sonra, arkadan gizlice bir adam gönder, ona senden haber sordur; eğer o, senin hakkında hayır söylerse, onunla arkadaş ol."

Yine şöyle denilmiştir:

"Allah Teâlâ'nın bildiği gizli kusurlarını bildiği halde, O'nun gizlediği gibi, kusurlarını gizleyen kimse ile arkadaş ol."

Adamın biri, arkadaşına bir sırrını açtı, sonra ona, "Bunu aklında tuttun mu?" diye sordu; o da, "Aksine unuttum gitti!" dedi.

Hikmet ehlinden biri demiştir ki:

"Şu dört durumda hali değişen kimse ile arkadaş olma: Kendisinden bir şey istendiğinde, kızgınlıkta, tamah yani aşırı istek anında ve nefis arzularında."

Böyle vakitlerde (seninle arkadaşlık yapan kimse) hakkını gözetmelidir.

---

225 İbn Mâce, Fiten, 2 (nr. 3932); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/31; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 2680.

Hz. Abbas, oğlu Abdullah'a [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Oğlum, görüyorum ki Halife Ömer [radıyallahu anh], seni yaşlı insanların önüne geçiriyor ve seni kendisine onlardan daha yakın tutuyor. Sen benden şu beş tavsiyeyi dinle ve onlara uy:

Sakın onun sırrını (sana açtığı gizli halini) kimseye açma.

Onun yanında kimseyi gıybet etme.

Senin yalanına hiç şahit olmasın.

Hiçbir işte kendisine isyan etme.

Senden asla hainlik görmesin."

Her sözde münakaşa ve ihtilaf etmek gibi dostluğu harap eden bir şey yoktur. Dostunun sözünü reddetmenin manası, onu ahmak ve cahil yerine koymak, kendini ise akıllı ve faziletli bilmektir. Böyle bir davranışla kendini büyük görmüş, dostuna da hakir gözle bakmış olursun. Bu ise dostluğa değil, düşmanlığa daha yakın bir hareket olur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا تُمَارِ أَخَاكَ، وَلَا تُمَازِحْهُ، وَلَا تَعِدْهُ مَوْعِدَةً فَتُخْلِفَهُ

"Kardeşinle çekişme. Ona sevmediği şakaları yapma. Ona bir söz verip sözüne ters davranma."[226]

Büyükler şöyle demiştir:

"Kardeşine, 'Kalk gidelim' dediğinde; sana, 'Nereye?' derse, onunla arkadaşlık (dostluk) yapma. Zira onun yapması gereken kalkıp soru sormamasıdır."

Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Kendisinden istediğimi bana veren bir dostum vardı. Bir gün ona, 'Bir şeylere ihtiyacım var' dedim; o da bana, 'Ne kadar istiyorsun?' dedi; o anda kalbimden kardeşliğin tadı gitti."

---

226 Tirmizî, Birr, 58 (nr. 1995); İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Gıybe*, nr. 5; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 9865; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 4892.

Kısacası muhabbetin ayakta kalması her hususta elden geldiğince rıza halini korumaya bağlıdır.

Dördüncü hak: Sevgi ve dostluğu dil ile açığa vurmaktır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ

"Sizden biri, kardeşini sevdiği zaman, bunu ona bildirsin."[227]

Bunun sebebi şudur: Kendisine sevildiği söylenen kimsenin kalbinde de muhabbet meydana gelir. Böylece dostluk daha da kuvvetlenir. O halde tüm şartlarda dostun durumunu sormalı; mutlulukta ve kederde onunla birlikte olduğunu göstermeli, onun sevincini ve derdini kendininki gibi bilmelidir. Dostuna seslenirken en güzel isimle onu çağırmalı, sevdiği lakapla ona hitap etmelidir. Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Üç şey, senin kardeşine sevgini safileştirir: Kendisiyle karşılaştığın zaman selâmı önce senin vermen, mecliste ona yer açman ve kendisine en sevdiği isimleriyle hitap etmen."

Yine dostunun arkasından onun sevdiği gibi kendisini övmelidir. Aynı şekilde ailesini, çoluk çocuğunu ve kendisine mensup olanları da methetmelidir. Zira bunun dostluk yolunda tesiri oldukça fazladır. Dostun her yaptığı iyiliğe karşı kendisine teşekkür etmelidir. Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Kardeşinin, kendisi hakkındaki güzel niyetine teşekkür etmeyen kimse, onun yaptığı güzel işlere teşekkür etmemiş olur."

Dostun gıyabında ona yardımcı olmalı, hakkında söylenilen kötü sözlere karşı onu savunmalıdır. Kişi dostunu kendisi gibi bilmelidir. Dostun ardından kötü konuşulduğunda susmak ona karşı büyük bir cefa olur. Böyle bir durum dostunu döverlerken görüp de ona yardım etmemeye, susup öylece durmaya benzer. Dil yarası ise bundan daha büyüktür.

Önceki salihlerden biri şöyle demiştir:

227 Ebû Davud, Edeb, 122 (nr. 5124); Tirmizî, Zühd, 53 (nr. 2392); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171.

"Uzakta bulunan bir kardeşim yanımda zikredildiğinde, hemen onu karşımda oturuyormuş gibi düşünürüm ve onun hakkında ancak yüzüne karşı söylediğimde hoşlandığı şeyleri söylerim."

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] bir tarlada çift sürmek için koşulmuş iki öküz gördü. Biri durunca diğeri de bekliyordu. Ağlayarak şöyle dedi:

"Allah için birbirini seven iki kimse de böyle olmalıdır. Dururken de yürürken de birlikte hareket etmeliler."

Beşinci hak: İlim ve din yolunda dostun ihtiyaç duyduklarını öğretmektir. Allah için kardeş olan kimselerin birbirini cehennem ateşinden korumaları, dünya sıkıntılarına karşı gözetmelerinden daha evladır. Eğer kişi dostuna ilim öğretir, o da öğrendiği ile amel etmez ise kendisine öğüt vermeli, onu Cenâb-ı Hakk'ın azabından korkutmalıdır. Fakat bu nasihati merhamet göstermek adına olması için yalnız oldukları bir yerde vermelidir. Zira kalabalık içinde verilen nasihat kişiyi kırabilir. Öğüt verirken de yumuşak dilli olmalı, sert şekilde konuşmamalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesllem],

اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ

"Mümin, müminin aynasıdır"[228] buyurmuştur. Yani kişi ayıp ve eksiklerini dostundan öğrenir. Eğer bir din kardeşin sana merhametle tenha bir yerde ayıp ve kusurların için nasihat ederse ona teşekkür etmelisin, kırılmamalısın. Bu durum, bir kimsenin sana elbisenin içinde bir yılan ya da akrebin olduğunu söyleyip de, "Dikkat et!" demesine benzer. Sen böyle bir durumda ona ancak teşekkür edersin ve asla bundan dolayı kendisine kırılmazsın. Sendeki tüm kötü sıfatlar yılan ve akrep gibidir; bunların sana verdikleri yaralar da kabirde ortaya çıkar ve acılar ruhadır. Bunun ıstırabı ise dünya hayatında yılan ve akreplerin verdikleri acıdan daha fazlasıdır, daha çetindir.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Allah'ın rahmeti benim ayıplarımı önüme hediye gibi getiren kimsenin üzerine olsun!"

228 Ebû Davud, Edeb, 57 (nr. 4918). Benzer bir rivayet için bk. Tirmizî, Birr, 18 (nr. 1929).

Yine Hz. Ömer [radıyallahu anh], verdiği görevden dönüp yanına gelen Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh], "Benden hoşlanmadığın bir şey (uyarman gereken bir durum) sana ulaştı mı?" diye sordu; Hz. Selmân cevap vermekten çekindi. Hz. Ömer ısrar edince, Selmân,

"Bana ulaşan habere göre senin iki elbisen varmış; birini gündüz, diğerini gece giyiyormuşsun. Ayrıca sen sofrada iki katık (iki çeşit) yemek bulunduruyormuşsun" dedi. Bunları işiten Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Bunlar konusunda endişe etme (istediğin yapılır), sana başka bir kusurum ulaştı mı?" diye sordu, Selmân-ı Fârisî [radıyallahu anh],

"Hayır, ulaşmadı" dedi.

Huzeyfe el-Mar'aşî, Yusuf b. Esbat'a [rahmetullahi aleyhimâ] yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

"Bana ulaşan bir habere göre sen, dinini iki paraya satmışsın. Yoğurt satan bir dükkânın önünde durmuşsun ve, 'Bu kaç para?' diye sormuşsun. Dükkân sahibi, 'Dirhemin altıda biri' demiş, sen de, 'Sekizde biri olmaz mı?' demişsin, adam seni (salih bir insan olarak) tanıdığı için, 'Olur, al' demiş. Başından (gözünden) gaflet perdesini kaldır, ölülerin uykusundan uyan (kendine gel). Şunu bil: Kim Kur'an'ı okur da onunla yetinmez ve dünyayı tercih ederse o, Allah'ın âyetleriyle alay edenlerden olmaktan emin olamaz."

O halde din rağbetinin alameti, böyle konularda (nasihat verenlere karşı) minnet duymaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

"Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz" (A'râf 7/79). Bu âyet-i celîle yalan söyleyenlerin sıfatı hakkındadır. Her kim kendisine nasihat vereni sevmez ise bencillik ve kibir onun dinine galebe çalar.

Bu anlattıklarımız ayıp ve kusurunu bilmeyenler içindir. Dostunun farkında olarak yaptığı ayıplara gelince... Ona öğüdü ima yoluyla bildirmeli, yaptıklarını açığa vurmamalıdır. Din kardeşin sana karşı

kusur işlerse, kalpte dostluğu zedelemeyecekse bunu örtmeli ve bilmemezlikten gelmelidir. Fakat dostluğu etkileyecek ise tenha bir yerde kendisine (azarlama yoluyla) kusurunu bildirmek ondan ayrılmaktan daha evladır. Dostundan ayrılmak da onun gıybetini yapmak ve arkasından dil uzatmaktan daha iyidir.

Dostluktan murat, din kardeşinin haklarını koruyarak ve kusurlarına tahammül göstererek kendi nefsini ıslah etmek olmalıdır; yoksa ondan yardım istemek ve madden faydalanmak olmamalıdır.

Ebû Bekir el-Kettânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Bir adam bana arkadaş oldu. Kalbimde ona karşı bir ağırlık ve sıkıntı vardı. Bu halin kalbimden gitmesini düşünerek, kendisine bir şeyler hediye ettim, ama gitmedi. Bir gün onunla yalnız kalmıştım, kendisine, 'Ayağını yanağıma koy!' dedim, bundan kaçındı. Kendisine, 'Bunu mutlaka yapacaksın' dedim. O da yaptı ve böylece kalbimde kendisine karşı hissettiğim o düşünce kaybolup gitti."

Ebû Ali er-Rıbâtî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Abdullah el-Mervezî'ye [rahmetullahi aleyh] arkadaş oldum. Çöle giriyordu. Bana,

"Sen mi emîr (başkan) olacaksın, ben mi?" diye sordu. Ben de,

"Sen ol!" dedim; bana,

"Sen de bana itaat edeceksin tamam mı?" dedi. Ben de,

"Tamam" dedim. Sonra bir torba aldı, içine yol azığını koydu ve sırtında taşımaya başladı. Kendisine,

"Bana ver, ben taşıyayım" dedikçe,

"Sen bana, 'Emîr sensin demedin mi? Sana itaat düşer' dedi. Bir gece yağmura tutulduk. O, elinde bir örtü ile sabaha kadar başımda durdu. Ben oturuyordum o ise beni yağmurdan koruyordu. İçimden, 'Ölseydim de sen emîr (başkan) ol' demeseydim" dedim.

Altıncı hak: Dostun ayıp ve kusurlarını affetmektir. Büyükler demiştir ki:

"Kardeşinin bir hatası için yetmiş mazeret araman gerekir. Eğer kalbin bunu kabul etmezse, nefsini kına ve kalbine, 'Sen ne kadar katısın; kardeşin sana yetmiş mazeret bildiriyor, sen ise kabul etmiyorsun; kusurlu olan kardeşin değil, sensin!' de."

Dostunun kusuru bir hususta günah ise güzel bir dille hatasını düzeltmesini söyle. Vazgeçip de günahında ısrar etmez ise görmezlikten gel. Günahında ısrar ederse, sahabe ve tâbiîn bu kimseyle sevgi bağını devam ettirme veya ondan alakayı kesme konusunda farklı görüşlere sahiptir.

Ebû Zer [radıyallahu anh], ondan ilişiği kesme görüşünde olup şöyle demiştir: "Kardeşinin daha önce sahip olduğu hali değişince, önceden onu sevdiğin gibi, şimdi de ona buğzet."

Ebü'd-Derdâ ve ashâb-ı kirâmdan bir grup ise [radıyallahu anhüm] aksi görüştedir. Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kardeşinin hali değişip önceki güzel durumunu kaybedince, bundan dolayı hemen onu terketme. Kardeşinin hali bir defa bozulursa, diğerinde düzelir; hep kötü kalmaz."

İbrahim en-Nehâî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kardeşin bir günah işlediği zaman, hemen ilişiğini kesip onu terketme. O bugün bir kusur işler, yarın onu terkeder."

Şöyle nakledilir:

Allah için kardeş olan iki kimseden biri nefsanî bir aşka düştü. Bunu arkadaşına açarak ona, "Ben aşk illetine düştüm; eğer beni Allah için sevmeye devam etmek istemezsen, bunda serbestsin, beni terkedebilirsin!" dedi. O da,

"Senin düştüğün bir hatadan dolayı, aramızdaki kardeşlik bağını koparacak değilim" dedi ve Allah Teâlâ'ya, onu hevâsından kurtarıp afiyete kavuşturuncaya kadar yememeye ve içmemeye söz verdi; kırk gün oruç tuttu. Her gün arkadaşına, düştüğü hastalıktan kurtulup kurtulmadığını soruyor; o, "Kalbim aynı halde devam ediyor!" dediğinde, oruca, açlığa (ve duaya) devam ediyordu. Kırk günden sonra,

arkadaşı hevâ hastalığının gittiğini söyledi; o, açlığın verdiği zayıflık ve zarardan neredeyse helâk olacaktı, bu haberden sonra normal yiyip içmeye başladı.

Anlatıldığına göre, selef (önceki salihler) zamanında Allah için kardeş olan iki arkadaştan birinin hali bozuldu, doğru yoldan saptı. Müttaki (takva sahibi) kardeşine, "Onunla ilgini kesip kendisini terketmeyecek misin?" diye sorulduğunda, müttaki zat,

"O düştüğü bu hal içinde bana daha fazla muhtaçtır. Şimdi onun elinden tutmama, kendisini yumuşak bir şekilde uyarmama ve önceki haline davet etmeme ihtiyacı var. Belki bu şekilde onu cehennem ateşinden kurtarırım" demiştir.

İsrâiloğulları ile ilgili haberlerde şöyle bir olay anlatılır: Allah için birbirini seven iki arkadaş bir dağ başında ibadet ediyordu. İçlerinden biri elinde bir dirhem para ile et almak için şehre indi. Kasabın yanında kötü yola düşmüş bir kadın gördü; ona gönlü aktı, peşine düştü, sonuçta kadın ile beraber oldu, zina yaptı. Onun yanında üç gün kaldı. Yaptığı işin kötülüğünden dolayı arkadaşının yanına dönmeye utandı. Onun gelmesi gecikince diğer kardeşi onun derdine düştü, kendisini aramaya koyuldu, şehre indi; sora sora onun bulunduğu yeri buldu. Yanına girdi, arkadaşı kötü kadınla birlikte oturuyordu. Hemen onun boynuna sarıldı, onu öpmeye ve bağrına basmaya başladı. Arkadaşı, aşırı derecede utandığından, onu tanımadığını söyledi, arkadaşı olduğunu inkâr etti. O ise, "Kalk ey kardeşim, ben senin durumunu ve yaşadığın olayı biliyorum. Sen bana bu günden ve bu saatten daha kıymetli ve daha sevimli olmadın" dedi. Arkadaşı onun gözünden düşmediğini görünce, kalktı ve onunla birlikte gitti.

Ebû Zerr'in [radıyallahu anh] yolu selâmete daha yakındır; fakat diğer yol daha güzeldir ve fıkha daha uygundur. Çünkü bu dostun tövbesine vesiledir. Düşkünlük zamanında dosta daha fazla ihtiyaç duyulur, böyle bir durumda nasıl ondan yüz çevrilir? Dostluk fıkıhta akrabalık gibidir ve günah sebebiyle sıla-i rahimi kesmek câiz değildir. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾

"Şayet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım" (Şuarâ 26/216).

Ebü'd-Derdâ'ya [radıyallahu anh], "Sen kardeşine kızmıyor musun; o şöyle günahlar yaptı?" denilince, Ebü'd-Derdâ, "Ben ancak onun yaptığı işe kızarım; yoksa o benim kardeşimdir" demiştir.

Fakat başlangıçta böyle kimse ile (fâsıkla) kardeşlik etmemek gerekir. Çünkü kardeşlik yapmamak suç değilken; kardeşliği kesmek ihanettir ve dostu terketmekte belli bir hak vardır. Din kardeşin sana karşı bir kusur işlerse, özür dilediğinde onu affetmenin evla olması hususunda ihtilaf yoktur. Hatta onun yalan söylediğini bilsen bile özrünü kabul etmelisin. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنِ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ أَخُوهُ فَلَمْ يَقْبَلْ فَعَلَيْهِ مِثْلُ إِثْمِ صَاحِبِ الْمَكْسِ

"Kime kardeşi gelip özür diler de o kabul etmezse, ona, halka haksız yere vergi koyan kimsenin günahının bir misli günah vardır."[229]

اَلْمُؤْمِنُ سَرِيعُ الْغَضَبِ، سَرِيعُ الرِّضَا

"Mümin, çabuk kızan ve çabuk razı olan (hemen barışan) biridir."[230]

Ebû Süleyman ed-Dârânî, Ahmed b. Ebü'l-Havârî'ye [rahmetullahi aleyhimâ] demiştir ki: "Bu zamanda biriyle kardeşlik kurduğun zaman, sakın ondan hoşlanmadığın bir halinden dolayı kendisini ayıplama. Çünkü sen, önceki halinden daha kötü bir cevapla karşılaşmaktan emin olamazsın."

Ahmed b. Ebü'l-Havârî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bunu denedim, hep dediği gibi buldum."

---

229 İbn Mâce, Edeb, 23 (nr. 3718); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/275; *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 8639.

230 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/133. Benzer manadaki bir hadis için bk. Tirmizî, Fiten, 26 (nr. 2191).

Yedinci hak: Dostunu duanda anmandır. Din kardeşini yaşarken de vefatından sonra da duanda anmalısın. Aynı şekilde onun ailesini, çoluk çocuğunu da... Kendin için dua ederken onu da hatırla ki kendine dua etmiş ol. Nitekim hadis-i şerifte şöyle bildirilmiştir:

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ لِأَخِيهِ فِي ظَهْرِ الْغَيْبِ قَالَ الْمَلَكُ: وَلَكَ بِمِثْلِ ذَلِكَ

"Bir kimse din kardeşi için gıyabında dua yaptığında, bir melek, 'İstediğinin bir misli sana verilsin!' der."[231]

Hadisin başka bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

يَقُولُ اللهُ تَعَالَى بِكَ أَبْدَأُ

"Allah Teâlâ, 'Ey kulum, istediğini vermeye önce senden başlarım' buyurur."[232]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

دَعْوَةُ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ لَا تُرَدُّ

"Kişinin, kardeşine gıyabında yaptığı dua reddedilmez."[233]

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Secde halinde yaptığım dualarda, kardeşlerimden yetmiş tanesinin isimleriyle kendilerine dua ederim."[234]

Denilmiştir ki:

"Kardeş odur ki ölümünden sonra mirasçıların senin malınla meşgul olurken o senin için dua eder ve kalbini Cenâb-ı Hakk'ın sana nasıl muamale edeceği düşüncesine bağlar."

---

231 Müslim, Zikir, 23 (nr. 2732); Ebû Davud, Vitir, 29 (nr. 1534); İbn Mâce, Menâsik, 5 (nr 2895); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/452.

232 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/136.

233 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 786. Aynı manada bk. Müslim, Zikir, 22 (nr. 2733).

234 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 8186; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 47/188.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْمَيِّتِ فِي قَبْرِهِ مَثَلُ الْغَرِيقِ يَتَعَلَّقُ بِكُلِّ شَيْءٍ يَنْتَظِرُ دَعْوَةً مِنْ وَلَدٍ أَوْ وَالِدٍ أَوْ أَخٍ أَوْ قَرِيبٍ وَإِنَّهُ لَيَدْخُلُ عَلَى قُبُورِ الْأَمْوَاتِ مِنْ دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ مِنَ الْأَنْوَارِ مِثْلُ الْجِبَالِ

"Ölünün kabirdeki durumu, suda boğulmakta olan kimsenin durumuna benzer; o, ne bulsa kurtulmak için ona yapışır. Ölü de, kabrinde çocuğundan, anne babasından, bir kardeşinden veya yakınından dua bekler. Dirilerin yaptığı dualar, ölülere dağlar büyüklüğünde nurlar halinde arzedilir."[235]

Seleften (önceki salihlerden) biri demiştir ki: "Ölenlere yapılan dua, dirilere sunulan hediye gibidir. Melek, ölenin yanına girer, elinde nurdan bir tabak ve üzerinde nurdan bir mendil vardır. Ona, 'Bu, falan kardeşinden sana bir hediyedir, şu falan yakınından sana bir hediyedir' der. Dirinin kendisine gelen hediyelere sevindiği gibi, ölen de bunlara sevinir."

Sekizinci hak: Dostlara vefa göstermektir. Vefakâr olmanın bir anlamı da din kardeşinin vefatından sonra bu dostluğu onun ailesi, evlatları ve arkadaşlarıyla devam ettirmektir. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], yanına giren ihtiyar bir kadına (saygı ve sevgiyle) ikramda bulundu. Kendisine bunun sebebi sorulunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّهَا كَانَتْ تَأْتِينَا زَمَانَ خَدِيجَةَ وَإِنَّ حُسْنَ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ

"Bu kadın Hatice'nin günlerinde bize gelirdi (Hatice'nin arkadaşıydı). Eski tanıdıklara ikramda bulunmak imandandır"[236] buyurdu.

Vefakâr olmanın alametlerinden biri de dostunla bağı olan; evlatları, talebeleri, hizmetçisi gibi herkese şefkat göstermendir. Dostun yakınlarına gösterilen sevgi kendisine gösterilenden daha fazla tesir eder.

235 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7905; Süyûtî, *Şerhu's-Sudûr*, s. 395; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 14/278.

236 Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/15.

Vefakârlığın diğer nişanesi makam sahibi olunca dostlarına karşı tevazuu terketmemek, onlara karşı kibirlenmemektir. Yine hiçbir sebeple dostluğu kesmemelidir. Çünkü şeytan, iki kardeş arasındaki soğukluktan daha çok bir şeye sevinmez. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ

"Şüphesiz, şeytan aralarını bozar" (İsrâ 17/53).

Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'un [aleyhissclâm] şu sözünü haber vermiştir:

مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي

"Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra..." (Yusuf 12/100).

Vefanın gereklerinden biri de dostunun düşmanıyla dostluk etmemek; hatta onun düşmanını kendi düşmanın bilmektir. Kişi bir kimseye muhabbet besleyince onun düşmanına da düşman olmalıdır. Dostun düşmanını sevmek dostluğu zayıflatır.

Dokuzuncu hak: Tekellüfü ortadan kaldırmaktır.

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Arkadaşların en kötüsü, senin kendisi için bir sürü sıkıntı ve külfete girdiğin kimsedir."

Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Pek çok din kardeşi gördüm. Aralarında bir sebep olmadan birbirine kırılan iki din kardeşi görmedim."

Salihlerden biri demiştir ki: "Dünya ehliyle birlikteyken edeple davran. Ahiret ehliyle birlikteyken ilme göre davran. Âriflerle birlikteyken ise nasıl istersen öyle davran (onlar senin her haline tahammül gösterirler)."

Sûfîlerden bir grup, ancak şu dört şartla birbirleriyle arkadaş olurlardı. İçlerinden biri devamlı oruç tutsa, yemek yese, bütün gece uya-

nık kalsa ya da namaz kılsa diğeri ona, "Niçin böyle yaptın?" diye sormayacak...

Onuncu hak: Kişinin nefsini tüm dostlarından aşağı bilmesidir. Dostlardan hiçbir şey arzu etmemeli, hürmet beklememeli, onların tüm haklarını gözetmelidir. Adamın biri Cüneyd-i Bağdâdî'nin [rahmetullahi aleyh] yanına varıp, "Bu zamanda samimi kardeş çok az bulunuyor; Allah için kardeş nerede!" dedi. Hazret sustu, adam sözünü üç defa tekrar etti. Adam sözü çoğaltınca, Cüneyd-i Bağdâdî ona,

"Allah için kardeş edinmek istediğinde, senin yükünü çeken ve eziyetine tahammül eden kimse ara. Vallahi bu sıfatta insan çok azdır. Eğer Allah için kardeş istiyorsan, sen onun yükünü çek, sıkıntısına sabret. Benim yanımda böyle bir grup insan var; istersen sana onları tanıtırım" dedi. Bunun üzerine adam sustu.

Büyükler şöyle buyurmuştur:

"Kendisini dostlarından üstün gören kimse günahkâr olur. Dostları da bu şekilde görürlerse günahkâr olurlar. Kişi kendisini onlar gibi görürse, kendisi de dostları da üzülür. Onlardan aşağı görürse kendisi de onlar da rahat ve selâmette olurlar.

Ebû Muâviye el-Esved [rahmetullahi aleyh], "Bütün kardeşlerim benden daha hayırlıdır" demiş; kendisine, "Bu nasıl olur?" diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "Onların her biri beni kendisinden faziletli görüyor. Kim beni kendisinden faziletli görüyorsa, o benden daha hayırlıdır."

3. MÜSLÜMANLARIN, KOMŞULARIN, AKRABALARIN ve KÖLELERİN HAKLARI

Herkesin hakkı yakınlık derecesine göredir. Yakınlığın dereceleri vardır ve hukuk da bu ölçüdedir. En kuvvetli bağ Allah için kardeşliktir. Bunun haklarını zikrettik. Bununla birlikte kendisi ile (tanışıp görüşme yönüyle) dostluk bulunmayan fakat müslüman olması açısından yakınlığı olan kimselerin de hakları vardır.

Müslümanların Hakları

Birincisi: Kişi kendisi için beğenmediği şeyi hiçbir müslaman için de beğenmemelidir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوٌ مِنْهُ تَدَاعَى سَائِرُهُ بِالْحُمَّى وَالسَّهَرِ

"Müminler, birbirlerini sevmede ve birbirlerine şefkat göstermede tek bir beden gibidirler. Bedenin bir organı hastalandığı zaman, bedenin diğer kısmı uykusuzluk çekip ateşlenerek onun acısına ortak olur."[237]

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَلْتَأْتِهِ مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَلْيَأْتِ إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ

"Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmek isterse, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun resûlü olduğuna şehadet getirdiği halde ölsün, kendisine yapılmasını istediği şeyleri insanlara yapsın."[238]

Hz. Musa [aleyhisselâm], Allah Teâlâ'ya, "Yâ Rabbi, hangi kulun en âdildir?" diye sorunca, Allah Teâlâ, "İnsanlara insaf edendir (kendinin hakkını koruduğu gibi onların da haklarını koruyandır)" buyurdu.

İkincisi: Kişi hiçbir müslümana eliyle ve diliyle zarar vermemelidir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Biliyor musunuz, müslüman kimdir?"* diye sordu. Ashap, "Allah ve resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

"Müslüman, dilinden ve elinden diğer müslümanların emin olduğu kimsedir" buyurdu. Ashap,

237 Buhârî, Edeb, 27 (nr. 6011); Müslim, Birr, 17 (nr. 2586).

238 Müslim, İmâret, 10 (nr. 1844); İbn Mâce, Fiten, 9 (nr. 3956); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 4738.

"Öyleyse mümin kimdir?" diye sordular; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ أَمِنَهُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

"Mümin, diğer müminlerin, canları ve malları konusunda kendisinden güvende olduğu kimsedir" buyurdu. Ashap,

"Muhacir kimdir?" diye sordular; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ هَجَرَ السُّوءَ وَاجْتَنَبَهُ

"Muhacir, kötülüğü terkeden ve ondan sakınan kimsedir"[239] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُشِيرَ إِلَى أَخِيهِ بِنَظْرَةٍ تُؤْذِيهِ

"Bir müslümanın, din kardeşine ona eziyet veren (korkutan veya rahatsız eden) bir bakışla bakması helâl değildir."[240]

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُرَوِّعَ مُسْلِمًا

"Bir müslümanın, (herhangi bir şeyle) diğer müslümanı korkutması helâl değildir."[241]

Mücâhid (b. Cebr el-Mekkî et-Tâbiî) demiştir ki: "Cehennemliklere uyuz hastalığı musallat edilir. Bundan dolayı tırnaklarıyla kaşınmaya başlarlar; öyle kaşınırlar ki birinin cildinin altından kemiği gözükür. O sırada, 'Ey falan, bu adam sana eziyet etti mi?' diye seslenilir; o da, 'Evet' der. Eziyet edene, 'Bu sana, müminlere eziyet etmen karşılığında verilmiş bir cezadır' denir."

239 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 234.

240 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 689; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/177.

241 Ebû Davud, Edeb, 93 (nr. 5004); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/362.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَقَدْ رَأَيْتُ رَجُلاً يَتَقَلَّبُ فِي الْجَنَّةِ فِي شَجَرَةٍ قَطَعَهَا عَنْ ظَهْرِ الطَّرِيقِ كَانَتْ تُؤْذِي الْمُسْلِمِينَ

"Cennette bir adam gördüm, yol üzerinde insanlara eziyet veren bir ağacı kesmesine karşılık olarak cennetin içinde sevinçle dolaşıp duruyordu."[242]

Üçüncüsü: Kişi hiçbir müslümana kibirlenmemelidir. Allah Teâlâ kibir ehlinin düşmanıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ

"Şüphesiz ki Allah Teâlâ bana, 'Tevazu sahibi olun. Öyle ki hiç kimse kimseye karşı övünüp kibirlenmesin' diye vahyetti."[243]

Bunun için Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] dul kadınlara ve miskinlere uğrayıp onların ihtiyaçlarını gideriyordu. Hiç kimseye hakaret nazarıyla bakmamalıdır. Olur da o kimse Allah Teâlâ'nın veli kullarındandır da kişi bunu bilmiyordur. Cenâb-ı Hak herkesin tanıyıp bilmemesi için bazı veli kullarını gizlemiştir.

Dördüncüsü: Kişi hiçbir koğucunun sözünü dinlememelidir. Adaletli olan sözü dinlemelidir. Koğuculuk yapan fâsıktır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ

"Koğucu (laf getirip götüren) cennete giremez."[244]

Şunu bilmelidir ki senin yanında başkası için kötü konuşan, senin için de başkalarının yanında kötü konuşuyordur. Böyle kimselerden sakınmalıdır ve onları yalancı olarak bilmelidir.

---

242 Müslim, Birr, 36 (nr. 1914).

243 Ebû Davud, Edeb, 48 (nr. 4895); İbn Mâce, Zühd, 16 (nr. 4179).

244 Buhârî, Edeb, 51 (nr. 6056); Müslim, İmân, 45 (nr. 169).

Beşincisi: Kişi tanıdığı birine kızdığında onunla selâmı ve kelamı üç günden fazla terketmemelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ

"Bir müslümanın, (kendisine kızdığı din) kardeşini üç günden fazla terketmesi (onunla selâmı ve kelamı kesip küsmesi), karşılaştıklarında birbirinden yüz çevirmesi helâl değildir. Onların en hayırlısı, selâma en önce başlayandır."[245]

İkrime [radıyallahu anh] demiştir ki: "Allah Teâlâ, Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'a [aleyhimesselâm], 'Kardeşlerini affetmen sebebiyle senin adını zikir ehlinin arasında (bir rivayette, iki dünyada) yükselttim' buyurdu."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ وَمَا زَادَ اللهُ رَجُلًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا وَمَا مِنْ أَحَدٍ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ

"Sadakadan hiçbir mal eksilmez. Allah Teâlâ, kusuru affeden kimsenin ancak izzetini artırır. Allah için tevazu gösteren kimseyi Allah mutlaka yükseltir."[246]

Altıncısı: Kişi karşısındaki kimse iyi de olsa kötü de olsa elinden gelen iyiliği yapmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اصْنَعِ الْمَعْرُوفَ فِي أَهْلِهِ وَفِي غَيْرِ أَهْلِهِ فَإِنْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ فَهُوَ أَهْلُهُ وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ فَأَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ

245 Buhârî, Edeb, 62 (nr. 6077); Müslim, Birr, 8 (nr. 2560).

246 Müslim, Birr, 19 (nr. 2588); Tirmizî, Birr, 82 (nr. 2029).

"Ehli olsun olmasın sen herkese iyilik yap. Ehli olana iyilik yapmışsan, iyilik yerini bulmuş olur; ehli olmayana yapmışsan sen iyilik sahibi olursun."[247]

رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الدِّينِ التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ وَاصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ إِلَى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ

"İmandan sonra aklın başı (aslı ve kemali), insanlara sevgi göstermek ve iyi kötü herkese iyilik yapmaktır."[248]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bir adamın elini tuttuğunda o, elini bırakmadan elini çekmezdi. Dizinin meclisindekilerin önüne çıktığı (onlardan önde oturduğu veya ayaklarını öne doğru uzattığı) görülmemiştir. Kendisiyle konuşan herkese muhakkak yüzünü dönerdi ve sözünü bitirmeden ondan yüzünü çevirmezdi."[249]

Yedincisi: Kişi yaşlılara hürmet, küçüklere merhamet göstermelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُوَقِّرْ كَبِيرَنَا وَلَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا

"Büyüğümüze saygı göstermeyen ve küçüğümüze merhamet etmeyen kimse bizden değildir."[250]

مِنْ إِجْلَالِ اللهِ إِكْرَامُ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ

"Müslüman yaşlı kimselere ikram ve hürmette bulunmak, Allah Teâlâ'ya tâzimdendir."[251]

---

247 Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 747; Dârekutnî, *el-İlel*, 3/107.

248 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8062; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5174.

249 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 8683.

250 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 354; Ebû Davud, Edeb, 66 (nr. 4943); Taberânî, *el- Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5923.

251 Ebû Davud, Edeb, 23 (nr. 4843).

وَمَا وَقَّرَ شَابٌّ شَيْخًا إِلَّا قَيَّضَ اللهُ لَهُ فِي سِنِّهِ مَنْ يُوَقِّرُهُ

"Bir genç, yaşlı birine saygı gösterdiğinde, Allah Teâlâ muhakkak ona yaşlılığında hürmet gösterecek birini ihsan eder."[252]

Bu, o kimsenin uzun yaşayacağına dair bir müjdedir; ona dikkat edilsin. Büyüklere hürmet ve saygıya ancak Allah Teâlâ'nın kendisine uzun ömür takdir ettiği kimseler muvaffak olur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir seferden döndüğünde kendisini çocuklar karşılar; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onların yanında durur, sonra çocukların kendisine verilmesini, bineğine çıkarılmasını emrederdi. Onlardan bazısını bineğinin ön tarafına, bazısını da arkasına alırdı; ashabına da bazı çocukları bineklerinde taşımalarını emrederdi. Bundan sonra çocuklar, bununla övünürler, biri diğerine, "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] beni önünde taşıdı, seni arkasında taşıdı" derdi.

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] küçük bir çocuk getirilir, kendisine bereket için dua etmesi ve isim vermesi istenirdi, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] çocuğu alır kucağına oturturdu. Çok defa küçük çocuk, üzerine bevlederdi. Bunu gören bazıları çocuğa kızardı, bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تُزْرِمُوا الصَّبِيَّ بَوْلَهُ

"Çocuğun bevlini kesmeyin (bırakın rahatça işini görsün)" buyurur, çocuk işini bitirene kadar bekler, sonra ona yapacağı duayı bitirir, ismini verir ve ailesine çocuktan dolayı sevindiğini gösterirdi. Ailesi, onun bevlinden dolayı incindiğini düşünmesinler diye böyle yapardı. Onlar gittikten sonra kirlenen elbisesini yıkardı.[253]

Sekizincisi: Kişi bütün müslümanlara karşı güler yüzlü olmalı, sert durmamalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

252 Tirmizî, Birr, 75 (nr. 2022).

253 İlgili rivayetler için bk. Buhârî, Daavât, 31 (nr. 6355); Müslim, Tahâret, 31 (nr. 286); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/46; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr, 6193.

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّلْقَ

"Şüphesiz Allah Teâlâ, kolay geçimli, güler yüzlü kimseleri sever."[254]

إِنَّ مِنْ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ بَذْلَ السَّلَامِ وَحُسْنَ الْكَلَامِ

"Selâmı yaymak ve güzel konuşmak, bağışlanmayı gerektiren işlerdendir."[255]

Hz. Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir kadın gelerek, "Sizinle bir işim var" dedi. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında ashabından bir grup insan vardı. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] kadına,

اِجْلِسِي فِي أَيِّ نَوَاحِي السِّكَكِ شِئْتِ أَجْلِسْ إِلَيْكِ

"Sokağın istediğin bir yerinde otur, gelip seni dinleyeyim" buyurdu. Kadın gitti bir yerde oturdu. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] kadının yanına gitti ve istediğini yerine getirdi."[256]

Dokuzuncusu: Kişi tüm müslümanlara verdiği sözü tutmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

"Şu üç huy münafıkta bulunur: Konuştuğunda yalan söyler. Söz verdiğinde sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edildiğinde hainlik eder."[257]

Onuncusu: Kişi herkesin derecesine göre hürmet göstermelidir. Daha aziz olana insanların arasında daha üstün davranmalıdır. Güzel elbisesi, atı ve malı olan kimsenin daha aziz olduğu bilinir.

---

254 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7698; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 23; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 1083.

255 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/180; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 1140; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 67; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/29.

256 Müslim, Fezâil, 19 (nr. 2326); Ebû Davud, Edeb, 13 (nr. 4818).

257 Buhârî, İmân, 25 (nr. 33); Müslim, İmân, 25 (nr. 107).

Rivayet edildiğine göre Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], bir yolculuktaydı. Bir yerde konakladı. Yiyeceğini önüne koydu. O sırada fakir bir dilenci geldi, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Şuna bir ekmek verin" dedi. Sonra, yanlarına binek üzerinde bir adam uğradı; Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Şu adamı yemeğe (sofraya) çağırın" dedi. Kendisine,

"Dilenciye bir ekmek verip gönderiyorsun, zengini ise yemeğe davet ediyorsun, bunun sebebi nedir?" diye sorulunca, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Allah Teâlâ, insanları farklı derece ve konumlarda yarattı; bizim de bu derecelere göre davranmamız gerekir. Şu miskin, bir ekmeğe razı olur; at üzerinde gelen zengine bir ekmek vermemiz ise bizim için çirkin olurdu" dedi.[258]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ

"Size, bir kavmin reisi gelince, ona ikramda bulunun"[259]

Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem], üzerine oturması için ridâsını verdiği kimse vardı.

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], sütannesi (Halime es-Sa'dî) yanına geldiğinde, ridâsını onun altına serdi, sonra ona,

"Merhaba anneciğim" dedi, onu ridâsının üzerine oturttu, sonra kendisine,

"Bir isteğin var mı, iste yerine getirelim" buyurdu. O da,

258 Ebû Davud, Edeb, 23 (nr. 4842).

259 İbn Mâce, Âdâb, 19 (nr. 3212); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 71; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5257; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/206.

"Hevâzin Savaşı'nda kavmimden esir düşenlerin serbest bırakılmasını istiyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Benim ve Hâşimoğulları'nın hisselerine düşenleri serbest bırakıyoruz" buyurdu. Bunu işiten insanlar dört bir yandan ayağa kalkarak, "Yâ Resûlallah, biz de hakkımıza düşenleri serbest bırakıyoruz" dediler.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], sonra kendisine ikramlarda bulundu, ona bir hizmetçi ve Hayber'den düşen hissesini verdi. Bu hisse Hz. Osman [radıyallahu anh] zamanında 100.000 dirheme satıldı.[260]

On birincisi: Kişi birbirine dargın müslümanların arasını yapmalıdır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالصَّدَقَةِ

"Size, (nâfile) namazdan, oruçtan ve sadakadan daha faziletli bir dereceyi haber vereyim mi?" buyurdu. Ashap,

"Evet, yâ Resûlallah" dediler. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ

"O, iki kişinin arasını düzeltmektir. İki kişinin arasını bozmak ise, dini kökünden kazıyan (bütün hayırları iptal eden) bir iştir."[261]

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] otururken, ön dişleri görülecek şekilde tebessüm etti. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Yâ Resûlallah, anam babam sana feda olsun, sizi güldüren durum nedir?" diye sordu; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

---

260 İlgili rivayetler için bk. Ebû Davud, Edeb, 129 (nr. 5144); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 214; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/93.

261 Ebû Davud, Edeb, 58 (nr. 4919); Tirmizî, Kıyâmet, 56 (nr. 2509).

رَجُلَانِ مِنْ أُمَّتِي جَثَيَا بَيْنَ يَدَيْ رَبِ الْعِزَّةِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا: يَا رَبِّ خُذْ لِي مَظْلَمَتِي مِنْ هَذَا، فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: رُدَّ عَلَى أَخِيكَ مَظْلَمَتَهُ، فَقَالَ: يَا رَبِّ لَمْ يَبْقَى لِي مِنْ حَسَنَاتِي شَيْءٌ، فَقَالَ اللهُ تَعَالَى لِلطَّالِبِ: كَيْفَ تَصْنَعُ بِأَخِيكَ وَلَمْ يَبْقَى لَهُ مِنْ حَسَنَاتِهِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ: يَا رَبِّ فَلْيَحْمِلْ عَنِّي مِنْ أَوْزَارِي، ثُمَّ فَاضَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبُكَاءِ، فَقَالَ: إِنَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ لَيَوْمٌ عَظِيمٌ يَوْمٌ يَحْتَاجُ النَّاسُ فِيهِ إِلَى أَنْ يُحْمَلَ عَنْهُمْ مِنْ أَوْزَارِهِمْ. قَالَ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى لِلْمُتَظَلِّمِ: ارْفَعْ رَأْسَكَ فَانْظُرْ فِي الْجِنَانِ، فَقَالَ: يَا رَبِّ أَرَى مَدَائِنَ مِنْ فِضَّةٍ وَقُصُورًا مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلَةٍ بِاللُّؤْلُؤِ، لِأَيِّ نَبِيٍّ هَذَا، أَوْ لِأَيِّ صِدِّيقٍ أَوْ لِأَيِّ شَهِيدٍ هَذَا؟ قَالَ اللهُ تَعَالَى: هَذَا لِمَنْ أَعْطَى الثَّمَنَ. قَالَ: يَا رَبِّ وَمَنْ يَمْلِكُ ذَلِكَ؟ قَالَ: أَنْتَ تَمْلِكُهُ. قَالَ: بِمَاذَا يَا رَبِّ؟ قَالَ: بِعَفْوِكَ عَنْ أَخِيكَ. قَالَ: يَا رَبِّ قَدْ عَفَوْتُ عَنْهُ. قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: خُذْ بِيَدِ أَخِيكَ فَادْخِلْهُ الْجَنَّةَ، ثُمَّ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّقُوا اللهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يُصْلِحُ بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Ümmetimden iki adam Allah Teâlâ'nın huzurunda dizleri üzerinde oturdular. Onlardan biri,

'Yâ Rabbi, bundan benim hakkımı al' dedi. Allah Teâlâ, haksızlık edene,

'Kardeşinin hakkını ver' buyurdu. Adam,

'Yâ Rabbi, iyiliklerimden hiçbir şey kalmadı (hepsi elimden çıktı, hak sahiplerine gitti)' dedi. Allah Teâlâ, alacaklıya,

'Nasıl yapacaksın; kardeşinin hiçbir iyiliği kalmadı' buyurdu. Alacaklı,

'Yâ Rabbi, (hakkıma karşılık olarak) benim günahlarımı ona yükle' dedi.

Bunu söylerken Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] gözlerinden yaşlar boşaldı, *'Bu gün çok büyük bir gündür. O günde insanlar günahla-*

rının kendilerinden alınıp başkalarına yüklenmesine muhtaçtırlar' buyurdu ve ahiretteki hali anlatmaya şöyle devam etti:

Allah Teâlâ, alacaklıya,

'Gözünü kaldır ve cennetlere bak' buyurdu. Adam baktı ve,

'Yâ Rabbi, gümüşten şehirler, altından yapılmış ve incilerle süslenmiş köşkler görüyorum; bunlar hangi peygambere yahut sıddıka veya şehide aittir?' diye sordu. Allah Teâlâ,

'Bunlar, bedelini verene aittir' buyurdu. Adam,

'Yâ Rabbi, bunların bedeline kim sahip olabilir?' diye sordu, Allah Teâlâ,

'Sen sahip olabilirsin' buyurdu. Adam,

'Bu, ne ile nasıl olacak?' diye sordu; Allah Teâlâ,

'Kardeşini affederek' buyurdu. Adam,

'Onu affettim' dedi. Allah Teâlâ,

'Kardeşinin elinden tut ve onu cennete götür' buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] sonra buyurdu ki:

'Allah'tan korkun; aranızı düzeltin (aranızdaki kırgınlıkları giderin); şüphesiz Allah Teâlâ kıyamet günü müminlerin arasını düzeltir (onları bu şekilde barıştırır).'"[262]

On ikincisi: Kişi müslümanların kusurlarını ve gizlediklerini örtmelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ سَتَرَهُ اللهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Kim bir müslümanın ayıbını örterse yüce Allah da onun dünya ve ahirette ayıplarını örter."[263]

---

262 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/576; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Hüsnü'z-Zan*, nr. 118.

263 Müslim, Zikir, 11 (nr. 2690); Ebû Davud, Edeb, 68 (nr. 4946); İbn Mâce, Mukaddime, 17 (nr. 225).

Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] demiştir ki:

"İçki içen ve hırsızlık eden bir adama rastlasam, Allah Teâlâ'nın onu benden gizlemesini arzu ederim."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قَلْبِهِ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ يَتَّبِعْ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ يَتَّبِعِ اللهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ كَانَ فِي جَوْفِ بَيْتِهِ

"Ey diliyle iman ettiğini söyleyen fakat iman kalplerine girmeyen (münafık) topluluk, müslümanların gıybetini yapmayın ve onların kusurlarının peşine düşmeyin. Kim bir müslüman kardeşinin kusurunu araştırırsa, Allah da onun kusurlarını ortaya çıkarır. Allah kimin kusurlarını ortaya çıkarmayı dilerse, onu evinin içinde de olsa rezil eder."[264]

İbn Mesud [radıyallahu anh] şöyle anlatır:

"Ben, hırsızlıktan dolayı Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] getirilen ve eli ilk defa kesilen adamı hatırlıyorum. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] üzüntüden yüzü sapsarı olmuştu. Kendisine,

'Yâ Resûlallah, sanki onun elini kesmeyi hoş görmemiş gibisiniz?' dediler. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

'Nasıl hoş göreyim; kardeşinize karşı (ceza almasına sevinerek) şeytana yardımcı olmayın' buyurdu. Yanındakiler,

'O halde affetseydiniz' dediklerinde, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

'Sultana (idareciye) gereken şey, kendisine bir suçlu getirildiğinde ona gereken cezayı uygulamaktır' buyurdu."[265]

---

264 Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4880); Tirmizî, Birr, 85 (nr. 2032); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/186; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/420; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 167

265 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/370; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 444; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/109.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh] bir defasında gece yarısı Medine sokaklarında dolaşıyor, genel asayişi kontrol ediyordu. Bir evin yanından geçerken içeriden bir adamın türkü şarkı söyleyerek eğlendiğini farketti. Hemen evin duvarına tırmanarak,

"Ey Allah'ın düşmanı! Yaptığın isyanı Allah'ın örteceğini mi zannettin?" diye bağırdı. Adam,

"Sen, ey müminlerin emîri, dur, acele etme. Ben Allah'a bir isyan ettiysem; sen üç konuda isyan ettin:

Allah Teâlâ, *'Gizli kusurları araştırmayın!'* (Hucurât 49/12) buyurduğu halde, sen gizlice ayıbımızı araştırdın.

Allah Teâlâ, *'Evlere (kapıyı bırakıp) arkalarından gelmeniz iyilik değildir; evlere kapılarından giriniz'* (Bakara 2/189) diye emrettiği halde, sen kapıyı bırakıp duvara tırmandın.

Allah Teâlâ, *'İzin almadan ve evde bulunanlara selâm vermeden başkalarının evlerine girmeyin'* (Nûr 24/27) diye ferman ettiği halde, sen izinsiz evime girdin, üstelik selâm da vermedin, deyince, Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Eğer seni affedersem, sen de beni affederek bir hayır yapar mısın?" diye sordu, adam,

"Evet, ey müminlerin emîri, eğer beni affedersen bir daha böyle bir şey yapmam" dedi. Hz. Ömer de [radıyallahu anh] onu affetti ve oradan çıkıp gitti.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنِ اسْتَمَعَ حَدِيثَ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فِي أُذُنَيْهِ الْآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Bir topluluğun duyulmasını istemediği haberini (ve sözlerini) gizlice dinleyen kimsenin kulağına kıyamet günü erimiş kurşun dökülür."[266]

On üçüncüsü: Kişi insanların kalplerini kötü zandan ve dillerini gıybetten korumak için, ayıplanacak hal ve yerlerden sakınmalıdır.

266 Buhârî, Ta'bîr, 45 (nr. 7042).

Başkasının günah işlemesine sebep olan, o günaha ortak olur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ashabına,

كَيْفَ تَرَوْنَ مَنْ يَسُبُّ أَبَوَيْهِ

"Anne babasına söven kimseyi nasıl görürsünüz?" diye sordu, onlar da,

"Anne babasına söven kimse olur mu?" dediklerinde, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

نَعَمْ يَسُبُّ أَبَوَيْ غَيْرِهِ فَيَسُبُّونَ أَبَوَيْهِ

"Evet, olur; şöyle ki, bir kimse başkasının anne babasına söver, o da onun anne babasına söver (böylece kişi anne babasına sövülmesine sebep olur)" buyurdu.[267]

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Kim, kınanacak bir yerde ve halde bulunuyorsa, kendisi hakkında kötü düşünenleri kınamasın (nefsini kınasın)."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], itikâfta iken mescidin içinde hücresinin önünde hanımlarından biriyle konuştu. O sırada bir adam geçti. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onu çağırarak,

"Ey falan, bu zevcem Safiyye'dir" buyurdu; adam,

"Yâ Resûlallah, sizin hakkınızda kötü düşünecek değilim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ

"Şüphesiz şeytan âdemoğlunun kan damarlarında dolaşır" buyurdu.[268]

Hz. Ömer [radıyallahu anh], yol üzerinde hanımı ile konuşan bir adama rastladı. Adama uyarmak için kırbacını kaldırınca, adam, "Ey mü-

267 Buhârî, Edeb, 4 (nr. 5973); Müslim, İmân, 38 (nr. 146).

268 Buhârî, İtikâf, 8 (nr. 2035); Müslim, Selâm, 9 (nr. 2175); Ebû Davud, Savm, 79 (nr. 2470); İbn Mâce, Sıyâm, 65 (nr. 1779); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/156.

minlerin emîri, bu, benim hanımımdır" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Bu konuşmayı insanların görmeyeceği bir yerde yapamaz mıydın?" dedi.

On dördüncüsü: Kişi makam sahibi ise tüm müslümanlara yardımcı olmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اشْفَعُوا إِلَيَّ تُؤْجَرُوا إِنِّي أُرِيدُ الْأَمْرَ فَأُؤَخِّرُهُ كَيْ تَشْفَعُوا إِلَيَّ فَتُؤْجَرُوا

"Birilerinin işini görmek için bana gelip aracı olun ki ecir kazanasınız. Şüphesiz ben bir işi yapmak isterim fakat siz bana gelip onun görülmesi için aracı olun ve ecir kazanın diye o işi yapmayı biraz tehir ederim."[269]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün,

مَا مِنْ صَدَقَةٍ أَفْضَلُ مِنْ صَدَقَةِ اللِّسَانِ

"Dilin sadakasından daha faziletli bir sadaka yoktur" buyurdu. Kendisine,

"Bu nasıl oluyor?" diye sorulunca, şöyle buyurdu:

اَلشَّفَاعَةُ يُحْقَنُ بِهَا الدَّمُ وَتُجَرُّ بِهَا الْمَنْفَعَةُ إِلَى اٰخَرَ وَيُدْفَعُ بِهَا الْمَكْرُوهُ عَنْ اٰخَرَ

"Birinin işini görmek için aracı olmakla. Bu sayede biri kanı akmaktan (öldürülmekten) korunur; bir diğerine menfaat sağlanır, bir diğerinden sevilmeyen bir hal defedilir."[270]

On beşincisi: Kişi bir kimsenin bir müslümanın aleyhinde konuştuğunu, onun canına veya malına kastetmek istediğini işitirse, orada bulunmayan o müslümanın vekili olmalı ve yapılan zulme karşı durmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

269 Ebû Davud, Edeb, 126 (nr. 5133).

270 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 669; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 7/230.

مَا مِنِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَنْصُرُ مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يُنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ عِرْضِهِ وَيُسْتَحَلُّ حُرْمَتُهُ إِلَّا نَصَرَهُ اللهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَهُ وَمَا مِنِ امْرِئٍ خَذَلَ مُسْلِمًا فِي مَوْطِنٍ يُنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا خَذَلَهُ اللهُ فِي مَوْضِعٍ يُحِبُّ فِيهِ نُصْرَتَهُ

"Kim, şerefi çiğnendiği ve hürmeti helâl görüldüğü (haksız ithamlara mâruz kaldığı) bir yerde bir müslümana yardım ederse (onu savunursa), kendisine yardım edilmesini sevdiği bir yerde Allah da ona yardım eder. Şeref ve hatırı çiğnendiği bir yerde bir müslümanı yalnız ve yardımsız bırakan bir kimseyi, kendisine yardım edilmesini çok istediği bir yerde Allah da onu yalnız ve yardımsız bırakır."[271]

On altıncısı: Kişi kötü biriyle muhatap olduğunda ona güzel muamelede bulunmalı, kurtulması için gayret etmeli ve kendisine sert konuşmamalıdır. Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ],

وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

"Onlar kötülüğü iyilikle savarlar" (Ra'd 13/22) âyet-i celîlesinin tefsirinde şöyle demiştir: "Onlar, kötü söz ve eziyet türü işleri selâm ve idare gibi güzel ahlâkla savarlar."

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında bulunuyordum. Bir adam içeri girmek için izin istedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'O, aşiretinin ne kötü bir kardeşi yahut evladıdır' dedi. Sonra, içeri girmesi için izin verdi. Adam içeri girince, ona karşı nazik konuştu ve yumuşak davrandı. Adam çıkıp gidince, ben,

'Yâ Resûlallah! Önce adam hakkında diyeceğini dedin; sonra adam içeri girince yumuşak laf ettin!' dedim. O zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

271 Ebû Davud, Edeb, 41 (nr. 4884).

يَا عَائِشَةُ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ فُحْشِهِ

'Yâ Âişe! İnsanların en kötüsü; halkın, kötülüğünden korunmak için kendisini terkettiği kimsedir.'"[272]

Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

"Kişinin, ırzını koruduğu şey onun için bir sadakadır."[273]

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] söyle demiştir: "Biz bazı insanların yüzüne karşı zâhiren güleriz; halbuki kalbimiz ona lânet eder."

On yedincisi: Kişi fakirlerle oturup kalkmalı ve onlarla dostluk etmeli, zenginlerin meclisinden ise sakınmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün,

إِيَّاكُمْ وَمُجَالَسَةَ الْمَوْتَى

"Ölülerle oturmaktan (ve bulunmaktan) sakının" buyurdu. Kendisine,

"Yâ Resûlallah, ölüler kimlerdir?" diye sorulunca,

اَلْأَغْنِيَاءُ

"(Tek derdi dünya olan) Zenginlerdir"[274] buyurdu.

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Hz. Süleyman [aleyhisselâm] saltanatı zamanında mescide girdiğinde bir miskin (fakir) görünce onun yanına oturur ve, 'Bir fakir diğer fakirle oturdu' derdi."

Denilmiştir ki: Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] en çok sevdiği isimlerden biri kendisine, "Ey miskin (fakir)!" diye hitap edilmesiydi.

Hz. Musa [aleyhisselâm], "Yâ Rabbi, seni nerede arayayım?" diye sorduğunda, Allah Teâlâ, "Kalbi kırıkların yanında ara" buyurdu.

---

272 Buhârî, Edeb, 38 (nr. 6032); Müslim, Birr, 23 (nr. 2591).

273 Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/28; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/50.

274 bk. Tirmizî, Libâs, 38 (nr. 1780); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/312.

On sekizincisi: Kişi müslümanları sevindirmek için gayret etmeli, ihtiyaçlarını gidermelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ قَضَى حَاجَةً لِأَخِيهِ فَكَأَنَّمَا خَدَمَ اللهَ عُمْرَهُ

"Kim, bir din kardeşinin ihtiyacını giderirse, sanki ömrü boyunca Allah'a kulluk etmiş gibi sevap alır."[275]

مَنْ أَقَرَّ عَيْنَ مُؤْمِنٍ أَقَرَّ اللهُ عَيْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim bir müminin gözünü aydın ederse (onu sevindirirse), Allah Teâlâ da kıyamet günü onun gözünü aydın (kendisini memnun) eder."[276]

مَنْ مَشَى فِي حَاجَةِ أَخِيهِ سَاعَةً مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ قَضَاهَا أَوْ لَمْ يَقْضِهَا كَانَ خَيْرًا لَهُ مِنِ اعْتِكَافِ شَهْرَيْنِ

"Kim, bir din kardeşinin ihtiyacını gidermek için gece veya gündüz bir saat yürürse, -o ihtiyacı gidersin veya gideremesin- bu gayreti onun için iki ay itikâfa girmekten daha hayırlıdır."[277]

مَنْ فَرَّجَ عَنْ مَغْمُومٍ أَوْ أَعَانَ مَظْلُومًا غَفَرَ اللهُ لَهُ ثَلَاثًا وَسَبْعِينَ مَغْفِرَةً

"Kim, kederli birinin sıkıntısını giderirse veya bir mazluma yardım ederse, Allah Teâlâ onu yetmiş üç defa affeder."[278]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا

"Kardeşin zalim olsun mazlum olsun ona yardım et" buyurdu; "Kişi zalime nasıl yardım eder?" diye sorulunca,

275 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 7/352; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nr. 2068; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/255.

276 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 685.

277 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/270.

278 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 90; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/49; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 19/138 (yakın lafızlarla).

يَمْنَعُهُ مِنَ الظُّلْمِ

"Onu zulümden alıkoyar (bu da ona yardımdır)"[279] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنَّ مِنْ أَحَبِّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ إِدْخَالُ السُّرُورِ عَلَى قَلْبِ الْمُؤْمِنِ أَوْ أَنْ تُفَرِّجَ عَنْهُ غَمًّا أَوْ تَقْضِيَ عَنْهُ دَيْنًا أَوْ تُطْعِمَهُ مِنْ جُوعٍ

"Allah nezdinde amellerin en sevimlilerinden biri de, müminin kalbini sevindirmen yahut onun bir sıkıntısını gidermen yahut bir borcunu ödemen veya onun açlığını gidermendir."[280]

خَصْلَتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا شَيْءٌ مِنَ الشَّرِّ الشِّرْكُ بِاللهِ وَالضُّرُّ لِعِبَادِ اللهِ، وَخَصْلَتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا شَيْءٌ مِنَ الْبِرِّ الْإِيمَانُ بِاللهِ وَالنَّفْعُ لِعِبَادِ اللهِ

"İki haslet (amel) var ki, onlardan daha kötüsü yoktur. Bunlar, Allah'a ortak koşmak ve O'nun kullarına zarar vermektir. İki haslet de vardır ki onlardan daha üste iyilik yoktur. Bunlar, Allah'a iman etmek ve Allah'ın kullarına fayda vermektir."[281]

مَنْ لَمْ يَهْتَمَّ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ

"Müslümanların derdiyle dertlenmeyen kimse, onlardan değildir."[282]

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] bir gün ağladı. Kendisine, ağlama sebebi sorulunca dedi ki: "Bana zulmeden (malımı alan, canımı yakan, hatırımı yıkan mümin) kimseye ağlıyorum. O, yarın kıyamet günü

279 Buhârî, Mezâlim, 4 (nr. 2444); Müslim, Birr, 16 (nr. 2584); Tirmizî, Fiten, 68 (nr. 2255).

280 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 684 (Ebû Şüreyk'ten mürsel olarak). Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/71. Burada hadis, *"Farzlardan sonra en sevimli amel..."* şeklinde başlamaktadır.

281 Hafız Irâkî demiştir ki: Hadisi *Firdevs* sahibi Deylemî (nr. 2988) Hz. Ali'den [radıyallahu anh] rivayet etmiştir. Fakat oğlu *Müsned*'inde buna yer vermemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/247).

282 Taberânî, *el- Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 7469; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/317; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10038.

Allah Teâlâ'nın huzurunda durdurulup niçin zulüm yaptığı sorulunca, kendisini savunacak bir delili olmayacak (onun için ateşe atılacak, buna ağlıyorum!)."

Ma'rûf-i Kerhî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim her gün,

اَللّٰهُمَّ أَصْلِحْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ. اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ. اَللّٰهُمَّ فَرِّجْ عَنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ

"Allahım! Ümmet-i Muhammed'i ıslah eyle! Allahım! Ümmet-i Muhammed'e merhamet et! Allahım! Ümmet-i Muhammed'in sıkıntılarını gider!" derse, Allah Teâlâ onu abdallardan yazar."[283]

On dokuzuncusu: Kişi karşılaştığı her müslümana söze başlamadan önce selâm vermeli, onunla musafaha etmelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ بَدَأَ بِالْكَلَامِ قَبْلَ السَّلَامِ فَلَا تُجِبْهُ حَتَّى يَبْدَأَ بِالسَّلَامِ

"Kim, selâmdan önce söze başlarsa, selâm verene kadar ona karşılık verme!"[284]

Sahabeden biri demiştir ki: Selâm vermeden ve izin almadan Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna girdim. Bana,

"Geri dön ve 'es-Selâmü aleyküm; girebilir miyim?' de"[285] buyurdu.

Hz. Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] sekiz sene hizmet ettim. Bana bir gün buyurdu ki:

يَا أَنَسُ أَسْبِغِ الْوُضُوءَ يُزَدْ فِي عُمُرِكَ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ لَقِيتَهُ مِنْ أُمَّتِي تَكْثُرْ حَسَنَاتِكَ وَإِذَا دَخَلْتَ مَنْزِلَكَ فَسَلِّمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ يَكْثُرْ خَيْرُ بَيْتِكَ

283 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/366.

284 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 430; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 214.

285 Ebû Davud, Edeb, 137 (nr. 5176); Tirmizî, İsti'zân, 18 (nr. 2710). Olayın sahibi Kelede b. Hanbel'dir [radıyallahu anh].

"Ey Enes, abdesti güzel al ki ömrün uzasın. Ümmetimden karşılaştığın kimseye selâm ver ki iyiliklerin artsın. Evine girdiğinde, ev halkına selâm ver ki evinin hayrı çoğalsın."[286]

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir adam geldi, "es-Selâmü aleyküm" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

عَشْرُ حَسَنَاتٍ

"On iyilik kazandı" buyurdu. Bir başkası geldi,

"es-Selâmü aleyküm ve rehmetullah" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

عِشْرُونَ

"Yirmi iyilik kazandı" buyurdu. Bir diğeri geldi,

"es-Selâmü aleyküm ve rehmetullahi ve berekâtüh" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

ثَلَاثُونَ

"Otuz iyilik kazandı" buyurdu.[287]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى مَجْلِسٍ فَلْيُسَلِّمْ فَإِنْ بَدَا لَهُ أَنْ يَجْلِسَ فَلْيَجْلِسْ ثُمَّ إِذَا قَامَ فَلْيُسَلِّمْ فَلَيْسَتِ الْأُولَى بِأَحَقَّ مِنَ الْأَخِيرَةِ

"Sizden biri, bir meclise vardığında selâm versin; oturması gerekiyorsa uygun bir yere otursun. Meclisten kalkmak istediğinde tekrar selâm versin; birinci selâm ikinciden daha üstün değildir."[288]

---

286 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 844; Taberânî, *el- Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5449.

287 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 493. Aynı konuda bk. Ebû Davud, Edeb, 143 (nr. 5195); Tirmizî, İsti'zân, 2 (nr. 2689).

288 Ebû Davud, Edeb, 150 (nr. 5208); Tirmizî, İsti'zân, 15 (nr. 2706).

إِذَا الْتَقَى الْمُؤْمِنَانِ فَتَصَافَحَا فُسِمَتْ بَيْنَهُمَا سَبْعُونَ مَغْفِرَةً، تِسْعَةٌ وَسِتُّونَ لِأَحْسَنِهِمَا بِشْرًا

"İki mümin karşılaşıp musâfaha ettiklerinde aralarında yetmiş mağfiret (bir rivayette rahmet) taksim edilir. Bunun altmış dokuzu içlerinden en güleç yüzlü olana (biri de diğerine) verilir."[289]

Teberrük ve saygı için din büyüklerinin elini öpmek sünnettir. Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Hz. Ömer'in [radıyallahu anhümâ] elini öpmüştür.

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, birbirimize eğilebilir miyiz?" diye sorduk,

"Hayır" buyurdu.

"Birbirimizi öpebilir miyiz?" diye sorduk; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Hayır" buyurdu.

"Birbirimizle musâfaha edebilir miyiz?" diye sorduk,

"Evet" buyurdu.[290]

Fakat yolculuktan dönüşte kucaklaşmak ve birbirini öpmek sünnettir; ayağa kalkmayı ise Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] sevmezdi. Enes [radıyalallahu anh] demiştir ki: "Bize, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] daha sevgili bir kimse yoktu. Bununla birlikte, ashap, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] kendisi için ayağa kalkılmasından hoşlanmadığını bildikleri için onu görünce ayağa kalkmazlardı."[291] Âdet ise ikram için ayağa kalkılabilir, bunda bir beis yoktur. Fakat tâzim için

289 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 844; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/35. Daha kısa bir rivayet için bk. Ebû Davud, Edeb, 153 (nr. 5211); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/99.

290 Tirmizî, İsti'zân, 31 (nr. 2728); İbn Mâce, Edeb, 15 (nr. 3702).

291 Tirmizî, Edeb, 13 (nr. 2754.)

insanların önünde ayakta beklemek yasaklanmıştır.[292] Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"Kendisi için ayağa kalkılmasından hoşlanan kimse, cehennemdeki yerine hazırlansın."[293]

Yirmincisi: Kişi aksırıp Allah'a hamdeden kimseye dua etmelidir. Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bize şöyle öğretti:

إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ مَنْ عِنْدَهُ: يَرْحَمُكَ اللهُ فَإِذَا قَالُوا ذَلِكَ فَلْيَقُلْ: يَغْفِرُ اللهُ لِي وَلَكُمْ

"Sizden biri aksırır ve 'elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn' derse, yanındaki, 'Yerhamükellah' desin. Kendisine böyle denilen kimse de, "Yağfirullâhu lî ve leküm: Allah beni ve sizi affetsin' desin."[294]

Aksırınca, "elhamdülillâh" demeyene, "yerhamükellah" denilmez. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] aksırdığı zaman sesini kısar, ağzını elbisesi veya eliyle örterdi.

Kişi kaza-i hâcette aksırınca kalbinden, "Elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn" demelidir.

İbrahim en-Nehaî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kişi, kaza-i hâcet anında aksırınca, Allah'ı zikretmesinde bir sakınca yoktur."[295]

---

292 Buradaki uyarı özellikle Mekke devrinde Câhiliye âdetlerinden ve putçuluktan yeni kurtulan müslümanların İslâmî hassasiyeti kazanmaları için tedbir amaçlıdır ve belli sebeplerle bağlıdır. Yoksa İslâm âlimlerinin belirttiği gibi anne babaya, âlime, mürşide, salih insanlara ve âdil idarecilere hürmet edip ayağa kalkmak müstehaptır (Nevevî, *et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*, s. 117; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 15/376).

293 Ebû Davud, Edeb, 165 (nr. 5229); Tirmizî, Edeb, 13 (nr. 2755).

294 Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 9981.

295 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 1233.

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Hz. Musa [aleyhisselâm], 'Yâ Rabbi, bana yakın mısın sana gizlice yalvarayım; uzak mısın, sana sesleneyim?' diye sordu; Allah Teâlâ, 'Ben, beni zikredenin yanındayım' buyurdu. Hz. Musa [aleyhisselâm], 'Biz, cünüplük ve kaza-i hâcet anı gibi seni zikretmekten çekindiğimiz halde bulunuyoruz, bu hallerde ne yapalım?' diye sordu; Allah Teâlâ, 'Beni (gizli veya açık) her halde zikret' buyurdu."[296]

Yirmi birincisi: Kişi tanışık olduğu müslümanlara hasta ziyaretinde bulunmalıdır; dostlarından olmasa da bunu yapabilir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ عَادَ مَرِيضًا فَعَدَ فِي مَخَارِفِ الْجَنَّةِ حَتَّى إِذَا قَامَ وُكِّلَ بِهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ حَتَّى اللَّيْلِ

"Kim, bir hastayı ziyaret ederse, yerinden kalkana kadar cennet bahçelerinde oturmuş olur. Onun için yetmiş bin melek görevlendirilir, gece oluncaya kadar ona salât ederler (Allah'tan affını isterler)."[297]

Hz. Osman [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hastalandım; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] beni ziyarete geldi ve şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أُعِيذُكَ بِاللهِ الْأَحَدِ الصَّمَدِ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ مِنْ شَرِّ مَا تَجِدُ

'Bismillâhirrahmânirrahîm. Tek olan, samed olan (hiçbir varlığa muhtaç olmayan), doğurmayan ve doğrulmayan, hiç kimsenin kendisine denk olmadığı Allah'tan seni hissettiğin acının şerrinden korumasını dilerim.' Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bunu defalarca tekrar etti."[298]

296 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 1231; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 61/115.

297 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9171; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 25183.

298 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Marazu ve'l-Keffârât*, nr. 194; Taberânî, *Kitâbü'd-Duâ*, nr. 1121; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 553.

Hastanın (elini acıyan yerin üzerine koyup) şöyle demesi sünnettir:

أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ

"Çektiğim şu acının ve çekindiğim şeylerin şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım."[299]

Kendisine, "Nasılsın?" diye sorulan hasta, halinden şikâyet etmemelidir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ بَعَثَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَيْهِ مَلَكَيْنِ فَقَالَ: انْظُرَا مَاذَا يَقُولُ لِعُوَّادِهِ فَإِنْ هُوَ إِذَا جَاؤُوهُ حَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ رَفَعَا ذَلِكَ إِلَى اللهِ وَهُوَ أَعْلَمُ فَيَقُولُ: لِعَبْدِي عَلَيَّ إِنْ تَوَفَّيْتُهُ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَإِنْ أَنَا شَفَيْتُهُ أَنْ أُبْدِلَ لَهُ لَحْمًا خَيْرًا مِنْ لَحْمِهِ وَدَمًا خَيْرًا مِنْ دَمِهِ وَأَنْ أُكَفِّرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ

"Mümin bir kul hasta olduğunda, Allah Teâlâ ona iki melek gönderir ve, 'Kulum, ziyaretçilerine ne diyor bakın' buyurur. Eğer o, birileri ziyarete geldiğinde Allah'a hamd ve senâ ederse, onun bu sözünü Allah Teâlâ daha iyi bildiği halde O'na yükseltirler. O zaman şöyle buyurur: 'Eğer bu hastalık içinde kulumun ruhunu alırsam, onu cennete koymak; şifa verirsem etini ve kanını daha hayırlı bir ete ve kana çevirmek ve günahlarını temizlemek kulum için bana hak oldu.'"[300]

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Sizden birinin karnı ağrıdığında, hanımının mehrinden bir miktar mal istesin, onunla bal satın alsın, onu yağmur suyuna karıştırarak içsin. Böylece (âyetlerde belirtildiği gibi), âfiyetle yenecek para,[301] şifa[302] ve mübarek (bereketli) su[303] bir araya gelmiş (ve şifa bulmuş) olur."

---

299 Mâlik, *el-Muvatta*, 2/942; ayrıca bk. Müslim, Selâm, 24 (nr. 2202).

300 Mâlik, *el-Muvatta*, 2/940; İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Maraz ve'l-Keffârât*, nr. 78; Beyhakî, es-*Sünenü'l-Kübrâ*, 3/375.

301 Âyette şöyle buyrulur: *"Eğer kadınlarınız size mehirlerinden gönül hoşluğu ile bağışlarlarsa, onu âfiyetle yiyin"* (Nisâ 4/4).

302 Âyette şöyle buyrulur: *"O balda insanlar için şifa vardır"* (Nahl 16/69).

303 Âyette şöyle buyrulur: *"Gökten mübarek (bereketli) bir su indirdik"* (Kâf 59/9).

Hastanın şu edeplere dikkat etmesi gerekir:

Hastalığından şikâyet etmemeli,

Yüksek sesle ağlamamalı,

Hastalığın günahlarına kefâret olacağı ümidini taşımalı,

İlaç kullanınca ilaca değil, Cenâb-ı Hakk'a tevekkül etmelidir.

Hasta ziyaretine giden kimse şu edepleri gözetmelidir:

Hastanın yanında fazla oturmamalı,

Çok soru sormamalı,

Âfiyet için dua etmeli,

Hastalığa üzüldüğünü belirtmeli,

Hastanın yattığı odanın kapı ve penceresinden bakmamalı,

Evin kapısına varınca içeri girmek için izin istemeli, kapının karşısında değil, bir kenarda durup beklemeli,

Kapıyı hafifçe çalmalı,

Kapıyı vurduktan sonra, "Ey çocuk, ey genç!" dememeli, kendisine, "Kim o?" denilirse, "Benim" demeyip Allah'a hamd ve tesbih yaparak (veya ismini söyleyerek) kendisini tanıtmalıdır.

Hastanın kapısını çalan kimsenin bunlara dikkat etmesi gerekir.

Yirmi ikincisi: Kişi müslüman kardeşinin cenazesinin ardından gitmelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ شَيَّعَ جِنَازَةً فَلَهُ قِيرَاطٌ مِنَ الْأَجْرِ فَإِنْ وَقَفَ حَتَّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ

"Kim bir cenazede bulunursa ona bir kırat sevap vardır. Eğer kabre konuluncaya kadar başında durursa iki kırat sevap vardır."[304] Bir haberde şöyle geçmiştir: Bir kırat Uhud dağı kadardır.[305]

304 Buhârî, Cenâiz, 58 (nr. 1325); Müslim, Cenâiz, 17 (nr. 945).

305 Müslim, Cenâiz, 17 (nr. 946).

Cenazeyi uğurlarken sessiz olmalı, gülmemeli, ibret almakla meşgul olup kendi ölümünü düşünmelidir. A'meş el-Kûfî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Biz, cenazelerde bulunurduk; herkes hüzünlü olduğu için kime tâziyede bulunacağımızı bilmezdik."

İbrahim ez-Zeyyât [rahmetullahi aleyh] bir ölüye acıyan insanlara baktı, şöyle dedi: "Keşke kendinize acısaydınız daha evla (daha hayırlı) olurdu. O, üç korkunç hali geride bıraktı: Ölüm meleğini gördü, ölümün acısını tattı, kötü âkıbetten emin oldu."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثٌ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى وَاحِدٌ يَتْبَعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

"Ölen kimseyi (kabrine kadar) üç şey takip eder; (definden sonra) ikisi geri döner, biri onu takip eder. Ailesi, malı ve ameli onu takip eder; (definden sonra) ailesi ve malı geri döner, ameli kendisiyle kalır."[306]

Yirmi üçüncüsü: Kişi müslüman kardeşlerinin kabirlerini ziyaret etmeli, onlar için duada bulunmalı ve ibret almalıdır. Kabir ziyaretinde vefat edenlerin önceden gittiğini, kendisinin de yakın bir zamanda göçüp toprağa gireceğini düşünmelidir. Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Kim kabri çok hatırlarsa, onu cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Kim kabri unutursa, onu cehennem çukurlarından bir çukur bulur."

Kabri Tûs'ta bulunan ve tâbiînin büyüklerinden olan Rebî' b. Heysem [rahmetullahi aleyh] evinin içinde bir kabir kazmıştı. Kalbinde bir katılık bulduğunda onun içine girip uzanır, bir müddet durur, sonra,

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ

"Nihayet onlardan birine ölüm gelince, 'Rabbim! Beni dünyaya geri gönder de ayrılmış olduğum doğru yolda salih bir amel yapayım' der" (Mü'minûn 23/99-100) âyet-i kerimesini okur, ardından nefsine,

306 Buhârî, Rikâk, 42 (nr. 6514); Müslim, Zühd, 1 (nr. 2960).

"Ey Rebî', işte dünyaya döndün; ahirete dönmeden şimdi salih amel yap" derdi.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile birlikte Mekke'ye doğru yola çıktık; bazı kabirlere geldi ve bir kabrin başında oturdu. Ben kendisine en yakın kimseydim. Kabrin başında ağladı, biz de ağladık. Bize,

"Sizi ağlatan nedir?" diye sordu. Biz de,

"Siz ağladığınız için biz de ağladık" dedik. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

هَذَا قَبْرُ آمِنَةَ بِنْتِ وَهْبٍ اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي زِيَارَتِهَا فَأَذِنَ لِي وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا فَأَبَى عَلَيَّ فَأَدْرَكَنِي مَا يُدْرِكُ الْوَلَدَ مِنَ الرِّقَّةِ

"Bu, Vehb'in kızı (annem) Âmine'nin kabridir. Rabbim'den onu ziyaret için izin istedim, izin verdi. Ona istiğfar etmek için izin istedim, buna izin vermedi. Bunun üzerine bende, bir çocukta (annesi için) oluşan kalp rikkati ve hüznü oluştu."[307]

Müslümanların hukukunun detayları bunlardır. Bu hususları her müslüman için gözetmelidir.

Komşuların Hakları

Komşu hakları oldukça fazladır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْجِيرَانُ ثَلَاثَةٌ: جَارٌ لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ، وَجَارٌ لَهُ حَقَّانِ، وَجَارٌ لَهُ ثَلَاثَةُ حُقُوقٍ، فَالْجَارُ الَّذِي لَهُ ثَلَاثَةُ حُقُوقٍ، الْجَارُ الْمُسْلِمُ ذُو الرَّحِمِ فَلَهُ حَقُّ الْجِوَارِ وَحَقُّ الْإِسْلَامِ وَحَقُّ الرَّحِمِ، وَأَمَّا الَّذِي لَهُ حَقَّانِ فَالْجَارُ الْمُسْلِمُ لَهُ حَقُّ الْجِوَارِ وَحَقُّ الْإِسْلَامِ، وَأَمَّا الَّذِي لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ فَالْجَارُ الْمُشْرِكُ

307 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/355.

"Komşular üç çeşittir: Bir hakkı olan komşu, iki hakkı olan komşu, üç hakkı olan komşu.

Üç hakkı olan komşu; akraba olan müslüman komşudur. Onun, komşuluk, İslâm ve akrabalık hakkı vardır.

İki hakkı olan komşu, müslüman olan komşudur; onun komşuluk ve İslâm hakkı vardır.

Bir hakkı olan komşu, müşrik (gayri müslim) komşudur. Onun komşuluk hakkı vardır."[308]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] komşulukla ilgili hadislerinde şöyle buyurmuştur:

مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ

"Cibrîl bana komşu hakkında o kadar tavsiyelerde bulundu ki, komşuyu komşuya mirasçı kılacağını zannettim."[309]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ

"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna iyilikte bulunsun."[310]

لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يَأْمَنَ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

"Kul, komşusu şerrinden güvende olmadıkça (hakiki) iman etmiş olmaz."[311]

---

308 Hennâd b. Serî, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 1036; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 341; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 247; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/207; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9113.

309 Buhârî, Edeb, 28 (nr. 6014); Müslim, Birr, 42 (nr. 2625); Ebû Davud, Edeb, 132 (nr. 5151); Tirmizî, Birr, 28 (nr. 1942).

310 Buhârî, Rikâk, 23 (nr. 6919); Müslim, İmân, 19 (nr. 47). Hadisin tamamı şöyledir: *"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin veya sükût etsin."*

311 Buhârî, Edeb, 29 (nr. 6016); Müslim, İmân, 18 (nr. 46); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/387; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5524.

أَوَّلُ خَصْمَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَارَانِ

"Kıyamet günü birbirinden davacı olacak ilk kimseler iki komşudur."[312]

إِذَا أَنْتَ رَمَيْتَ كَلْبَ جَارِكَ فَقَدْ آذَيْتَهُ

"Komşunun köpeğine taş attığında, ona eziyet vermiş olursun."[313]

Bir defasında Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir kadının, geceleri namaz kıldığı, gündüzleri oruç tuttuğu fakat diliyle komşularını üzdüğü haber verildi. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

هِيَ فِي النَّارِ

"O (tövbe etmeden ölürse) ateştedir"[314] buyurdu.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَلَا إِنَّ أَرْبَعِينَ دَارًا جَارٌ

"Dikkat edin, kişinin civarındaki kırk ev, komşudur."[315] Zührî [rahmetullahi aleh] demiştir ki: "Sağdan, soldan, önden ve arkadan kırk ev komşudur."

Komşu hakkı komşuna sıkıntı vermemekten öte, ona iyilik etmendir.

312 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/151; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 17/303.

313 Hafız Irâkî, bu sözü hadis olarak bulamadığını söylemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/270).

314 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 119; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/166. Zehebî bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Hadisin devamı şöyledir: "Başka bir kadından daha bahsettiler. Onun sadece beş vakit namazı kıldığını, ancak ramazan orucunu tuttuğunu, takılarından da bir miktar sadaka verdiğini, bundan başka bir ibadetinin olmadığını fakat diliyle (ve eliyle) hiç kimseye eziyet vermediğini söylediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu kadın hakkında, *'O, cennettedir'* buyurdu".

315 Ebû Davud, *Merâsil*, nr. 342; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/73.

Bir haberde şöyle bildirilmiştir: "Fakir komşu kıyamet günü zengin komşusunun yakasından yapışır ve, 'Yâ Rabbi, şuna sor; niçin benden iyiliğini esirgedi ve kapısını yüzüme kapattı?' der."[316]

Büyüklerden birinin evinde çok fare vardı. Kendisine, "Neden kedi beslemiyorsun?" diye sorduklarında şöyle dedi: "Farenin kedinin sesini duyup da komşumun evine kaçmasından korkarım. Böyle yapmakla kendim için istemediğim bir şeyin komşuma uğramasını istemiş olurum!"

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

أَتَدْرُونَ مَا حَقُّ الْجَارِ، إِنِ اسْتَعَانَ بِكَ أَعَنْتَهُ، وَإِنِ اسْتَنْصَرَكَ نَصَرْتَهُ، وَإِنِ اسْتَقْرَضَكَ أَقْرَضْتَهُ، وَإِنِ افْتَقَرَ عُدْتَ عَلَيْهِ، وَإِنْ مَرِضَ عُدْتَهُ، وَإِنْ مَاتَ تَبِعْتَ جَنَازَتَهُ، وَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ هَنَّأْتَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ عَزَيْتَهُ، وَلَا تَسْتَطِلْ عَلَيْهِ بِالْبِنَاءِ فَتَحْجُبَ عَنْهُ الرِّيحَ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تُؤْذِهِ، وَإِذَا اشْتَرَيْتَ فَاكِهَةً فَأَهْدِ لَهُ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَأَدْخِلْهَا سِرًّا وَلَا يَخْرُجْ بِهَا وَلَدُكَ لِيَغِيظَ بِهَا وَلَدَهُ، وَلَا تُؤْذِهِ بِقُتَارِ قِدْرِكَ إِلَّا أَنْ تَغْرِفَ لَهُ مِنْهَا، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا حَقُّ الْجَارِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَبْلُغُ حَقَّ الْجَارِ إِلَّا مَنْ رَحِمَهُ اللهُ

"Biliyor musunuz komşu hakkı nedir? Komşun senden yardım isterse ona yardım edersin. Destek isterse destek verirsin. Borç talep ederse borç verirsin. Fakir düşerse desteklersin. Hasta olursa ziyaret edersin. Vefat ederse kabre kadar cenazesini takip edersin. Bir hayra ulaşırsa tebrik edersin. Bir musibetle karşılaşırsa tâziyede bulunursun. İzni olmadan binanı yükseltip komşunun rüzgârını kesme. Ona eziyet etme. Bir meyve satın aldığın zaman ona da hediye et. Eğer hediye etmeyeceksen, aldığın şeyi evine gizlice götür. Çocuğun elinde yeni meyve ile çıkıp onun çocuğunu üzmesin. Tencerende pişen yemeğin kokusu ile ona eziyet etme, ancak ondan bir parça gönderirsen sıkıntı olmaz."

316 Bir hadiste, *"Komşusu aç iken (bunu bildiği ve onu doyuracak imkânı olduğu halde) kendisi tok yatan kimse bizden değildir"* buyrulmuştur (Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 112; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/167).

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] sonra şöyle buyurmuştur: "*Biliyor musunuz komşu hakkı nedir? Canımı kudretiyle tenimde tutan Allah'a yemin ederim ki, komşu hakkını ancak Allah'ın kendisine merhamet (ve inâyet) ettiği kimseler yerine getirir.*"[317]

Komşuluk haklarından biri de çatıdan onun evini gözetlememektir. Duvarına bir odun koyarsa engel olmamalı, suyolunu tıkamamalı, evin önüne toprak koyarsa onunla kavga etmemeli ve gizli şeylerini örtmelidir. Konuşmalarına kulak vermemeli, mahremine ve câriyesine bakmamalıdır. Bununla birlikte tüm müslümanlar için de bu anlattıklarımıza riayet etmek gerekir.

Ebû Zer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Dostum Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana şöyle tavsiye etti:

إِذَا طَبَخْتَ قَدْرًا فَأَكْثِرْ مَاءَهَا ثُمَّ انْظُرْ بَعْضَ أَهْلِ بَيْتٍ فِي جِيرَانِكَ فَاغْرِفْ لَهُمْ مِنْهَا

'Çorba pişirdiğin zaman suyunu biraz fazla kat. Sonra komşularına bir bak, (ihtiyaç içinde olanlara) yaptığın yemekten bir miktar ayır.'"[318]

Hasan b. İsa en-Nîsâbûrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Abdullah b. Mübârek'e [rahmetullahi aleyh] gelerek, "Bir komşum bana gelip hizmetçimin kendisine kötü davrandığını şikâyet ediyor; hizmetçim ise inkâr ediyor. Ben ise, belki yapmamıştır diyerek onu dövmeyi hoş bulmuyorum; onu kendi haline terkederek komşumun kalbinde bana karşı bir sıkıntı oluşmasını da istemiyorum; bu durumda nasıl yapayım?" diye sordum; İbnü'l-Mübârek şöyle dedi:

"Hizmetçin edeplendirmeyi gerektiren bir suç işlemiş olabilir; bunu kendin tesbit ettiğinde, kendisini bağışla ve bir kenara yaz. Komşun gelip onu şikâyet ettiğinde, yaptığı kusura karşılık onu edeplendir (ikaz et ve gerekirse hafifçe döv); böylece komşunu razı etmiş, onu da edeplendirmiş olursun."

317 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 247; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/171.

318 Dârimî, *es-Sünen*, 2/147; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9540.

Akrabaların Hakları

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أَنَا الرَّحْمَنُ وَهَذِهِ الرَّحِمُ شَقَقْتُ لَهَا اسْمًا مِنْ اِسْمِي فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَتُّهُ

"Allah Teâlâ buyuyor ki: Ben Rahmân'ım; bu da rahîmdir (akrabalık hukukudur). Rahme, ismimden isim verdim (Rahîm de acıma ve şefkat gösterme manasındadır). Kim, akrabalık hukukunu gözetirse, ben de onu gözetirim; kim akrabasıyla ilgisini keserse ben de ondan rahmetimi keserim."[319]

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ وَيُوَسَّعَ عَلَيْهِ فِي رِزْقِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

"Kim, ömrünün uzamasını ve rızkının bol olmasını isterse, akrabasını görüp gözetsin."[320]

إِنَّ أَعْجَلَ الطَّاعَةِ ثَوَابًا صِلَةُ الرَّحِمِ حَتَّى إِنَّ أَهْلَ الْبَيْتِ لَيَكُونُونَ فُجَّارًا فَتَنْمُوا أَمْوَالُهُمْ وَيَكْثُرُ عَدَدُهُمْ إِذَا وَصَلُوا أَرْحَامَهُمْ

"Sevabı en acil verilen taat, akrabayı görüp gözetmektir. Hatta bazı aile fertleri günahkârdır fakat akrabaları ile ilgilendikleri için (bunun mükâfatı olarak) malları ve evlatları artar."[321]

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ

"Sadakanın en faziletlisi, seni sevmeyen (içinde düşmanlık besleyen) akrabaya verdiğin sadakadır."[322]

---

319 Ebû Davud, Zekât, 45 (nr. 1694); Tirmizî, Birr, 9 (nr. 1907).

320 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/161; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6620.

321 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 440; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 1096.

322 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/416; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/148.

أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَصْفَحَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ

"En faziletli ahlâk, senden ilişkiyi kesene gitmen, sana vermeyene vermen ve sana zulmedeni affetmendir."[323]

Anne Babanın Hakları

Anne ve baba hakkı hepsinden daha üstündür. Çünkü yakınlıkları daha fazladır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَنْ يَجْزِيَ وَلَدٌ وَالِدَهُ حَتَّى يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ

"Bir çocuk babasının hakkını asla ödeyemez; hatta onu köle olarak bulup satın alarak âzat etse bile."[324]

بِرُّ الْوَالِدَيْنِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ

"Anne babaya iyi davranmak (onların hizmetinde bulunmak) (nâfile) namazdan, sadakadan, oruçtan, hacdan, umreden ve Allah yolunda cihaddan daha faziletlidir."[325]

---

323 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/158; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 19; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 6/222; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/342.

324 Müslim, Itk, 5 (nr. 1510). Bazı rivayetlerde hadis, *"Ancak onu köle olarak bulup satın alarak âzat ederse o zaman hakkını ödemiş olur"* şeklindedir. Bazı âlimler bunu mecazi bir ifade kabul edip gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu söylemişlerdir. Yani, çocuk baba ve annesinin hakkını ne yapsa ödeyemez (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/284-285).

325 Hafız Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını söylemiştir. Ebû Ya'lâ ve Taberânî rivayetinde Enes'ten [radıyallahu anh] şu hadis nakledilmiştir: Bir adam Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Ben cihada çıkmayı çok istiyorum fakat gücüm yok" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Anne babandan hayatta olan var mı?"* diye sordu; adam, "Annem hayatta" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"Onu iyi davranarak Allah'a kavuş; bunu yaparsan hacca gitmiş, umre yapmış ve cihada çıkmış olursun"* buyurdu (bk. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 2760; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 2936; *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 1/80; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/286).

إِنَّ الْجَنَّةَ يُوجَدُ رِيحُهَا مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِ مِئَةِ عَامٍ وَلَا يَجِدُ رِيحَهَا عَاقٌّ وَلَا قَاطِعُ رَحِمٍ

"Cennetin kokusu beş yüz senelik yoldan alınır; ancak anne babasına âsi olan ve akraba ile ilgiyi kesen kimse onun kokusunu alamaz."[326]

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle buyurmuştur:

"Ey Musa, kim anne babasına iyilik eder de bana âsi gelirse, onu iyilerden yazarım; kim de bana itaat eder fakat anne babasına âsi gelirse onu kötülerden yazarım."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا عَلَى أَحَدِكُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ أَنْ يَجْعَلَهَا لِوَالِدَيْهِ إِذَا كَانَا مُسْلِمَيْنِ فَيَكُونَ لِوَالِدَيْهِ أَجْرُهَا وَيَكُونَ لَهُ مِثْلُ أُجُورِهِمَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمَا شَيْءٌ

"Kişinin anne babası müslüman ise, bir kimseye vermek istediği sadakayı onlar adına vermesinde bir sakınca yoktur. Bu durumda, verilen sadakanın sevabı anne babasına yazıldığı gibi, onların sevabından hiçbir şey eksiltilmeden onun bir misli de sadakayı verene yazılır."[327]

Bir adam Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gelerek, "Yâ Resûlallah, anne babamın vefatından sonra, kendileri adına yapabileceğim bir iyilik var mıdır?" diye sordu, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

نَعَمْ الصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا وَالْاِسْتِغْفَارُ لَهُمَا وَإِنْفَاذُ عَهْدِهِمَا وَإِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا وَصِلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا

326 Az farklı lafızlarla bk. Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 1/145; *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5560.

327 İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımaşk*, 53/307.

"Evet, vardır; onlar için dua etmen, Allah'tan aflarını dilemen, vasiyetlerini yerine getirmen, arkadaşlarına ikramda bulunman ve onlar sebebiyle ilgilenilecek yakın akrabaları görüp gözetmendir"[328] buyurdu.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

بِرُّ الْوَالِدَةِ عَلَى الْوَالِدِ ضِعْفَانِ

"Anneye yapılan iyiliğe, babaya yapılan iyiliğin iki katı sevap verilir."[329]

Evlatların Hakları

Bir kişi, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, en fazla kime iyilik yapayım?" diye sordu, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

بِرَّ وَالِدَيْكَ

"Anne babana iyilik yap" buyurdu. Adam,

"Annem ve babam yok" deyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

بِرَّ وَلَدَكَ كَمَا أَنَّ لِوَالِدَيْكَ عَلَيْكَ حَقًّا كَذَلِكَ لِوَلَدِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ

"Çocuğuna iyilik yap; şüphesiz anne babanın sende bir hakkı olduğu gibi, çocuğunun da sende hakkı vardır"[330] buyurdu.

Evlatların haklarından biri de, anne babanın kötü davranışlarla onları kendilerine âsi olmaya sevketmemesidir.

328 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 35; Ebû Davud, Edeb, 129 (nr. 5142); İbn Mâce, Edeb, 2 (nr. 3664).

329 İyilikte annenin öncelikli olduğunu bildiren bir hadis için bk. Buhârî, Edeb, 1 (nr. 5971); Müslim, Birr, 1 (nr. 2548).

330 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, nr. 151. İmrân b. Abdullah'tan [radıyallahu anh] Mürsel olarak rivayet etmiştir. Ancak onda hadisin son kısmı yoktur. Bu kısmı Taberânî, İbn Ömer'den [radıyallahu anhümâ] rivayet emiştir. Dârekutnî, *el-İlel*'de, (12/411) onun İbn Ömer'e ait bir söz olmasının daha sahih olduğunu belirtmiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/290).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

رَحِمَ اللهُ وَالِدًا أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بِرِّهِ

"Allah Teâlâ, kendisine iyilikte çocuğuna yardımcı olan babaya rahmet etsin."[331]

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

اَلْغُلَامُ يُعَقُّ عَنْهُ يَوْمُ السَّابِعِ وَيُسَمَّى وَيُمَاطُ عَنْهُ الْأَذَى، فَإِذَا بَلَغَ سِتَّ سِنِينَ أُدِّبَ، فَإِذَا بَلَغَ تِسْعَ سِنِينَ عُزِلَ فِرَاشُهُ، فَإِذَا بَلَغَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً ضُرِبَ عَلَى الصَّلَاةِ، فَإِذَا بَلَغَ سِتَّ عَشْرَةَ سَنَةً زَوَّجَهُ أَبُوهُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ وَقَالَ: قَدْ أَدَّبْتُكَ وَعَلَّمْتُكَ وَأَنْكَحْتُكَ أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ فِتْنَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَعَذَابِكَ فِي الْآخِرَةِ

"Çocuk yedi günlük olunca, akîka (şükür) kurbanı kesilir, ismi verilir ve yıkanıp temizlenir. Altı yaşına ulaşınca günlük edepler öğretilir. Dokuz yaşına ulaşınca yatağı ayrılır. On üç yaşına ulaşınca namaz kılmazsa hafifçe dövülür. On altı yaşına gelince babası onu evlendirir. Sonra çocuğunun elinden tutar ve ona, 'Sana edep verdim, gereken bilgileri öğrettim ve seni evlendirdim; artık dünyada fitnenden ve ahirette azabından Allah'a sığınırım' der."[332]

Evlatların arasında ihsan ve şefkatte eşit muamaele etmek de onların hakları arasındadır. Küçük çocuğu öpmek ve sevmek sünnettir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] Hz. Hasan'ı [radıyallahu anh] öperdi. Akra' b. Hâbis [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] torunu Hasan'ı öperken görünce, "Benim on çocuğum var, hiçbirini öpmedim!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

331 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 25924; Hennâd b. Serî, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 995.

332 Hafız Irâkî, hadisi az farklı lafızlarla Ebü'ş-Şeyh'in *Kitâbü'd-Dahâyâ ve'l-Akîka* adlı eserinde naklettiğini söyler. Çocuğu namaza alıştırma yaşıyla ilgili hadisler için bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/291.

إِنَّ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez"[333] buyurdu.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] minberde iken torunu Hasan [radıyallahu anh] mescide girdi, koşarken ayağı sürçüp yere düştü. Onu gören Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] minberden indi, onu kucağına aldı ve,

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

"Şüphesiz mallarınız ve evladınız sizin için birer fitnedir (imtihan sebebidir)" (Tegâbün 64/15) âyetini okudu.[334]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], insanlara namaz kıldırırken torunu Hasan [radıyallahu anh] yanına geldi, o secdede iken omuzuna bindi. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] insanlara secdeyi uzattı, öyle ki insanlar önemli bir iş oldu zannettiler. Namazı tamamladığında,

"Yâ Resûlallah, secdeyi çok uzattınız, önemli bir iş oldu zannettik" dediler. O zaman Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ ابْنِي قَدِ ارْتَحَلَنِي فَكَرِهْتُ أَنْ أُعْجِلَهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ

"Oğlum (torunum) boynuma bindi (benimle oynamak istedi), o işini bitirip inmeden aceleyle onu indirmeyi hoş bulmadım"[335] buyurdu.

Anne baba hakkı çocuğun hakkından daha büyüktür. Onlara hürmet göstermek evlatların üzerine vâciptir. Cenâb-ı Hak anne babaya tâzimi, kendisine kulluk edilmesiyle birlikte bildirmiştir:

---

333 Buhârî, Edeb, 18 (nr. 5997); Müslim, Fezâil, 15 (nr. 2318).

334 Ebû Davud, Salât, 232 (nr. 1109); Tirmizî, Menâkıb, 31 (nr. 3774); Nesâî, Cum'a, 30 (nr. 1412); İbn Mâce, Libâs, 20 (nr. 3600). Bu rivayetlere göre, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin [radıyallahu anhümâ] birlikte mescide girdiler, birer kırmızı gömlek içinde düşe kalka yürümeye başladılar. Onları böyle gören Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] dayanamayıp minberden indi ve onları kucağına alıp minbere çıktı, hutbeye devam etti.

335 Nesâî, Tatbîk, 82 (nr. 1144); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/994.

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

"Rabb'in, sadece kendisine kulluk etmenizi, anne babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti" (İsrâ 17/23).

Anne ve baba hakkı çok büyüktür ve iki hüküm evlatların üzerine vâciptir:

Birincisi, âlimlerin çoğunluğu, açık haram olan işlerde anne babaya itaat edilmeyeceği fakat şüpheli şeylerde anne babaya itaatin vâcip olduğu görüşündedir. Hatta onlardan ayrı yemen anne babanı üzecekse, onlarla birlikte yemek yemen vâciptir. Çünkü şüpheyi terketmek veradandır, fakat anne babayı razı etmek vâciptir.

İkincisi şudur: Mubah ve nâfile olan işler için anne babanın izni almadan sefere çıkılamaz. Farz-ı ayın olan meselelerde ise izin vermeseler de yola çıkılabilir. Kişi, yakınında kendisine namaz ve oruç gibi farz olan ilimleri öğretecek birileri yoksa bunları öğreneceği yere yolculuk yapabilir; bu durumda anne babanın rızasına bağlı kalmaz. Fakat hac ibadetine onlardan izinsiz gitmemek gerekir. Çünkü hac her ne kadar farz ise de ertelenmesi mubahtır.

Bir adam Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gelerek kendisiyle gazâya çıkma konusunda istişare etti. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

أَلَكَ وَالِدَةٌ

"Annen var mı?" diye sordu; adam,

"Var" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

فَالْزَمْهَا فَإِنَّ الْجَنَّةَ عِنْدَ رِجْلَيْهَا

"Ondan ayrılma (hizmetinde bulun); şüphesiz cennet onun ayakları altındadır"[336] buyurdu.

336 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/429; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/114.

Yemen'den gelen bir adam gazâ için Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] izin isteyince Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ona,

"Yemen'de anne baban var mıdır?" diye sordu; adam,

"Evet, vardır" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onlardan izin aldın mı?" diye sordu; adam,

"Hayır, almadım" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

فَارْجِعْ إِلَى أَبَوَيْكَ فَاسْتَأْذِنْهُمَا فَإِنْ فَعَلَا فَجَاهِدْ وَإِلَّا فَبِرَّهُمَا مَا اسْتَطَعْتَ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرُ مَا تَلْقَى اللهُ بِهِ بَعْدَ التَّوْحِيدِ

"Anne babanın yanına dön, onlardan izin iste, izin verirlerse cihad et, yoksa gücün yettiği kadar onlara iyilik ve hizmette bulun. Şüphesiz bu, tevhidden sonra, senin kendisiyle Allah'a kavuşacağın amellerin en hayırlısıdır"[337] buyurdu.

Kölelerin Hakları

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اتَّقُوا اللهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ أَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ وَاكْسُوهُمْ مِمَّا تَلْبَسُونَ وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُونَ فَمَا أَحْبَبْتُمْ فَأَمْسِكُوا وَمَا كَرِهْتُمْ فَبِيعُوا وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللهِ فَإِنَّ اللهَ مَلَّكَكُمْ إِيَّاهُمْ وَلَوْ شَاءَ لَمَلَّكَهُمْ إِيَّاكُمْ

"Sahip olduğunuz köleler hakkında Allah'tan korkun; onlara yediklerinizden yedirin, giydiklerinizden giydirin, onları güç yetiremeyecekleri işleri yapmaya zorlamayın. Onları sevdiğinizde yanınızda tutun, hoşlanmadığınızda satın. Allah'ın yarattıklarına azap (işkence) yapmayın. Allah onları size mülk (köle) yapmıştır; dileseydi sizi onlara köle yapardı."[338]

337 Ebû Davud, Cihâd, 33 (nr. 2530).

338 Hafız Irâkî demiştir ki: Bu rivayet, birkaç hadisin bir araya gelmiş halidir. Hadisin ilk kısmı için bk. Ebû Davud, Edeb, 133 (nr. 5161). Diğer kısımları için bk. Buhârî, İmân, 22 (nr. 30); Müslim, Eymân, 10 (nr. 1661).

Bir adam Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, hizmetçimin kusurlarından kaçını affedeyim?" diye sordu, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] önce sükût buyurdu, sonra,

اُعْفُ عَنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً

"Onu her gün yetmiş kere affet"[339] buyurdu.

Ahnef b. Kays'a [rahmetullahi aleyh], "Hilmi (yumuşak muameleyi) kimden öğrendin?" diye sorulduğunda, Ahnef, "Kays b. Âsım'dan[340] [radıyallahu anh] öğrendim" dedi. Kendisine,

"Onun yumuşak muamelesinden sana ne ulaştı?" diye sorulunca, şöyle dedi:

"Kays, evinde otururken hizmetçisi olan kadın ona ızgara üzerinde kızarmış et getirdi. O sırada kızgın ızgara elinden küçük çocuğunun üzerine düştü, onu ciddi şekilde yaraladı ve çocuk öldü. Bunun üzerine câriye dehşete düştü, korktu. Onu böyle gören Kays [radıyallahu anh],

"Bu câriyenin korkusunu ancak onu âzat etmek giderir" dedi, sonra câriyeye,

"Sen (Allah rızası için) hürsün, bir sorumluluğun yok, git" dedi.

Avn b. Abdullah [rahmetullahi aleyh], kölesi kendisine isyan edince şöyle derdi: "Efendine ne kadar benziyorsun. Senin efendin (kendisini kastediyor) Mevlâ'sına isyan ediyor, sen de efendine isyan ediyorsun!"

Ebû Mesud el-Ensârî [radıyallahu anh] demiştir ki: Kölelerimden birini döverken arkamdan iki defa, *"Şunu iyi bil ey Ebû Mesud"* diyen bir ses işittim, dönüp baktım ki Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem]... Hemen elimdeki kamçıyı bıraktım. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], bana,

339 Ebû Davud, Edeb, 133 (nr. 5164); Tirmizî, Birr, 31 (nr. 1949).

340 Kays b. Âsım b. Sinan [radıyallahu anh], hilmi ile meşhur sahabidir. Basra'ya yerleşmiştir. Meşhur hadis âlimleri kendisinden hadis rivayet etmiştir (bk. Zebidî, *İthâfü's-Sâde*, 7/304).

وَاللهِ للهُ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَى هَذَا

"Vallahi, senin bu köleye vereceğin cezadan daha fazlasını Allah Teâlâ sana vermeye kadirdir"[341] buyurdu.

Köleye kötü yemek ve çirkin elbise vermemelidir; ona kibirle bakmamalıdır. Efendi, kölesinin de kendisi gibi bir insan olduğunu bilmelidir. Kölesi hata yapınca, kendisinin Cenâb-ı Hakk'a karşı işlediği günahları, kölesine öfkelendiği zaman da yüce Mevlâ'nın kudretini düşünmelidir.

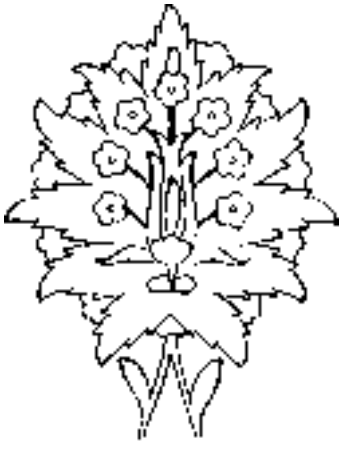
Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا كَفَى أَحَدُكُمْ مَمْلُوكَهُ صُنْعَةَ طَعَامِهِ فَكَفَاهُ حَرَّهُ وَمُؤْنَتَهُ وَقَرَّبَهُ إِلَيْهِ فَلْيُجْلِسْهُ وَلْيَأْكُلْ مَعَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيُنَاوِلْهُ أَوْ لِيَأْخُذْ أُكْلَةً فَلْيَرْوِعْهَا -وَأَشَارَ بِيَدِهِ- وَلْيَضَعْهَا فِي يَدِهِ وَلْيَقُلْ كُلْ هَذِهِ

"Sizden birine kölesi (hizmetçisi) özenerek hazırladığı yemeğini getirince, onu hazırlayıp pişirirken çektiği zahmetlere karşılık onu da sofraya yaklaştırıp yanına oturtsun, onunla birlikte yesin. Bunu yapmazsa, yemekten bir miktar alıp bir şekilde ona versin. -Elini işaret ederek- Onu eline koysun ve, 'Bunu ye' desin."[342]

341 Müslim, Eymân, 8 (nr. 1659); Ebû Davud, Edeb, 133 (nr. 5159).

342 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 513.

ALTINCI BÖLÜM

UZLETİN EDEPLERİ

Uzlete çekilmenin insanların arasına katılmaktan daha faziletli olup olmadığı konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Süfyân-ı Sevrî, İbrahim b. Edhem, Davud et-Tâî, Fudayl b. İyâz, Süleyman el-Havvâs, Yusuf b. Esbat, Huzeyfe el-Mar'aşî ve Bişr-i Hâfî gibi pek çok müttaki ve büyük zat (Allah hepsine rahmet etsin) uzletin daha faziletli olduğu görüşünü benimsemiştir. Zâhir âlimlerinden önde gelen bir grup ise insanların arasına karışmayı daha evla görmüştür. Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Uzletten nasibinizi alın (ara sıra uzlete çekilin)."

İbn Sîrîn [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Uzlet, ibadettir."

Ebü'r-Rebî' ez-Zâhid, Davud et-Tâî'ye [rahmetullahi aleyhimâ], "Bana bir nasihat et" deyince, Davud et-Tâî şöyle demiştir:

"Dünyaya karşı oruç tut (ondan gönlünü ve elini çek); iftarını ahirette yap (bolca yeme içmeyi ve arzularını yerine getirmeyi oraya bırak). Bir de aslandan kaçar gibi insanlardan kaç."

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Şu sözleri Tevrat'tan ezberledim:

Âdemoğlu kanaat ederse, kimseye ihtiyacı olmaz.

Kim insanları terkederse, dini selâmette olur.

Şehvetini terkeden kimse hür olur.

Kim hasedi terkederse güzel hali ortaya çıkar.

Az sabreden kimse, çok fayda görür."

Vüheyb b. Verd [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bana ulaşan bir haberde denilmiştir ki: 'Hikmet on parçadır; dokuzu susmada, biri de insanlardan ayrı olmadadır.'"

Rebî' b. Heysem ve İbrahim en-Nehâî [rahmetullahi aleyhimâ], bir adama, "Önce fıkıh öğren, sonra insanlardan uzaklaş (uzlete çekil, ibadetle meşgul ol)" demiştir.

Mâlik b. Enes [rahmetullahi aleyh] önceleri cenazelere katılır, hastaları ziyaret eder, din kardeşlerine haklarını verirdi (hepsiyle ilgilenirdi). Sonra yavaş yavaş hepsini terketti.

Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Said b. Zeyd [radıyallahu anhümâ], fitne zamanında Medine'nin üst tarafında bulunan Akik'teki evlerine kapandılar, cuma ve bayram dâhil ölene kadar Medine'nin merkezine gelmediler.

Emîrlerden biri Hâtim el-Esamm'ın [rahmetullahi aleyh] yanına girdi ve ona,

"Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Hâtim,

"Var" dedi. Emîr,

Nedir?" deyince, Hâtim,

"Senin beni, benim de seni görmememdir" dedi.

Adamın biri, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'ye [rahmetullahi aleyh], "Seninle arkadaş olmak istiyorum" dedi. Sehl, "Birimiz ölünce, diğeri ahirete kadar kiminle arkadaş olacak?" diye sordu, adam, "Allah ile" dedi. Bunun üzerine Sehl,

"Öyleyse şimdiden O'nunla beraber ol (beni bırak)" dedi.

Bu konudaki ihtilaf, nikâh meselesinde olduğu gibi evlenmek mi daha faziletlidir; yoksa evlenmemek mi konusu gibidir. Doğrusu bu işin duruma göre değiştiğidir. Bazısı için uzlete çekilmek daha faziletli bir yol olurken bazısı için insanların arasına karışmak daha güzel olur. Bu konu uzletin fayda ve zararlarını açıklamadan bilinmez.

1. UZLETİN FAYDALARI

Uzletin altı faydası vardır:

Birincisi: Kişi zikir ve tefekkür için vakit bulur. En büyük ibadet melekût âleminde, gökte ve yerde Cenâb-ı Hakk'ın yaratışındaki şaşılacak işleri düşünmek; dünya ve ahirette yüce Mevlâ'nın sırlarını tanımaktır. Hatta en büyük ibadet, kişinin mâsivayı unutması, kendi varlığını bile bilmeyip Cenâb-ı Hak'tan başkasının kalmaması için tüm varlığını Allah Teâlâ'nın zikrine vermesidir. Bu da halvete çekilmeden, uzlet yolunu tutmadan tamam olmaz. Çünkü mâsiva ile meşgul olan kimse Hak Teâlâ'yı unutur. Bilhassa nebîler gibi hem insanların arasında bulunup hem de Cenâb-ı Hak ile birlikte olmaya güç yetiremeyen kimse zararda olur. Bunun için Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberliğin başlamasından önceki günlerinde uzlete çekilip Hira dağına gider ve insanlardan uzak dururdu. Nübüvvet nurunun kuvvetine nail oluncaya dek ve insanların arasında kalbini Cenâb-ı Hak ile tutma derecesine erene kadar böyle yapmıştır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلَكِنْ صَاحِبُكُمْ خَلِيلُ اللهِ

"Eğer ben insanlar içinden birini özel dost edinseydim, hiç şüphesiz Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat arkadaşınız (kendisini kastediyor) Allah Teâlâ'nın özel seçtiği dostudur."[343]

343 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 45 (nr. 3904); Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 1 (nr. 3); Tirmizî, Menâkıb, 14 (nr. 3655); İbn Mâce, Mukaddime, 11 (nr. 93); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/270.

İnsanlar Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] herkes ile dost olduğunu sanıyorlardı. Evliyanın da bu dereceye ulaşmasına şaşılmaz. Sehl et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Ben otuz senedir (gönlümde) Allah ile konuşuyorum; insanlar ise benim (sadece) kendileriyle konuştuğumu zannediyorlar."

Bu imkânsız bir konu değildir. Zira kişi birine öyle âşık olur ki insanların arasında bulunsa bile sevgisinden ve sevgilisini düşünmekten başkalarının sesini işitmez ve onları görmez. Fakat herkes bununla övünmemelidir. Çünkü pek çok kimse insanların arasında agâhlığını kaybeder.

İbadet ehli birine, "Yalnızlığa nasıl sabrediyorsun!" denildiğinde şöyle demiştir: "Ben tek değilim; yüce Allah ile beraberim. O'nun benimle özel konuşmasını istediğimde kitabını okuyorum; ben O'nunla özel konuşmak istediğimde namaz kılıyorum."

Hikmet ehlinden birine, "Zühd ve halvet (dünyayı terk ve yalnızlık) insanları neye ulaştıracak?" diye sorulduğunda, "Allah ile ünsiyete (huzur ve sükûn bulmaya)" demiştir.

Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyh], "Şurada bir adam var, onu devamlı direğin arkasında tek başına otururken görüyoruz" denildiğinde, Hasan-ı Basrî,

"Onu gördüğünüzde bana haber verin" dedi. Bahsedilen adamı bir gün tek başına otururken gördüklerinde, Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyh],

"Sana haber verdiğimiz adam budur" diyerek ona işaret ettiler. Hasan-ı Basrî, adamın yanına geldi ve ona,

"Ey Allah'ın kulu, görüyorum ki sana uzlet (halktan uzaklaşma) sevdirilmiş; seni insanlarla oturup kalkmaktan alıkoyan nedir?" dedi. Adam,

"Öyle bir iş var ki, beni insanlardan alıkoyuyor" dedi. Hasan-ı Basrî,

"Seni Hasan-ı Basrî denen şu adama gelip (kendisini kastediyor) onunla oturup kalkmaktan alıkoyan nedir?" diye sordu. Adam,

"Öyle bir iş var ki, beni insanlardan ve Hasan-ı Basrî'den alıkoyuyor" dedi. Hasan-ı Basrî,

"Allah sana rahmet etsin, nedir seni meşgul eden şu iş?" diye sorunca, adam,

"Ben nimetle günah arasında sabahlayıp akşamlıyorum. Bu durumda, nefsimi Allah Teâlâ'nın nimetlerine şükürle ve günahlarıma istiğfarla meşgul etmeyi en önemli iş gördüm" dedi. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî,

"Ey Allah'ın kulu, bana göre sen, Hasan-ı Basrî'den daha fakihsin; bulunduğun hale devam et" dedi.

Anlatıldığına göre, Veysel Karânî [rahmetullahi aleyh] otururken, velilerden Herim b. Hayyân [rahmetullahi aleyh] yanına geldi. Veysel ona,

"Seni buraya getiren sebep nedir?" diye sordu, Herim,

"Seninle dostluk kurmaya geldim" dedi, Veysel,

"Rabb'ini tanıyan birinin başkasıyla dostluk kurduğunu görmedim" dedi.

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Gecenin geldiğini görünce, 'Rabbim'le baş başa kalacağım' diyerek sevinirim. Sabahın geldiğini görünce ise, insanlarla karşılaşmayı ve beni Rabbim'den alıkoyacak kimselerin bana gelmesini hoş bulmadığım için (musibete uğramış gibi) innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn diyerek Allah'a sığınırım."

Mâlik b. Dînâr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İnsanların boş konuşmalarından yüz çevirip Allah Teâlâ'yı zikir ve O'na münâcâtla huzur bulmayan kimsenin ilmi azdır, kalbi kördür ve o, ömrünü zayi etmiştir."

Buraya kadar anlattıklarımızla şunu öğrenmiş oldun:

Devamlı zikirle Cenâb-ı Hak ile ünsiyet elde etmeye, her an tefekkürle yüce Mevlâ'nın celâl ve cemal sıfatlarını öğrenip tanımaya güç

yetirebilecek kimsenin uzlete çekilmesi, insanların yapması gereken her ibadetten daha üstündür. Çünkü bu saadetlerin neticesi, kişinin ahirete yönelmesi ve Cenâb-ı Hakk'a ünsiyetinin ve muhabbetininin artmasıdır. Ünsiyet, zikirle kemale erer. Muhabbet, marifetin semeresidir, marifet de tefekkürün... Tüm bunlar da halvet ile tamam olur.

İkincisi: Kişi uzlet ile pek çok günahtan kurtulur. İnsanların arasına karışmakla şu dört günahtan herkes sakınamaz.

1. Gıybet etmek ya da yapılan gıybeti dinlemek. Bu, kişinin dinini helâke sürükler.

2. İyiliği emredip kötülüğü sakındırmak konusunda susmak. Kişi susarsa âsi ve fâsık olur, konuşursa da pek çok insan ona husumet besler ya da kendisine darılır.

3. Riya ve nifaka düşmek. Bu, insanların arasına karışmakla çok görürülür. Çünkü kişi insanları idare etmez ise kendisini incitirler, idare eder ise hızlıca riyaya düşer. İkiyüzlülük, riya, dalkavukluktan sakınmak oldukça zordur. Kişi düşmanıyla konuşup onunla iyi geçinse ikiyüzlülük yapmış olur; böyle yapmazsa onun düşmanlığından kurtulamaz. Bu meselenin en ufağı kişinin her gördüğüne, "Sizi hep özlüyorum" demesidir. Bu söz genellikle yalandır. Fakat böyle söylemez ise ona gücenirler, söylerse de nifak ve yalan olur. Nifakın en düşüğü kişinin her gördüğüne, "Nasılsınız? Aileniz ne durumda?" diye sorup da kalbinin sorduklarının haliyle meşgul olmamasıdır. Bu nifakın tâ kendisidir.

İbn Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Kişi evinden çıkıp başkası ile bir iş yapar da nifak ile onu o kadar över ve kendisine öyle güzel konuşur ki, dinini o işe verir. Sonunda işini halletmiş olarak evine döner ancak Allah Teâlâ'nın gazabını kendisine çekmiş olur."

Serî es-Sakatî [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir:

"Yanıma bir din kardeşim girse, ben de o girdiği için elimle sakalımı düzeltsem, adımın münafıklar defterine yazılmasından korkarım."

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] Mescid-i Harâm'da tek başına otururken bir kimse yanına geldi. Fudayl, ona, "Ne için geldin?" diye sordu. Adam, "Sizinle sohbet ve muhabbet etmek için geldim" dedi. Bunun üzerine Fudayl şunları söyledi:

"Vallahi bu, muhabbete değil, birbirinden uzaklaşmaya daha çok benziyor. Çünkü birlikte olursak sen benim için sözünü süsleyeceksin, ben senin için sözümü süsleyeceğim; sen bana yalan söyleyeceksin, ben sana yalan söyleyeceğim. Bu durumda ya senin benden ayrılıp gitmen gerekir ya da benim senden..."

Bununla birlikte nifak sözlerinden sakınan kimselerin başkaları ile görüşmesinde bir zarar olmaz.

Selef-i sâlihîn birbirlerini gödüklerinde dünyadan değil, dinden sorarlardı. Hâtim el-Esam, Hamid el-Leffâf'a [rahmetullahi aleyhimâ], "Nefsinle nasılsın?" diye sordu. Hamid, "Selâmet ve afiyetteyim" dedi. Hâtim, cevabı beğenmeyerek, "Selâmet sıratın ötesindedir; afiyet de cennettedir" dedi.

Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Nasıl sabahladın?" diye sorulunca, "Arzu ettiğim faydayı ele geçirmeye ve çekindiğim zararı defetmeye güç yetiremediğim bir halde ve amelimle rehin alınmış vaziyette sabahladım. Bütün hayırlar benden başkasının (Mevlâ'nın) kudretindedir; benden daha fakir kimse yoktur" derdi.

Rebî' b. Heysem'e [rahmetullahi aleyh], "Nasıl sabahladın?" diye sorulunca, "Zayıf ve günahkâr olarak sabahladık; rızkımızı tam olarak alıyor ve ecellerimizi (ölüm vaktimizi) bekliyoruz" demiştir.

Ebü'd-Derdâ'ya [radıyallahu anh], "Nasılsın?" diye sorduklarında, "Eğer cehennemden kurtulursam hayır üzereyim" derdi.

Veysel Karânî'ye [rahmetullahi aleyh], "Nasıl sabahladın?" diye sorulunca, "Akşama çıktığında sabaha çıkacağını, sabaha çıktığında akşama varıp varmayacağını bilmeyen bir adam nasıl olur?" demiştir.

Mâlik b. Dînâr'a [rahmetullahi aleyh], "Nasıl sabahladın?" diye sorulunca, "Eksilen bir ömür ve artan günahlar içinde sabahladım" demiştir.

Yine bir hikmet ehline, "Nasıl sabahladın?" diye sorulunca, "Rabbim'in rızkını yiyerek fakat O'nun düşmanı İblis'e itaat ederek sabahladım" demiştir.

Muhammed b. Vâsi'e [rahmetullahi aleyh], "Nasıl sabahladın?" diye sorulunca, "Her gün bir merhale daha ahirete giden kimsenin nasıl olduğunu düşünüyorsun?" demiştir.

Hamid el-Leffâf'a, "Nasıl sabahladın?" diye sorulunca, "Sabahtan akşama kadar afiyet içinde olmayı arzuluyorum" dedi. Kendisine, "Sen her gün afiyet içinde değil misin?" denilince, "Afiyet, içinde Allah Teâlâ'ya isyan etmediğim gündür" dedi.

Sekerat halinde can derdine düşmüş bir adama, "Halin nasıldır?" diye sorulunca, "Azıksız uzun bir yola çıkan, sohbet edeceği biri olmadan tek başına kabre konan, kendini haklı gösterecek bir delili bulunmadan âdil bir sultanın (yüce Allah'ın) huzuruna çıkan bir adamın hali nasıl olur!" demiştir.

Hasan b. Sinan'a [rahmetullahi aleyh], "Halin nasıldır?" diye sorulunca, "Ölecek ve sonra hesaba çekilecek adamın hali nasıl olur?" demiştir.

İbn Sîrîn [rahmetullahi aleyh], bir adama, "Halin nasıl?" diye sordu. Adam da, "Kalabalık bir ailesi ve 500 dirhem borcu olan bir adam nasıl olur?" dedi. Bunu işiten İbn Sîrîn hemen evine gitti, 1000 dirhem para aldı, getirip adama vererek;

"500'ü ile borcunu öde, 500'ünü de kendine ve ailene harca" dedi. Hazretin yanında bundan başka parası da yoktu. Sonra, "Vallahi, bundan sonra kimsenin halini sormayacağım" dedi. Böyle demesi, halini soracağı kimsenin derdiyle ilgilenememesi, bu yüzden gösterişçi ve münafık olmaktan korkmasıydı.

Salihlerden biri demiştir ki: "Ben öyle kimseler tanıdım ki, onlar birbirleriyle çok buluşmazlardı fakat onlardan biri, arkadaşının sahip

olduğu bütün malın alınmasına hüküm verse, arkadaşı buna mani olmazdı (istediğini verirdi). Bugün ise öyle kimseler görüyorum ki, sıkça buluşurlar, evindeki tavuğa varana kadar sorarlar fakat içlerinden biri arkadaşının malından azıcık bir şey istese, ona vermez (vermemek için bir bahane bulur). Bu tutum, sırf gösteriş ve nifak değil midir?"

İnsanların hali böyle olunca, onların arasına karışan kimse ya başkalarına uyarak münafık ve yalancı olur ya da onlara uymayıp düşman kazanır, canı sıkılır. Hatta kendisinin bulunmadığı yerlerde gıybeti yapılır. Böylece onun dini başkalarının başında, başkalarının dini de onun başında olur.

4. İnsanların arasına karışmakla farkında olmadan onların kötü ahlâkının sirayet etmesi. İnsanlarla beraber olunca tabiatın onların huylarını çalar ve senin de bundan haberin olmaz. Gaflet ehliyle oturunca pek çok günah tohumu kalbine yerleşir. Çünkü dünya ehlini görüp onların hırsına şahit olan kimse de bunun numunesi peyda olur. Fısk ehline karşı olsa da bunların fıskını çokça gören kimsenin gözünde günahlar hafif olur. Kişi hangi günahı fazlaca görürse onun inkârı kalbinden kalkar. İnsanlar bir kimsenin üzerinde ipekten bir kıyafet görseler hemen onu kötülerler ve her gün gıybetini yaparlar. Kendi yaptıkları bu işi kötü görmezler. Oysa gıybet etmek ipek giymekten daha fenadır. Hatta zinadan daha büyük günahtır. Fakat çok karşılaştıkları için bunun kötülüğü kalplerinden silinmiştir. Cenâb-ı Hak'tan gafil olanların sözlerini dinlemek insana zarar verir. Ashabın ve büyüklerin hallerini dinlemek ise kişiye fayda sağlar. O büyükler anıldığında rahmet yağar. Hadis-i şerifte şöyle bildirilmiştir:

عِنْدَ ذِكْرِ الصَّالِحِينَ تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ

"Salihler anılınca rahmet iner."[344]

Bu rahmetin inmesi, o büyüklerin hallerini işitince, din gayretinin çoğalıp dünyevî arzuların azalmasındandır. Ehl-i dünyanın hallerin-

344 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/285. Söz, hadis değil, Süfyân b. Uyeyne'ye [rahmetullahi aleyh] aittir. Sözle ilgili bir açıklama için bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/357.

den sakınmak, dünya rağbetini azaltır. Gafiller anıldığında lânet yağar. Bu lânetin sebebi de Cenâb-ı Hakk'ı unutmak ve dünyaya değer vermektir. Ehl-i dünyadan konuşmak bu lânete sebep olur. Hal böyle iken onların yüzlerini görmek daha fena olur. Nitekim hadis-i şerifte,

مَثَلُ الْجَلِيسِ السُّوءِ كَمَثَلِ الْكِيرِ إِنْ لَمْ يَحْرِقْكَ بِشَرَرِهِ عَلِقَ بِكَ مِنْ رِيحِهِ،
مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْمِسْكِ إِنْ لَمْ يَهَبْ لَكَ مِنْهُ تَجِدْ رِيحَهُ

"Kötü arkadaş, demirci körüğüne benzer; körük kıvılcımıyla seni yakmasa da onun kötü kokusu üzerine siner. Salih arkadaş, koku satan kimseye benzer; o sana kokusundan hibe etmese de, yanında bulunduğu sürece güzel kokusunu hissedersin"[345] buyrulmuştur.

O halde hadis-i şeriften de anlaşıldığı üzere yalnızlık kötü insanlarla oturmaktan, iyi insanlarla bulunmak da yalnızlıktan daha güzeldir.

Aynı mecliste bulunduğun kimse, dünya sevgisini ve arzunu azaltıp seni Cenâb-ı Hakk'ın rızasına çağırıyorsa onunla birlikte bulunmak büyük bir ganimettir, onu terketme! Bunun aksine olan kimseden ise uzak dur! Özellikle dünyayı arzulayan, hal ve tutumları sözünü tutmayan âlimden sakın! Zira onun sohbeti öldürücü zehirdir. Temiz kalplerden Müslümanlık hürmetini alıp götürür. Çünkü kişi ona bakarak kendi kendine, "Eğer bu Müslümanlığın aslı olsaydı, bu kimse herkesten önce onu yerine getirirdi" der. Bir kimsenin önünde bir tatlı olsa ve büyük bir iştahla onu yerken, "Ey müslümanlar! Bundan uzak durun, zehirdir!" diye bağırsa kimse ona inanmaz. Çünkü onun o tatlıyı yemekteki cesareti, tatlıda zehir olmadığına delildir. Pek çokları haram yemek ve günaha düşmekte cesaret edemezken, böyle kimseleri görerek bunlara yeltenir. Bu sebepten âlimlerin hatalarını anlatmak; hem gıybet olması ve hem de delil teşkil ederek başka insanları cesaretlendirmesi yönleriyle haramdır. Zira şeytan böyle bir durumda devreye girerek kişiye, "Sen zaten şu âlimden daha iyi ve takva sahibi olamazsın!" diye vesvese verir.

345 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 579; ayrıca bk. Buhârî, Büyû', 38 (nr. 2101); Müslim, Birr, 45 (nr. 2627).

Âlimin kusurunu gören avam için iki şart vardır. Birincisi âlim hata yaparsa, ilminin onun kefâreti olacağını bilmektir. Çünkü ilim büyük bir şefaatçidir. Avamın ise ilmi yoktur. İlmi olmayan kimse neye güvenebilir? Diğeri ise âlimin haram yemenin câiz olmadığını bilmesinin, avamın şarap içmek ve zina etmenin câiz olmadığını bilmesi gibi olduğunu bilmektir. Şarap içmenin ve zina etmenin haram olduğunu bilen kimsenin bir cahilin içki içmesini delil sayarak bu fiili yapmaya cesaret edememesi gibi bir âlimin de haram yediğini gören kişi onu örnek alamaz.

Haram işlemekte cüretkâr olan pek çok kimse yalnızca isimde âlimdir; böylelerinin ilmin hakikatinden haberleri yoktur ya da avam insanların anlamaması için yaptıkları kötü işlere mazeret bularak, bunları tevil ederek hareket ederler. Avamın helâk olmamak için bu türlü kimselere bakmaması gerekir.

Bu anlattıklarımızdan maksat, zamanın pek çok insanın sohbetinden sakınmak zamanı olduğunu bildirmektir. Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın [aleyhimesselâm] kıssası (Kehf 18/65-82) Kur'ân-ı Kerîm'de bunun için bildirilmiştir. Hani Hızır [aleyhisselâm] gemiyi delince Hz. Musa [aleyhisselâm] ona itiraz etmişti... Şu zamanda pek çok kimse ziyandadır. O halde uzlet ve yalnızlık birçok insanla görüşmekten daha evladır.

Üçüncüsü: Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi dışında hiçbir şehir husumet ve fitneden temiz değildir. O halde fitneden uzak duran kimse kurtulur. İnsanların arasına karışan fitneye düşer, dinini tehlikeye sokar.

Abdullah b. Amr b. Âs [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], fitneleri dile getirip onların özelliklerinden bahsettiği bir hadisinde,

إِذَا رَأَيْتَ النَّاسَ مَرِجَتْ عُهُودُهُمْ وَخَفَّتْ أَمَانَاتُهُمْ وَكَانُوا هَكَذَا

"İnsanların ahidlerinin bozulduğunu (yerine getirilmediğini), emanetleri koruma hassasiyetlerinin azaldığını ve işlerinin karmakarışık olduğunu gördüğünde halin nice olur?" buyurdu. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesel-

lem] işlerin karışıklığını anlatırken parmaklarını birbirine geçirerek "Şu şekilde" diye gösterdi. Ben,

"O zamanda ne yapmamı emredersiniz?" diye sorunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

الْزَمْ بَيْتَكَ وَامْلُكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَخُذْ مَا تَعْرِفُ وَدَعْ مَا تُنْكِرُ وَعَلَيْكَ بِأَمْرِ الْخَاصَّةِ وَدَعْ عَنْكَ أَمْرَ الْعَامَّةِ

"(Bir zaruret yoksa) evinden dışarı çıkma, dilini tut, güzel bildiklerini al, kötü gördüklerini bırak. Kendi işinle meşgul ol, (sorumluluğuna girmeyen) umuma ait işleri terket."[346]

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يُسْلِمُ لِذِي دِينٍ دِينُهُ إِلَّا مَنْ فَرَّ بِدِينِهِ مِنْ فَرْيَةٍ إِلَى فَرْيَةٍ وَمِنْ شَاهِقٍ إِلَى شَاهِقٍ وَمِنْ جُحْرٍ إِلَى جُحْرٍ كَالثَّعْلَبِ الَّذِي يُرَوَّغُ.

"İnsanlara öyle bir zaman gelir ki, dindar bir kimse dinini koruyamaz olur; ancak bir köyden diğer köye, bir dağdan öteki dağa ve kurnaz tilki gibi bir kayadan diğer kayaya kaçan kimse dinini koruyabilir."

Kendisine,

"Yâ Resûlallah, bu ne zaman olur?" diye sorulunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِذَا لَمْ تَنَلِ الْمَعِيشَةَ إِلَّا بِمَعَاصِي اللهِ تَعَالَى فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ الزَّمَانُ حَلَّتِ الْعُزُوبَةُ

"Geçim ancak Allah Teâlâ'ya isyan edilerek sağlandığında olur. O zaman gelince, bekârlık helâl olur" buyurdu. Ashap,

346 Ebû Davud, Melâhim, 17 (nr. 4343); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/212; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 9962; Hattâbî, *Kitâbü'l-Uzle*, s. 15.

"Yâ Resûlallah, bu nasıl olur, halbuki siz bize evlenmeyi emrettiniz" dediler; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِذَا كَانَ ذَلِكَ الزَّمَانُ كَانَ هَلَاكُ الرَّجُلِ عَلَى يَدِ أَبَوَيْهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ أَبَوَانِ فَعَلَى يَدَيْ زَوْجَتِهِ وَوَلَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلَى يَدَيْ قَرَابَتِهِ

"O zaman gelince, kişinin helâki anne babasının elinde olur. Anne babası yoksa hanımı ve çocukları elinde olur. Onlar da yoksa yakın akrabaları elinde olur" buyurdu. Ashap,

"Yâ Resûlallah, bu nasıl olur?" diye sorduklarında, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

يُعِيرُونَهُ بِضِيقِ الْيَدِ فَيَتَكَلَّفُ مَا لَا يُطِيقُ حَتَّى يُورِدُهُ ذَلِكَ مَوَارِدَ الْهَلَكَةِ

"Onlar kendisini fakirlikle ayıplarlar; bunun üzerine o da güç yetiremeyeceği işlere girer; böylece dinini tehlikeye atar ve helâk olur."[347]

Bu hadis-i şerifin konusu her ne kadar bekârlıkla ilgili olsa da aynı durumu uzlet için de düşünmek mümkündür. Hadis-i şerifte bildirilen o vakit ise çoktan gelip geçmiştir.

Nakledilir ki Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] kendi bulunduğu zamanda bu duruma işaret ederek, "Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki bekârlık bugün helâl olmuştur" dedi.

Dördüncüsü: Kişi uzlet ile insanların şerrinden kurtulur ve huzurlu olur. Halkın arasında sıkıntı, gıybet ve kötü zan bulunur. Yine kişi insanların arasında şüpheli yemeklerden de kurtulamaz. Başkaları kendisinde akıllarının almadığı bir şey gördüklerinde ona dil uzatırlar. Kişi herkesin hakkını gözetip mutluluklarına ve dertlerine ortak olmaya kalksa, onları misafir etse bu durumda da tüm vaktini bu şekilde harcamış olur. Bazısına böyle davransa diğerleri kırılır ve eziyet verirler. Bir kenara çekildiğinde ise bir defada herkesten kurtulmuş olur ve insanları memnun eder.

347 Hattâbî, *Kitâbü'l-Uzle*, s. 9; ayrıca bk. Beyhakî, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, nr. 439; Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 8697; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/58 (Hadisin ilk kısmı).

Zatın biri, sürekli ya kitaplarla meşgul olur veya kabristanda otururdu. Kendisine sebebi sorulunca, "Yalnızlıktan daha selâmetli bir şey, kabirden daha uyarıcı bir vaiz, kitaptan daha faydalı bir arkadaş bulamadım" demiştir.

Evliyadan Sâbit el-Bünânî, Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyhimâ], "Duyduğuma göre hac yapmak istiyormuşsun; seninle birlikte olmak (beraber yolculuk ve hac yapmak) istiyorum" deyince, Hasan-ı Basrî şöyle cevap vermiştir:

"Hay yazık sana, bırak da Allah Teâlâ kusurlarımızı örtmüşken O'nun perdesi içinde yaşayalım. Korkarım birlikte olduğumuzda birbirimizin kızılacak kusurlarını görürüz (dostluğumuz bozulur, aramız ayrılır)." Bu da mürüvvet perdesinin yerinde kalması ve kalpteki şeylerin açığa çıkmaması adına uzletin faydalarındandır.

Beşincisi: Kişi uzlet ile başkalarının kendisine tamah etmesinden kurtulur, kendisi de insanlara tamah etmez. Bu iki tamahtan da pek çok günah ve sıkıntı doğar. Ehl-i dünyayı gören kimsede hırs meydana gelir. Tamah ise hırsa bağlıdır. Tamaha kapılan kişi alçalır. Bu sebepten Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

"Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme!" (Tâhâ 20/131).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أُنْظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ دُونَكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ

"Dünyalık olarak sizden aşağı olanlara bakın, üste olanlara bakmayın; böyle yapmanız Allah Teâlâ'nın size verdiği nimetleri küçük görmemeniz için daha uygundur."[348]

348 Müslim, Zühd, 1 (nr. 2963).

Zenginlerin nimetine bakan kimse o nimetin talebine düşerse, elde edemez ve ahiretini ziyan eder. Böyle bir talepte bulunmaz ise mücâhede ve sabra duçar olur, bu da oldukça zordur.

Altıncısı: Kişi uzlet ile başkalarına yük olan kimselerden, ahmaklardan ve tabiatı sebebiyle yüzüne bakmanın mekruh olduğu kişilerden kurtulur.

Süleyman b. Mihrân el-A'meş'e [rahmetullahi aleyh][349], "Gözlerin neden zayıfladı?" diye sorulunca, "İnsana ağırlık veren (tembel ve gafil) kimselere bakmaktan" demiştir.

(Eski Yunan filozoflarından) Câlînûs demiştir ki: "Her şeyin bir yasak bölgesi vardır; ruhun yasak bölgesi de insana sıkıntı veren (tembel) kimselere bakmaktır."

İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Tembel biriyle her oturduğumda, muhakkak bedenimin onun tarafına gelen kısmında, diğerinden daha fazla bir ağırlık ve uyuşukluk buldum."

Bu fayda dünyalık gibi görünse de dinle de ilgilidir. Çünkü hoş olmayan bir sûrete bakan kişi ya diliyle ya da kalbiyle onun gıybetini yapar. Yalnız olunca ise bunların hepsinden selâmette kalır.

Uzletin faydaları işte bunlardır.

2. UZLETİN ÂFETLERİ

Dinî ve dünyevî maksatlardan öyleleri vardır ki başkaları olmadan elde edilemez, insanların arasına karışmadan tam olmaz. Kişi uzlette olursa bunlara kavuşamaz. İşte bunların yitirilmesi uzletin âfetleridir. Uzletin âfetleri altıdır:

Birinci Âfet

Kişi uzlette iken ilim öğrenmekten ve öğretmekten geri kalır. Farz olan ilimleri öğrenmeden uzlete çekilmek haramdır. Kişi farz olan ilimleri öğrenir fakat diğer ilimleri bilmez ve anlayamazsa, ibadet için uzlete

349 "el-A'meş", gözü iyi görmeyen, göz suyunun çok akmasından dolayı gözünün görmesi zayıf kimse demektir.

çekilmesi câizdir. Ancak şeriatın tüm ilimlerini öğrenebilecek durumdayken uzlete çekilen kimse, büyük bir hüsrana ve ziyana uğrar. Çünkü ilim öğrenmeden uzleti seçen kişinin çoğu vakti uyku, durgunluk ve dağınık düşüncelerle ziyan olur. Kişi ilim kuvveti olmadan tüm gün ibadet etse bile yaptığı ibadetlerde gurur ve aldanmadan; itikaddaki yanlış ve mümkün olmayan şeyleri düşünmekten kurtulamaz. Öyle ki Cenâb-ı Hak için olan düşünceleri küfre ve bid'ata varır, bundan da haberi olmaz.

Kısacası uzlet âlimler için uygundur, avam için değil. Avam, hasta gibidir. Tabipten kaçıp da kendi kendine tabiplik yapması uygun olmaz; böyle yapan da hızlıca helâk olur.

İlim öğretmek büyük bir derecedir. Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] şöyle dediği nakledilir:

"İlim ehline, bildiğiyle amel edene ve ilmi başkalarına öğretene gökteki melekler 'azîm' derler."

İlim öğretmek uzlette iken mümkün olmaz. O halde ilim öğretmek uzletten daha evladır.

Bundan da maksat dinî ilimler öğretmek olmalıdır, makam ve mal değil! İnsanlara dinde fayda sağlayacak ilim öğretmeli, mühim olan meselelere öncelik vermelidir. Mesela temizliği anlatırken şöyle demelidir:

"Elbise ve bedeni temizlemek daha basittir. Temizlikten asıl maksat ise başkadır. Kişi gözünü, kulağını, dilini, elini ve tüm bedenini günahlardan arındırmalıdır."

Kişi açıklayıp anlattıklarını ve yapılmasının gerekli olduğunu bildirdiklerini kendisi de yapmalıdır. Eğer söylediklerini yapmadan başka bir ilim talep ederse, onun maksadı makam ve mevki elde etmektir. Temizlik konusunu anlatıp bitirince, temizlikten gayenin daha öte bir iş olduğunu, bunun da kalbi dünya sevgisinden ve mâsivadan temizlemek gerektiği olduğunu bildirmelidir.

"Lâ ilâhe illallah"ın hakikati, Cenâb-ı Hak'tan başka hiçbir ilâhın olmadığıdır. Arzularına bağlanan kimse hevâ ve hevesini ilâh edin-

miştir (Câsiye 45/23). Böyle bir kimse "lâ ilâhe illallah"ın hakikatinden mahrumdur. İleride gelecek olan "Münciyât" ve "Mühlikât" bölümlerinde anlattıklarımızı okumayan kimse hevâ ve heveslerden kesilmeyi bilemez. Bu ise bütün insanlara farz-ı ayındır.

Eğer talebe henüz kendisine gerekli olan ilimleri öğrenmeden; hayız, talâk, haraç, hasımlık fetvaları, mezhepler arasındaki ihtilaflar, kelâm, cedel, münazara gibi ilimleri, Mu'tezile ve diğer mezheplerin görüşlerini öğrenmek isterse, onun maksadı mal ve makamdır, din değil! O halde böylelerinden uzak durmalıdır; çünkü zararları büyüktür. Bu türlü bir kimse kendisini helâke davet eden şeytanla mücadele etmez, kendisinin düşmanı olan nefs-i emmâresine husumet beslemez de İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyhimâ] ve (hatta kelâm hususunda) Mu'tezile ile münakaşa etmek ve hasımlık yapmak ister. Bu ise şeytanın o kimseyi elinde tuttuğunun delilidir. Haset, kibir, riya, ucb, dünya sevgisi, mevki ve mal hırsı gibi kalpte bulunan kötü sıfatlar helâk sebebidir. Kişinin bunlardan arınmadan nikâh, talâk, selem ve ücret fetvaları ile meşgul olması doğru olur mu? Oysa kişi bunların fevalarında hata yapmakla yalnızca ecrini ikiden bire düşürmüş olur. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنِ اجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَمَنْ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ وَاحِدٌ

"(İctihad ehliyetine sahip) Bir kimse ictihad edip de ictihadında isabet ederse iki sevap; hata ederse bir sevap kazanır."[350]

O halde İmam Şâfiî'nin ya da İmam Ebû Hanîfe'nin [rahmetullahi aleyhimâ] mezhebini tutan kimsenin kazanacağı bu iki faydadan biri olur; fakat kötü sıfatlardan arınmayan kimsenin elde edeceği şey dinini helâk etmekle kalır.

Öyle bir zamana kaldık ki artık büyük şehirlerde (hakiki manada) ilim öğrenmeye ve öğretmeye yönelenler bir ya da iki kişiden fazla bulunmuyor. Hal böyle iken ilim ehlinin de uzlete çekilmesi daha

350 bk. Buhârî, İ'tisâm, 21 (nr. 7352); Müslim, Akzıye, 6 (nr. 4584).

evladır. Zira maksadı dünya olana ilim öğretmek, eşkıyanın eline kılıç vermek gibi olur. Kişi eğer böyle biri için, "Olur da bir gün tövbe eder..." derse, bu durum eşkıyanın tövbe edip de cihada gitmesini beklemek gibi olur. Eğer, "Kılıç insanı tövbeye davet etmez, fakat ilim Cenâb-ı Hakk'ın rızasına çağırır" denirse, bu da yanlış olur. Çünkü hasımlık fetvaları, muâmelât, kelâm, nahiv ve lugat ilimleri kişiyi Allah Teâlâ'nın rızasına çağırmaz. Zira bunlarda din için korkutma ve teşvik yoktur. Hatta bu ilimlerin her biri kalbe; haset, övünme, kibir ve taassup tohumu ekip besler. İşitmek, görmek (tecrübe etmek) gibi değildir. Böyle ilimlerle meşgul olanların nasıl yaşayıp öldüklerine iyi bak!

Ahirete davet edip de dünyadan yüz çevirten ilimler; hadis ve tefsir ile "Mühlikât" ve "Münciyât" bölümlerinde anlatacağımız ilimlerdir. Muhakkak ki bu ilimleri üstün tutmak gerekir. Çünkü bu ilimler kalbi katılaşmış bazı kimselerin dışında herkese etki eder. O halde zikrettiğimiz şartlarla ilim öğrenmek isteyen kimsenin uzlete çekilmesi büyük günah olur.

Hadis, tefsir ve gerekli ilimleri okurken kendisinde makam hırsının galip geldiği görülen kimseye ilim öğretmekten sakınmak gerekir. Her ne kadar böyle birinin ilim öğrenmesinde başkalarına birçok faydası olsa da onun helâkine sebebiyet verir, başkaları için feda edilmiş olur. Bunun için Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ bu dine öyle kimselerle yardım eder ki onların hiç nasibi yoktur."[351]

Bu, etrafını aydınlatan bir mumun eriyip azalmasına benzer. Bişr-i Hâfî'nin [rahmetullahi aleyh] dinleyerek yazdığı on yedi kutu hadis kitabını gömdüğü söylenmiştir. Bişr, hadis nakletmezdi, derdi ki: "Kendimde insanlara hadis nakletme hırsı görüyorum; bunun için nakletmiyorum; eğer hadis nakletmemeye arzu duysaydım, naklederdim."[352]

351 bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/303.

352 Hatîb, *Şerefü Ashâbi'l-Hadis*, s. 230.

Büyüklerden biri şöyle demiştir:

"'Haddesenâ: Filan bize şu hadisi nakletti' sözü, dünya kapılarından bir kapıdır. Bir adam, 'Falan bize şu hadisi nakletti" dediğinde, aslında o, 'Bana mecliste yer açın (veya benim için kesenin ağzını açın)' demek istiyor."

Hz. Ali [radıyallahu anh] bir kimseye uğradı. Kürsüde insanlara sohbet ediyordu. Onun bu halini görünce şöyle dedi: "Bu adam, 'Beni tanıyın!' diyor!"

Bir kimse Hz. Ömer'e [radıyallahu anh] gelip sabah namazından sonra insanlara sohbet etmek için izin istedi. Hz. Ömer ona izin vermedi. Adam, "Nasihat etmeyi yasaklıyor musun?" deyince Hz. Ömer ona şunları söyledi:

"Evet! Zira kendini kibir rüzgârına atıp da Süreyya yıldızına ulaşmandan korkarım!"

Râbia el-Adeviyye, Süfyân-ı Sevrî'ye [rahmetullahi aleyhimâ], "Dünyaya rağbetin olmasaydı sen ne güzel bir adamsın" dedi. Süfyân, "Nerede dünyaya rağbet ettim?" diye sorunca, Râbia, "Hadis nakletmede" dedi.

Ebû Süleyman el-Hattâbî [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir:

"Senin sohbetine ve senden ders almaya rağbet edenleri terket; onlardan sana ne bir mal gelir ne de bir güzellik. Onlar açıkta dost, gizlide düşmandırlar. Seninle karşılaştıklarında sana yağcılık yaparlar (zâhiren hürmet ve saygı gösterirler), senden ayrıldıklarında ise seni acımasızca eleştirirler. Onlardan yanına gelen biri, seni teftiş eder, yanından çıkınca aleyhine konuşur. Onlar, ikiyüzlü, koğucu (laf getirip götüren), hile ve tuzak sahibi kimselerdir. Onların senin yanında toplanmasına aldanma. Onların asıl gayesi (Allah için) ilim değil, makam ve maldır. Onlar arzu, gaye ve ihtiyaçlarına ulaşmak için seni bir vasıta ve binit olarak kullanırlar. Eğer bir arzularını yerine getirmede kusur etsen sana en azılı düşman kesilirler. Sonra yanına geliş gidişlerini senin aleyhine kullanırlar, bunu onlara karşı koruman gereken bir hak

olarak görürler. Senden, kendileri için bütün şerefini, itibarını ve dinini feda etmeni; düşmanlarına düşman olmanı, yakınlarına, hizmetçilerine ve dostlarına yardım etmeni isterler. Sen fakih iken, onlar için hizmetçi ve reis iken kendilerine tâbi olmanı beklerler."

İşin hakikati onun söylediği gibidir. Bugün talebe hocasını karşılıksız kabul etmiyor, sürekli olarak dersinde hazır bulunmasını istiyor. Fakir müderris ise insanların nazarında üstün görünmek için talebesini terkedemiyor. Zalimlere hizmet etmeden, riyakârlık yapmadan da devamlı olarak onların derslerini sürdüremiyor. Talebeleri için dinini yıkıyor, onlardan da bir fayda göremiyor. O halde ilim öğretmeye ve bu âfetlerden sakınmaya güç yetirebilen kimse için ilim öğretmek uzlete çekilmekten daha faziletlidir.

Bununla birlikte günümüzde avam için gereken şart ise bir âlimi sohbet ederken ya da ders verirken görünce suizan beslemeyip, "Bunu makam ve mal için yapıyor" dememektir. Aksine, "Bunu Allah için yapıyor" demelidir. Böyle düşünmek farzdır. Kalp kirlenince güzel zanni alıp götürür. Böyle olunca da kişi herkese karşı kötü niyetle bakar. Bunları söylemekten maksadımız âlimin kendi üzerine düşeni yapması, avamın da hamlıkla kötü düşünceli bahanelerde bulunmaması ve âlimlere hürmet noktasında kusur işleyip de suizan sebebiyle helâk olmamasıdır.

İkinci Âfet

Kişi uzlette iken fayda bulmaktan ve faydalı olmaktan geri kalır. Fayda bulmak çalışıp kazanmakla olur, bu da insanların arasına karışmadan mümkün değildir. Kişinin ailesi varken onların geçimiyle meşgul olmak yerine uzlete çekilmesi câiz değildir. Aileyi ziyan etmek büyük günahlardandır. Fakat yeteri kadar malı olanın ve ailesi bulunmayanın uzlete çekilmesi daha evladır.

Faydalı olmak ise sadaka vermek ve müslümanların hukukunu gözetmekle olur. Kişi uzlette iken zâhirî ibadetlerden başka bir şey ile meşgul olmayacaksa helâl kazanç ve sadaka vermek uzlete çekilmekten daha evladır. Fakat kalbinde Cenâb-ı Hakk'ın marifetine açılmış bir

yol ya da O'na münâcât için bir ünsiyet varsa, bu halde uzlet bütün sadakalardan daha üstün olur. Çünkü bütün ibadetlerden maksat budur.

Üçüncü Âfet

Kişi uzlette iken insanların ahlâkına sabretmek sebebiyle hâsıl olan mücâhede ve riyâzetten geri kalır. Riyâzetin bütününü elde edememiş kimse için bu büyük bir faydadır. Çünkü güzel ahlâk bütün riyâzetlerin ve ibadetlerin aslıdır; bu ise insanların arasına karışmadan olmaz. Güzel ahlâk, insanlara sabretmektir. Sûfîlere hizmet edenler avamdan bir şeyler isteyerek kibir ve gururlarını kırmak için insanların arasına karışırlar. Sûfîlerin nafakası ile halkın cimriliğini kırarlar. Onlara tahammül ederek kötü huylarından kurtulur, halkın hizmetinde bulunarak onların dualarını alırlar ve böylece bereket elde ederler. Önceleri durum tam manası ile böyle iken şimdilerde niyet ve düşünceler bozuldu. Bazılarının maksadı mal ve makam oldu. O halde riyâzete kavuşan kimsenin uzlete çekilmesi daha evladır. Riyâzetten gaye, ilaç içmekten maksadın acı tatmak değil, hastalıktan kurtulmak olması gibi her an dert ve sıkıntı çekmek değildir. Hastalıktan kurtulunca artık devamlı ilacın acılığını tatmak gerekmez. Maksat riyazetten ötedir. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın zikriyle ünsiyet elde etmektir. Riyâzetten amaç, kendini bu ünsiyetten alıkoyan her şeyden uzaklaşıp yüce Mevlâ'nın zikrini elde etmektir.

Riyâzette bulunmak gereklidir, başkalarını riyâzet ile terbiye etmek de din işlerindendir. Bu ise uzlete çekilerek olmaz. Bir mürşidin müridleri ile görüşmesi gerekir. Onun sûfîlerinden uzlete çekilmesi şart değildir. Fakat mürşidlerin de, âlimlerin riya ve makam talebinde bulunmaktan sakınmaları gerektiği gibi kendilerini bunlardan korumaları icap eder. Şartlar böyle olunca onların arasına karışmak uzletten daha evla olur.

Dördüncü Âfet

Kişi uzlette iken vesveselere kapılabilir. Hatta kalp zikirden soğuyabilir ve onu bir üzüntü hali alabilir. Böyle bir hal insanların arasına karışmaktan başka bir şekilde kaybolmaz. İbn Abbas [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Vesvese veren şeytanın korkusu olmasaydı, insanlarla oturup kalkmazdım."

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Kalbin rahatını bozmayın. Çünkü onu bir kereden zorlarsanız kör olur."

O halde kişinin her gün bir saat kendisiyle oturup konuşacak bir kimsesi olmalıdır. Çünkü bu, kalbi dinlendirip sevinci artırır. Fakat bu kimse de daima din hususunda konuşulacak biri olmalıdır. Kişi böyle bir kimseyle din yolundaki kusurlarını ve yapması gerekenleri konuşmalıdır. Gafillerle ise bir saat bile oturmak insana zarar verir, bütün gün elde edilen safayı kalpten alıp götürür. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

"Kişi, dostunun dini (yolu ve gidişatı) üzeredir; öyleyse sizden biri kiminle dostluk yaptığına baksın."[353]

Beşinci Âfet

Kişi uzlete çekilmekle hasta ziyareti, cenaze uğurlama, davete icabet etme, tâziyeye katılma, tebrik etme ve müslümanların hukukuna riayet etme gibi sevaplardan mahrum kalır. Fakat bu işlerde de birtakım âfetler vardır. Kişiyi bazı bozuk âdet ve tekellüflere sürükleyebilir. Kendisini bu âfetlerden muhafaza edemeyen ve gerekli şartları yerine getiremeyen kimsenin uzlete çekilmesi daha evladır. Selef-i sâlihînin birçoğu böyle yapmıştır. Diğer işleri bırakmışlar, selâmeti uzlete çekilmekte görmüşlerdir.

Altıncı Âfet

Kişi insanların arasına karışmakla ve onların haklarına riayet etmekle bir türlü tevazu elde eder. Uzlette ise bir çeşit kibir bulunur. Hat-

353 Ebû Davud, Edeb, 19 (nr. 4833); Tirmizî, Zühd, 45 (nr. 2278).

ta uzlete çekilmenin sebebi üstünlük belirtmek ve kibirlenmek olabilir. Kibirli kimse insanlar tarafından ziyaret edilmek ister, kendisi ise başkalarının ziyaretine gitmez. İsrâiloğulları'yla ilgili bir haberde rivayet edildiğine göre hikmet ehlinden büyük bir zat, hikmetle ilgili 360 eser yazdı ve bununla Allah katında büyük bir dereceye ulaştığını zannetti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, o devirdeki peygamberine şunu vahyetti:

"Filancaya de ki: Sen, bu yazdıklarınla yeryüzünü nifakla doldurdun; ben senin nifakından hiçbirini kabul etmiyorum."

Peygamber gidip hikmet ehli zata bunu söyledi. Bunun işiten o zat insanlardan ayrılıp yer altında bir mağaraya çekildi, "Şimdi Rabbim'in rızasına ulaştım" dedi. Allah Teâlâ, peygamberine şunu vahyetti:

"Ona söyle, o, insanlara karışıp onların eziyetlerine tahammül etmedikçe benim rızama ulaşamaz."

Bunun üzerine hikmet ehli zat mağarayı terketti, çarşıya gitti, insanlara karıştı, onlarla oturup kalktı, birlikte yiyip içti, onlarla birlikte çarşıda yürüdü. Bunun üzerine Allah Teâlâ, peygamberine, "O şimdi benim rızama ulaştı" diye vahyetti.

Bazı kimseler sadece kibrinden dolayı uzleti tercih eder. Ya insanların arasındayken saygı görmeyeceğinden korkar ya da insanların ilim ve ameldeki kusurlarını bilmesinden endişe ederek tekkeyi kusurlarını örtmek için perde yapar. Daima herkesin bereketlenmek için kendisini ziyaret ederek elini öpmelerini bekler. Böyle bir uzlet nifakın tâ kendisi olur.

Uzletin Cenâb-ı Hakk'ın rızası için olduğuna iki delil vardır: Birincisi tekkede vakti boşa harcamamak; zikir, tefekkür, ilim ve ibadetle meşgul olmak, diğeri ise dinî yönden istifade etmek için gelenlerin dışında insanların ziyaretini beğenmemektir.

Tûs âlimlerinden Ebü'l-Hasan Hâtemî, evliyanın büyüklerinden Hâce Ebü'l-Kasım el-Cürcânî'nin [rahmetullahi aleyhimâ] yanına giderek, "Hizmetinizde az bulunduğum için kusur işlediğimi biliyorum" di-

yerek kendisinden özür diledi. Bunun üzerine Ebü'l-Kasım el-Cürcânî ona şöyle dedi:

"Ey hâce! Özür dileme! Herkes kendisine gelinmesinden memnun olur, biz ise gelinmemesinden... Bizim o yüksek rütbeli hizmetkârdan yani ölüm meleği Azrâil'den [aleyhisselâm] başka beklediğimiz yoktur!"

Bir emîr Hâtim el-Esamm'ın [rahmetullahi aleyh] yanına gidip, "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Hâtim ona, "Ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim!" diye cevap verdi.

İnsanların kendisine tâzim göstermesi için tekkede oturmak büyük bir cehalettir. Bu işin en küçük derecesi kişinin, kendi işlerinden hiçbir şeyin insanların elinde olmadığını bilmesidir. Dağ başına da gitse ayıp arayan kimse onun için, "Nifak yapıyor!" der. Harabata gitse dost ve ahbapları, "Kendisini insanların gözünden düşürmek için melâmîlik yolunu tutuyor!" derler. Her ne yaparsa insanlar onun hakkında iki grup olurlar. Kısaca kalbi Cenâb-ı Hakk'a bağlamak gerekir, insanlara değil!

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] dervişlerinden birine bir iş buyurdu. Derviş, "Bunu insanların yüzünden yapamam" dedi. Bunun üzerine Sehl, yanındaki arkadaşlarına dönerek şunları söyledi:

"Bir kul şu iki halden birini elde etmedikçe, bu işin hakikatine ulaşamaz. Birincisi insanları gözünden düşürür; bu dünyada sadece yüce Mevlâ'nın rızasını düşünür, O'ndan başka kimsenin bir zarar ya da fayda vermeye gücü olmadığını bilir. Diğeri ise nefsini gözünden düşürür; insanların onu hangi halde gördüklerine aldırış etmez."

Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyh], "Niyetleri sizden istifade etmek ve bir ilim almak olmayan birtakım kimseler sizin huzurunuza geliyor. Onların tek derdi, sizin sözlerinizdeki kusurları tesbit etmek ve size inadına soru sormak" dedi. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî şunları söyledi:

"Ben nefsimin firdevs-i a'lâya ve Allah Teâlâ'ya yakın olmayı istediğini gördüm. Nefsimin hiçbir zaman insanların dilinden kurtulmayı istediğini görmedim. Çünkü bu insanlar; kendilerini yaratan, onlara

rızık veren, hayat bahşeden ve öldüren yüce Allah'ı bile dillerine dolamaktan (inkârdan, zatı hakkında yalan ve iftiralardan) uzak durmadılar. Artık ben bunu kendim için nasıl beklerim."

Bütün bu zikrettiklerimizle uzletin âfetlerini ve faydalarını bildirdik. Herkesin nefsini hesaba çekmesi gerekir. Bunları düşünerek hangi yolun kendisi için daha evla olduğunu bilmesi icap eder.

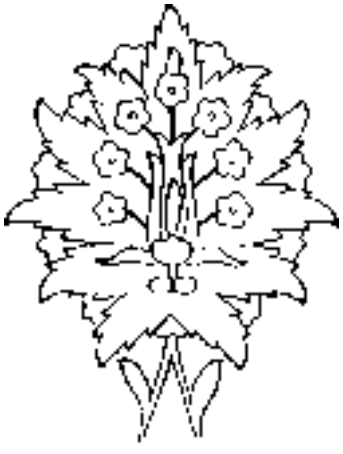
3. UZLETİN EDEPLERİ

Uzlete çekilen kimse bu yaptığı ile başkalarının kendisinden zarar görmemesine, insanların şerrinden kurtularak selâmet talebinde bulunmaya ve Cenâb-ı Hakk'a çokça ibadet etmeye niyet etmelidir.

Kişi uzlette iken vaktini boşa geçirmemeli; zikir, tefekkür, ilim ve amelle meşgul olmalıdır. İnsanların kendisini ziyaret etmelerini istememeli, şehirdeki haberleri ve boş meseleleri hatta insanların durumunu sormamalıdır. Çünkü işittiği her şey kalbine bir tohum düşürür, bu düşünceler halvetin ortasında kalbinden başına vurur. Halvette en mühim mesele safi bir zikir için nefsin sözünü kesmektir. İnsanların haberleri ise nefis sözünün tohumudur.

Azık ve giyecek hususunda kanaat etmelidir. Aksi halde insanların arasına karışmaktan kurtulmuş olmaz.

Komşularının eziyet ve sıkıntılarına sabırlı olmalıdır. Kendisini kötüleyen ya da öven sözlere aldırış etmemeli, kalbini bunlara bağlamamalıdır. Uzlette iken kendisi için, "Münafık, muhlis, mütevazi ya da kibirli" derlerse bunlara kulak asmamalıdır. Çünkü tüm bunlar zamanı alıp götürür. Uzletten gaye ahiret işleriyle meşguliyet ve bunlara dalmak olmalıdır.

YEDİNCİ BÖLÜM

YOLCULUK EDEPLERİ

Yolculuk zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki kısımdır.

Bâtınî sefer; gök ve yer melekûtunda, Cenâb-ı Hakk'ın yaratışındaki şaşılacak işlerde ve din yolunun konaklarında kalbin yaptığı yolculuktur. Erlerin yolculuğu budur. Bedenleri evde otururken yedi kat gök ve yedi kat yerden daha geniş olan cenneti dolaşırlar. Melekût âlemleri ârifl erin cennetidir. Bu öyle bir cennettir ki yasaklama, sınırlama ve zorlama ona yol bulamaz. Yüce Mevlâ böyle bir yolculuğa davet ederek şöyle buyurur:

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ

"Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye bakmıyorlar mı?" (A'râf 7/185).

Böyle bir sefere güç yetiremeyen kimse, zâhirî yolculuğa çıkmalı ve fayda bulacağı her yere bedenini götürmelidir. Zâhirî yolculuk, kişinin Kâbe'nin zâhirini görmek için yürüyerek Kâbe'ye gitmesine, bâtınî yolculuk ise Kâbe'nin, evinde oturan kimsenin yanına varma-

sına, etrafında tavaf etmesine ve sırlarını ona bildirmesine benzer. Bu ikisi arasındaki fark oldukça fazladır.

Bu sebepten Ebû Said-i Ebü'l-Hayr [kuddise sırruhû] şöyle demiştir:

"İnsanlar su toplayan ayaklarla yolda ilerlerken, erler rahatça maksatlarına ulaşırlar."

Bu bölümde zâhirî yolculuğu iki başlık altında anlatacağız. Bâtınî yolculuğun açıklaması ise ince bir meseledir ve bu kitapta beyan edilemez.

Birinci Bölüm: Yolculuk Niyeti, Edepleri ve Çeşitleri

İkinci Bölüm: Yolculuk Ruhsatları

1. Yolculuk Niyeti, Edepleri ve Çeşitleri

Yolculuk beş kısımdır:

Birinci kısım: İlim talebiyle yapılan yolculuk. Kişinin öğreneceği ilim farz ise onun için yapılacak yolculuk da farz olur; öğrenilecek ilim sünnet ise yolculuk sünnet olur.

İlim öğrenmek için yolculuk etmek üç türlüdür:

Birincisi: Kişi şeriat ilimleri öğrenmek için yolculuk etmelidir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَرْجِعَ

"Kim ilim öğrenmek için evinden çıkarsa, o kişi dönünceye kadar Allah yolundadır."[354]

Bir haberde şöyle denilmiştir:

"Melekler, ilim öğrenenlerden hoşnut oldukları için onlara kanat gererler."[355]

---

354 Tirmizî, İlim, 1 (nr. 2647); Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 1 / 16; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 28819; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8657.

355 bk. Tirmizî, Daavât, 99 (nr. 3535).

Said b. Müseyyeb [rahmetullahi aleyh], bir hadis-i şerifi öğrenmek için günlerce yolculuk ederdi.

Şa'bî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir kimse, kendisine doğru yolu gösteren ve onu bir kötülükten uzaklaştıran bir kelime için Şam'dan Yemen'in en uzak noktasına yolculuk etse, yolculuğu boşuna yapılmış olmaz."

Yolculuk ahiret azığı için olan ilme yapılmalıdır. Dünyadan ahirete çağırmayan, hırstan kanaate götürmeyen, riyadan ihlâsa davet etmeyen ve mahlûkata bağlılıktan Cenâb-ı Hakk'a kulluğa ulaştırmayan ilim, insan için noksanlıktır.

İkincisi: Kişi kendi ahlâkını tanımak için yolculuk etmelidir. Böylece kendisinde bulunan yerilmiş sıfatların ilacını bulmakla meşgul olur. Bu da önemli bir husustur. Çünkü insan, evinde bulunduğu ve işleri yolunda gittiği sürece nefsine karşı güzel zanda bulunur ve iyi ahlâklı olduğunu zanneder. Yolculuk sırasında bâtınî huylardan perde kalkar ve kişi zayıflığını, kötü ahlâkını ve âcizliğini ortaya koyan hallerle karşılaşır. Hastalığını teşhis edince de tedavisi ile meşgul olur. Yolculuğa çıkmayanın işleri, erlerinki gibi olmaz.

Bişr-i Hâfî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ey kurra (âlimler) topluluğu, seyahat edin ki haliniz ve hayatınız güzelleşsin. Çünkü su aktığı zaman hoş olur; bir yerde uzun süre kalınca değişir (tadı bozulur)."

Üçüncüsü: Kişi yüce Mevlâ'nın yaratışındaki acayip işleri tanımak için yolculuk etmelidir. Böylece karayı, denizleri, dağları, çölleri, farklı bölgeleri, çeşit çeşit yaratılmış mahlûkatı; hayvan, bitki ve bunların dışında olanları tanır.

Hepsinin Rabbü'l-âlemîn'i tesbih ettiğini, O'nun tek ve bir olduğuna şahitlik ettiklerini görür. Harf ve ses şeklinde olmayan cemâdatın (cansız varlıkların) konuşmasını işitebilen, harfsiz ve rakamsız bütün yaratılmışların alınlarında yazılan yazıyı okuyabilen ve memleketteki sırları bunlardan anlayabilen, kalp gözü açık bir kimsenin, yeryüzünde dolaşmasına lüzum yoktur. Böyle biri gece gündüz üzerinde tavaf

eden göklerin melekûtuna bakar, kendi acayip hallerini ve sırlarını ona anlatır. Bir münâdi ona şöyle seslenir:

وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾

"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler" (Yusuf 12/105).

Kişi kendisinin, uzuvlarının ve sıfatlarının yaratılışına bakarsa, tüm ömrünü bir ibret levhası ve bitmeyen bir manzara olarak görür. Kendisindeki şaşılacak hallere, baş gözünü kapayıp da kalp gözünü açınca şahit olur.

Büyüklerden biri demiştir ki: "İnsanlar, 'Gözlerinizi açın ki göresiniz' diyorlar. Ben de diyorum ki, 'Baş gözlerinizi kapatınız ki (gönül gözlerinizle hakikati) göresiniz." Her ikisi de doğrudur. Birinci yol zâhirî gözü açmak ve acayiplikleri görmektir. Bundan sonra diğer yola girilir. Zâhirî acayipliklerin sonu vardır; çünkü bunlar madde âlemine bağlıdır. Madde ise sonludur. Bâtınî acayipliklerin ise sonu yoktur. Çünkü bunlar ruh ve hakikatlerle ilgilidir; hakikatlerin de sonu yoktur. Her sûrette bir ruh ve hakikat bulunur. Sûret zâhirî gözün nasibi, hakikat de bâtınî gözün nasibidir. Sûret oldukça küçüktür. Özellikle bir kişi diline baksa "bir parça et", kalbine baksa "bir parça siyah kandır" der. Gözün nasibinin, dilin ve kalbin hakikati yanında ne kadar olduğunu anlamak için dikkatle bakmak gerekir. Âlemin bütün parça ve zerreleri de böyledir. Her kim baş gözünden fazlasını göremiyor ise onun derecesi, hayvanlık derecesine yakındır. Bazı haberlerde, "Zâhirî göz, bâtınî gözün anahtarıdır" denilmiştir. Bu sebepten yolculuk, yaratılışın acayipliklerini görmek konusunda faydalıdır.

İkinci kısım: İbadet için yapılan yolculuk. Bu yolculuk hac, cihad için, peygamberlerin, ashabın ve tâbiînin kabirlerini ziyaret için hatta yüzlerine bakmanın sevap, yaptıkları duların da bereketli olduğu ulema ve din büyüklerinin ziyareti için yapılır. Böyle kimseleri görmenin bereketlerinden biri, kendilerine uymak, onların rehberliğinde ilerlemek, sevgisi ve iştiyakının kalpte hareket meydana getirmesidir.

O halde onların yüzünü görmek hem ibadet hem de birçok ibadetin tohumudur. Onların sözleri ve nefesleri kendisine yoldaş olan kimse pek çok fayda elde eder. Böyle bir niyetle büyüklerin kabirlerini ziyarete gitmek câizdir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِي هَذَا وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

"Ancak üç mescid için seyahat edilir: Benim şu mescidim, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ'dır."[356]

Bu hadis-i şeriften anlaşılıyor ki bu üç yerin dışında ziyaretgâh ve mescidler fazilette birbiriyle aynıdır. Fakat hayatta olan âlimleri ziyaret etmenin bu hükme girmemesi gibi vefat edenleri ziyaret etmek de bu hükme dâhil değildir. Peygamberlerin ve ve âlimlerin kabirlerini ziyarete gitmek için sefere çıkmak câizdir.

Üçüncü kısım: Dinine zarar verecek mevki, mal, yöneticilik ve dünya meşgaleleri gibi şeylerden kurtulmak için yapılan yolculuk. Dünya işleriyle meşgul olmanın din yolunda ilerlemesine mani olduğu kimseye böyle yolculuk farz olur. İnsan zaruri olarak ihtiyaç duyduklarından kurtulamaz; fakat daha uygun ve hafifini seçebilir. Nitekim, "Yükü hafif olanlar kurtuldu" denilmiştir. Üstün ve meşhur bir makamda bulunan kimseye, sahip olduğu mevki çoğu zaman Cenâb-ı Hak'tan gafil olmasına sebebebiyet verir.

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Öyle kötü bir zamanda yaşıyoruz ki bu devirde hali gizli olanlar bile güvende değilken, şöhret olmuş kişiler nasıl güvende olabilir? Bu devir, şehir şehir dolaşma zamanıdır; kişi bir beldede tanınmaya başlayınca tanınmadığı başka bir beldeye gitmelidir."

356 Buhârî, Cezâu's-Sayd, 26 (nr. 1864); Fazlu's-Salât, 1 (nr. 1189); Müslim, Hac, 95 (nr. 1397); Ebû Davud, Menâsik, 98 (nr. 2033).

Ebû Nuaym (Fazl b. Dükeyn b. Hammâd) demiştir ki: "Süfyân-ı Sevrî'yi, elinde su testisi ve sırtında azık torbası olduğu halde gördüm. Kendisine, 'Ey Ebû Abdullah! Nereye böyle?' diye sordum. Bana, 'Geçimin ucuz olduğu bir yerin bulunduğunu öğrendim, oraya yerleşmeye gidiyorum!' diye karşılık verdi. Ben, 'Ey Ebû Abdullah, gerçekten bunu yapacak mısın?' diye tekrar sordum; o, 'Evet yapacağım; bir yerde, ucuzluk olduğunu duyduğunda oraya yerleş; bu, dinin için daha selâmetlidir ve daha az derdin olur' dedi."

İbrahim el-Havvâs [rahmetullahi aleyh] bir beldede kırk günden fazla kalmazdı. Kendisi tevekkül ehlinden biriydi; maddi sebeplere güvenerek bir yerde uzun süre kalmanın tevekkülü zedeleyeceği görüşündeydi.

Dördüncü kısım: Dünyalık geçim için yapılan yolculuk. Bu yolculuk mubahtır. Kişi eğer kendisini ve ailesini başkalarına muhtaç etmemek niyetiyle yolculuğa çıkarsa, bu ibadet olur. Şayet niyeti övülmek ve gösteriş gibi sebeplerle dünya için olursa, bu yolculuk şeytanın yolunda olur. Böyle kimselerin genellikle tüm ömürleri yolculuk sıkıntısıyla geçer. Çünkü dünyada yapılacak işlerin sonu yoktur.

Sonunda kişinin ya (eşkıyalarca) yolu kesilir, malı elinden alınır, ya bir yerlerde yabancı olarak ölür ya da bir güç sahibi neyi var neyi yok hepsini kendisinden alır. Başına gelecek en iyi hal ise mâlının vârisine kalması olur. O da eline geçenleri hevâ ve şehvetinin peşinde harcar ve kendisine mal bırakan kimseyi hatırlamaz dahi. Hatta onun vasiyetini bile yerine getirmez, borçlarını ödemez; vebali de ahirette kendisine kalır. Tüm sıkıntılarını kendisi çekip de üzerinde vebal taşıyan kimsenin malıyla neticede başkasının rahat etmesinden daha büyük aldanma olur mu?

Beşinci kısım: Seyir ve ferahlamak için yapılan yolculuk. Bu da az ve yerinde yapılırsa câiz olur. Kişi eğer şehirleri gezmeyi âdet haline getirirse, yeni şehirler ve yeni insanlar görmekten başka bir maksadı da bulunmazsa, bu yolculuk hususunda âlimler ihtilafa düşmüşlerdir. Bazısı, "Bu, kişinin kendisine sıkıntı vermesi olur. Faydasız bir iştir ve câiz değildir" demiştir. Bizce sahih olan görüş ise bu yolculuğun haram olmamasıdır. Çünkü kıymetsiz olsa da seyir yani temaşa da bir amaçtır.

Herkesin mubahı layıklığı ölçüsündedir. Böyle kimseler kıymetsiz olduğundan amaçları da buna layık durumdadır. Ancak bazı kimseler de vardır ki yamalı elbiselerle şehirden şehire, diyardan diyara gezmeyi âdet edinmişlerdir. Bunların maksatları bir pîrin yanına varmak, onun hizmetinde bulunmak değil; yalnızca gezip dolaşmaktır. İbadetlerinde sebat etme takatleri yoktur ve bâtınlarında tasavvuf makamlarına bir yol açılmaz. Tembelliklerinden ve gayretsiz oluşlarından dolayı da bir pîrin huzurunda, hizmetinde bulunamazlar. Şehirlerde dolaşırlar, nerede iyi bir sofra, ziyafet bulurlarsa orada kalırlar. Mükellef sofra bulamayınca hizmetçilere dil uzatırlar. Başka bir yerde daha iyi yemeklerin olduğunu duyunca oraya giderler ve orada bulunan bir kabri bahane ederek, "Maksadımız budur; başka bir şey değildir!" derler. Böyle bir yolculuk haram değilse de mekruhtur. Bunu yapanlar âsi ve fâsık olmasalar da yerilmiş kimselerdir. Fakat sûfîlerin yemeklerinden yer, sûfîlerin kılığına girerek başkalarından bir şeyler isterlerse o vakit fâsık ve âsi olurlar; aldıkları haram olur. Yamalı elbiseler giyip de beş vakit namaz kılan herkes sûfî değildir. Sûfînin bir gayesi vardır; ya ona yönelmiştir ya varmıştır ya da bir zaruretin dışında onda tasarrufta bulunmamak için gayret eder. Ya da kişi böyle kimselerin hizmetinde bulunur. Sûfîlerin yemeği bu üç zümrenin dışındakilere helâl değildir.

Kişi kibirli, bâtını da talep ve mücâhededen boş olup hizmetle meşgul olmazsa bil ki, o ancak yamalı elbise giymekle kalmıştır; sûfîler zümresinden değildir. Böyle birine ancak soyguncularaa hasredilmiş bir şey mubah olur. Çünkü kişinin bir zaruret yokken ve onların sıfatlarına sahip değilken kendisini sûfîler gibi göstermesi, nifak ve soyguncuk olur. Böyle bir güruhun en fenası sûfîlerin birkaç sözünü ezberleyip de yerli yersiz durmadan bunları tekrarlayan, önceki ve sonrakilerin ilminin kendisine açıldığını sanan ve o sözleri söyleyebileceğini düşünen kimselerdir. Hatta sarfettikleri sözlerin kötülüğü onları öyle bir noktaya taşır ki, ilim ve ulemaya hakaret gözüyle bakmaya başlarlar. Bununla da yetinmeyip şeriatı bile hafife alarak, "Bu ancak zayıf kimseler içindir. Yolda kuvvetli olanlar şeriata uymazsa da hiç zarar görmezler. Onların dinleri büyük bir havuz gibidir; hiçbir şeyle necis olmaz!" derler. Bu raddeye varmış olanların şerrinden derhal ve etkili biçimde mu-

hafaza olmak gerekir. Çünkü bir müslüman kendisini kâfirden korur fakat böylesine alçak biri, İslâm'a bir müslüman gibi görünerek zarar vermeye çalışır. Günümüzde şeytanın kurduğu tuzakların en büyüğü budur. Pek çok kimse bu tuzağa düşüyor ve helâk oluyor.

Yolculuğun Başında ve Sonunda Uyulması Gereken Zâhirî Edepler

Yolculuğa çıkıştan dönüşe kadar riayet edilmesi gereken sekiz zâhirî edep vardır:

Birinci edep: Kişi ilk olarak üzerine haklarını geçirdiği kimselerle helâlleşmeli, hak sahiplerine haklarını vermelidir. Bakımıyla yükümlü olduğu kimselerin nafakalarını temin etmesi gerekir. Yol azığını helâlinden almalıdır. Yol azığını arkadaşlarına ikramda bulunacak kadar almalıdır. Kişinin yolculukta arkadaşlarına karşı güzel sözle konuşması ve herkese karşı güzel ahlâkla muamele etmesi gerekir.

İkinci edep: Kişi yol arkadışını dinine yardımcı olacak kimselerden seçmelidir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] yalnız yolculuk yapmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

الثَّلَاثَةُ نَفَرٌ

"Üç kişi, bir topluluktur."[357]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فِي السَّفَرِ فَأَمِّرُوا أَحَدَكُمْ

"Yolculuk sırasında üç kişi olduğunuzda aranızdan birini başkan seçin."[358]

---

357 Meşhur rivayet, *"Üç kişi bir kafiledir"* şeklindedir [bk. Ebû Davud, Cihâd, 86 (nr. 2607); Tirmizî, Cihâd, 4 (nr. 1674); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 8798)].

358 Ebû Davud, Cihâd, 87 (nr. 2608). Aynı konuda bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/ 24; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 2132.

Çünkü yolculukta çeşitli düşünceler ortaya çıkar. Her işin son kararı bir kimseye verilmezse bozukluk meydana gelir. Âlemin işleri nizam içindedir, çünkü hepsini yöneten, sevk ve idare eden tektir. Eğer âlemde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kâinatın düzeni altüst olurdu. Ahlâkı iyi olan ve çok yolculuk yapmış (tecrübeli) olanı önder kılmak gerekir.

Üçüncü edep: Kişi hazır bulunan arkadaşlarıyla vedalaşmalı ve Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] şu duasını okumalıdır:

أَسْتَوْدِعُ اللهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ

"Senin dinini, emanetini, amelinin sonunu Allah'a emanet ediyorum."[359]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] yanından bir kimse yolculuğa çıkarken ona şöyle dua etmiştir:

زَوَّدَكَ اللهُ التَّقْوَى وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَوَجَّهَكَ إِلَى الْخَيْرِ حَيْثُ تَوَجَّهْتَ

"Allah Teâlâ, seni takva ile rızıklandırsın, günahlarını bağışlasın, her ne tarafa yönelirsen karşına hayrı çıkarsın."[360]

Mukim olanların, yolculuğa çıkanlara bu şekilde dua etmeleri sünnettir. Kişi vedalaşırken herkesi Allah'a emanet etmelidir.

Hz. Ömer [radıyallahu anh], insanlara ganimetten hediyelerini dağıtırken, yanına çocuğu ile birlikte bir adam geldi. Hz. Ömer [radıyallahu anh], adamla oğluna bakınca,

"Sübhânallah! Sana bundan daha çok benzeyen hiç kimse görmedim" dedi.

Adam da, "Ey müminlerin emîri! Sana bu çocuğun durumunu anlatayım" dedi ve şunları anlattı:

"Annesi buna hamile iken, ben bir yolculuğa çıkmak istedim. Annesi bana, 'Beni bu halde bırakıp nereye gidiyorsun?' dedi. Ben de, 'Karnın-

359 Ebû Davud, Cihâd, 80 (nr. 2600); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/7; Nesâî, *Amelü'l-Yevmi ve'l-Leyle*, nr. 520; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 10273; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, nr. 17479.

360 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 806; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, nr. 1748.

daki çocuğu Allah'a emanet ediyorum' dedim ve yola çıktım. Geri döndüğümde hanımım ölmüştü. Yakınlarımla oturduk, konuşuyorduk. Birden hanımımın kabrinin üzerinden bir ateşin parladığını gördük. Oradakilere, 'Bu nedir?' diye sordum. 'Falanca kadının (senin hanımının) kabridir, bu ateşi her gün kabrinin üzerinde görüyoruz' dediler. Bunun üzerine ben, 'Vallahi o, gündüz oruç tutan, geceleri ibadet eden bir kadındı' dedim ve kazmayı alarak kabre vardık. Kabri kazdık, bir de baktık ki, içinde bir ışık yanıyor ve çocuk da orada deprenip duruyor. O esnada gâibden bir ses bana, 'Bu senin (bize bıraktığın) emanetindir; eğer annesini de bize emanet etmiş olsaydın, onu da sağ salim bulurdun' dedi." [361]

Dördüncü edep: Kişi istihâre ve yolculuk namazı kılmalıdır. Bu namaz ve yapılacak dualar malumdur. Diğer bir namaz da evden çıkmadan önce kılınan dört rekâtlık namazdır.

Enes b. Mâlik'in [radıyallahu anh] rivayet ettiğine göre, bir adam Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Ben yola çıkmaya karar verdim. Vasiyetimi de yazdım. Onu, babama mı, kardeşime mi yoksa oğluma mı vereyim?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

مَا اسْتَخْلَفَ عَبْدٌ فِي أَهْلِهِ مِنْ خَلِيفَةٍ أَحَبَّ إِلَى اللهِ مِنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيهِنَّ فِي بَيْتِهِ إِذَا شَدَّ عَلَيْهِ ثِيَابَ سَفَرِهِ يَقْرَأُ فِيهِنَّ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ ثُمَّ يَقُولُ: اللّٰهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ بِهِنَّ إِلَيْكَ فَاخْلُفْنِي بِهِنَّ فِي أَهْلِي وَمَالِي فَهِيَ خَلِيفَتُهُ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَحِرْزٌ حَوْلَ دَارِهِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى أَهْلِهِ

"Kul, yolculuk için hazırlandığında, kendisi için Allah katında evinde kılacağı dört rekât namazdan daha hayırlı bir halef bırakmamıştır. Bu rekâtlarda Fâtiha ile birlikte İhlâs sûresini okur. Namazdan sonra, 'Allahım, ben kıldığım namazla sana yaklaşıyorum; onu benim için arkamdaki ailem ve malım için

361 Taberânî, *Kitâbü'd-Duâ*, nr. 824; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mücâbü'd-Da've*, nr. 47; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 799.

halef (koruma vesilesi) yap' der. Bu namaz onun için ailesine dönene kadar ailesiyle malı için halef ve evinin etrafında bir koruma vesilesi olur."[362]

Beşinci edep: Kişi kapıya varınca dua etmelidir. Yolcu evinin kapısına gelince şöyle dua eder:

بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ

"Bismillâh (Allah'ın ismiyle çıkıyorum). Allah'a tevekkül ettim (güvenip dayandım). Bütün güç ve kuvvet ancak Allah iledir. Rabbim, sapıtmaktan ve başkasını saptırmaktan, ayağımın kaymasından ve başkasının ayağını kaydırmaktan, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik etmekten ve bana karşı cahilce davranılmasından sana sığınırım."[363]

Hayvanına (ve bineğine) bindiğinde şöyle dua eder:

بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ

"Bismillâh, Allah ile (O'nun rahmet ve yardımıyla) yola çıkıyorum. Allah büyüktür. Allah'a tevekkül ettim. Bütün güç ve kuvvet ulu ve yüce Allah iledir. Allah'ın dilediği olur; dilemediği olmaz. Bu bineği (vasıtayı) bizim emrimize veren Allah'ı tesbih ederim (O'nu bütün kusur ve noksan sıfatlardan uzak ve yüce tutarım). O, lutfetmeseydi biz ona sahip olamazdık. Şüphesiz bizim dönüşümüz Rabbimiz'edir."

Diğer bir edep de yolculuğa perşembe sabahı çıkmaktır. Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] perşembe günü yolculuğa çıkardı.

---

362 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 752. Hadis hakkındaki değerlendirmeler ve değişik rivayetler için bk. Zebîdî, *İtihâfü's-Sâde*, 7/461-462.

363 Ebû Davud, Edeb, 102-103 (nr. 5094); Tirmizî, Daavât, 35 (nr. 3427); İbn Mâce, Dua, 18 (nr. 3884).

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: Bir adama arzedeceğin bir ihtiyacın olduğu zaman onu gündüz iste, gece isteme ve gündüzün de erken vaktinde iste. Çünkü ben, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

اللّٰهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا

"Allahım, işlerine erkenden başlayan ümmetime bereket ihsan et" buyurduğunu işittim.[364]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اللّٰهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَوْمَ سَبْتِهَا وَخَمِيسِهَا

"Allahım, ümmetinden cumartesi ve perşembe günü erkenden yola çıkanların işlerine bereket ihsan eyle."[365]

O halde cumartesi ve perşembe sabahları bereketlidir.

Altıncı edep: Kişi hayvanına fazla yük bindirmemelidir. Hayvanın üzerinde uyumamalı, onun yüzüne sopayla vurmamalıdır. Sabah ve akşam birer saat yayan olarak gitmelidir. Böylece hem kişinin ayakları açılır hem de hayvanın üzerindeki yük hafifler. Hayvanın sahibi de bu duruma sevinir.

Seleften (önceki salihlerden) biri, üzerinden hiç inmemek şartıyla hayvan kiralar, ona göre ücretini tam verir; sonra arada bir hayvandan inerek yürürdü. Bu şekilde hayvana iyilik yapmak ve kıyamet günü, kiralayanın değil kendi mîzanına bir iyilik olarak konulmasını isterdi.

Kim, hayvanına sopayla vurarak veya gücü üstünde yük yükleyerek eziyet ederse, kıyamet günü ona bunun hesabı sorulur. Çünkü ciğer taşıyan her canlıya yapılan iyiliğe ecir vardır[366] (aynı şekilde ona yapılan kötülüğün de cezası vardır).

364 Ebû Davud, Cihâd, 85 (nr. 2606); Tirmizî, Büyû', 6 (nr. 1212); İbn Mâce, Ticâret, 41 (nr. 2236); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/416; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 842.

365 İbn Mâce, Ticâret, 41 (nr. 2237); Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 841.

366 Konuyla ilgili bir hadis için bk. İbn Mâce, Edeb, 8 (nr. 3686).

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], devesi (Dümmûn) ölürken ona demiştir ki: "Ey deve, Allah Teâlâ'nın huzurunda benden davacı olma, çünkü ben sana gücünün üstünde yük yüklemedim."[367]

Kişi hayvana yükleyeceği yükü, hayvanın sahibine göstermeli ve şarta katmalıdır. Onun rızasını ancak öyle alır. Şart ettiğinden fazlasını yüklemek câiz değildir. Abdullah b. Mübârek [rahmetullahi aleyh] kiraladığı devenin üzerinde iken, adamın biri,

"Şu mektubu falan adama götürür müsün?" diye sorunca, İbnü'l-Mübârek,

"Devenin sahibinden izin alayım öyle; çünkü ben onunla bunu taşıyacağımı konuşmadım" dedi.

İbnü'l-Mübârek [rahmetullahi aleyh] fakihlerin görüşüne yönelmedi. Fakihlere göre, kiralanan hayvanda konuşulmasa da mektup gibi hafif şeylerin taşınmasına müsamaha edilir. Fakat İbnü'l-Mübârek bu konuda vera ehlinin yolunu tercih etti.

Yedinci edep: Kişi yolculuk sırasında ihtiyaç maddelerini yanında bulundurmalıdır. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], yolculuk yapacağı zaman şunları yanında taşırdı: Tarak, ayna, misvak, sürme kabı, tırnak kesmek için makas."[368]

Sûfîler daha sonra bunlara ip ve ibrik de eklemişlerdir. Bu selef-i sâlihînin âdeti değildir. Onlar her vardıkları yerde teyemmüm alır, taş ile istinca etmekle yetinir ve necâset bulaşmadığını bildikleri her su ile abdest alırlardı. Âdet olmasa da onlar hakkında güzel olanı buydu. Onların yolculuklarında böyle ihtiyatlar bulunmazdı. İhtiyat güzeldir ancak selefin yolculuğu daha çok gazve, cihad ve bunlar gibi büyük işler için olurdu. Böyle olunca da bu şekildeki ihtiyatlarla meşgul olmazlardı.

Sekizinci edep: Kişi yolculuktan döndükten sonra da edeplere dikkat etmelidir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] yolculuktan dönünce ve gözü Medine'ye değince şöyle dua etti:

367 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 1173.

368 bk. Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 828, 829.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا وَرِزْقًا حَسَنًا

"Allahım! Bize orada istikrar ve güzel bir rızık ver."

Sonra bir kişi gönderdi ve yolculuktan dönüşte evlere ansızın girilmesini yasakladı. İki kimse bu uyarıyı dinlemedi ve evlerine girdiklerinde kötü şeylerle karşılaştılar, çok üzüldüler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] yolculuktan dönünce ilk olarak mescide gider ve iki rekât namaz kılıp şöyle buyururdu:

تَوْبًا تَوْبًا لِرَبِّنَا أَوْبًا أَوْبًا لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا

"Rabbimiz'e tövbe ettik, O'na döndük. O, bizim üzerimizde hiçbir suç bırakmasın."[369]

Kişinin yolculuktan dönerken ev halkına hediye getirmesi sünnet-i müekkededir. Bir haberde eğer getirecek bir şey yoksa hiç olmazsa heybede (çantada) bir taşla gelinmesi gerektiği söylenmiştir. Bunun nedeni bu sünnetin sağlamlaştırılması içindir. Yolculuğun zâhirî edepleri bunlardır.

Bununla beraber yolculuk için bir de bâtınî özel edepler vardır. Kişi eğer yolculuğun dinini artırmayacağını biliyorsa yolculuğa çıkmamalıdır. Yolculuk sırasında kalbinde bir noksanlık hissederse geri dönmelidir.

Gittiği her şehirde büyüklerin türbelerini ziyaret etmeye ve oradaki meşâyihi görmeye niyet etmelidir. Her birinden istifade etmelidir. "Ben şeyhleri gördüm" demek için değil; onlardan öğrendiğini tatbik etmek için böyle davranmalıdır. Bir şeyh o beldede kalması yönünde bir işarette bulunmadan ve bu manada bir maksat elde edilmeden hiçbir şehirde on günden fazla kalmamalıdır.

Kişi eğer din kardeşlerini ziyarete giderse üç günden fazla kalmamalıdır. Misafirliğin ölçüsü bu kadardır. Fakat fazla kalmadığı için din

369 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/255; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 531.

kardeşinin üzüleceğini biliyorsa daha fazla da kalabilir. Bir şeyhin huzuruna yalnızca ziyaret maksadıyla giderse, bir günden çok kalmamalıdır. Eğer şeyh evinde ise kapısını çalmamalı, çıkana kadar onu sabırla beklemelidir. Onu ziyaretten önce hiçbir iş yapmamalıdır. Şeyhinin huzurunda o sormadan bir şey söylememeli; sorunca da lüzumu kadar cevap vermelidir. Şeyhine bir soru yöneltmek isterse önce izin istemelidir.

Kişi gittiği şehirde eğlence ile meşgul olmamalıdır. Çünkü bu, ziyaretin ihlâsını götürür. Yolda kimsenin duymayacağı şekilde gizlice zikir, tesbih ve Kur'ân-ı Kerîm okumakla meşgul olmalıdır. Kendisiyle bir insan konuştuğunda, zikri bırakmalı ve kendisiyle konuştuğu müddetçe ona cevap vermelidir. Sonra yaptığı işe dönmelidir. Hâlihazırda bir işle meşgulse ve onda da müyesser ise yolculuk etmemelidir. Çünkü bu küfrân-ı nimet olur.

2. Yolculuk Ruhsatları

Kişinin ruhsat ile amel etmeye azmi olmasa da yolculuktaki ruhsatları bilmesi kendisine vâciptir. Zira zaruri bir durumda bunlara ihtiyaç duyabilir. Kıble ve vakit ilmini bilmesi gerekir.

Yolculukta abdest için iki ruhsat vardır; biri mest üzerine meshetmek, diğeri ise teyemmüm almaktır. Farz namazda da iki ruhsat vardır; biri dört rekâtlık namazı iki rekât olarak kısaltmak, diğeri ise vakitleri birleştirmektir.[370] Nâfile namazlarda da iki ruhsat vardır; biri nâfilenin binit üzerinde eda edilebilmesi, diğeri ise yürüyerek kılınabilmesidir. Oruçta bir ruhsat mevcut olup o da yemektir. Böylece bütün ruhsatlar yedi tane oldu. Şimdi bunları açıklayalım:

Birinci ruhsat: Mest üzerine meshetmek. Her kim, kendisiyle namaz kılınması mubah olan bir taharetten sonra mestini giyinse, sonra abdesti bozulsa, eğer yolcu ise, abdestin bozulduğu andan itibaren gece ve gündüzüyle üç gün mest üzerine mesh yapabilir; mukim ise bir gün (yirmi dört saat) mesh yapabilir. Fakat bunun beş şartı vardır.

370 Hanefî mezhebine göre cem sadece hacılar için söz konusudur.

Birincisi: Mesti, abdesti tam olarak aldıktan sonra giymelidir. Kişi bir ayağını yıkamadan yıkadığı ayağına mest giyse İmam Şâfiî'ye [rahmetullahi aleyh] göre abdesti câiz olmaz. O halde diğer ayağını da yıkayıp mestini giymelidir. Bunun için de önce ayağını mestten çıkarıp sonra yeniden giymek gerekir.

İkincisi: İnsanların yolda mest ile yürümesi âdet olduğundan mest, bir miktar yürünebilir olmalıdır. Mest deri olmazsa bu câiz değildir.

Üçüncüsü: Mest, topuğa kadar sağlam olmalıdır. Abdest alırken yıkanması farz olan yerlerden bir kısmı görünüyor ya da bir delik bulunuyor ise İmam Şâfiî'ye [rahmetullahi aleyh] göre câiz olmaz; İmam Mâlik'e [rahmetullahi aleyh] göre ise yırtık da olsa üzerinde yürünebildiği sürece câizdir. Bu da İmam Şâfiî'nin kadim ictihadıdır. Bize göre de evla olan bu görüştür. Zira mest yolda sıkça yırtılır ve onu her zaman dikmek de mümkün olmaz.

Dördüncüsü: Üzerine mesh yaptıktan sonra mestleri çıkarmamalıdır. Çıkarmışsa, evla olan yeniden abdest almaktır. (Abdesti başka bir yoldan bozulmamışsa) Sadece iki ayağını yıkaması da câizdir.

Beşincisi: Ayağın yıkanması farz olan kısmına denk gelen yerini meshetmelidir. Topuğun üzeri, bacak kısmı meshedilmez. Ayak tabanının mukabili olan ayağın üstünü meshetmelidir. Bir parmakla meshedilirse de olur. Üç parmakla yapmak daha iyidir. Bir defadan fazla meshetmemelidir. Bir kimse mukim iken mest üzerine meshetse ve sonra sefere çıksa veya seferde iken ayaklarına meshetse ve sonra ikamet yerine dönse, mukim hükmündedir; mesh müddeti bir gün bir gecedir.

Meshin en kâmili, mestin üstünü ve altını bir defa meshetmektir.[371] Sünnet olan budur. Ebû Ümâme'nin [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Bir yolculuk sırasında, istirahatten sonra) Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] mestlerini istedi. Mestler getirildi. Birini giydi. O sırada bir karga gelerek diğer mesti kapıp havalandı, sonra yere attı. İçinden bir yılan çıktı. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

371 Hanefîler'de, mestin altı meshedilmez; mestin üstünü üç parmakla bir defa meshetmek yeterlidir. Mesh parmak uçlarından başlanıp aşık kemiğine kadar devam edilir.

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَلْبَسْ خُفَّيْهِ حَتَّى يُنْفِضَهُمَا

"Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse, mestlerini silkeleyip temizlemeden giymesin"[372] buyurdu.

İkinci ruhsat: Teyemmüm yapmak. Temizlik usullerinde bunu detaylarıyla açıkladık. Uzun olmaması için burada yeniden anlatmıyoruz.

Üçüncü ruhsat: Dört rekâtlık bütün farz namazları iki rekât kılmak. Fakat bunun dört şartı vardır:

Birincisi: Bu namazları vaktinde kılmaktır; kazâya kalırlarsa tercih edilen görüş onları tam kılmaktır.

İkincisi: Namazı kısaltmaya niyet etmelidir; eğer tam kılmaya niyet ederse, tam kılması gerekir. Hangisine niyet ettiğinde şüphe ederse yine tam kılması gerekir.

Üçüncüsü: Mukim bir imama veya tam kılan yolcuya uymamalıdır. Eğer uyarsa tam kılar. Hatta uyduğu imamın mukim mi seferî mi olduğunda şüphe etse, yine tam kılması gerekir. Namazdan sonra imamın seferî olduğunu yakînen bilse bile durum değişmez; çünkü seferî olanın alameti (anlayana) gizli değildir. İmamın seferî olduğunu bildikten sonra, onun namazı kısaltmaya mı tam kılmaya mı niyet ettiğinde şüphe etse, bu ona zarar vermez; çünkü niyetler bilinmez.

Dördüncüsü: Yolculuk uzun ve mubah olmalıdır. Kaçak bir kölenin, eşkıyalık edenin, haram kazanç yolunda olanın, anne ve babasından izinsiz yola çıkanın yolculuğu haramdır ve bunda ruhsat yoktur. Bunun gibi gücü yettiği halde borcunu ödememek için borçlu olduğu kimseden kaçmak da haramdır. Kısaca yolculuğa bir maksatla çıkılır. Eğer kişinin maksadı haram ise o yolculuk da haram olur.

Uzun yolculuk 16 fersahtır. Yol bundan daha kısa ise namazlar kısaltılmaz. Her fersah 12.000 adımdır (3 mildir). Seferîlik, köhne yapılar

372 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/137 (nr. 7620); Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/140.

ve bostanlar halen bulunuyor olsa da şehrin imaretinden (mamur yapılarından) çıkınca başlar. Sona erişi de vatan imaretinin başlamasıyla olur ya da başka bir şehirde -şehre girdiği ve çıktığı günler dışında- üç gün veya daha fazla ikamet etmeye niyet ederse...

Bir yerde kalmaya niyet etmese ve orada bitmesini beklediği bir meşguliyeti olsa fakat bu iş bitmeyip yola çıkması gecikse, tercih edilen görüşe göre bu müddet uzasa da o, seferî olup namazları kısaltır. Çünkü kalbi devamlı gitme telaşı içindedir ve şekil olarak vatanından ayrılmış sayılır. Kalbi gitme telaşı içinde iken bir yerde şekil olarak bulunmanın bir manası ve önemi yoktur.

Dördüncü ruhsat: Namazları birleştirmek. Kişi uzun bir mubah yolculuğa çıkınca önceki vaktin namazını diğer vakitle birleştirmek için tehir edebilir ya da sonraki vaktin namazını öne çekerek takdim yapabilir. Akşam ve yatsı namazları böyledir. Sonraki vakti öne çekince, ilk olarak önceki namazı kılmalı ardından diğerini...

Evla olanı fazileti kaçırmamak için sünnet namazları da kılmaktır. Aksi takdirde kişinin kaybedeceği sevap, yolculukta elde edeceği kazançtan daha fazla olur. Çünkü şeriat ona nâfilelerde kolaylık sağlamış, arkadaşlarından geri kalmasın diye nâfilelerin binek üzerinde kılınmasına ruhsat vermiştir. Sünnetleri kılmanın tertibi şöyledir: Kişi ilk olarak önceki namazın dört rekâtlık sünnetini kılar, sonra diğer vaktin sünnetini... Sonra ezan okuyup kamet getirir ve önceki namazın farzını kılar; ardından diğer vaktin namazı için kamet getirir. Eğer teyemmüm almış ise yeniden teyemmüm alır ve namazını kılar. İki farz namazı arasında teyemmüm ve kametten fazla zaman geçirmez. Ardından da önceki namazın farzından sonraki iki rekâtlık sünnet namazını diğer namazın farzından sonra kılar. Öğle namazını ikindiye tehir ederse de böyle yapar. İkindi namazını öğle ile birleştirerek kıldıktan sonra ikamete niyet etse ve ikamet edeceği yerde ikindi vakti girse, ona ikindiyi yeniden kılması gerekir. Akşam ve yatsı namazlarının hükmü de böyledir. Bir kavle göre kısa yolculuklarda da vakitleri birleştirmek câizdir.

Beşinci ruhsat: Sünnet namazlarını binek üzerinde (vasıtada) kılmak. Binek üzerinde nâfile kılan kimsenin kıbleye dönmesi gerekmez. Onun için yol kıbleye bedeldir. Kişi namaz arasında kasıtlı olarak yolunu değiştirirse ve o yön kıble tarafı olmazsa namazı bozulur. Yanlışlıkla veya hayvanın serkeşliği yüzünden olursa bunda zarar yoktur. Rükû ve secdeleri ima ile yapmalı ve sırtını eğmelidir. Secdede biraz daha fazla eğilmelidir. Tehlikeye düşürecek kadarı şart değildir. Fakat eğer kişi tahtırevanda ise rükû ve secdeleri tam yapmalıdır.

Altıncı ruhsat: Yürürken sünnet namazı kılmak. Kişi ilk tekbirde yüzünü kıbleye dönmelidir, çünkü bu kolaydır. Fakat hayvan üzerinde bunu yapmak zordur. Rükû ve secdeyi ima yoluyla yapar, teşehhüd vaktinde yürür ve Tahiyyat'ı okur (yürürken namaz selâmını verir). Yürürken necâsete basmamak için dikkatli olmalıdır. Ancak yol üzerinde bulunan necâset sebebiyle de yolunu çevirip kendisini zora sokması gerekmez. Düşmandan kaçan, cenk eden, köpekten ya da kurttan kaçan kimsenin yürürken veya hayvan üzerindeyken farz kılması câizdir. Sünnet için söylediğimiz gibidir. Kazâsı da gerekmez.

Yedinci ruhsat: Oruç açmak. Oruca niyet etmiş yolcunun orucunu açması câizdir. Sabahtan sonra şehirden çıkarsa, açması câiz olmaz. Orucunu açtıktan sonra şehrine gelirse, yemeğe devam etmesi câizdir. Şehre ulaşınca bozmamışsa, bozması câiz olmaz. Namazları iki rekât kılmak tam kılmaktan daha faziletlidir. Zira bu şekilde şüphe ve hilaftan sakınılmış olur. İmam Ebû Hanîfe'ye [rahmetullahi aleyh] göre seferîlikte namazları tam kılmak câiz değildir. Fakat oruç tutmak, tutmamaktan daha faziletlidir. Böylece orucun kazâya düşme tehlikesinden sakınılmış olur. Ancak kişi kendisine (sağlık vb. konular için) güvenemez ve takat getiremez ise açması daha faziletlidir.

Bu yedi ruhsattan üçü uzun yolculukta câizdir: Dört rekâtlık farz namazları iki rekât kılmak, vaktinden evvel oruç açmak ve mest üzerine mesh yapmak. Üçü de kısa yolculukta câizdir: Hayvan üzerinde ve yürürken sünnet namazı kılmak, cuma namazı kılmamak ve namazın kazâ-

sını gerektirmeden teyemmüm almak. Fakat iki namazı birleştirmek hususunda ihtilaf vardır. Açık olan görüş kısa yolculukta câiz olmadığıdır.

Yolculuk anında kişinin yanında, lüzumu halinde kendisinden gerekli ilimleri öğrenebileceği bir kimse yoksa, yola çıkmadan evvel bu ilimleri öğrenmesi gerekir. Köy yollarında kıbleyi gösteren işaretler bulunmuyorsa, kıbleyi tayin etme usullerini ve namaz vakitlerini bulma yollarını da öğrenmelidir. Öğle namazı vaktinde yüzünü kıbleye dönünce güneşin nerede bulunduğunu; batarken, doğarken nasıl olduğunu, kutup yıldızının durumunu, dağ yolunda ise kıblenin sağ tarafında mı, sol tarafında mı olduğunu bilmelidir. Kişinin bu kadar bilgiyi muhakkak öğrenmesi gerekir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SEMÂ VE VECDİN EDEPLERİ

Semâ konusunu iki başlık altında anlatacağız:

1. Konu: Semâın Helâl, Haram ya da Mubah Olması

Cenâb-ı Hak insanın kalbine bir sır yerleştirmiştir. Bu, ateşin demirde gizlenmesi gibidir. Demirin taşa sürtülünce ateşin sırrını âşikâr etmesi, ortaya alev çıkarması gibi güzel ve ölçülü ses de kalpteki cevheri hareketlendirir. Güzel ses, insanın elinde olmayarak kalbinde bir tesir meydana getirir.

Bunun sebebi insanın cevherinin, adına "âlem-i ervâh" denilen ulvî âlem ile irtibatlı olmasındandır. Âlem-i ervâh, hüsn ü cemâl yurdudur. Güzelliğin aslı da tenasüp yani uygunluktur. Uygunluk hali taşıyan her şey o âlemin güzelliğinden bir numunedir. Çünkü bu hisler âlemindeki tüm güzellikler ve uygun işler o âlemin güzelliğinin ve uygunluğunun semeresidir.

O halde güzel, düzgün, ölçülü sesler de o âlemin acayipliklerinden bir benzerlik taşır. Bu sebeple kalpte bir âgâhlık hali meydana getirir; bir hareketlenme ve şevk doğurur. Öyle ki insan bunun nasıl olduğunu kendisi de bilemez. Fakat bu tesir; durgun, aşk ve şevk hali taşıma-

yan bir kalbe olur. Eğer ki kalp bir şey ile meşgul ise meşgul olduğu şeyi harekete geçirir. Bu durum nefesin, ateşi tutuşturmasına benzer.

Kalbinde yüce Mevlâ'nın muhabbet ateşi baskın olan kimse için semâ mühimdir. Çünkü o muhabbet ateşi daha da parlar. Kalbinde bâtıl işlerin sevgisi bulunan kimsenin semâı ise kendisini öldüren bir zehirdir; böyle bir kimseye semâ haramdır.

Âlimler semâın helâl ya da haram olduğu görüşünde ihtilafa düşmüştür. Haram diyenler zâhir ehlidir. Böyle kimseler için, Cenâb-ı Hakk'ın sevgisinin hakikatte insanın kalbinde olabileceği düşüncesi hâsıl olmamıştır. Onlar şöyle derler:

"Bir insan ancak kendi cinsinden birini sevebilir. Allah Teâlâ ne onun cinsindendir ne de ona benzer. Hal böyle iken O'nun sevgisi nasıl olabilir?" O halde onların görüşüne göre insan sadece kalbinde mahlûkun sevgisini taşıyabilir. Kalplerinde Cenâb-ı Hakk'ın sevgisi meydana gelince de bunu bâtıl bir şeyin hayaline benzetirler. Bu sebeple de derler ki:

"Semâ ya oyundur ya da mahlûkun aşkındandır. Bunların her ikisi de dinde yerilmiştir."

Böyle kimselere, "İnsanlara vâcip olan Allah Teâlâ'nın sevgisinin manası nedir?" diye sorulunca da şöyle derler:

"Emirlere uymak ve kulluk etmektir!"

Bu, onların düştüğü büyük bir hatadır! Bunu "Münciyât" kitabımızda "Muhabbet" bölümünde açıklayacağız.

Burada şunu söyleyelim:

Semâın hükmünü kalpten anlamalıdır. Semâ kalbe hiçbir şey getirmez; kalpte olanı harekete geçirir. Kalbinde şer'î olarak makbul ve sevgili olan şeyler bulunan kimse için semâ, bunları artırdığı için sevap olur. Kalbinde şeriatın yerdiği bâtıl şeyler bulunan kimse için semâ, azap olur. Kalbinde bunların ikisi de bulunmayan fakat oyun için dinleyen ve tabii hükümle bundan lezzet alan kimse için semâ mubahtır.

O halde semâ üç kısımdır:

Birinci kısım: Semâı gafletle ve oyun yoluyla dinlemektir. Bu, gaflet ehlinin işidir. Dünya oyun ve eğlenceden ibarettir ve bu da böyledir. Semâ güzel olduğu için haram değildir. Zira güzel olan her şey haram olmaz. İnsanın hoşuna gidenlerden haram olanlar, bunların hoşa gitmesinden dolayı haram değildir; bunlarda birtakım zarar ve fesatlar bulunduğu içindir. Çünkü kuş sesleri de insanın hoşuna gider, fakat haram değildir. Kuş sesini dinlemek, yeşillik, akarsu ve çiçekleri seyretmek gibidir. Bunlar haram değildir. O halde yeşillik, akarsu, çiçekler gözün hakkı, hoş koku burnun hakkı, güzel yemek ağzın hakkı, güzel hikmetler aklın hakkı olduğu gibi güzel ses de kulağın hakkıdır. Her birinin bu hislerden bir türlü lezzeti varken, semâ niçin haram olsun?

Eğlenmenin, oyunun ve gösterinin haram olmayışının delili şudur:

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] şöyle rivayet eder:

"Bayram günüydü. Sudanlılar Mescid-i Nebevî'de ayakta dönerek kılıç kalkan oyunu oynuyorlardı. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *'Onları seyretmek ister misin?'* diye sordu; ben de, 'Evet, isterim' dedim. Bunun üzerine beni arkasında durdurdu, çenemi omzuna koydum; yanağım yanağına değmekte idi. O şekilde seyre başladım. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] oyunculara, *'Haydi Erfideoğulları, göreyim sizi!'* diyerek onları teşvik ediyordu. Ben usanıncaya kadar onları seyrettim. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana, *'Yeter mi?'* diye sordu; ben de, 'Yeter' dedim; *'O halde içeriye git'* buyurdu."[373]

Bu hadis-i şerif, Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçer ve bundan beş ruhsat çıkar:

Birincisi: Bu tür oyunlar mubahtır. Habeşîler'in raks ve (kılıç kalkanla) oyun âdeti gizli değildir.

İkincisi: Bu tür oyunların (gerekirse) mescidde yapılmasına ruhsat vardır.

373 Buhârî, İydeyn, 2 (nr. 950); Müslim, İydeyn, 4 (nr. 892).

Üçüncüsü: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], *"Ey Erfideoğulları, göreyim sizi!"* buyurması, oyun ve ona devam etme konusunda bir emirdir. Artık bu tür bir oyunun haram olması nasıl düşünülür?

Dördüncüsü: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ], "Oyunu seyretmek ister misin?" buyurması, bu tür oyunların mubahlığına ayrı bir delildir. Nitekim bu durum Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] oyunu izlerken sessiz kalması gibi değildir. Çünkü böyle olsaydı, "Onu üzmek istemediği için böyle yaptı" denilebilirdi. Oysa durum böyle değildir.

Beşincisi: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ] uyarak Sudanlılar'ın oyunlarını seyretmek için uzun müddet ayakta durması ve onları dinlemesi de onun mubah olduğuna bir delildir. Onda ayrıca kadınların ve çocukların gönüllerini hoş etmek için oyun seyretmenin, ondan sakınma ve menetme konusunda zühdün sertliğine bürünmekten daha güzel olduğuna bir delil vardır.

Yine Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında oyuncak bebeklerimle oynardım. Kız arkadaşlarım da yanıma gelirlerdi fakat Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] çekinirlerdi. Ancak Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onları toplu halde bana gönderir; benimle birlikte oynarlardı."[374]

Diğer rivayette şöyle anlatılır: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bir gün Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ],

"Bu oyuncaklar nedir?" diye sordu, o da,

"Benim kızlarım" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Peki, şu ortalarında gördüğüm nedir?" diye sordu, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"O, attır" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onun üzerindeki nedir?" diye sordu, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"İki kanadıdır" diye cevap verdi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

374 Buhârî, Edeb, 81 (nr. 6130); Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 13 (nr. 2440).

"Atın kanatları olur mu?" diye sorunca, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Sen, Davud oğlu Süleyman'ın [aleyhimesselâm] kanatları olan atları olduğunu işitmedin mi?" deyince, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], azı dişleri görülecek şekilde güldü."[375]

Bu rivayeti nakletmemizin sebebi, söylenmenin, surat asmanın, böyle işlerden kaçınmanın dinden olmadığını bildirmek içindir. Özellikle çocuklara ve işinin ehli kimselere karışmamalıdır. Bununla birlikte bu hadis-i şerif insan ve hayvan sûreti çizmenin, heykel yapmanın câiz olduğunu göstermez. Zira çocukların odun ve bezden yaptıkları oyuncakları tam bir sûrete sahip değildir. Hadiste bildirilen atın kanadının bezden olduğu haberde bildirilmiştir.

Yine Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki:

"Bir gün Allah'ın resulü yanıma girdi. Yanımda iki tane câriye vardı. Buâs Savaşı'na ait şarkılar söylüyorlardı. Bayram günüydü. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] yatağa uzandı ve yüzünü öbür yana çevirdi. O sırada babam Ebû Bekir de yanımıza girdi. Olanları görünce beni azarlayarak,

'Resûlullah'ın yanında şeytan çalgısını mı çalıyorsunuz?' dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ona dönerek, *"Onları bırak"* buyurdu.

O halde bu hadisten anlaşıldığı üzere def çalmak ve terennüm etmek mubahtır. Şüphesiz Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], söylenenleri işitiyordu ve Hz. Ebû Bekir'in [radıyallahu anh] yapmak istediğine de engel olmuştur. Bu, defin ve terennümün mubah oluşuna açık bir delildir.

İkinci kısım: Kalbinde yerilmiş bir sıfat bulunan kimsenin semâ ile aklına bir kadın ya da erkeği getirmesidir. Zira bu onun kalbindeki lezzeti daha da artırır ya da ona kavuşmak ümidinin şevkini daha da çoğaltır. Yahut sevgilinin zülfünden, beninden ve yüzünden bahseden şeylerle görüşmek isteğine dalar. Bu haramdır. Pek çok gencin durumu böyledir. Böyle bir semâ ile bâtıl aşkın ateşi daha da artar. Bu ateşi

375 Ebû Davud, Edeb, 62 (nr. 4932).

söndürmek gerekirken daha da çoğaltmak nasıl uygun bir iş olur? Bununla beraber eğer bu aşk kişinin kendi eşine ya da câriyesine karşı ise bunlar dünya nimetlerinden olduğundan mubahtır. Fakat kişi karısına talâk verirse ya da câriyesini satarsa bu durumda haram olur.

Üçüncü kısım: Kalbinde övülmüş bir sıfat bulunan kimsenin, semâ ile ona kuvvet vermesidir. Bu dört türlüdür:

Birincisi: Hacıların sahra ve Kâbe hakkında terennümleri ve şiirleridir. Bunlar Allah'ın evi olan Kâbe'ye duyulan şevk ateşini hareketlendirir. Bu semâ ile para kazanan kimsenin hacca gitmesi câizdir. Fakat anne ve babası hayatta olup da onlardan izin almadan ya da başka bir sebeple hacca gitmesi uygun olmayan kimsenin bu semâı yapması ve kalbinde bu arzuyu kuvvetlendirmesi câiz olmaz. Bununla birlikte arzusu ve şevki ne kadar artsa da kendisini hacca gitmekten alıkoymaya güç yetirebilecek kimse için bunun bir zararı yoktur.

Cenâb-ı Hakk'ın düşmanları ile harp etmeyi ve yüce Allah'ın sevgisi uğruna canını seve seve feda etmeyi kuvvetlendiren askerlerin, cihad ve kahramanlık hakkındaki şarkı ve şiirleri dinlenebilir. Bunun da ecri vardır. Yine düşmanla karşılaşınca askeri cesaretlendirecek, güçlendirecek, hamaset kazandıracak şiirlerin de kâfirlerle savaşırken söylendiğinde sevabı vardır. Fakat bu hak ehline karşı yapılırsa haram olur.

İkincisi: Ağlamayı ve kalpteki keder artıran nağmelerdir. Bunun da ecri vardır. Fakat din yolunda işlenen kusurlar, yapılan günahlar ve dergâh-ı ilâhîden elde edilecek büyük makamları kaçırmak sebebiyle olursa böyledir. Hz. Davud'un [aleyhisselâm] inilti ve ağlaması sırasında önünde insanlar düşüp can verir, cenazeleri alır götürürler, o yine o güzel sesi ile feryat ederdi. Fakat kalpteki sıkıntı haram yönde ise inilti ve feryat da haram olur; ölen birinin ardından feryat etmek gibi... Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ

"Elinizden çıkana üzülmeyesiniz" (Hadîd 57/23).

Rabbü'l-âlemîn'in kazâ ve kaderine rıza göstermeyip bununla gamlanıp kederlenen kimsenin, üzüntüsünü artırmak için feryat etmesi haramdır. Bunun için nağme okuyanların aldığı ücret de haram olur. Söyleyen de dinleyen de âsi olur.

Üçüncüsü: Sevinçli vakitlerde sevinci artırmak ve coşturmak için nağme ile bir şeyler söylemektir. Eğer sevinç mubah ise bu da mubahtır; düğün, velime, akîka, evlat doğumu, sünnet ve seferden dönüş gibi... Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] Medine'ye ulaşınca kendisini karşıladılar, def çaldılar, kutlama yaptılar ve şiir söylediler:

طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا ... مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعِ

وَجَبَ الشُّكْرُ عَلَيْنَا ... مَا دَعَا لِلّٰهِ دَاعِ

"Ay doğdu üzerimize veda tepelerinden; Allah'a davet eden bulundukça bize de şükretmek vâciptir."[376]

Aynı şekilde bayram günlerinde sevinmek ve bunun için yapılan semâ da câizdir. Kardeşleri ziyaret, onlarla buluşma, bir yemekte veya sohbet meclisinde toplanma zamanlarında da sevinmek câizdir. Bu gibi durumlarda semâ (güzel sesle şiir ve kaside söylemek) yapılabilir.

Dördüncüsü: Allah Teâlâ'yı seven, O'na âşık olan ve O'na kavuşma iştiyakıyla yananların yaptığı semâdır. Bunun tesiri birçok iyi işlerden daha fazla olabilir. Allah Teâlâ'ya duyulan sevgiyi artıran her şeyin ecri de büyük olur. İşte sûfîlerin yaptıkları semâ da aslında böyledir. Fakat şimdilerde bazı grupların zâhiren sûfîlerin sûretine bürünüp bâtında onların manalarından müflis olmaları sebebiyle bu işin içine değişik şeyler de karıştırılmıştır.

Sûfîlerin sahip oldukları makamda aşk ateşlerini artırmak için semâın büyük etkisi vardır. Onların aralarında öyleleri vardır ki semâ esnasında pek çok keşfe nail olurlar, semâın dışında bulunmayan lutuflara erişirler.

376 Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 2/506.

Semâ ile gayb âleminden onlara devamlı gelen latif hallere "vecd" denir. Kalpleri semâ sırasında öyle temiz bir hal alır ki saf altına benzer. Bu semâ kalbe bir ateş salar ve bütün kirleri ve tozları ondan temizler. Hatta semâ ile kazanılan haller, uzun riyâzetlerle bile elde edilemez. Semâ, insan ruhunun âlem-i ervâhla olan münasebet sırrını harekete geçirir. Öyle ki onu tamamen bu dünyadan alırlar ve artık cismanî âlemde olan biten hiçbir şeyden haberi olmaz. Hatta uzuvlarındaki kuvvet bile kesilir, düşer ve kendini kaybeder. Bu hallerden doğru ve esas olanın derecesi büyüktür. Buna inanan ve onların yanında bulunan kimseler de elde edilen bereketlerden mahrum kalmaz. Fakat bunda yanılanlar da fazladır. Çoğu zaman yanlış düşüncelere düşerler. Bunların doğru ya da bozuk olduğunu ancak kâmil ve mükemmil zatlar anlar. Kalbinde haller hâsıl olmayan, hâsıl olsa da nefsî şehvetten kesilmemiş olan tasavvuf yolcularına güzel ses ve nağme faydadan çok zarar verir.

Hâce Ebü'l-Kasım el-Cürcânî'nin [kuddise sırruhû] müridlerin olan Hâce Ali Hallâc bir defasında semâ için pîrinden izin isteyince şöyle cevap aldı:

"Üç gün hiçbir şey yeme! Sonra yemek getirilmesini iste. Eğer o durumda meylin semâa daha fazla olursa, semâ yapabilirsin, senin üzerinden şüphe kalkmıştır."

Fakat bir mürid henüz kalp hallerine kavuşmamış ve bunları anlamıyorsa ya da bazı hallere kavuşup da şehvetten yeni kesilmiş ise pîrinin ona semâı yasaklaması gerekir. Çünkü bu durumda semâın zararı faydasından çoktur.

Her kim semâı, vecdi ve büyüklerin hallerini inkâr ediyorsa, bunu kendi noksanlığından dolayı yapıyordur; bu sebeple de mâzur görülebilir. Çünkü kişinin kendisinde bulunmayan bir şeye inanması zordur. Bu, erkekliği bulunmayan bir kimsenin cimânın lezzetine inanmaması gibidir. Çünkü lezzet, şehvet kuvveti ile bulunabilir. Onda bu şehvet yaratılmamış ise nasıl bilebilir?

Âmâ bir kimsenin yeşillik ve akarsuyun seyir lezzetini inkâr etmesine niçin şaşılsın? Ona göz verilmemiştir, bu lezzet ise görme ile bu-

lunur. Bir çocuk riyaset, saltanat, ferman verme, memleket yönetmeyi inkâr ederse buna şaşılır mı? O ancak oyunu bilir, memleket yönetmeyi nasıl anlasın?

Sûfîlerin hallerini inkâr eden, ister âlim olsun, ister cahil, çocuk gibidir. Çünkü ulaşamadığı şeyi inkâr ediyordur. Biraz aklı olan kabul edip şöyle der: "Bende bu hal yok; fakat biliyorum ki onlarda bu vardır." Hiç olmazsa buna inanmalı ve mümkündür demelidir. Kendisinde olmayan bir şeyin başkalarında olabileceğini kabul etmeyen kimse çok ahmaktır. Böyle kimseler için Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾

"Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için, 'Bu eski bir yalandır' diyecekler" (Ahkâf 46/11).

Semâda Bulunan Haramlar

Burada semâa mubah dedik; fakat semâ (musiki) beş arızadan dolayı haram olur. Bunlardan sakınmak gerekir.

Birinci arıza: (Şiir, şarkı ve kaside) Söyleyenin, kendisine bakılması helâl olmayan ve sesini dinlemekte fitneden korkulan bir kadın olmasıdır. Fitnesinden korkulan tüysüz, parlak çocuk da kadın hükmündedir. Bu, haramdır. Cenâb-ı Hakk'ın emirleriyle müstağrak olmuş bir kimsenin de, yaratılışının aslında şehvet bulunduğundan güzel yüzler görünce, şeytan nefsine yardım eder, onu kışkırtır ve semâı şehvet hükmü ile dinler. Fitne mahallinde olmazsa oğlan semâı câizdir fakat çirkin kadınınki haramdır. Çünkü kişi onu görmektedir. Ne şekilde olursa olsun, (nâmahrem) kadınlara bakmak haramdır.

Eğer kadının sesi perde arkasından duyuluyorsa ve şehvet korkusu varsa, yine haramdır; yoksa mubahtır. Bunun delili iki câriyenin Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] evinde şarkı terennüm ederken, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] onların seslerini işitmesidir. O halde kadın sesi de oğlan yüzü gibi avret değildir. Fakat oğlanların yüzüne

şehvetle bakmak, fitne doğuracak bir yerde olmak haramdır. Kadınların sesi de böyledir. Bu haller kişiden kişiye göre de değişir. Bazısı kendisinden emindir, bazısı ise korkar. Bu da kişinin hanımını ramazan ayında öpmesine benzer. Şehvetinden emin olan için bu helâldir. Fakat şehvetinin cimâya ya da inzale götürmesinden tereddüt eden kimseye, hanımını öpmesi haramdır.

İkinci arıza: Rebap, çeng, kopuz, telli sazlar ve zurna ile söylenen nağmelerdir. Telli sazlar yasaklanmıştır. Bunlar sesleri hoş olduğu için değil; bir kimse bunları çirkin ya da ölçüsüz şekilde çalsa da haramdır. Bunun sebebi içki içenlerin âdeti olduğundandır; onlar, kendilerine mahsus her şeyi şarabın kötü âkıbetiyle haram ederler. Çalgı aletiyle şarap hatırlanır ve bunun arzusu harekete geçer. Fakat davul, kaval ve def (haram yolda kullanılmadıkça) mubahtır. Def zilli (ya da halkalı) olsa da haram değildir. Bu konuda bir haber ulaşmamıştır. Bu, telli çalgılar gibi olmayıp şarap içenlerin âdetinden değildir. O halde telli çalgılarla kıyası da yapılamaz. Defi Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] huzurunda çalmışlar ve bir düğünde çalınması için izin vermiştir. Defe zil eklemek de haram olmaz. Davul çalmak hacıların ve cihada giden askerlerin âdetidir. Fakat muhanneslerin davulunu çalmak haramdır; çünkü bu onların âdetidir. Bu tür davul uzun olup ortası ince ve her iki ucu da kalındır.

Çobanların âdeti olarak çaldıkları kaval ise haram değildir. İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] der ki:

"Kavalın helâl olduğunun delili şudur: Bir seferinde Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] kaval sesi işitince parmaklarıyla kulaklarını tıkadı ve yanında bulunan İbn Ömer'e [radıyallahu anhümâ], *'Dinle ve bitince bana haber ver'* buyurdu."

O halde Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] İbn Ömer'e [radıyallahu anhümâ] kaval sesini dinlemesi için ruhsat vermesi bunun mubah olduğuna delildir. Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] kulağını parmaklarıyla tıkaması ise o sırada üstün ve büyük bir halde bulunmasındandır; Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] o sesin kendisini meşgul ede-

ceğini biliyordu. Semâ ile kalpten bazı şerefli halleri harekete geçirmeye ihtiyaç duymak, başkası için bir kemal olsa da, Cenâb-ı Hak'la birlikte olan kimse için noksanlıktır. Fakat kendisinde bu hal bulunmayan zayıflara göre bu büyük bir derecedir. Semâ üstün hallerde bulunan kimseleri meşgul eder, onlara noksanlık verir. Demek oluyor ki semâı terketmek bir harama delil değildir. Pek çok mubah vardır ki yapmaktan sakınılır. Fakat Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] verdiği izin bunun kesinlikle mubah olduğuna delildir; başka bir şeye delalet etmez.

Üçüncü arıza: Nağme yaparken içinde fuhuş belirten sözler sarfetmek, Râfizîler'in ashâb-ı kirâma yaptıkları gibi müslümanları şiirle hicvedip onları kınamak, bilinen bir kadını şiirle anlatmak (ki kadınların sıfatlarını erkeklerin yanında anlatmak câiz değildir). Bu türlü şiirlerin tamamını okumak ve dinlemek haramdır.

Zülüf, ben, cemal, kavuşma ve ayrılık gibi âşıkların âdetleri olan sözleri okumak ve dinlemek haram değildir. Fakat kişinin bu sözleri kullanırken sevdiği bir kadını düşünmesi haramdır, ancak kendi eşi ya da câriyesi olursa bu haram değildir. Sûfîlerin ve Cenâb-ı Hakk'ın sevgisinde müstağrak olan zatların semâ sırasında bu beyitleri okumalarında bir zarar yoktur. Zira onlar bunların her birinden kendi hallerine göre mana çıkarırlar. Bazısı zülüften küfrün karanlığını, parlak yüzden de iman nurunu anlar. Kimisi de zülüften ilâhî müşküller silsilesini anlar. Nitekim şair der ki:

Dedim zülüf halkalarının bir ucunu sayayım da,
Başındaki tüm saçı tafsiliyle bileyim.
Misk saçılan iki küçük zülfünün ucu bana gülünce,
Bir büklüm kıvrıldı da saydığımı şaşırdım.

Buradaki zülüften murat müşküller silsilesidir. Kişi akıl kuvvetiyle bunu ya da Cenâb-ı Hakk'ın hayret verici işlerinden küçücük bir şeyi bilmek isterse, önüne bir kıvrım düşer ve sayıları şaşırtır; tüm akılları hayret içinde bırakır. Yine sûfîler şiirdeki şarap ve sarhoşluk kelimelerini de zâhir manada anlamazlar; şöyle ki:

İki bin şarap kadehi doldursan da,

Kendin içmedikten sonra divane olmazsın.

Bundan da şöyle anlarlar: Din yolunun işleri sözle ve ilimle anlaşılmaz; lezzetle anlaşılır. Muhabbet, aşk, zühd, tevekkül ve diğer manalarda birçok söz söylersen, bu manalarda kitaplar tasnif edip pek çok kâğıdı baştan aşağı doldurursan da o sıfata kavuşmadan bunların sana hiçbir faydası yoktur. Yine onlar harabat ile ilgili beyitlerden de başka manalar çıkarırlar:

Her kim harabata gitmez ise dinsizdir;

Zira harabat, dinin usulüdür.

Onlar, bu harabattan beşerî sıfatların haraplığını anlarlar. Nitekim beşerî sıfatların harap olmadan insanlık cevherinin ortaya çıkmayacağı ve mamur olmayacağı dinin usulündendir.

Bunların anlaşılması için açıklamalar uzun sürer. Zira herkes kendine göre bir anlamda bulunur. Bizim isc bunları anlatmamızın sebebi, akılsızlardan ve bid'at ehlinden bir grubun, bu kimselere iftira ederek, "Onlar put, zülüf, ben, sarhoşluk, meyhane gibi sözleri kullanırlar, bunları dinlerler; bu haramdır!" demeleridir. Üstelik böyle kimseler bu söylediklerini de kuvvetli delil olarak görürler; sûfîlerin hallerinden habersiz olduklarından onları kınarlar. Oysa onların semâı, beyitlerin manalarını düşünmek değil, yalnızca sesi dinlemektir. Çünkü bazan kavalın sesiyle semâ ederler ki onda söz yoktur. Bu sebepten Arapça bilmeyen bazıları, Arapça şiirlerle semâ yaparlar. Akılsızlar da buna bakarak, "O daha ne söylendiğini bilmiyor, niçin semâ yapıyor?" derler. Bu ahmaklar devenin de Arapça bilmediğini; fakat yorulduğu vakit çobanının çıkardığı seslere semâ ve sevinç kuvvetiyle, sırtındaki onca yüke rağmen koşarak menziline ulaştığını bilmiyorlar. Bu deve, çoban semâı kesince hemen oracıkta düşüp perişan hale girer. O halde bu ahmak ve akılsızlar deveye, "Arapça bilmiyorsun, sendeki bu sürurun sebebi nedir?" deyip onunla cedel ve münazara mı edecekler?

Hatta Arap olmayan (Acem) biri, Arapça söylenmiş beyitleri anlamaz ve başka manalar verir. Şu örnekte olduğu gibi: Biri şu manadaki Arapça beyti okudu:

Beni uykuda ancak hayalin ziyaret etti;

Ben de ona, "Hoş sefa geldin; merhaba!" dedim.

Beyti işiten Acem (Arap olmayan) bir adam vecde geldi. Kendisine vecdinin sebebi sorulunca, adam, "O, 'Mâ zârim: Hepimiz inliyoruz!' diyor; durum onun dediği gibidir" dedi. Bu adam, beytin Arapça'sında geçen "Mâ zârenî: Beni ziyaret etmedi" lafzından, Farsça "Mâ zârim: Hepimiz inliyoruz" manasını anladı ve o anda ahiret helâkini hatırlayıp vecde geldi.

İşte onların semâı böyle olur. Kalbinde bir iş galip olan kimse, her duyduğunda onu duyar, her baktığında onu görür. Allah Teâlâ'ya yahut bir insana karşı aşk ateşine sahip olmayan bunu anlayamaz.

Dördüncü arıza: Dinleyen kimsenin genç olması, şehvetin ona baskın gelmesi ve Allah Teâlâ'nın sevgisinin nasıl olduğunu bilmemesidir. Çoğu zaman zülüf, ben, güzel yüz duyunca, şeytan ayağını onun boynuna koyar ve şehvetini harekete geçirir; güzel yüzlülerin aşkı onun kalbini süsler. İşittiği âşıkların halleri onun da hoşuna gider ve onlar gibi olmayı ister.

Kadın erkek pek çok kimse sûfîlerin elbiselerine bürünüp böyle işlerle meşgul olurlar. Sonra da boş sözlerle bu yaptıklarına mazeret arayarak, "Filanca sevdaya düştü, onun yoluna bir odun atıldı! Aşk Cenâb-ı Hakk'ın tuzağıdır, o da tuzağa çekilmiştir! Onun kalbi sevdiğini kolluyor, mâşukunu görmek için çırpınıyor, bu ne büyük bir hayırdır!" gibi cümleler sarfederler.

Gayri meşru olarak erkek ve kadınları bir araya getirmeye "güzel huylu olmak" ismi verirler, fısk ve livâtaya da sevda derler. Hatta kendilerini savunmak için de, "Filanca üstadımız da oğlanlara bakmıştır. Bu büyüklerin her zaman düştükleri bir yoldur! Bu livâta değildir; olsa olsa bir aşk oyunudur; tıpkı ruh oyunu gibi..." gibi türlü sapkın ifade-

ler kullanırlar. Kendi rezilliklerini örtmek için böyle boş sözlere sığınırlar. Bunların haram olduğuna, fısk olduğuna inanmayan ibâhîdir, kanı da mubahtır.

Üstatların oğlanlara baktığını hikâye edenler ya kendi rezilliklerini örtmek için yalan söylüyordur ya da o büyükler bakmışlarsa da bunu şehvet nazarıyla yapmamışlardır. Belki de kırmızı bir elmaya ya da çiçeğe bakan biri gibi bakmışlardır. Şu da var ki üstat kimse de hata yapabilir; masum değildir. Bir üstadın hata yapması ya da günaha düşmesi; o günahı mubah kılmaz.

Hz. Davud'un [aleyhisselâm] kıssası büyük de olsa hiç kimsenin küçük günahlardan emin olmaması için anlatılmıştır. Onun inleyip ağlayarak tövbe etmesini bunun için anlatmışlardır. O halde bunu, kendilerine mazeret için delil gösteremezler.

Diğer bir sebep daha vardır fakat bu nadir görülen bir durumdur. Sûfîlerin hali üzere olan bir kimseye bazı şeyler gösterilir. Meleklerin cevherlerini ve nebîlerin ruhlarını ona bir misal ile gösterirler. O keşif çok güzel bir insan sûretinde olur. Misal muhakkak hakikatine uygun olacağından ve onun hakikati ruhlar âleminde kemal noktada olduğundan keşif esnasında görülen misali de güzel olur. Nitekim Araplar arasında Dihye el-Kelbî [radıyallahu anh] kadar güzel yüzlüsü yoktu. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] Cebrâil'i [aleyhisselâm] onun sûretinde gördü.

Bu manada kişi güzel yüzlü birinin sûretinden elde ettiği o keşiften büyük lezzet alır. Fakat o hal geçince, manalar yeniden örtülünce o kimse, o mana ve hakikatin göründüğü o sûreti, onun misalini arama şevkine ve arzusuna düşer. Belki o manayı bir daha bulamaz. O arayışta zâhirî gözü o sûretle münasebeti olan güzel bir sûrete takılırsa, o hal yeniden kendisini kaplar. Kaybettiği mana ve hakikate tekrar kavuşur. Bu sebeple kendisinde vecd hali meydana gelir. O halde kişinin o hali yeniden elde etmek için o güzel sûreti görmeye rağbet etmesi uygundur. Fakat bu sırlardan haberi olmayanlar üstadının rağbetini görünce bunu kendi bakışları gibi zanneder; çünkü bunu başkaları anlayamaz.

Kısaca şunu bilmelidir ki sûfîlerin işleri tehlikeli ve büyüktür; oldukça da sırlıdır. Hiçbir şeyde bunda olduğu kadar yanılma olmaz. Bunları sûfîlerin mazlum olduklarının bilinmesi için dile getirdik. Zira insanlar sûfîleri günümüzde türeyen bazıları gibi zannediyorlar. Oysa böyle bir benzetme ile hakikatte kendilerine zulmediyorlar. Haklarında kötü konuşmak veya onları başkaları ile kıyas etmek kişinin kendisine yaptığı zulümdür.

Beşinci arıza: Avamın semâı âdet haline getirmesidir. Semâ eğlence ve oyun için olursa mubahtır; fakat bunu ahlâk haline getirmemek ve devamlı yapmamak şartıyla... Öyle ki bazı küçük günahlar çok yapılmakla büyük günah derecesine ulaşır; bazı şeyler de yer yer ve az yapılması şartıyla mubah olup çok yapıldığında haram olur.

Zira Habeşliler bir defa mescidde oynadılar ve Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onlara engel olmadı. Eğer o mescidi oyun yeri haline getirselerdi kendilerini bundan menederdi. Hz. Âişe'yi de [radıyallahu anhâ] onları seyretmekten alıkoymadı. Fakat kişi sürekli böyle işlerle meşgul olur ve bunu da ahlâk haline getirirse bu câiz olmaz. Ara sıra mizah yapmak mubahtır; ancak eğer kişi bunu âdet edinirse maskara olur ve bu câiz değildir.

2. Konu: Semâın Etkileri ve Edepleri

Semâda üç makam vardır; anlayış, vecd, hareket. Bunların her biri için anlatılacak şeyler vardır.

Birinci makam: Anlayıştır. Fakat semâı olduğu gibi ve gafletle dinleyen ya da bir mahlûku düşünen kimse, anlayışı ve hali hakkında söz söyleyenlerden daha aşağıdır. Din düşüncesi ve Allah sevgisi kalbini kaplayanlar iki derecedir.

Birinci derece: Müridin derecesidir. Kendi talebinde ve sülûkünde muhtelif hallerde olur. Kabz, bast, kolaylık, zorluk, kabul olunan ve reddedilen eserler kalbinin tamamını kaplar.

Gazap, kabul, visal, ayrılık, yakınlık, uzaklık, rıza, öfke, ümit, ümitsizlik, eminlik, korku, sözünde durma, sözünde durmama, mutluluk, ayrılığın visali ve derdi gibi sözler işitirse kendi haline iner ve bunlar bâtınında bir parlama meydana getirir. Böylece çeşitli hallere kavuşur. O haller esnasında da türlü düşünceler ortaya çıkar. Böyle birinin eğer ilim ve inanç temeli muhkem değilse, semâ sırasında birtakım küfre götüren fikirlere düşebilir. Allah Teâlâ hakkında muhal olan bir şeyi dinlerken böyle olur. Mesela şu beyti dinlerken:

Önce bana meylin oldu, o meyil artık nerede?

Bugün melul olmak nedendir?

Yolun başında hızlı ve acele giden mürid sonra yorulur. Zanneder ki önceden Allah Teâlâ'nın kendisine inâyeti ve meyli vardı, bugün ise bu değişti. Bu değişmeyi Allah Teâlâ hakkında bilir. Oysa bu küfürdür. Halbuki bilmesi gereken şudur: Cenâb-ı Hak'ta değişme olmaz. O, değişen değil, değiştirendir. Mürid değişenin kendi sıfatı olduğunu bilmelidir. Önceden kendisine açılan manaların bundan dolayı kapandığını anlamalıdır. Diğer tarafta ise menetme, hicaplık ve melul olmak yoktur; dergâh-ı ilâhî açıktır. Bu güneşin misali gibidir. Onun ışığı çoktur. Bir kimse duvarın ardına geçip saklansa; değişme kendisinde olur, güneşte değil. Şöyle demelidir:

Güneş yükseldi, ışığı tepede,

Eğer başımda doğmazsa bedbahtlıktandır.

Kişi hicabı bedbahtlığına havale etmeli; kusuru da kendisinden görmelidir; Cenâb-ı Hak'tan değil. Bu misali getirmemizden maksat, kişinin noksan ve değişen sıfatları kendisinden ve nefsinden; celâl ve cemale ait olanları da Allah Teâlâ'dan bilmesi gerektiğini belirtmektir. Bir kimsenin ilimden yana böyle bir sermayesi yoksa kısa zamanda küfre düşer, bundan da haberi olmaz. Bu sebeptendir ki Allah'ı sevmek hususunda semâın tehlikesi oldukça büyüktür.

İkinci derece: Müridlerin makamını geçip halleri ve mukaddematı ardında bırakanların derecesidir. Bu halin nihayetine ulaşmaya "fenâ"

ya da "hiçlik" denir. Çünkü mâsivadan alaka kesilmiştir. Yine "tevhid" ve "birlik" derler. Zira her şeyi Cenâb-ı Hakk'a izafe ederler. Böyle bir kimsenin semâı, manayı anlamak üzerine değildir; belki semâ sırasında o manaya ulaşır. Öyle ki hiçlik ve birlik hali onda tazelenir ve kendisinden tamamen geçer, bu âlemden habersiz olur. Hatta ateşe düşse bile haberi olmaz. Nitekim nakledildiğine göre, Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî [rahmetullahi aleyh], bulunduğu bir mecliste bir zatın şu beyti okuduğunu işitti:

"Sürekli senin sevgin içinde aşkını tada tada,

Öyle bir dereceye ulaştım ki, ona ulaşan akıllar hayrette kalır."

Bu sözleri işiten Nûrî [rahmetullahi aleyh] ayağa kalktı, vecde geldi, halin cezbesiyle araziye doğru vurup gitti. Bir kamışlığa düştü. Kamışların uçları kesilmiş, kalan kısımları bir kılıç gibi keskin vaziyet almıştı. Hem onların içinde yürüyor hem de bu beyitleri söylüyordu. Sabaha kadar böyle devam etti. Bu arada ayaklarından kanlar akıyordu. Sonra ayakları ve bacakları şişti. Ondan sonra birkaç gün daha yaşadı ve vefat etti. Allah kendisine rahmet etsin.

Müridlerin semâı, beşeriyet sıfatıyla karışmıştır, bunda ise tamamen kendinden geçme hali vardır. Öyle ki Hz. Yusuf'u [aleyhisselâm] gören kadınların hepsi kendilerini unutup ellerini kesmişlerdi.

Bu hiçliği sakın inkâr etme ve, "Ben onu görüyorum! Nasıl yok olmuş olabilir?" deme! Çünkü o senin gördüğün değildir. Zira senin gördüğün bedendir, insanın hakikati değildir. Öldükten sonra da o bedeni görürsün, o ise yok olmuştur. Onun hakikati marifet mahalli olan o latif manadır. Kişiden her şeyin marifeti kaybolunca, nazarında her şey yok olunca, kendisinden de habersiz kalınca ve Cenâb-ı Hakk'ın zikrinden başka bir şey kalmayınca, fâni olan her şey gider, bâki olan kalır.

O halde birliğin manası Hak Teâlâ'nın tecellilerinden başka bir şeyi görmeyince, "Yalnız O vardır, ben yokum!" demektir. Birtakım kimseler burada hataya düşerler ve bunu "hulûl" iddiasında bulunmak olarak görürler. Bazıları da bundan "ittihad" manası çıkarırlar.

Bu durum hiç ayna görmemiş bir kimsenin haline benzer. Böyle biri aynaya bakıp da kendisini gördüğünde aynanın içine girdiğini ya da kendi sûretinin aynanın özelliğinden dolayı kırmızı ve beyaz olduğunu düşünür. Eğer aynaya girdiğini zannederse bu "hulûl" olur. Şayet aynanın kendisinin şeklini aldığını düşünürse bu "ittihad" olur. Bu düşüncelerin her ikisi de yanlıştır. Esasında ne sûret ayna olur ne de ayna sûret... Fakat öyle görünür. Böyle zannedenler işlerin hakikatini tam manası ile anlayamayanlardır. Bunun detaylarıyla açıklanması böyle bir kitapta zor olur. Çünkü bunun ilmi uzundur.

İkinci makam: Vecddir. Semâda iken anlayıştan kurtulan kimseden meydana gelen hale "vecd" denir. Vecd "bulmak" demektir. Yani kişi daha önce kendisinde olmayan bir hali bulmuş olur. Bu halin hakikati üzerine söylenmiş çok söz vardır. Doğru olanı, bu halin tek bir çeşit olmadığı, çok fazla çeşitlerinin bulunduğudur. Fakat bununla birlikte iki türde toplanırlar; birincisi "ahval", diğeri de "mükâşefât"tır.

Ahval (haller): Bu, bir sıfatın kişiye galip gelmesiyle zuhur eder, sarhoşluk hali gibi... Bu sıfat bazan şevk olur bazan da korku, aşk ateşi, talep, kederlenme ve hasret olur. Bunun kısımları çoktur. Kalpte ateş galip olunca, bunun dumanı dimağa yükselir, hisleri etkisi altına alır. Böyle olunca kişi sanki uykudaymışçasına görmez ve duymaz. Görüp işitse de o etkiden dolayı bunlardan bir şey anlamaz, tıpkı sarhoşluk hali gibi...

Mükâsefât (keşifler): Bu, kişiye sûfîlere vâki olanlardan bir şeylerin görünmesidir. Bunlardan bazısı misal kisvetindedir, bazısı ise açıktır. Bunda semâın etkisi kalbi temizlemesi yönüyledir. Semâ kalbi aynanın üzerine konan tozların temizlenmesi gibi saf bir hale getirir. Böylece kalp temizlenir ve sûret onda görünür.

Bu manadan her ne elde edilirse ilim, kıyas ve misal yoluyla anlatılabilir, bunun da hakikatini o hale ermiş kimsenin dışındakiler anlayamaz. O zaman herkesin mertebesi belli olur. Başkasına tasarruf ederse kendi mertebesine göre kıyasla olur. Kıyasla olan her şey de ilim varağından (yaprağından) olur, zevk varakından değil.

Bu kadarını anlatmamızın sebebi böyle bir zevk halini tatmayan kimselerin bu konuya inanmaları ve inkâr etmemeleri içindir. Çünkü bunun inkârı kişiye zarar verir. Ahmak kimse kendi sandığında bulunmayanları, sultanın hazinesinde de yok zanneder. Bundan daha ahmak olanı ise noksanlığına bakmayıp kendisini padişah zannederek, "Ben her şeye ulaştım, her şey bende var. Bende olmayan yoktur" diyendir. İşte bütün inkârlar bu iki ahmaklıktan peyda olur.

Bazan vecd "tekellüf" ile yani zorlamayla olur. Bu ise nifakın tâ kendisidir. Fakat vecdin hakikatinin ortaya çıkması için zorlayarak bunun sebeplerini kalbe indirmenin zararı yoktur; hatta övülmüştür. Nitekim Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ، فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَابْكُوا، فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا

"Şüphesiz bu Kur'an, hüzünle inmiştir. Onu okuduğunuz zaman ağlayınız. Ağlayamazsanız kendinizi ağlamaya zorlayınız."[377]

Bunun manası, "Tekellüf ile hüznün sebeplerini kalbinize getiriniz" demektir. Bu zorlamanın bir etkisi olur ve olur da kişiyi hakikate çeker...

Soru: Eğer bir kimse, "Onların semâı haktır ve hak için olduğuna göre davetlerde Kur'ân-ı Kerîm okuyanlara yer vermek, onları dinlemek gerekir; şiir okuyanlara değil. Kur'an, Cenâb-ı Hakk'ın kelâmıdır, onunla yapılan semâ daha faziletli olmaz mı?" diye sorarsa şöyle deriz:

Cevap: Kur'an âyetleriyle semâ çok olur, bundan vecd de çok meydana gelir. Niceleri vardır ki Kur'an semâında kendinden geçmiştir; pek çokları can vermiştir. Bu konuda anlatılan çok sayıda örnek bulunur. *İhyâ* kitabımızda bunlardan detaylarıyla bahsettik. Bununla birlikte semâda Kur'an yerine şiirin tercih edilmesinin beş sebebi vardır:

Birincisi: Kur'an âyetlerinin hepsinin âşıkların haliyle münasebeti yoktur. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de kâfirlerin kıssaları ve dünya ehlinin

377 İbn Mâce, İkâme, 176 (nr. 1337); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 689.

muâmelât hükümleri gibi pek çok husus vardır. Çünkü Kur'an tüm insan sınıflarına şifadır. Kur'an'ı okuyan kimse mesela, *"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder"* (Nisâ 4/11), *"Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer)"* (Nisâ 4/11), *"Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler"* (Bakara 2/234) gibi âyet-i celîleri okursa, eğer kişi âşıklık halinde üst noktada değilse onun gönlünde aşk ateşini coşturmaz. Âşıklık halinde kemal bulan kimse içinse maksattan uzak olsa bile her şey semâdır. Fakat böyle kimseler az bulunur.

İkincisi: Kur'ân-ı Kerîm pek çok kimse tarafından ezberlenmiş, kulaklara ve kalplere tekrar tekrar okunmuştur. Bir şey çok işitilince artık çoğu durumda kalbe uyanıklık vermez. Bir kimsenin ilk kez işittiği bir beyit kendisinde bir hal meydana getirir, fakat ikinci defada o hal bulunmaz. Bu sebepten yeni şiirler söylenebilir; fakat Kur'an için bu muhaldir.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] döneminde Medine'ye yeni gelen Araplar'ın Kur'an'ı dinleyip ağladıklarını gören Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Bir zamanlar biz de böyleydik; sonra kalplerimiz sertleşti (ona alışıp dinlemeye kuvvet kazandı)."[378]

O halde yeni olan her şeyin etkisi daha fazla olur. Bunun için Hz. Ömer [radıyallahu anh], insanları Kâbe'yi çokça tavaf etmekten menetmeyi düşünerek, "İnsanların gözünde bu beytin hürmet ve heybetinin düşmesinden korktum" demiştir (Yani ona alışıp onu normal bir bina gibi görmelerinden çekinmiştir).

Üçüncüsü: Pek çok kimsenin kalbi vezinli ve nağmeli sesler işitmeden harekete geçmez. Bunun için söz üzerine semâ azdır. Fakat güzel seste vardır; çünkü ölçülü ve nağmelidir. Her nağme ve ahengin başka bir etkisi vardır. Kur'ân-ı Kerîm'i ise nağmeli okumak ve âyetleri okurken (tecvid kurallarının dışında) tasarrufta bulunmak câiz de-

378 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/68. Ebû Nuaym, bu nakilden sonra, Hz. Ebû Bekir'in [radıyallahu anh], *"Kalplerimiz sertleşti"* sözünü şöyle açıklar: "Allah Teâlâ'nın marifetiyle kuvvetlenip mutmain oldu, (manevi huzur ve sükûna erişti).

ğildir. Nağmesiz olunca da yalnız söz kalır. Bu da ancak ateşi hararetli kimselerin gönlünü parlatır.

Dördüncüsü: Nağmeleri daha etkili olmaları için ney, def, kaval, davul gibi başka seslerin yardımıyla çıkarmak gerekir. Bu bir yerde sûreten ciddiyetsizliği gösterir. Kur'ân-ı Kerîm ise ciddiyetin tâ kendisidir; onu avamın aklında ciddiyetsizlik çağrıştırabilecek şekilde yansıtmaktan sakınmak gerekir. Bundan dolayı Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir defasında Rubeyyi' bint Muavviz'in evine girdiğinde, kadının yanında şarkı söyleyen câriyeler vardı. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onlardan birinin, şarkı içinde, nazımla, *"Aramızda yarın ne olacağını bilen bir peygamber var"* dediğini işitince, *"Böyle söylemeyi bırak, daha önce söylemekte olduğunu söyle"*[379] buyurdu. Çünkü Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] övmek ciddi bir hususturu. Onun övgüsü def ile söylenen ciddiyetsiz sözlerden daha yücedir, bu sebepten böyle bir davranış câiz değildir.

Beşincisi: Herkeste kendi haline uygun olan beyti dinleme isteği vardır. Eğer haline uygun olmazsa onu kötü bulup şöyle söyleyebilir: "Bunu değil, başka bir beyit oku!" Kur'ân-ı Kerîm'den ise bir âyet-i celîlenin beğenilmemesi gibi bir şey söz konusu değildir. Fakat bütün âyet-i kerimeler herkesin haline göre olmayabilir. Kişi bir beyti eğer kendi haline uygun değilse onu kendine göre uyarlayabilir. Şiiri şairin istediği şekilde anlamak mecburiyeti yoktur. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'i kişinin kendi düşüncesine göre uyarlaması, onun manasını değiştirmesi câiz değildir.

O halde anlaşıldığı üzere büyüklerin, meclislerinde semâ için şiir okuyucularını tercih etmelerinin sebebi bunlardır. Bu mananın elde edilmesinin iki sebebi vardır: Biri dinleyenin gösterebileceği zaaftır; diğeri ise Kur'ân-ı Kerîm'e hürmet gösterip tasarruf ve farklı düşüncelere yer bırakmamaktır.

Üçüncü makam: Harekettir. Semâda hareket, raks ve elbise yırtmak vardır. Kişi yaşadığı hale yenik düşüp elinde olmadan bunları yapabilir, bundan mesul değildir. Fakat başkalarına gösteriş için sahip

379 Buhârî, Megâzî, 12 (nr. 4001).

olmadığı bir hali yalan yere ortaya koyarsa haram işlemiş olur ki bu nifakın tâ kendisidir.

Ebü'l-Kasım en-Nasrâbâdî [kuddise sırruhû] demiştir ki:

"Sûfîler toplandığı zaman içlerinde kaside söyleyecek birinin bulunması oturup gıybet yapmamızdan daha hayırlıdır!"

Ebû Amr b. Nüceyd de [kuddise sırruhû], "Semâ anında, sende olmayan bir hali göstermek için riya yapman, otuz sene gıybet etmenden daha kötüdür" demiştir.

Şunu bil ki en kâmil olan kimse semâ dinlerken sakin kalan ve zâhirine bir şey vurmayandır. Onda kendisini koruyabilecek kuvvet vardır. Zira hareket, nida ve ağlama zayıflıktan ileri gelir. Fakat böyle kuvvet az bulunur.

Ebû Bekir-i Sıddık'ın [radıyallahu anh], "Bir zamanlar biz de böyle idik (Kur'an'ı dinleyince ağlardık), sonra kalplerimiz sertleşti" sözü de işte bu manadadır. O bu sözüyle, "Sahip olduğumuz kuvvetle kendimizi korumaya takatimiz var" demiştir. Kendisini korumaya güç yetiremeyen kimsenin elinden geldiğince zâhirine bir şey yansıtmamaya gayret etmesi ve kendisini korumaya çalışması gerekir.

Anlatıldığına göre bir genç, Cüneyd-i Bağdâdî'nin [kuddise sırruhû] sohbetine devam ediyordu. Ne zaman semâ yapsa, bir sayha atıp değişik hallere giriyordu. Bir gün, Cüneyd-i Bağdâdî [kuddise sırruhû], onu,

"Bundan sonra, sende böyle bir hal zuhur ederse, sohbetimde bulunma!" diye uyardı. Genç ondan sonra, (herhangi bir vecd hali geldiğinde) kendisini zaptediyordu. Çoğu zaman bu yüzden buram buram terliyordu. Günlerden bir gün, bir sayha attı, kalbi yarıldı ve oracıkta ruhunu teslim etti.

Fakat bir kimse nefsinden bir hali izhar etmeden rakseder ve tekellüf ile kendisini ağlatırsa bu câizdir. Raks mubahtır. Çünkü Habeşliler mescidde raksederlerken Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] onları seyretmişti.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Ali'ye [radıyallahu anh],

أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ

"Yâ Ali! Sen benden, ben de sendenim"[380] deyince, Hz. Ali [radıyallahu anh] sevincinden raksetmiş, ayağını birkaç defa yere vurmuştur. Bu, Araplar'ın sevinç ve mutluluk anında yaptıkları bir âdetti.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Cafer-i Tayyâr'a [radıyallahu anh],

أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي

"Sen hem yaratılış hem de ahlâk bakımından bana benziyorsun" buyurunca Cafer-i Tayyâr, (sevinç ve şevkinden) raksetmeye başlamıştır.[381]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Zeyd b. Hârise'ye [radıyallahu anh],

أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا

"Sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun" buyurunca, Zeyd b. Hârise [radıyallahu anh] mutluluktan raksetmiştir.

Raksa, haram diyenler yanılıyorlar. Bu netice itibari ile bir oyundur, oyun da haram değildir. Kişi kalbindeki halin kuvvetlenmesi için bunu yaparsa övgüye değer olur. Fakat kişinin ihtiyarı ile elbisesini yırtması câiz değildir. Çünkü bu malı zayi etmektir. Ancak kendini kaybederek böyle yaparsa câizdir. Kişi kendi ihtiyarı ile elbisesini yırtsa fakat o ihtiyarda muztar olsa yani yapmak istemeyerek buna mani olamasa, -bir hastanın yapmak istemese de kendi ihtiyarı ile inlemesi gibi- bunda bir sakınca yoktur. İnsanın iradeyle ortaya çıkan her işi terketmeye gücü yetmez. Kişi bu şekilde içinde bulunduğu hale yenik düşerse bunda mesuliyeti yoktur.

---

380 Buhârî, Sulh, 6 (nr. 2699); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/204 (Raksetme kısmı yok). Raks kısmı için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/108.

381 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 9/272; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/256.

Sûfîlerin kendi ihtiyarları ile elbiselerini (teberrük niyeti ile) yırtmaları ve parçalara ayırmaları konusunda bazılarının, "Bu câiz değildir!" demeleri hatalı bir yaklaşımdır. Çünkü kumaş da gömlek dikmek için parçalanır; bu kumaşın zayi olduğu anlamına gelmez. Böyle şeyleri bir maksat için parçalamak câizdir. Yine bir elbiseyi dört parça haline getirirler. Bu da bir maksada mebnidir ve mecliste bulunanların hepsi bundan istifade eder; bununla seccade yaparlar, elbiselerini yamarlar. Bu câizdir. Bir kimse elbisesini yüz parçaya bölüp yüz fakire verse bu câiz olur. Zira o kumaş fakirin bir işine yarayabilir.

Semâın Edepleri

Semâda üç şeyi gözetmek gerekir: Zaman, mekân, ihvanlar.

Kalp bir şeyle meşgul iken, namaz vaktinde, yemek yerken ya da herhangi bir sebepten dolayı kalp dağınıklığı mevcutken semânın faydası olmaz.

Semâ yapılan yer yol üzeri, çirkin ve karanlık bir mekân ya da zalim birinin evi olursa bütün vakit ziyan olur.

Mecliste bulunan ihvanların semâ ehli olması gerekir. Aksi halde semâ meclisinde;

Dünya ehli bir kibir sahibi,

Münker lafızlar kullanan biri,

Her zaman zorlama ile hale bürünen ve rakseden riya ehli,

Bâtıl düşüncelerde olan gaflet ehli,

Boş sözlerle meşgul olan, etrafına bakınan ve hürmetsizlik eden kimseler bulunursa böyle bir semâdan fayda elde edilmez. Yine kadınların seyretmeye geldiği bir meclis olursa, özellikle de bunların arasında gençler bulunursa kalpler birbirinden etkilenir, bunda da fayda bulunmaz.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin [kuddise sırruhû], "Semâda zaman, mekân ve ihvan şarttır" sözünün manası budur.

Genç kadınların seyretmeye geldikleri yerde ve şehvetin kendisine baskın geldiği gafil genç erkeklerin bulunduğu yerde semâ yapmak haramdır. Çünkü semâ bu anda her iki tarafın da şehvet ateşini coşturur. Her biri şehvetle bir tarafa bakar. Hatta kalbi oraya takılır. Bu ise birçok fısk ve fesadın tohumunu eker. Asla böyle semâ yapmamalıdır.

O halde semâa ehil olup da semâa oturan kimselerin başlarını öne eğerek edebe riayet etmesi ve başkasına bakmaması gerekir. Bununla birlikte semâ meclisinde bulunan kimselerin şunlara dikkat etmesi gerekir:

Meclisteki herkes kendisini semâa vermelidir.

Konuşmamalıdır.

Su içmemelidir.

Etrafına bakınmamalıdır.

Elini ve başını sallamamalıdır.

Zorlama ile hiçbir hareket yapmamalıdır, teşehhüdde oturur gibi edep üzere olmalıdır.

Kalbini tamamen Cenâb-ı Hakk'a çevirmelidir.

Semâ sebebi ile gayb âleminden doğacak fütuhata yönelmelidir.

İhtiyar ile harekette bulunmamak için kendini muhafaza etmelidir.

Mecliste bulunan kimse vecde gelerek ayağa kalkarsa onunla birlikte ayağa kalkmalı, başından sarığı yere düşünce ona uyarak sarığı çıkarmalıdır. Bunların hepsi de bid'at olsa bile, sahabe ve tâbiîn tarafından bildirilmemişse de her bid'at câiz değildir anlamına gelmez. Nice bid'at vardır ki hasenedir. İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] der ki:

"Teravih namazını cemaat ile birlikte kılmak Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] uygulamasıdır. Bu bid'at-ı hasenedir."

O halde yerilmiş bid'at, sünnete muhalif olandır. Güzel tabiatlı olmak ve insanları mutlu etmek şeriatta övülmüştür. Bu anlamda her milletin bir âdeti vardır. O âdete aykırı davranmak ahlâksızlık olur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

خَالِقُوا النَّاسَ بِأَخْلَاقِهِم

"İnsanlara ahlâklarına (alıştıkları ve hoşlandıkları hale) göre davranın."[382]

İnsanlar âdete uymakla mutlu oluyor, uymamakla ise alınıyorlarsa o âdete (şeriata muhalif değilse) uymak sünnettendir. Sahâbe-i kirâm da bazı hallerde Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] için ayağa kalkmazdı.[383] Çünkü Hz Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bunu kerih görürdü. Fakat ayağa kalkmamanın kötü görüldüğü bir yerde gönül hoşluğu için ayağa kalkmak evlAdır. Nitekim Araplar'ın âdeti başkadır, Türkler'in, Farslar'ın başka...

382 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 473; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/282.

383 Bu durum her zaman için geçerli değildir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], acem krallarına benzememek için ilk günlerde hoş görmediği ve sakındırdığı kendisi için ayağa kalkmaya daha sonra müsaade buyurmuştur. Mesela, Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] der ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], mescidde veya bir mecliste bizimle oturur sohbet buyururdu. Ayağa kalkınca biz de ayağa kalkar; kendisi hanımlarından birinin evine girene kadar zat-ı saadetlerini seyir ve takip ederdik" [bk. Ebû Davud, Edeb, 1 (nr. 4775)].

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ayrıca, toplumun ileri gelenleri için ayağa kalkılmasını tavsiye etmiştir [Müslim, Cihâd, 22 (nr. 1768); Ebû Davud, Edeb, 155 (nr. 5215, 5216)].

Konuyla ilgili hadisleri incelediğimizde şu sonuçlar ortaya çıkar:

Eve gelen misafir için ayağa kalkıp karşılamak ve onu kapıya kadar uğurlamak sünnettir.

Talebinin hocasını gördüğü yerde ayağa kalkması müstehaptır.

Anne baba için ayağa kalkmak, onlara yer göstermek ve onlardan sonra oturmak sünnettir.

Âdil, salih idareci ve devlet büyükleri için ayağa kalkmak müstehaptır.

Yaşlı, takva ehli büyükler için ayağa kalkmak müstehaptır.

Bir kimse kendisine ayağa kalkılmasını ister, rağbeti sever; bundan nefsi için zevk alır ve kendisine hürmet edenleri küçük görürse, bu durumda o kimse için ayağa kalkmak yasaktır. Hadislerde yasaklanan ayağa kalkma şekli budur.

Ehli olmayana yapılan hürmet ya gösteriş ya yağcılık ya menfaat ya da korkudan kaynaklanır ki, bütün bunlar yasaktır. Hadisler için bk. Buhârî, İsti'zân, 26 (nr. 6262); Müslim, Cihâd, 21 (nr. 1768); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/101.

DOKUZUNCU BÖLÜM

İYİLİĞİ EMRETMEK, KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMAK

Bu, din kutuplarından bir kutuptur. Bütün nebîler "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" için gönderilmiştir. Bu ortadan kalkarsa, insanların arasında uygulanmaz hale gelirse şeriatın şiarı bozulur.

Biz iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı üç başlıkta anlatacağız:

1. Farziyeti,

2. Bu işin rükünleri ve şartları,

3. Âdet haline gelmiş kötü işler.

1. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Farziyeti

Şunu bil ki iyiliği emredip kötülükten sakındırmak farzdır. Bir özrü olmadan bunu terkeden kimse âsi olur. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirmiştir:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir" (Âl-i İmrân 3/104).

Bu âyet-i celîle "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker"in farz olduğunun delilidir. Fakat bu farz-ı kifâyedir. Halk arasında bir kısım kimsenin bu işle meşgul olması yeterlidir; ancak kimse yapmazsa herkes günahkâr olur.

Yine başka bir âyet-i kerimede buyrulmuştur ki:

اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٤١﴾

"Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır" (Hac 22/41).

Burada da iyiliği emredip kötülükten sakındırmak namaz ve zekâtla birlikte zikredilmiş, din ehli bu sıfatla anılmıştır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُسَلِّطَنَّ اللهُ عَلَيْكُمْ شِرَارَكُمْ ثُمَّ يَدْعُوا خِيَارُكُمْ فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ

"Ya iyiliği emredip kötülükten menederseniz yahut Allah Teâlâ size şerlilerinizi musallat eder; sonra hayırlılarınız dua eder, fakat duaları kabul edilmez."[384]

Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَا مِنْ قَوْمٍ عَمِلُوا بِالْمَعَاصِي وَفِيهِمْ مَنْ يَقْدِرُ أَنْ يُنْكِرَ عَلَيْهِمْ فَلَمْ يَفْعَلْ إِلَّا يُوشِكُ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ

384 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 8510; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 1401. Benzer bir hadis için bk. Tirmizî, Fiten, 9 (nr. 2169).

"Bir toplum günahlara dalar, içlerinde de onları bundan menetmeye gücü yetecek kimseler varken menetmezlerse, Allah Teâlâ'nın, katından onlara umumi bir azap göndermesi yakındır."[385]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا أَعْمَالُ الْبِرِّ عِنْدَ الْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلَّا كَنَفْثَةٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ وَمَا جَمِيعُ أَعْمَالِ الْبِرِّ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنَفْثَةٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ

"Allah yolunda cihadın yanında diğer salih ameller, (üstünlük bakımından) büyük denizin yanında bir yudum su gibidir. Allah yolunda cihad ve diğer bütün salih ameller de iyiliği emir ve kötülükten nehiy yanında büyük bir denizin yanında bir yudum su gibidir."[386]

كَلَامُ ابْنِ آدَمَ كُلُّهُ عَلَيْهِ لَا لَهُ إِلَّا أَمْرًا بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيًا عَنْ مُنْكَرٍ أَوْ ذِكْرًا لِلهِ تَعَالَى

*"Âdemoğlunun bütün konuştukları lehine değil zararınadır; ancak şu üçü hariç: **1.** Bir iyiliği emretmek; 2. Bir kötülükten nehyetmek; **3.** Allah Teâlâ'yı zikretmek."*[387]

إِنَّ اللهَ لَا يُعَذِّبُ الْخَاصَّةَ بِذُنُوبِ الْعَامَّةِ حَتَّى يَرَى الْمُنْكَرَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ وَهُمْ قَادِرُونَ عَلَى أَنْ يُنْكِرُوهُ فَلَا يُنْكِرُونَهُ

"Allah Teâlâ, avam halkın günahları yüzünden, havassa (seçkin kullara) azap etmez; ancak halkın arasında kötü işlerin yapıldığı görülür, onlar da bunu menetmeye güçleri yettiği halde menetmezlerse, o zaman hepsine birden azap gelir."[388]

---

385 Ebû Davud, Melâhim, 17 (nr. 4338); Tirmizî, Fiten, 8 (nr. 2168); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 11092; İbn Mâce, Fiten, 20 (nr. 4005).

386 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 6303; 6326; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 8/15.

387 Tirmizî, Zühd, 62 (nr. 2412); İbn Mâce, Fiten, 12 (nr. 3974).

388 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/192; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 1352.

لَا تَقِفَنَّ عِنْدَ رَجُلٍ يُقْتَلُ مَظْلُومًا فَإِنَّ اللَّعْنَةَ تَنْزِلُ عَلَى مَنْ حَضَرَهُ وَلَمْ يَدْفَعْ عَنْهُ وَلَا تَقِفَنَّ عِنْدَ رَجُلٍ يُضْرَبُ مَظْلُومًا فَإِنَّ اللَّعْنَةَ تَنْزِلُ عَلَى مَنْ حَضَرَهُ وَلَمْ يَدْفَعْ عَنْهُ

"Sakın, mazlum olarak öldürülen bir adamın yanında bulunma; çünkü orada bulunup da onu savunmayan kimsenin üzerine lânet iner. Sakın, mazlum olarak dövülen bir adamın yanında bulunma; çünkü orada bulunup da onu savunmayan kimsenin üzerine lânet iner."[389]

لَا يَنْبَغِي لِامْرِئٍ شَهِدَ مَقَامًا فِيهِ حَقٌّ إِلَّا تَكَلَّمَ بِهِ فَإِنَّهُ لَنْ يُقَدِّمَ أَجَلَهُ وَلَنْ يُحْرِمَهُ رِزْقًا هُوَ لَهُ

"Bir kimsenin, haksızlık yapıldığını gördüğü bir yerde bulunması uygun değildir. Şayet bulunmak durumunda ise onu düzeltmek için konuşmalıdır. (Başıma bir şey gelir diye korkmasın) Çünkü onun bu yaptığı ne ecelini öne alır ne de ona ait bir rızıktan kendisini mahrum bırakır."[390]

Buradan anlaşılıyor ki zalimlerin sarayına, münkerin olduğu mekâna, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın yapılamayacağı yere zaruret olmadan gitmek câiz değildir. Bu sebepten selef-i sâlihînin pek çoğu uzlet yolunu tercih etmiştir. Onlar pazar yerlerini ve yolları münkerden temizlenmiş olarak görmemişlerdir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَضَرَ مَعْصِيَةً فَكَرِهَهَا فَكَأَنَّهُ غَابَ عَنْهَا وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَأَحَبَّهَا فَكَأَنَّهُ حَضَرَهَا

"Kim, bir günah işlenirken (ister istemez) orada bulunur fakat onu kötü görüp razı olmazsa, sanki orada bulunmamış gibidir. Kim de günahtan uzakta olduğu halde, onun yapılmasını severse, sanki günah işlenirken orada bulunmuş gibidir."[391]

389 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/260; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7173.

390 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7173.

391 Ebû Davud, Melâhim, 17 (nr. 4345); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/266.

مَا بَعَثَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ نَبِيًّا إِلَّا وَلَهُ حَوَارِيُّ فَيَمْكُثُ النَّبِيُّ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ مَا شَاءَ اللهُ تَعَالَى يَعْمَلُ فِيهِمْ بِكِتَابِ اللهِ وَبِأَمْرِهِ حَتَّى إِذَا قَبَضَ اللهُ نَبِيَّهُ مَكَثَ الْحَوَارِيُّونَ يَعْمَلُونَ بِكِتَابِ اللهِ وَبِأَمْرِهِ وَبِسُنَّةِ نَبِيِّهِمْ فَإِذَا انْقَرَضُوا كَانَ مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمٌ يَرْكَبُونَ رُءُوسَ الْمَنَابِرِ يَقُولُونَ مَا يَعْرِفُونَ وَيَعْمَلُونَ مَا يُنْكِرُونَ فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَحَقٌّ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ جِهَادُهُمْ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَلَيْسَ وَرَاءَ ذَلِكَ إِسْلَامٌ

"Allah Teâlâ'nın gönderdiği her peygamberin mutlaka havârileri (ümmetinden yardımcıları) olmuştur. Peygamber, Allah Teâlâ'nın dilediği kadar ümmetinin arasında kalır, onların içinde Allah'ın kitabıyla amel eder ve onunla amel edilmesini emreder. Allah Teâlâ, peygamberinin ruhunu kabzedinceye kadar böyle devam eder. Peygamber vefat edince, havârileri ümmetin içinde kalır, Allah'ın kitabıyla ve peygamberinin sünnetiyle amel ederler ve onları ümmete emrederler. Onlar da gittikten sonra, bir topluluk gelir; kürsülere otururlar; iyi olarak bildiklerini söylerler fakat kötü gördükleri işleri yaparlar. Böyle kimseleri gördüğünüzde, her mümine onlarla cihad etmesi (onları istikamete getirmek için çalışması) bir vazifedir. Önce eliyle cihad eder, buna gücü yetmezse diliyle cihad eder. Bunu da gücü yetmezse, yaptıkları kötü işe kalbiyle buğzeder. Bunun ötesinde bir İslâm yoktur."[392]

أَوْحَى اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَى مَلَكٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ أَنْ اقْلِبْ مَدِينَةَ كَذَا وَكَذَا عَلَى أَهْلِهَا فَقَالَ: يَا رَبِّ إِنَّ فِيهِمْ عَبْدَكَ فُلَانًا لَمْ يَعْصِكَ طَرْفَةَ عَيْنٍ قَالَ: اقْلِبْهَا عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ فَإِنَّ وَجْهَهُ لَمْ يَتَمَعَّرْ فِي سَاعَةٍ قَطُّ

"Allah Teâlâ, meleklerden birine, 'Falanca şehrin altını üstüne getir, halkını helâk et' diye vahyetti. Melek,

392 bk. Müslim, İmân, 20 (nr. 50).

'Yâ Rabbi, içlerinde senin salih bir kulun var; bir göz yumup açma süresince sana isyan etmedi' dedi. Allah Teâlâ,

'Onu da diğerlerini de helâk et, çünkü onun bir defa olsun benim için yüzü değişmedi (yapılan isyanlara kızmadı)' buyurdu."[393]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

عُذِّبَ أَهْلُ قَرْيَةٍ فِيهَا ثَمَانِيَةَ عَشَرَ أَلْفًا عَمَلُهُمْ عَمَلَ الْأَنْبِيَاءِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ قَالَ: لَمْ يَكُونُوا يَغْضَبُونَ لِلّٰهِ وَلَا يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

"İçinde peygamberler gibi amel eden on sekiz bin kişinin bulunduğu bir beldeye azap edildi." Ashap,

"Yâ Resûlallah, bu nasıl oldu?" diye sorduklarında, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Çünkü onlar, (isyan edenlere) Allah için kızmıyorlar, iyiliği emretmiyorlar ve kötü işlerden menetmiyorlardı"[394] buyurdu.

Ebû Ubeyde b. Cerrâh [radıyallahu anh] demiştir ki: Allah Resûlü'ne, "Yâ Resûlallah, Allah Teâlâ katında şehidlerin en şereflisi hangisidir?" diye sordum, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

رَجُلٌ قَامَ إِلَى وَالٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَاهُ عَنِ الْمُنْكَرِ فَقَتَلَهُ فَإِنْ لَمْ يَقْتُلْهُ فَإِنَّ الْقَلَمَ لَا يَجْرِي عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِنْ عَاشَ مَا عَاشَ

"Bir adam, zalim bir idareciye karşı ayağa kalkıp ona iyiliği emreder ve onu kötülükten meneder, o da onu öldürür. İşte bu adam Allah katında şehidlerin en faziletlisidir. Eğer zalim idareci bu adamı öldürmezse, bundan sonra adam ne yaparsa yapsın ve ne kadar yaşarsa yaşasın kendisine bir günah yazılmaz."[395]

---

393 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 7657; Beyhakî, *Şaubü'l-İmân*, nr. 7189.

394 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 8/15. Benzer bir rivayet için bk. İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Emr bi'l-Ma'rûf*, nr. 71.

395 Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nr. 3541. Hadisin son kısmı için "münker" değerlendirmesi yapılmıştır (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 8/22).

Allah Teâlâ, Yûşa b. Nûn'a [aleyhisselâm], *"Senin kavminden kırk bin hayırlı, altmış bin de şerli kimseyi helâk edeceğim"* diye vahyetti. Yûşa b. Nûn [aleyhisselâm],

"Yâ Rabbi, şerlilerin hali belli, hayırlıların durumu nedir?" diye sorunca, Allah Teâlâ,

"Çünkü onlar, isyan edenlere benim için hiç kızmadılar; onlarla birlikte yiyip içmeye devam ettiler" buyurdu.

2. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Şartları

İyiliği emredip kötülükten sakındırmak her müslümana farzdır. Bunun şartlarını bilmek de gereklidir. Çünkü şartları bilinmeyen farzın eda edilmesi mümkün değildir. İyiliği emredip kötülükten sakındırmanın dört rüknü vardır: Nehyeden kimse, nehyedilen kişi, nehiy yapılan husus, nehyin ne şekilde yapılacağı.

Birinci Rükün: Nehyeden Kimse

Bunu yapmak için müslüman ve mükellef olmak yeterlidir. İyiliği emredip kötülükten sakındırmak din hakkını yerine getirmektir. Din ehli olan kimse bunu yapma ehliyetine sahiptir.

Nehyedenin âdil olmasının ya da sultanın iznini almasının gerekip gerekmediği hususunda ihtilaf vardır. Bizce doğru olanı bunların şart olmamasıdır.

İyiliği emredip kötülükten sakındıranın âdil ve zâhid olması nasıl şart olabilir? Bir kimse, "Hiçbir günah işlemedikten sonra nehyi münker yapayım!" derse bunu yapmak asla mümkün olmaz. Çünkü hiç kimse günah işlemekten masum değildir. Said b. Cübeyr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Eğer iyiliği emretmeyi ve kötü işlerden menetmeyi sadece kendisinde hiçbir kusur bulunmayan kimseler yapacak olsaydı, hiç kimse bir şeyi emretmezdi (Hiç kusuru olmayan insan nerede bulunacak?)."

Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyh], "Bir kimse, 'Kendinizi tamamen temizlemeden insanları dine davet etmeyin!' diyor, dediler. Şöyle dedi: "Şeytanın, bu sözün kalbimize hoş görünerek kötülüğü menetmeyi terketmemizden daha büyük arzusu yoktur.""

Bu konuda insaf göstermek nehyi münkerin iki türlü olduğunu bilmektir:

Birincisi: Nasihat ve vaazdır. Kötü bir iş yapan kimse, başkasına, "Yapma!" deyip öğüt verirse kendisiyle alay edilmekten başka bir karşılık bulmaz. Böyle bir kimsenin vaazı etkili de olmaz. İyiliği emredip kötülükten sakındırmak fâsıka yakışmaz.

Hatta insanların sözünü dinlemeyip kendisine güleceklerini bildiği halde nehyi münker yapan kimse günah bile işlemiş olur. Zira vaazın kıymeti, insanların gözünde aşağı görünür. Bunun için açıktan günah işleyen kimselerin vaazı insanlara zarar verir. Onlar da bu vaazlarıyla günah işlerler. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي بِقَوْمٍ تُقْرَضُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِيضَ مِنْ نَارٍ فَقُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ فَقَالُوا: كُنَّا نَأْمُرُ بِالْخَيْرِ وَلَا نَأْتِيهِ وَنَنْهَى عَنِ الشَّرِّ وَنَأْتِيهِ

"İsra (miraç) gecesi ateşten makaslarla dudakları kesilen bir topluluğa uğradım. Onlara, 'Sizler kimlersiniz?' diye sordum. Onlar,

'Biz, insanlara iyi işleri emrederdik fakat onu kendimiz yapmazdık; kötü işlerden menederdik fakat onu kendimiz yapardık' dediler."[396]

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ, Hz. İsa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

"Ey Meryem oğlu, önce kendine vaaz et; eğer nefsin kabul ederse sonra insanlara vaaz et. Yoksa (kendinin kabul edip yapmadığı işleri başkasına emrederken) benden utan!"[397]

396 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/120. Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bk. İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 53; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/183.

397 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 300; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/433.

İkincisi: Güç ve zorlamada bulunmaktır. Bu; şarabı dökmek, çeng ve rebabı kırmak, fesat çıkarmak isteyen birine güç kullanarak engel olmak gibidir. Bunu yapmak fâsık kimse için de câizdir. Herkese iki şey farzdır; biri haram fiilleri kendisinin yapmaması, diğeri ise başkasının yapmasına müsaade etmemesi. Kişinin bunlardan birini yapmaması diğerini de yapmaması gerektiği anlamına gelmez. Eğer bir kimse, "Birinin kendisi ipek elbise giyerken başkasının giydiği ipek elbiseyi yırtması ya da kendisi şarap içerken başkasının şarabını dökmesi kötü bir davranış olur!" derse cevabında deriz ki: "Kötü başka, bâtıl başkadır. Yaptığı davranışın kötü sayılması, daha mühim olanı terketmesindendir, bunun kendisi için câiz olmadığından değildir. Bir kimse oruç tutar da namaz kılmaz ise bu kötü bir şeydir. Bu, kişinin daha mühim olanı terkettiği için böyledir. Yoksa oruç tutmasının câiz olmadığından ya da bâtıl olduğundan değildir; namaz, oruca göre daha mühimdir." Bunun gibi "yapmak" "söylemek"ten daha mühimdir. Gerçi her ikisi de farzdır ve biri diğerinin şartı değildir. Şart olursa, içki içmemek farzını yapmayanın, içkiden menetme farzını da yapmaması gerekir. Oysa bir farz yapılmayınca, diğer farzın da kişiden düşmesi muhaldir.

İyiliği emredip kötülükten sakındırmak hususunda sultanın iznini almak ya da bu konuda bir ferman yazması şart değildir. Çünkü selef-i sâlihîn sultan ve halifelere emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker yapmışlardır. Bu hususta pek çok hikâye vardır. Bu işin aslı, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın derecelerini bilmekle anlaşılır ki bunlar dört tanedir:

Birinci derece: Öğüt vermek ve Allah Teâlâ'nın gazabından korkutmaktır. Bu bütün müslümanların üzerine farzdır. Hal böyle iken sultanın fermanına niçin gerek duyulsun? Hatta ibadetlerin en faziletlisi sultana nasihat etmek ve onu Cenâb-ı Hakk'ın gazabı ile korkutmaktır.

İkinci derece: Sert sözlü olmaktır. Şöyle ki: "Ey fâsık! Ey zalim! Ey ahmak! Ey cahil! Allah'tan korkmadığın için mi böyle yapıyorsun!" demelidir. Bu sözlerin hepsi fâsık hakkında doğrudur. Doğru söylemek için de sultanın fermanına gerek yoktur.

Üçüncü derece: El ile engel olmaktır. Şarabı dökmek, rebabı kırmak ve ipek sarığı başından almak gibi... Bunların hepsi ibadet gibidir ve farzdır. Birinci konuda rivayet ettiklerimiz delil olarak gösteriyor ki şeriat, mümin olan herkese sultanın iznine gerek kalmadan bu saltanatı vermiştir.

Dördüncü derece: Güç kullanarak ve güç kullanmakla tehdit etmektir. Olur da güç kullanılan kimsenin tarafları toplanıp karşılık vermeye kalkarlarsa, kişi kendi tarafından yardım almalıdır. Fakat sultanın izni olmadan böyle bir davranışta bulunulur ise fitneye sebebiyet verebilir. Bu sebepten evla olanı sultanın izni olmadan böyle şeyler yapmamaktır.

Bununla beraber saydığımız derecelerin değişmesi halinde buna şaşılmaması gerekir. Eğer evladı babasına emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker yapacaksa bunu nasihat ve yumuşak dille yapmalıdır. Rivayet edildiğine göre, Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyh], "Çocuk, babasına iyiliği nasıl emreder?" diye sorulunca, "Kızmadığı sürece ona nasihat eder; kızarsa susar" demiştir.

Kişinin babasına karşı, "ahmak, cahil" gibi sözler kullanması câiz değildir; vurmak ise asla olmaz! Kâfir bile olsa onu öldürmesi câiz değildir. Evladın cellat olarak had cezasında bile babasına vurması câiz değildir. O halde yumuşak dille nasihat etmek evla olanıdır. Fakat evladın eğer yapabiliyor ise babasının içkisini dökmesi, ipek elbisesini çıkarması, haram olarak aldığı malı sahibine geri vermesi, gümüş testisini kırması, duvara sûret olarak yaptığı nakışları sökmesi câizdir. Bu konuda babası kendisine kızsa bile bunu yapması haktır, babasının ona kızması bâtıldır. Bu, kişinin babasına vurması ya da onu aşağılaması gibi babasının şahsıyla ilgili bir şey değildir. Bununla beraber bir kimsenin, "Bunu yaparak babasını incitecekse, yapmaz!" demesi de mümkündür. Nitekim Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kişi babası kızacak ise susmalı, vaazı bırakmalıdır."

Kölenin efendisine, kadının kocasına, reâyânın sultana nehyi münkeri, çocuğun babasına nehyi münker etmesi gibidir. Bunların arasındaki haklar daha fazladır. Fakat talebenin üstadına nehyi münker etmesi daha kolaydır. Çünkü ona hürmeti yalnız din içindir. Ondan öğrendiği ilimle onu ikaz edebilir. Âlim ilmiyle amel etmez ise ilmini zayi etmiş olur.

İkinci Rükün: Menedilecek İşler

Münker olup da hâlihazırda mevcut bulunan, tecessüs yapmadan açıkça anlaşılabilen, kötü olduğu yakînen malum olan bir iş için nehyi münker yapmak câizdir. Bunun dört şartı vardır:

Birinci şart: Yapılan işin münker olması. Küçük günah olsa da nehyi münker yapılır. Hayvan ile cinsî yakınlık kurduğu görülen bir delinin ya da çocuğun da bu işten menedilmesi gerekir. Bu müdahale, yapılan işin büyük günah olmasından değil, münker olmasındandır. Mükellef olmasalar bile yapılan bu fiilin kendisi şeriatta münkerdir, ahlâka aykırıdır. Yine eğer bir delinin şarap içtiği görülse ya da bir çocuğun başkasının malını telef ettiği görülürse bundan alıkoyulmalıdır. Günah olan bir işe, küçük günah bile olsa engel olunmalıdır. Hamamda avret yerini açmak, nâmahremin arkasından bakmak, onlarla bir arada oturmak, altın yüzük takmak, ipek elbise giymek, gümüş testiden su içmek ve bunun gibi günahlar için nehyi münker yapmak gerekir.

İkinci şart: Günahın hâlihazırda işleniyor olması. İçki içmeyi bırakan kimseyi kendisine nasihat etmenin dışında incitmek câiz değildir. Yine ona had uygulamak da sultanın izni olmadan câiz değildir. Aynı şekilde, "Bu gece şarap içeceğim" diyen bir kimseyi de incitmek uygun olmaz. Zira olur da içmeyebilir. "İçmeyeceğim!" diyen bir kimse için kötü zan beslememek gerekir. Fakat nâmahrem bir kadınla halvette oturan kimseyi zina etmeden önce uyarmak câizdir. Çünkü halvetin kendisi günahtır. Kadınlar hamamının önünde bekleyip de girip çıkanlara bakan kimseye nehyi münker yapmak gerekir; zira yaptığı bu davranış günahtır.

Üçüncü şart: Günahın tecessüsle değil zâhiren biliniyor olması. Tecessüs câiz değildir. Bir kimsenin izni olmadan onun hanesine girmek, evinde ne yaptığını öğrenmeye çalışmak, kapıdan, balkondan konuştuklarını dinlemek ve nehyi münker yapmak câiz değildir. Cenâb-ı Hakk'ın örttüğü her şeyi örtmek gerekir. Fakat çalgı sesleri ve sarhoşların bağrışları dışarıya çıkıyorsa böyle bir durumda izin almaksızın eve girip nehyi münker yapmak câizdir. Bir fâsıkın elbisesinin içinde tuttuğu şarap şişesine benzer bir şey görülse ona, "Bu nedir göster!" demek tecessüse gi-

rer. Bu şarap da olmayabilir üstelik; bu sebepten görmezden gelmelidir. Ancak şarap kokusu alınıyor ise onu alıp dökmek câizdir. Yine büyük bir telli çalgının ince elbise altından belli olması halinde onu kırmak câizdir. Fakat başka bir şey olma ihtimali varsa görmezden gelmelidir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh], bir adamın evinin duvarına tırmanarak içeriyi gözetledi ve adamı kötü bir iş yaparken gördü. Adamı uyarıp kınayınca, adam,

"Ey müminlerin emîri, ben bir günah işlediysem, sen bu yaptığınla üç günah işledin" dedi. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Onlar nedir?" diye sorunca, adam,

Allah Teâlâ, *"Gizli kusurları araştırmayın!"* (Hucurât 49/12) buyurduğu halde, sen gizlice ayıbımızı araştırdın.

Allah Teâlâ, *"Evlere (kapıyı bırakıp) arkalarından gelmeniz iyilik değildir; evlere kapılarından giriniz"* (Bakara 2/189) diye emrettiği halde, sen kapıyı bırakıp duvara tırmandın.

Allah Teâlâ, *"İzin almadan ve evde bulunanlara selâm vermeden başkalarının evlerine girmeyin"* (Nûr 24/27) diye ferman ettiği halde, sen izinsiz evime girdin, üstelik selâm da vermedin, deyince, Hz. Ömer [radıyallahu anh], adama tövbe etmesini şart koşarak onu terketti ve oradan çıkıp gitti.

Bunun için Hz. Ömer [radıyallahu anh] bizzat gördüğü kötü bir işi, insanlarla istişare etmek istedi, minberde onlara,

"Bir imam (halife), bir adamı bir kadınla fuhuş yaparken görse, onlara had (ceza) uygulasa, bu ne dersiniz?" diye sordu; oradakiler,

"Sen imamsın (halifesin), bunu yapabilirsin" dediler. Bunun üzerine Hz. Ali [radıyallahu anh],

"Senin böyle bir hakkın yok; böyle yaparsan sana da ceza uygulanır; çünkü Allah Teâlâ zina suçunun tesbitinde dört kişinin şahitliğini şart koştu, daha azını yeterli bulmadı" dedi.

Dördüncü şart: İşin münker (kötü) olduğunun zan ya da ictihada gerek kalmadan malum olması. Şâfiî mezhebinde olanların, Hanefî mezhebinde olanlara itiraz etmeleri câiz değildir. Bir kızın velisi olmadan nikâh yapması ya da bir kimsenin hurma nebizi içmesi veya şüf'a yoluyla aldığı evde oturması gibi konularda Şâfiî mezhebinden bir kimse Hanefî mezbebinde olana karışamaz. Fakat Şâfiî mezhebinde olan biri, kendi mezhebinde velisi olmadan nikâh yapan kıza ya da hurma nebizi içen birine itiraz edebilir. Çünkü bulunduğu mezhebe muhalefet etmek hiç kimseye göre câiz değildir. Bazıları, "Şarap, zina ve domuz eti konusunda nehyi münker yapmak câizdir. Çünkü bunların haram oluşu ittifakla ve yakînle malumdur. İctihadî meselelerde nehyi münker olmaz" derler. Bu söz doğru değildir. Zira muhakkikler, kendi ictihadına ya da mezhep sahibinin ictihadına aykırı davrananların âsi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu hakikatte haramdır. Çünkü bir kimsenin ictihadı, kıblenin bir tarafta olduğuna karar verdiği halde arkasını o tarafa çevirip (tersi istikamette) namaz kılarsa, başkaları onun isabetli davrandığını düşünse bile âsi olur. Bazıları da, "Taklit ehli olan herkesin mezheplerden istediği görüşleri tercih etmesi câizdir" derler. Bu söz boştur ve itibar edilmez. Herkes kendi mezhebinin görüşüyle hareket etmekle mükelleftir. Bir kimse kendi görüşüne göre İmam Şâfiî'nin [rahmetullahi aleyh] daha âlim olduğunu düşünürse, ona muhalefet etmesinin özrü olmaz, bu ancak nefse tâbi olmak anlamına gelir.

Cenâb-ı Hakk'a cisim atfeden, Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olduğunu söyleyen, Allah Teâlâ'yı cennette görmenin mümkün olmadığını dile getiren mübtedîlere (bid'at ehline) nehyi münker yapmalıdır. Bununla beraber yukarıda da belirttiğimiz gibi Şâfiîler'in, Hanefî ve Mâlikîler'e nehyi münker yapmaları câiz değildir. Çünkü mübtedîlerin hatası katidir (kesindir) fakat fıkhın ahkâmı kati şekilde malum olmaz. Bir şehrin çoğunluğu Ehl-i sünnet olur da mübtedîler yabancı ve azınlıkta olursa, onlara nehyi münker yapılmalıdır. Ancak iki grup olunursa ve mübtedîlere nehyi münker yapılırsa onlar da buna karşılık verirler, ortaya fitne çıkar. Böyle yapmak sultanın izni ve gücü olmadan câiz değildir.

Üçüncü Rükün: Kötülükten Menedilecek Kimse

Nehyi münker yapılacak kimsenin, işlediği fiilin günah sayıldığı mükellef olması gerekir ve nehyi münkere engel olacak bir hürmete sahip olmaması icap eder. Mesela bir kimse hürmete layık olduğundan babasına karşı el ile nehyi münker yapamaz; ancak yumuşak bir dille bunu yapar. Fakat deli ve çocuğu önceden de belirttiğimiz üzere kötü işlerden menetmek gerekir. Bunun adı ise nehyi münker olmaz. Bir yabani hayvanın müslümanların ekinini, bitkilerini yediğini görürsek müslümanların malını korumak için ona engel oluruz. Fakat bu eğer zor ve tehlikeli olacaksa farz değildir. Ancak engel olan kimseye kolay olacaksa ve kendisine zarar gelmeyecek ise müslümanların hakkı için farz olur. Bir kimsenin başkasının malını zayi edeceğini kesin olarak bilen birinin eğer yol çok uzak değilse, müslümanların hakkı için oraya gidip o kişiyi uyarması farz olur.

Akıllı bir kimsenin başkasının malına zarar vermesi zulüm ve günah olur. Kişiye her ne kadar zahmet ve yorgunluk verecekse de nehyi münker yapmak gerekir. Çünkü günahtan el çekmek kolay olmadığı gibi günaha engel olmak da zahmetsiz olmaz. Kişi güç yetiremeyecek halde değilse buna kesinlikle katlanmak gerekir. Nehyi münkerden maksat İslâm şiarının izharıdır. O halde sıkıntılara katlanmak farzdır. Mesela bir yerde çok şarap olsa ve bunları dökmek için orada kalmak icap etse bu farzdır. Fakat bir hayvan çok sayıda müslümanların ekinlerini, zahirelerini yese bunları çıkarmak için orada kalmak farz değildir. Kişinin kendi hakkını da başkalarının hakkı gibi koruması gerekir, vakit de kişinin kendi hakkıdır. Bu sebepten başkasının malı için kendi zamanını harcaması farz olmaz. Fakat din için günahtan menetmek farzdır.

Nehyi münkerin zorluklarına tahammül etmenin şartları

Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münkerde bütün sıkıntılara katlanmak farz değildir. Bunda da tafsilatlar vardır, şöyle ki:

Kişi nehyi münkerden âciz ise kalbi ile buğzetmekten başka üzerine bir farz düşmez. Âciz olmayıp kendisini döveceklerinden korkar veya sözünün fayda vermeyeceğini bilirse, bunda da dört yol vardır:

Birincisi: Bir kimse iyiliği emredip kötülükten sakındırdığında dövüleceğini ve günahtan vazgeçilmeyeceğini biliyorsa, nehyi münker kendisine farz olmaz. Fakat eliyle veya diliyle nehyi münker yapmak ve dayağa sabretmek mubahtır; hatta kişi bununla sevaba da kavuşur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَفْضَلُ شُهَدَاءِ أُمَّتِي رَجُلٌ قَامَ إِلَى إِمَامٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَاهُ عَنِ الْمُنْكَرِ فَقَتَلَهُ عَلَى ذَلِكَ فَذَلِكَ الشَّهِيدُ مَنْزِلَتُهُ فِي الْجَنَّةِ بَيْنَ حَمْزَةَ وَجَعْفَرٍ

"Ümmetimin şehidlerinin en faziletlisi, zalim bir idareciye karşı ayağa kalkıp ona iyiliği emreden ve onu kötülükten meneden, bunun için zalim idareci tarafından öldürülen kimsedir. Bu şehidin cennetteki derecesi, Hamza ile Cafer-i Tayyâr'ın arasındadır."[398]

İkincisi: Kişi günaha engel olabileceğini bilir ve hiçbir korkusu da bulunmazsa, nehyi münker yapmak ona farz olur. Bunu yapmaz ise âsi olur.

Üçüncüsü: Kişi yaptığı nehyi münker ile muhataplarını vazgeçiremez fakat onlar kendisini dövmeye de güç yetiremezler ise şeriatın tâzimi için dil ile nehyi münker yapmak vâcip olur. Öyle ki kişi kalbiyle reddetmekten âciz olmadığı gibi diliyle de bunu yapmaktan âciz değildir.

Dördüncüsü: Kişi günaha engel olur fakat neticesinde kendisini döverler. Mesela kırmak için birden şarap şişesine taş atabilir ya da çeng ve rebaba vurup kırabilir. Bunu yapmak vâcip değildir. Fakat kötülüğü reddetme ve sabretme daha evladır, faziletlidir. Bir kimse, "Allah Teâlâ âyet-i celîlede,

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

'Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın' (Bakara 2/195) buyuruyor. Bunun manası nedir?" diye sorarsa, şöyle cevap veririz:

398 Az farklı lafızla bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/195.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Bu âyet-i kerimede bahsedilen tehlike bu değildir, âyet-i kerimedeki tehlike Allah Teâlâ'ya taat (cihad) yolunda infakı terketmektir."

Berâ b. Âzib [radıyallahu anh] demiştir ki: "Âyet-i kerimede bahsedilen tehlike, kişinin günah işledikten sonra, 'Artık affedilmem!' demesidir."

Abîde b. Amr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Âyette geçen tehlike, kişinin günah işlemesi, sonra (onu temizleyecek) hiçbir hayır yapmaması ve böylece ölüp gitmesidir."

Bir müslümanın tek başına düşman saflarına saldırıp ölünceye kadar çarpışması câizdir. Her ne kadar bunda kendisini tehlikeye atmış olsa bile bunda bir fayda vardır. Şöyle ki: Düşmanı öldürerek kâfirlerin kalplerine korku salar. Derler ki: Müslümanların hepsi böyle cesur olursa bunda sevap vardır. Fakat kör, âciz ve kuvvetsiz birinin kâfirin safına saldırması câiz değildir. Çünkü bu yaptığının bir faydası olmaz, yalnızca kendisini öldürtmekle kalır.

Aynı şekilde nehyi münker yapıp da öldürülen, dövülen ya da eziyet gören fakat muhataplarının günah işlemesine engel olamayan kimse, gayretine rağmen fâsıkların kalbini günaha karşı kıramayacaksa, birine iyiliği dokunmayacaksa nehyi münker yapmamalıdır. Çünkü boş yere zarara katlanmak doğru değildir. Bu kaidede iki şık vardır:

Biri, zan ve vehimden ileri gelen korkudur, diğeri ise dövülmekten değil ancak mevki, mal ve eziyet görmekten doğan korkudur. Birincisinde kişi eğer dövüleceğini kesin olarak biliyorsa, mâzur sayılır. Kendisini döveceklerinden emin değilse hiçbir zaman mâzur sayılmaz. Zira bu, ihtimal ve kötü zan olur. Bununla nehyi münker terkedilmez. Kişi eğer şüphe ediyor da dövülüp dövülmemek konusunda eşit bir zanna sahipse bu durumda deriz ki nehyi münker yapmak yakîn ile farzdır, şüphe ile kalkmaz. Kişinin kendisine zarar gelmeyeceğini bildiği yerde nehyi münker farz olur.

Fakat bir durum daha vardır ki kişi nehiy yapmakla malına, bedenine, makamına, akrabalarına ve talebelerine zarar gelmesinden

endişe ediyorsa veya kendisine dil uzatılması ya da dünyevî ve dinî faydalarına engel olunacağı gibi çeşitli korkuları varsa bunların her birinin ayrı hükmü bulunur.

Kişinin kendi hakkında korkması

Kişinin kendi hakkında korkması iki kısımdır:

Birincisi: Kişi ileride bir işinin olmayacağından korkar. Şöyle ki üstadına nehyi münker yaparsa, kendisini iyi yetiştirmemesinden, hekime yaparsa faydalı ilaç vermemesinden, efendisine (patronuna) yaparsa gelirini kesmesinden ya da ona işi düşünce kendisini korumamasından korkar. Fakat tüm bunlarda nehyi münker yapmamanın özrü olmaz. Çünkü bunlar zarar sayılmaz. Ancak ileride meydana gelmesinden korktuğu şey ölüm olursa, mâzur sayılır. Böyle kimselerin ihtiyaç halinde oldukları zaman nehyi münker yapmamalarında bir zarar yoktur.

Mesela kişi hastayken, ipek elbise giyen hekime nehyi münker yaptığında yanına gelmeyeceğini bilirse ya da fakir ve âciz olup -azığı ve tevekkülü de yoksa- kendisine nafaka verenin bir daha vermeyeceğini bilirse nehyi münker yapmaz. Yine kötü ve şerli birinin eline düşmüş kimse ya da kendisini himaye eden birinin yanında kalan biri de nehyi münker yapmaz. Bunlar anında gereken ihtiyaçlardır. O halde bu türlü özürler sebebiyle susmalarına izin verirsek bir mahzuru olmaz. Çünkü nehyi münker yaparsa o anda zararını görecektir. Fakat bu da durumdan duruma göre değişir; düşünce, rey ve ictihada bağlıdır. Kişi dinini gözetmeli, ihtiyatlı davranmalıdır. Bu şekilde nehyi münkerden de zaruretsiz el çekmemiş olur.

İkincisi: Kişinin elinde bulunan bir şeyin yok olmasından korkmasıdır; malının elinden alınması gibi. Bir kimse nehyi münker yaptığında malını alacaklarını, evini yıkacaklarını ya da dayakla kendisini hasta edeceklerini, makamından uzaklaştıracaklarını, elbiselerini çıkarıp kendisini çarşı pazarda rezil edeceklerini bilir ve bunlardan korkarsa, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münkeri yapmaz. Fakat yaptığı nehyi münker şerefine leke getirmeyip, süsüne ve bencilliğine zararı

dokunacaksa, kendisini yaya olarak veya eski elbiselerle çarşıda gezdireceklerse ya da hakaret edeceklerse bu gibi sebeplerle nehyi münkeri terketmek özür sayılmaz. Hatta bunlarla kadri yücelir. Çünkü şeriatta süs ve bencillik makbul bir şey değildir. Ancak mürüvveti korumak şeriatta güzeldir. Kendisini ayıplayacaklarından, kendisine dil uzatacaklarından ve düşman olacaklarından, işlerinde kendisine uymayacaklarından korkarsa, şüphesiz bu da özür sayılmaz. Çünkü hiçbir nehyi münker bunlarsız olmaz. Fakat nehyedeceği günah gıybetse ve nehyettiği kimselerin bundan vazgeçmeyip üstüne kendisinin de gıybetini yaparak daha fazla günaha gireceklerini bilirse o zaman mâzur sayılır.

Kişi nehyi münker yaptığında akraba ve dostlarına kötülük yapılacağını bilirse, yapmamalıdır. Mesela kendisinin zâhid olduğunu, dövülmeyeceğini ve elinden alınacak bir şeyi olmadığını bilirler ve onun intikamını dostlarından ve akrabasından alırlarsa nehyi münker yapılmaz. Çünkü zarar kendisine olursa bunda bir beis yoktur fakat başkasının zararına sebep oluyorsa nehyi münker yapılmaz. Hatta onların haklarını korumak dinî bir vazifedir ve bu da mühimdir.

Dördüncü Rükün: Nehyi Münkerin Nasıl Yapılacağı

İyiliği emredip kötülükten sakındırmanın sekiz derecesi vardır:

Kişi ilk olarak kötülüğün meydana geldiği hali bilmeli, sonra münkeri anlatmalı, sonra nasihat etmeli, sonra sert bir dille uyarmalı, sonra el ve dil ile tazir etmeli, sonra yaralamakla korkutmalı ve tehdit etmeli, sonra silah çekmeli, sonra yaverlerini çağırmalı ve onları toplamalıdır. Bu tertibi gözetmek vâciptir.

Birinci derece: Kötülüğün ortaya çıktığı şekli kesin olarak bilmek ve hakikatte tanımak. Tecessüs yapmamak, kapı pencere dinlememek, komşulardan sormamak, elbisenin içinde bulunan şeye ne olduğunu anlamak için el uzatmamak gerekir. Fakat kişi eğer çalgı seslerini dışarıdan duyuyor ya da şarap kokusunu alıyor yahut onu görüyor ise nehyi münker yapar.

Güvenilir iki şahit kendisine haber verirse buna da inanmalıdır. İki âdil şahitle birlikte izinsizce o eve de girebilir. Ancak bir şahit olursa evla olanı girmemektir. Çünkü ev o kimsenin mülküdür. Bir âdil şahitle mülk hakkı bâtıl olmaz. Denildiğine göre, Hz. Lokman'ın [aleyhisselâm], yüzüğünün kaşında şu söz yazılı idi:

"Gördüğün kusuru örtmek, zannettiğini yaymaktan daha güzeldir."

İkinci derece: Kusuru tarif etmek. Kişi bazan kötü bir iş yapar da onun uygunsuz bir hareket olduğunu bilmez. Mesela bir köylü mescidde namaz kılarken rükû ve secdeleri erkânına göre yapmayabilir ya da üzerinde bir necâset bulunabilir. O eğer bunlarla namazının olmadığını bilseydi elbette dikkat eder, böyle yapmazdı. O halde ona öğretmek gerekir.

Öğretirken de edebe dikkat ederek yumuşak dilli olmak, muhatabı kırmamak icap eder. Çünkü zaruretsiz bir müslümana eziyet yapılmaz. Bir kimseye bir şey öğretilirse, ona cahil denmiş, kusuru yüzüne vurulmuş olur. Bu yaraya ise merhemsiz dayanılmaz. Bunun merhemi de söylerken özür beyan edip, "Kimse annesinden âlim olarak doğmaz. Bildiklerini sonradan öğrenir. Bilmeyenin kusuru ya babasından ya annesinden ya da hocasından dır. Belki de yakınlarınızda ilim öğreneceğiniz kimse yoktur..." gibi sözler kullanmalıdır. Böyle yapmayıp da bir kimseyi inciten kişi, elbisedeki kanı idrarı ile temizlemeye çalışan veya iyilik yapmak isterken kötülük işleyen kimse gibidir.

Üçüncü derece: Vaaz, nasihat ve Allah Teâlâ ile korkutarak kötülükten menetmek. Bir işin haram olduğunu bilerek onu yapan, kusuru tarif etmenin kendisine fayda sağlamadığı kimseleri korkutmak gerekir. Bu konuda lutuf şöyle olur: Mesela gıybet eden bir kimseye, "Hangimizin kusuru yok? Kişinin kendisiyle meşgul olması evla olandır!" demeli ya da gıybet hakkında bir âyet, hadis yahut haber okumalıdır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken büyük bir âfet vardır. Bundan ancak Allah Teâlâ'nın, kendisine nefsinin ayıplarını gösterdiği ve hidayet nuruyla basiretini açtığı kimse kurtulur, selâmet bulur. Nasihat etmekte nefis için iki lezzet vardır. Bunlardan biri ilim ve takvasının izzetini göstermek, diğeri ise tahakkümünün, üstünlüğünün ve maka-

munun izzetini göstermek içindir. Bunların her ikisi de makam sevgisindendir ve insanın tabiatında olan bir haldir. Böyle yapan biri genellikle nasihat ettiğini, şeriata göre davrandığını düşünür fakat hakikatte şehvetine ve makamına bağlanmıştır. İşlediği günah da o kimsenin günahından daha büyüktür. Böyle biri kendi haline bakmalıdır. Kişi eğer kendi nasihatini aşağı görür ve o kimsenin başkasının nasihati ile tövbe etmesini daha çok severse, nasihat etmesi doğrudur. Kendi sözü ile olmasını, diğerinden çok seviyorsa Allah'tan korkmalıdır. Çünkü bu nasihat ile Cenâb-ı Hakk'a değil, kendisine çağırmasından korkulur.

Davud et-Tâî'ye [rahmetullahi aleyh], "Bir adam, şu idarecilerin yanına giriyor, onlara iyiliği emrediyor ve onları kötü işlerden de menediyor. Bunun hakkında ne dersiniz?" diye sorulunca, Davud et-Tâî [rahmetullahi aleyh],

"Onun dövülmesinden korkarım" dedi. Kendisine,

"O buna dayanır" denildiğinde,

"Onun için kılıçtan (boynunun vurulmasından) korkarım" dedi. Kendisine,

"Onun buna da sabretmeye gücü yeter" denilince,

"Onun için gizli hastalıktan korkarım, bu hastalık ucbdur (yaptığını beğenmektir)" dedi.

Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir:

"Ben, Emevî halifelerinden birinin (minberde yanlış) söz ettiğini işittim. Öldürüleceğimi bildiğim halde onu uyarmaktan korkmadım fakat düşündüm ki bu öldürme insanlardan bir grubun önünde olacak. O sırada ben insanlar için kendimi güzel göstermekten (iyiliği emrettiği için öldürülüyor düşüncesine kapılmaktan) ve böylece ihlâssız öldürülmekten korktum, bunun için halifeyi uyarmaktan vazgeçtim."

Dördüncü derece: Sert dille uyarmak. Bunun iki edebi vardır:

Biri güzellikle söylemek yeterli oluyorsa sertçe uyarmamak, diğeri de küfürlü konuşmamak, "Zalim, fâsık, ahmak, cahil" gibi sözlerden fazlasını dememektir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْأَحْمَقُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ

"Zeki (akıllı ve dirayetli) kimse, nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için (salih) amel yapan kimsedir. Ahmak ise, nefsini hevâsına tâbi eden ve Allah'tan (boş) temennilerde bulunan kimsedir."[399]

Sert konuşma, faydalı olacağı bilindiği zaman yapılır. Fayda vermeyeceği bilindiği halde yüz ekşitmek, sert bakışta bulunmak muhatap tarafından itiraz görür.

Beşinci derece: Elle müdahale ederek engellemek. Bunun iki edebi vardır: Biri kişi eğer münker işlere engel olmakta muhatabına söz geçirebiliyorsa, kendisi doğrudan elle müdahale etmemelidir. Mesela, malı gasbedene gasbettiği yerden veya cünübe mescidden çıkmayı yaptırmaya imkânı varsa, onu kendisinin kovması veya çekerek çıkarması uygun değildir. İçkiyi dökmeyi, haram çalgı aletini kırmayı veya ipek elbisenin düğmelerini çözüp çıkarmayı ona yaptırmaya gücü yeterse, bunları kendisinin yapması uygun değildir. Diğeri ise bir kötülüğe elle müdahale ederken, ihtiyaç olan noktada kalmak ve onunla yetinmektir. Mesela, elinden çekip çıkarmaya gücü yeterken, onu sakalından tutarak veya ayağından çekerek yapmamalıdır. Haram çalgı aleti görünce kırmalı, parça parça etmemelidir. İpek elbiseyi yırtmayacak şekilde çıkarmalıdır. Dökebiliyorsa, şarap kabını kırmamalıdır. Böyle yapamazsa bir taş atıp kırmak câizdir. Bu bir hak değildir. Eğer testinin ağzı darsa ve dökmek ile uğraşırken, kendisini yakalayacak veya döveceklerse kırıp kaçmak câizdir. Şarabın haram edildiği ilk zamanda, bulunduğu kabı da kırmak emredilmişti. Fakat bu sonradan mensuh oldu. Denilmiştir ki o kaplar önceden yalnızca şarap için kullanılırdı. Bugün özürsüz kırmak câiz değildir, kıran kimse bedelini ödemelidir.

399 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 25 (nr. 2459); İbn Mâce, Zühd, 31 (nr. 4260.) Bu kaynaklarda "ahmak" yerine "âciz" geçmektedir. Ahmak ifadesi için bk. Ebû Ubeyd İbn Sellâm, *Garîbü'l-Hadîs*, 3/134.

Altıncı derece: Tehdittir. Mesela, "Bundan vazgeç, yoksa senin kafanı kırarım!" yahut, "Şöyle şöyle yaparım!" gibi sözlerdir. Bu, münkeri kendisine karşı güzel davranışta bulunularak terketmeyen kimseye yapılır. Bunun iki edebi vardır: Biri muhatabı, "Elbiseni parçalarım, evini yıkarım, karına ve çocuğuna zarar veririm!" gibi câiz olmayan şeylerle tehdit etmemektir. Diğeri ise yapabileceğini söylemek, yalan söz sarfetmemektir. "Seni asarım, boynunu vururum!" gibi sözlerin hepsi yalandır. Fakat korku vereceğini düşünmek niyetiyle mübalağa yaparsa maslahat için câiz olur. Bu, iki müslümanın arasını bulmak için yalan söylemenin mubah olması gibidir. Böyle durumlarda sözdeki fazlalık ve noksanlığa bakılmaz.

Yedinci derece: El, ayak ve sopayla dövmek. Bu gerekli olduğu vakitte ve gerektiği kadar câiz olur. Gerekli olduğu vakit, kişinin kendisine güç kullanılmadan günahı terketmediği zamandır. Fakat günahtan el çektiğinde vurmak câiz değildir. Zira günahtan sonra verilen ceza "tazir ve had" olur. Bu da sultanın izninin dışında yapılmaz. Bundaki edep de şudur: Eğer el ile vurmak yeterli ise sopayla vurmamak ve yüze vurmamaktır. Şayet yeterli olmazsa kılıç çekmek câizdir. Bir kimse yaptığı münkerden kılıçla korkutmadan vazgeçmiyorsa, mesela bir kadına musallat olup da bırakmıyorsa, kılıcını kınından çıkarmak câiz olur. Kendisi ile nehyi münker yapılan arasında dere bulunuyorsa okunu hazırlayıp, "Yaptığın işi bırak! Yoksa seni vururum!" demelidir. Yine de vazgeçmezse onu vurmalıdır. Fakat bunda da o kimsenin baldırını ya da uyluğunu vurmalı, tehlikeli yerlerini vurmaktan sakınmalıdır.

Sekizinci derece: Nehyi münkerin yalnız başına yapılamayacağı noktada yardımcı toplayarak mücadele etmek. Böyle bir durumda fâsıklar da kendi adamlarını toplayabilir ve kavga büyüyebilir. Büyüklerden bazısı, "Eğer iş bu raddeye varacaksa sultana haber vermeden nehyi münker yapmamalıdır!" der. Bazısı da, "Bu, sultanın izni olmadan da yapılır!" demiştir. (Kıyasa en uygun olanı da budur) Gazâya gidildiği gibi fâsıklarla dövüşmeye de gidilebilir. Nehyi münker yapan kimse o esnada öldürülürse şehid olur.

Muhtesibin (Kötülüğü Menedenin) Edepleri

Nehyi münker yapan kimsede üç haslet bulunmalıdır: İlim, vera, güzel ahlâk. İlmi olmayan kimse marufu, münkerden ayıramaz. Vera sahibi olmayan kimse bunları birbirinden ayırabilse de bildiklerine aykırı hareket edemez. Güzel ahlâklı olmayan kimse ise kendisini incittiklerinde öfkelenir ve Allah Teâlâ'yı unutur. O'nu unutunca da haddi aşar ve artık yaptıkları rıza-i ilâhî için değil, nefsi için olur. Böyle olunca da yaptığı nehyi münker günaha dönüşür.

Müminlerin emîri Hz. Ali [radıyallahu anh] öldürmek için bir kâfiri yere vurdu. O sırada kâfir Hz. Ali'nin yüzüne tükürdü. Bunun üzerine Hz. Ali onu bıraktı, öldürmedi ve, "Öfkelendim ve onu Allah için öldürmemekten korktum!" dedi. Yine Hz. Ömer [radıyallahu anh] birine kırbaçla vurdu. Bir kez daha vuracakken o adam Hz. Ömer'e sövdü. Bunun üzerine Hz. Ömer öfkelendiği için vurmadı. Ona, "Niçin vurmadın?" diye sorduklarında, "Şimdiye dek Allah için vurdum. Şimdi ise vurursam bana sövdüğü için bunu yapmış olacağım!" dedi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَا يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا رَفِيقٌ فِيمَا يَأْمُرُ بِهِ رَفِيقٌ فِيمَا يَنْهَى عَنْهُ حَلِيمٌ فِيمَا يَأْمُرُ بِهِ حَلِيمٌ فِيمَا يَنْهَى عَنْهُ فَقِيهٌ فِيمَا يَأْمُرُ بِهِ فَقِيهٌ فِيمَا يَنْهَى عَنْهُ

"İyiliği emretmeyi ve kötülükten menetmeyi ancak emrettiği ve nehyettiği işlerde yumuşak davranan, emrettiğinde ve nehyettiğinde halim olan, emrettiği ve nehyettiği konularda fakih olan kimse güzel yapabilir."[400]

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Bir iyiliği emrettiğinde, onu insanların en fazla yapanı sen ol, yoksa helâk olursun."

400. Benzer bir hadis için bk. Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 7741.

Bu edeptendir, şartı ise şöyledir:

Rivayet edildiğine göre, Hz. Enes [radıyallahu anh] demiştir ki:

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Yâ Resûlallah, hepsiyle amel etmedikçe iyiliği emretmeyelim mi? Yine hepsinden kaçınmadan kötülükten nehyetmeyelim mi?" diye sorduk, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

بَلْ مُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَإِنْ لَمْ تَعْمَلُوا بِهِ كُلَّهُ وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَإِنْ لَمْ تَجْتَنِبُوهُ كُلَّهُ

"Bilakis, bütünüyle yapamazsanız da iyiliği emredin; hepsinden kaçınamazsanız da kötü işlerden nehyedin."[401]

Nehyi münker yapanın edeplerinden biri de kişinin sabırlı olması, sıkıntılara katlanmasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ

"İyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret" (Lokman 31/17).

Sabır gösteremeyen kimse nehyi münker yapamaz.

Kötülükten nehyetmenin bir edebi de, dünyevî alakaları (ve bağları) azaltmaktır, tâ ki (menfaatlerini koruma adına) korkusu çoğalmasın. Halktan da ümidi ve beklentiyi kesmek gerekir. Anlatıldığına göre, şeyhlerden birinin bir kedisi vardı. Şeyh, yakınlarındaki bir kasaptan her gün hayvan bezelerinden (ve sakatatlarından) kedisi için bir şeyler alırdı. Bir defasında kasabın kötü bir iş yaptığını gördü. Önce eve varıp kediyi dışarı salıverdi; sonra gelip kasabı uyardı. Kasap,

"Bundan sonra sana kedin için bir şeyler vermem!" dedi. Şeyh de,

"Ben ancak kediyi evden çıkarttıktan ve senden ümidimi kestikten sonra, seni uyarıyorum" dedi.

---

401 Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 981; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/277; Ali Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5522.

İnsanların onu sevmesini, övmesini ve kendisinden hoşnut olmasını bekleyen kimse nehyi münker yapamaz.

Kâ'b el-Ahbâr, Ebû Müslim el-Havlânî'ye [rahmetullahi aleyhimâ],

"Kavminin içinde itibarın nasıl?" diye sordu, o da,

"İyidir" dedi. Kâ'b el-Ahbâr,

"Tevrat'ta başka türlü diyor" dedi. Ebû Müslim el-Havlânî,

"Ne diyor?" deyince, Kâ'b el-Ahbâr,

"Bir adam iyiliği emredip kötülükten menedince kavmi yanındaki itibarı kötüleşir, diyor" dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim şöyle dedi:

"Tevrat doğru söylüyor, Ebû Müslim yanlış ifade etti."

Nehyi münkerin aslı günah işleyen kimseye, işlediği günahtan dolayı şefkat nazarı ile bakmaktır. Herkese karşı bir kimsenin oğlunu kötülükten menetmesi gibi davranmalıdır. Yumuşak muameleyi elden bırakmamak gerekir. Bir kimse Halife Me'mûn'a nehyi münker yapıp sert ifadelerde bulundu. Bunun üzerine Me'mûn,

"Ey adam, yumuşak ol! Allah Teâlâ, senden daha hayırlı olan Hz. Musa'yı [aleyhisselâm], benden daha şerli olan Firavun'a gönderdiğinde, olur da söylenenleri kabul eder diye ona yumuşak konuşmasını emrederek,

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

'Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır veya korkar' (Tâhâ 20/44) buyurdu" dedi.

Ebû Ümâme'nin [radıyallahu anh] rivayetine göre, bir genç Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, bana zina konusunda izin verir misin?" diye sordu. Orada bulunanlar, gence bağırdılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"*Onu bırakın, yaklaşsın*" buyurdu. Genç yaklaşıp Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] önünde oturdu. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] gence,

"Başkasının annen ile zina etmesini sever misin?" diye sordu; genç,

"Canım size kurban olsun, böyle bir şeyi hoş göremem" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"İnsanlar da anneleri ile zina edilmesini sevmezler. Sen kızınla zina edilmesini sever misin?" buyurdu; genç,

"Canım size kurban olsun, böyle bir şeyi hoş göremem" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"İnsanlar da kızları ile zina edilmesini sevmezler. Sen kız kardeşinle zina edilmesini sever misin?" diye sordu. İbn Avf'ın rivayetinde Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] halasını ve teyzesini de saydı. Genç her defasında,

"Canım size kurban olsun, böyle bir şeyi hoş göremem" diyor, Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem],

"İnsanlar da bunu hoş görmezler" buyuruyordu. Hadisin iki râvisi de (Ebû Ümâme ve İbn Avf) demişlerdir ki:

"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] elini gencin göğsünün üzerine koydu ve,

اللّٰهُمَّ طَهِّرْ قَلْبَهُ وَاغْفِرْ ذَنْبَهُ وَحَصِّنْ فَرْجَهُ

"Allahım, onun kalbini temizle, günahını affet, fercini zinadan koru!" diye dua etti. Bundan sonra, gencin nazarında, zinadan daha fazla kızılacak (ve kaçılacak) kötü bir şey olmadı.[402]

Fudayl b. İyâz'a [rahmetullahi aleyh], "Süfyân b. Uyeyne, sultanın verdiği hediyeleri kabul etti" denildi. Fudayl (insanların yanında onu utandırmamak için),

"O, ancak hak ettiğinin azını almıştır" dedi. Sonra, Süfyân ile baş başa kalınca, onu ayıplayıp kınadı. Bunun üzerine Süfyân b. Uyeyne, Fudayl'a,

402 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/256; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/162.

"Ey Ebû Ali, biz, salihlerden değilsek de şüphesiz salihleri seviyoruz" dedi.

Hammâd b. Seleme b. Dînâr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Sıla b. Üşeym'in yanına, izârını yerlerde sürüyen bir adam uğradı. Sıla'nın adamları ona şiddetle müdahale etmek istediler. Sıla,

"Onu bana bırakın, sizin yerinize ben onu ikaz ederim" dedi. Adama yönelerek,

"Yeğenim, senden bir isteğim var" dedi. Adam,

"Buyur amca, isteğin nedir?" diye sordu. Sıla,

"İzârını biraz yukarı kaldırmanı (elbiseni topuklarının üzerine çekmeni) istiyorum" dedi. Adam,

"Olur, başım üstüne" dedi ve izârını yukarı doğru topladı. Bunun üzerine Sıla, yanındaki adamlarına dönerek,

"Eğer siz ona şiddetle müdahale etseydiniz, 'Hayır, asla yapmam' diyecek ve size kötü konuşacaktı" dedi.

Bir adam, bir kadına musallat oldu. Elinde bıçak vardı, kimse yanına yaklaşmaya cüret edemiyordu. Kadın ise feryat ediyordu. O sırada Bişr b. Hâris [rahmetullahi aleyh] oradan geçiyordu. Durumu görünce, adamın yanına sokuldu, omuzuyla adamın omuzuna dokundu. Bunun üzerine adam yere düştü. Bişr, yürüyüp gitti. Adama yaklaştılar, baktılar ki kan ter içinde kalmış. Kadın kurtulmuştu. Adama halinin ne olduğu sorulunca,

"Bilmiyorum, bir ihtiyar bana omuzuyla dürterek, 'Aziz ve Celîl olan Allah, sana ve yaptığına bakıyor (Allah'tan kork)' dedi; bu söz üzerine ayaklarımın bağı çözüldü, ondan şiddetli bir heybete kapıldım, bu adamın kim olduğunu bilmiyorum" dedi. Kendisine,

"O, (velilerden) Bişr b. Hâris'tir" dediklerinde, adam,

"Vay başıma gelenler, ben bugünden sonra onun yüzüne nasıl bakarım!" dedi. Adam o gün sıtma hastalığına tutuldu, bir hafta sonra vefat etti.

3. Günlük Hayatta Alışılmış Münkerler

Günümüzde dünya münkerlerle dolu. İnsanlar ise bunlardan kurtulmaktan ümitsizlik içindeler. Hepsine engel olamadıklarından menedebileceklerini de bırakmışlar. Din ehli kimseler bunları düzeltmek için gayret ederken, gaflet ehli olanlar bu duruma rıza gösterir. Münkere engel olmaya güç yetirip de sessiz kalmak câiz değildir. O halde hepsini anlatmak mümkün değilse de bu münkerlerin bir kısmının neler olduğuna değinelim. Bu münkerlerden bazısı camilerde, bazısı pazarlarda, bazısı yollarda, bazısı hamamlarda ve bazısı da evlerdedir.

Camilerdeki Münkerler

Bazıları namaz kılarken secde ve rükûlarını tam olarak yapmazlar, Kur'an okurken teganni yaparlar. Bazı müezzinler karışık şekilde birlikte ezan okurlar, ezan kelimelerini haddinden fazla uzatırlar, "Hayye ale's-salah" derken, göğüslerini tamamen kıbleden çevirirler. Mescidde işlenen münkerlerden biri de, hatibin, ibrişim işlemeleri hâkim olan siyah elbise giymesi veya altın kabzalı kılıç tutmasıdır. Bunlar haramdır.

Camilerde gürültü etmemeli, hikâye anlatmamalı, şiir okumamalıdır. Muska ve diğer şeyleri camide satmak câiz değildir. Mescidlerde işlenen münkerlerden biri de, delilerin, küçük çocukların ve sarhoşların mescide girmeleridir (Bunların farklı durumları ve hükümleri vardır). Çünkü gürültü çıkarırlar ve camidekiler bundan sıkıntı çeker. Fakat küçük çocuk sessiz olur, deli insanları rahatsız etmez ve camiyi kirletmez ise bunların mescide gitmeleri câiz olur. Ancak mescidi oyun alanına çevirirler ve bunu sürekli yaparlarsa, bundan menetmek vâciptir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ], bir bayram günü Mescid-i Nebevî'de ayakta raksederek kılıç kalkan oyunları sergileyen Habeşliler'i seyretmesi için hane-i saadetin kapısında durmuş, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], bir müddet onları seyretmiştir. Şüphesiz eğer Habeşîler mescidi sürekli oyun alanı olarak kullansalardı, bundan menedilirlerdi. Bir kimse camide bir şeyler diker ya da yazarsa insanlar da ondan sıkıntı duymazlar ise bunu yapması câizdir. Fakat camiyi dükkân gibi her zaman kullanmaya başlarsa bu mekruh olur.

Devamlı hüküm vermek, sözleşme yazmak gibi camilerde kalabalık oluşturacak işler yapmak câiz değildir. Fakat ara ara hüküm vermek câizdir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] mescidde ara ara hüküm vermiştir ancak bunun için mescidde oturmamıştır. Çamaşırcıların mescidde elbise kurutması ya da boyacıların elbise boyamaları münkerdir. Mescidde vaaz ederken dile getirdikleri sözlerde ve anlattıkları kıssalarda mutemet hadis kitaplarından noksanlık ya da fazlalık bulunan (Kur'an ve Sünnet'e dayanmayan) kimseleri dışarı çıkarmak gerekir. Selef-i sâlihîn böyle yapmıştır. Vaaz eden kimselerin kendilerini süslemeleri, şehvetlerince secili sözler sarfetmeleri, şiirler okumaları, genç kadınların da onların sohbetlerinde bulunmaları büyük günahlardandır, bu türlü davranışlar mescidin dışında da câiz değildir.

Vaiz olan kimse zâhiriyle vera ehli, sekînet ve vakar sahibi ve salihlerin kıyafetine bürünmüş olmalıdır. Ne şekilde olursa olsun genç kadınlar ve erkekler birlikte oturamazlar, aralarında perde olmalıdır. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] kendi döneminde kadınların mescide girmelerini yasaklamıştır. Kendisine, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], kadınları cemaatten menetmediği söylendiğinde, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], "Eğer Resûlullah kendisinden sonra kadınların (mescide giderken) neler yaptıklarını (ve ne hal aldıklarını) görseydi, muhakkak onları menederdi"[403] demiştir. Camilerde toplanıp hesaplaşmak, mal taksim etmek, köylülerin işlerini halletmek ve yazıya dökmek, mescidleri seyir yeri haline getirmek, gıybet ve boş sözlerle meşgul olmak münker işlerdendir. Bunlar mescidlere hürmetsizliktir.

Pazarlardaki Münkerler

Bazı kimseler satışta yalan söyler, malın kusurunu, kötü tarafını göstermezler. Teraziyi, taşı ve ölçüyü doğru tutmazlar, mala başka şeyler katarlar, çalgı aletleri satarlar. Çocuklar için bayramlarda hayvan sûretleri satarlar, Nevruz için tahtadan kılıç ve kalkan satarlar, erkekler için ipek başlık ve elbiseler satarlar. Yıkanmış, temizlenmiş elbiseleri,

403 Buhârî, Ezân, 163 (nr. 869); Müslim, Salât, 30 (nr. 445).

yeni diye satarlar. Altın ve gümüşten buhurdan, testi, divit ve kap gibi şeyler satarlar.

Bunlardan bazısı haram, bazısı da mekruhtur. Fakat hayvan sûreti haramdır. Nevruz ve Mecûsî bayramı için satılan tahta kalkan, kılıç ve ses çıkaran şeyler aslında haram olmamakla beraber putperestlerin âdetini yansıttığından haramdır, şeriata aykırıdır. Bu maksatla yapılan şeyler câiz değildir. Nevruz için çarşıları abartılı şekilde süslemek, çeşit çeşit yemekler yapmak ve zahmetlere katlanmak câiz değildir. Bunları kaldırmak için uğraşmalıdır. Hatta bunların adını bile anmamalıdır. Selef-i sâlihînden bazıları, "Nevruz'da oruç tutmak ve o yemeklerden yememek gerekir. Mecûsî bayramı gecesi asla ateş görmemeleri için kandilleri yakmamak gerekir" demişlerdir. Muhakkikler demişlerdir ki: "Böyle günlerde oruç tutmak, bunları hatırlamak olur. Böyle günleri hiçbir şekilde ağza almamak gerekir. Bunları diğer günlerle bir tutmalıdır. Mecûsîler'in bayramlarında da böyle yapmalıdır. Bunların isimlerini bile anmamalıdır."

Cadde ve Sokaklarda İşlenen Münkerler

Caddeyi kapatacak sütunlar ve yolu daraltacak dükkânlar kurmamalı, ağaçlar dikmemelidir. Bineklilerin üzerindeki kimselerin başı çarpacak şekilde çatıları yola taşırmamalı, hayvanlara çok yük vurup da insanların geçişine engel olmamalı ve onları yola bağlayıp yolu kesmemelidir. Hayvanların odun ve yiyecek yüklerinin eve taşıma müddetince yola koyulmaları ise câizdir. Çünkü bu kadarı ihtiyaç olup herkes onda ortaktır, ondan menetmek mümkün değildir. Üzerinde insanların elbiselerini yırtacak (ve kendilerine zarar verecek) maddeleri taşıyan bir hayvanı, caddede sürmek câiz değildir. Yükü bağlamak, yırtmayacak şekilde sarmak veya yolun geniş yerinden götürmek mümkünse yapmalıdır; yoksa hepten mani olunmaz.

Hayvana taşıyabileceğinden fazla yük vurmak câiz değildir. Kasabın yolda hayvan kesmesi câiz değildir. Çünkü insanların elbiselerini batırır. Bunun için dükkânında bir yer ayarlamalıdır. Karpuz kabukla-

rını yola atmak, insanlara zararlı olacak şekilde yolları ıslatmak doğru değildir. Bunun gibi yola kar atmak veya evinin damından akan suları yola vermek doğru değildir. Yolu temiz tutmak gerekir. Herkese açık olan yolu düzenli tutmak herkesin görevidir. Valinin buralarda insan çalıştırması ve işin ehemmiyetini bildirmesi gerekir. Bir kimsenin kapsının önünde insanların korktuğu köpek bağlaması câiz değildir. Fakat sokağı necis yapması ya da pisletmesinden fazla bir zararı olmazsa buna engel olunamaz. Çünkü ondan sakınmak mümkündür. Bununla beraber eğer yolda uyur ve yolu daraltırsa bu câiz olmaz. Zira sahibinin bile yolda oturması ya da uyuması câiz değildir.

Hamamlarda İşlenen Münkerler

Göbekten dize kadar olan avret yerini açmak, tellakın önünde keseletmek için bacağını çıplak olarak uzatmak câiz değildir. Hatta bu bölgeyi açmadan izârın altına elini sokup ovalaması da yasaktır. Çünkü ovalamak görmek gibidir. Hamamların duvarlarında hayvan sûretleri bulundurmak münkerdir. Bunların üzerini karalamak ya da dışarı çıkmak vâciptir.

Bu münkerlerden biri de, pis eli ve kabı az suya sokmak, pis olan peştemalı ve tası, suyu az olan havuzda yıkamaktır. Çünkü o, bu suyu pisletir; ancak Mâlikî mezhebinde kirletmez. Bu durumda, Mâlikî olanı reddetmek câiz olmaz, Hanefî ve Şâfiî olanı reddetmek (ve engellemek) ise câizdir. Diğer münkerleri "Temizlik Bölümü"nde zikretmiştik.

Misafirlikteki Münkerler

İpek yaygılar, altın ya da gümüş buhurdan ve gülsuyu şişesi kullanmak, asılan perdelerde sûret olması câiz değildir. Fakat yaygı ve yatak üzerinde sûret bulunması câizdir. Buhurdan üzerindeki hayvan sûretleri münkerdir.

Semâ yapıp genç kadınların genç erkeklere bakmaları fesat tohumudur. Burada nehyi münker herkese vâcip olur. Eğer kişi nehyede-

mezse orayı terketmesi vâciptir. Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh], böyle bir ziyafetten ayrılıp çıkmıştır.

Bunun gibi misafirlikte ipek elbise giyen veya parmağında altın yüzük bulunanın yanında oturulmaz. (Mükellef olmadığı halde) Küçük çocuğun bile ipek giymesi doğru değildir. Çünkü ipek bu ümmetin erkeklerine şarap gibi haramdır. Bunu ahlâk edinir ve bulûğa erdikten sonra da takmak ister, buna meyli olur. İpeğin ne olduğunu bilmeyecek kadar küçük çocuğa giydirmek ise mekruhtur. Fakat yukarıdaki gibi haram değildir. Eğer ziyafette, hikâyeler ve acayip olaylar anlatarak insanları güldüren biri bulunuyor ve bu işi çirkin ve yalan sözlerle yapıyorsa, orada bulunmak câiz değildir.

Münkerlerin sayısı çoktur. Bu kadarını öğrenince, medreselerdeki, hankahlardaki, hüküm meclislerindeki, sultan divanındaki ve diğer yerlerdekileri de bunlara kıyas edebilirsin.

ONUNCU BÖLÜM

HÜKÜM VE İDARE

İnsanları yönetmek büyük bir iştir ve adaletle yürütüldüğünde Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki hilafetidir. Fakat şefkat ve adaletten yoksun olunursa İblis'in hilafeti olur. Çünkü valinin (yöneticinin) zulmünden daha büyük fesat sebebi yoktur.

Yöneticilik ilmi uzundur. Fakat bu ilmin başı şudur:

Hükümdar (yönetici), bu dünyaya niçin geldiğini ve ebedî yerinin neresi olduğunu bilmelidir. Dünya onun için bir konak yurdudur, karargâh değildir. O bir yolcudur ve bu yolculuğu ilk konağı olan ana rahminde başladı, son konağı olan mezarda da bitecektir. Ömründen geçen her yıl, her ay ve her gün gerçek istirahat yurduna kendisini yaklaştıran birer merhaledir. Herkes bu köprüden geçecektir. Hayat köprüsünü kurmakla zaman geçirip, gidilmesi icabeden yeri unutan akılsızdır. Akıllı olan bu geçici dünyada yol azığından başka bir şeyle uğraşmaz, dünyadan ihtiyacı ve zarureti kadarına kanaat getirir. Bundan fazlası öldürücü zehirdir.

Öleceği zaman bütün hazinelerinin toprak olmasını, hiçbir altın ve gümüşünün olmamasını ister. Çünkü dünya malı ne kadar çok toplanırsa, derdi ve ayrılık elemi de o denli çok olur. Kendi nasibi ise yiyebileceğinden fazlası değildir. Diğerleri ahiret yurdu için günah ve vebal olur; ölüm anında can vermesi de o kadar zorlaşır. Bu onun kazandıkları helâlden olduğu zamandır. Eğer malını haramdan toplamışsa, bunun azap ve cezası çok daha şiddetli olur.

Sıkıntı çekmeden dünya şehvetlerine sabretmek münkün değildir. Fakat bunda da kişinin imanı sahih olmalıdır. Bil ki insan bu birkaç günlük geçici ve bulanık lezzet için, ahiret lezzetini elden kaçırabilir. Oysa oradaki padişahlık sonsuzdur. Onda bir leke ya da bulanıklık bulunmaz. Birkaç gün sabretmek kolaydır. Bu şuna benzer: Bir kimsenin sevdiği olsa ve ona, "Bu gece onun yanına gidersen, bundan sonra onu bir daha göremezsin! Fakat bu gece sabredersen onu sana rakipsiz ve bekçisiz olarak bin gece veririz" deseler, mâşukunu çok sevdiği halde bin gece beraber bulunmak ümidi ile o bir geceye sabreder.

Dünyanın müddeti, ahiretin binde biri kadar bile değildir. Hatta dünya, ahiret yanında bir hiç gibidir. Çünkü ahiretin sonu yoktur. Onun ebedîliğini akıl kavrayamaz. Yedi kat sema ve yer buğday ile dolu olsa ve bir kuş her bin senede bir buğday yese, bütün buğdaylar bir gün biter, fakat ebed hiç azalmaz. O halde insan bir asır yaşasa ve yeryüzü doğudan batıya kadar emrinde olsa, ülkesinde hiç kargaşa olmasa, yine de ebedî ahiret hayatının yanında ne kıymeti olur? Kişiye dünyadan az bir şey verilse bile, o da karışık ve kederli olur. Elindeki çok olursa hasis kimseler ondan da çok olur peşine takılırlar. Hal böyle iken kişi için ebedî padişahlığı bu bulanık hakir zamana satmak nasıl gerekli ve zorunlu olur?

Vali ve diğer kimselerin bu manayı kabul edip kalplerinde tazelemeleriyle dünya şehvet ve arzularına birkaç gün sabretmeleri, emrinde olanlara şefkat etmeleri, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına iyi muamele etmeleri ve hakiki padişahın halifeliğini yerine getirmeleri kolay olur. Kişi bunları bilince hükümdar olmalıdır. Böylece din büyüklerinin buyurduğu işlerle meşgul olur, dünyayı kazanmakla değil... Zira Allah Teâlâ'nın indinde âdil bir padişah olmaktan büyük ibadet ve kurbiyet yoktur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

عَدْلُ السُّلْطَانِ يَوْمًا وَاحِدًا أَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً

"Sultanın bir günlük adaleti, Allah'a karşı yapacağı yetmiş yıllık nâfile ibadetinden daha üstündür."[404]

İbn Abbas'tan [radıyallahu anhümâ] rivayet edilen başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allah Teâlâ'nın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, yüce Allah şu yedi sınıf insanı kendi gölgesinde gölgelendirilir:

1. *Emri altındakilere âdil davranan lider,*

2. *Rabb'ine ibadet ile yetişen genç,*

3. *Kendi çarşıda iken, kalbi mescidlere bağlı olan adam,*

4. *Birbirlerini Allah Teâlâ için seven iki kişi,*

5. *Yalnız başınayken Allah Teâlâ'yı zikredip ağlayan kimse,*

6. *Hoşlandığı, güzellik sahibi bir kadının kendisini zina için çağırmasına karşılık, 'Hayır yapamam; ben Allah'tan korkuyorum' diyen adam.*

7. *Sağ eli ile verdiği sadakayı, sol eli bilmeyecek kadar gizli veren kişi."*[405]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يُرْفَعُ لِلْوَالِي الْعَادِلِ الْمُتَوَاضِعِ كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ عَمَلُ سِتِّينَ صِدِّيقًا، كُلُّهُمْ عَابِدٌ مُجْتَهِدٌ

"Âdil ve mütevazı sultan için her gün hepsi âbid ve müctehid olan altmış sıddıkın ameli yazılır ve semaya iletilir."[406]

---

404 Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, nr. 11932; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/198; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/3228.

405 Buhârî, Ezân, 36 (nr. 660); Müslim, Zekât, 91 (nr. 1031); Tirmizî, Zühd, 53 (nr. 2391); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/439; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 4469.

406 Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 8823; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 14615.

أَحَبُّ النَّاسِ إِلَى اللهِ تَعَالَى وَأَقْرَبُهُمْ إِلَيْهِ السُّلْطَانُ الْعَادِلُ وَأَبْغَضُهُمْ إِلَيْهِ وَلَبْعَدُهُمْ مِنْهُ السُّلْطَانُ الْجَائِرُ

"İnsanların yüce Allah'a en sevimlisi ve en yakın olanı, adaletli liderdir. O'nun en çok buğzettiği ve (dergâh-ı izzetinden) uzak tuttuğu kişi de, zalim liderdir."[407]

وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّهُ لَيُرْفَعُ لِلسُّلْطَانِ الْعَادِلِ إِلَى السَّمَاءِ مِنَ الْعَمَلِ مِثْلُ عَمَلِ الرَّعِيَّةِ. وَكُلُّ صَلَاةٍ يُصَلِّيهَا تَعْدِلُ سَبْعِينَ أَلْفَ صَلَاةٍ

"Canımı kudretiyle tenimde tutan Allah'a yemin olsun ki Allah, adaletli sultanın amelini halkının ameli derecesine yükseltir. Adaleti müddetince kıldığı her namazın sevabı yetmiş bin rekât namaza denktir."[408]

O halde bir kimseye Cenâb-ı Hakk'ın padişahlık vermesinden, onu kendisine halife ve vekil yapmasından daha büyük kazanç yoktur. Böyle birinin bir saati başkalarının ömrüne bedeldir. Bir padişah bunun hakkını bilmez, şükrünü etmez, zulüm işler ve şehvetinin dediğini yaparsa, onun halinin ne denli güç olacağı ortadadır.

Adalet on kaideyi gözetmekle sahih olur:

Birincisi: Yönetici bir işle karşılaştığı zaman kendisini memur, başkasını âmir kabul etmelidir. Kendisi için razı olmadığına, hiçbir müslüman için de razı olmamalıdır. Eğer razı olursa yöneticiliğinde ihanet etmiş, zulüm işlemiş olur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Bedir günü sahabilerin yapmış oldukları bir gölgelikte oturuyordu. O sırada Cibrîl-i Emîn gelip, "Ey Muhammed! Ashabın güneşin altındayken senin gölgede oturman uygun mudur?" dedi.

---

407 Tirmizî, Ahkâm, 4 (nr. 1329); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/22, 55; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 1003; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 14608.

408 bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 11220; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/42, 49; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9083, 9085, 9086.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] böyle ufak bir şey için bile uyarılmıştır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَحَبَّ النَّجَاةَ مِنَ النَّارِ وَالدُّخُولَ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ بِحَيْثُ إِذَا جَاءَهُ الْمَوْتُ وُجِدَ كَلِمَةُ الشَّهَادَةِ بِلِسَانِهِ، وَكُلُّ مَا لَا يَرْضَى بِهِ لِنَفْسِهِ لَا يَرْضَى بِهِ لِأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Kim, ateşten kurtulmayı ve cennete girmeyi isterse, ölüm anında dilinde kelime-i şehadet olsun. Bir de kendisinin hoşlanmadığı bir şeyi müslümanlar için de hoş görmesin."[409]

مَنْ أَصْبَحَ فِي قَلْبِهِ هِمَّةٌ سِوَى اللهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ وَمَنْ لَمْ يُشْفِقْ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ

"Kim, kalbinde Allah'tan başka bir dert ve düşünceyle sabahlarsa, onun Allah katında hiçbir değeri yoktur. Kim müslümanlara şefkat göstermezse, onlardan değildir."[410]

İkincisi: Yönetici, ihtiyaç için kapısında bekleyenleri hakir görmemeli, böyle bir tehlikeden her an sakınmalıdır. Bir müslümanın ihtiyacı varken hiçbir nâfile ibadet ile meşgul olmamalıdır. Zira müslümanların ihtiyaçlarını görmek bütün nâfile ibadetlerden daha faziletlidir. Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh], her gün öğleye kadar müslümanların sıkıntıları ile ilgilenirdi. Yine bir gün öğleye doğru yorgunluktan dolayı istirahate çekildiği bir sırada küçük oğlu içeri girdi ve,

"Babacığım! İnsanlar ihtiyaçlarının giderilmesi için kapında beklerken, onların haklarını yerine getirmede böyle gevşek davrandığın

409 Aynı manadaki bir hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/192; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 188; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/186.

410 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 474; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/248.

bir anda, başına ölümün gelmesinden seni emin kılan nedir?" dedi. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh],

"Doğru söyledin" dedi ve tekrar halkın ihtiyaçlarını dinlediği meclise geri döndü.

Üçüncüsü: Yönetici, süslü elbiseler giymek, lezzetli yemekler yemek gibi şehvetlerle meşgul olmayı kendisine âdet edinmemelidir. Bilakis her konuda kanaati gözetmelidir. Zira kanaatsiz adalet olamaz. Hz. Ömer [radıyallahu anh], Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh],

- Davranış ve tutumumda hoşlanmadığın bir şey var mı, diye sordu; o da,

- Duyduğuma göre sen sofranda iki somun ekmeği bulunduruyor, bir de gece ayrı gündüz ayrı elbise giyiyormuşsun, dedi. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

- Başka kusurumu gördün mü, diye sordu, o,

- Hayır, görmedim, dedi. O zaman Hz. Ömer [radıyallahu anh],

- Allah'a yemin olsun ki bu ikisi bir daha olmayacak, dedi.

Dördüncüsü: Yönetici, elinden geldiğince bütün işlerini sertlikle değil, şefkatle çözmelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

كُلُّ وَالٍ لَا يَرْفُقُ بِرَعِيَّتِهِ لَا يَرْفُقُ اللهُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Halkına şefkat göstermeyene yöneticiye Allah da şefkat göstermez" buyurarak şöyle dua etmiştir:

اَللّٰهُمَّ الْطُفْ بِكُلِّ وَالٍ يَلْطُفُ بِرَعِيَّتِهِ، وَاعْنُفْ عَلَى كُلِّ وَالٍ يَعْنُفُ عَلَى رَعِيَّتِهِ

"Allahım! Halkına lutufta bulunan lidere sen de lutufta bulun. Şiddet gösterene sen de şiddetli ol."[411]

411 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 21052; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 14659-14663.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْوِلَايَةُ وَالْإِمْرَةُ حَسَنَتَانِ لِمَنْ قَامَ بِحَقِّهِمَا، سَيِّئَتَانِ لِمَنْ قَصَّرَ فِيهِمَا

"İdarecilik ve emir vermek, hakkını gözetenler için ne güzel bir şeydir. Gözetmeyen içinse ne kusurlu (kabahatli) bir iştir."

Emevî halifelerinden Hişâm b. Abdülmelik, zamanın âlimlerinden Ebû Hâzım'a [rahmetullahi aleyh] giderek, "Halifelik işlerinde kurtuluşun yolu nedir?" diye sordu. Ebû Hâzım,

"Aldığın her dirhemi helâliyle alman ve hak sahibine vermendir" dedi. Hişâm, "Ey Hâzım, sen ne diyorsun? Buna kimin gücü yeter?" deyince, Ebû Hâzım, "Cennetin nimetlerini isteyen ve cehennemden de korkan kişinin gücü yeter" diye cevap verdi.

Beşincisi: Yönetici idaresi altındakileri memnun ve razı etmeye uğraşmalı, işlerini şeriata göre yapmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

خِيَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ يُحِبُّونَكُمْ وَتُحِبُّونَهُمْ، وَشِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ يُبْغِضُونَكُمْ وَتُبْغِضُونَهُمْ . وَتَلْعَنُونَهُمْ وَيَلْعَنُونَكُمْ

"Ümmetimin en hayırlı idarecileri, sizlerin kendilerini, onların da sizi sevdiği idarecilerdir. İdarecilerin en kötüleri ise sizlerin kendilerine, onların da sizlere kızdığı ve lânet ettiği kimselerdir."[412]

Yönetici yanına gelenlerin kendisini övmesiyle gururlanmamalıdır. Zira böyle yaparsa kendisinden razı olduklarını zanneder. Oysa bu korkudandır. Yönetici esasında itimada şayan kimseler gönderip, halkın gözündeki durumunu öğrenmelidir. Çünkü kendi tutumunu ve vaziyetini ancak halkın dilinden öğrenebilir.

412 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/24, 28; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 4589; Dârimî, *es-Sünen*, 2/324; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/158; İbn Ebû Âsım, *es-Sünne*, nr. 1071, 1072; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 14691.

Altıncısı: Yönetici şeriata muhalif olan hiç kimsenin rızasını talep etmemelidir. Şeriata muhalif olanın razı olmamasının kişiye ziyanı yoktur. Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Ben, her sabah, insanların yarısının bana öfkeli olduğu halde sabahlarım" derdi.

Muhakkak hakkı olan herkesin kızması doğrudur. İdarecinin, kendisine gelen iki hasmı (davacı ve davalıyı) razı etmesi mümkün değildir. İnsanların çoğu cahil olduklarından, halkın hoşnutluğu için Cenâb-ı Hakk'ın razı olduğu şeyi terkederler.

Allah Teâlâ her ikisinden de razı olsun, Hz. Muâviye, Hz. Âişe'ye bir mektup yazarak, kendisine kısa bir nasihat yazmasını istedi. O da mektubunda Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] işittiği şu hadisi yazdı:

مَنْ طَلَبَ رِضَى اللهِ تَعَالَى فِي سُخْطِ النَّاسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَأَرْضَى عَنْهُ النَّاسَ، وَمَنْ طَلَبَ رِضَى النَّاسِ بِسُخْطِ اللهِ تَعَالَى سَخِطَ اللهُ عَلَيْهِ وَأَسْخَطَ الْخَلْقَ عَلَيْهِ

"Halkı kızdırma pahasına da olsa Allah'ın rızasını arayan kimseden Allah da, insanlar da razı olur. Hakk'ın gazabını çeken işlerle halkın hoşnutluğunu arayan kimseden, Allah da insanlar da razı olmaz."[413]

Yedincisi: Yönetici, idareciliğin oldukça zor bir görev olduğunu bilmelidir. Cenâb-ı Hakk'ın kullarının işlerini iyi yapmak büyük bir iştir. Bunu yerine getirmeye gayret eden ve başarılı olan kimse en büyük saadete kavuşmuştur. Fakat kişi bunun hakkını veremezse, kimsenin düşmediği felakete tutulur.

İbn Abbas'ın [radıyallahu anhümâ] anlattığına göre; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bazı günler Kâbe'nin kapısındaki halkayı tutar ve etrafındaki Kureyş topluluğuna şöyle seslenirdi:

---

413 Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nr. 4213; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 11696; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/224. Aynı konuda bir hadis için bk. Tirmizî, Fiten, 65 (nr. 2252); İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 199.

يَا سَادَاتُ قُرَيْشٍ عَامِلُوا رِعَايَاكُمْ وَأَتْبَاعَكُمْ بِثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ: إِذَا سَأَلُوكُمُ الرَّحْمَةَ فَارْحَمُوهُمْ، وَإِذَا حَكَّمُوكُمْ فَاعْدِلُوا فِيهِمْ، وَاعْمَلُوا بِمَا تَقُولُونَ، فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِهَذَا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَمَلَائِكَتِهِ لَا يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ فَرْضًا وَلَا نَفْلًا

"Ey Kureyş büyükleri! Emriniz altındakilere üç şeyle muamele ediniz:

1. *Sizden merhamet istedikleri zaman merhamet ediniz,*

2. *Hüküm verdiğiniz zaman adaletli olunuz,*

3. *Söylediklerinizi yapınız.*

Kim bunları yapmazsa, Allah Teâlâ'nın ve meleklerinin lâneti onun üzerinedir. Onun, farz ve nâfile ibadetleri de makbul olmaz."[414]

O halde bunun ne büyük bir iş olduğuna dikkat edin ki bunun sebebiyle ne farz ne sünnet hiçbir ibadet kabul olunmaz.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ حَكَّمَ بَيْنَ اثْنَيْنِ بِظُلْمٍ فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

"Allah'ın lâneti iki kişi arasında haksız olarak hüküm veren zalimlerin üzerine olsun"[415] buyurmuştur. Bir başka hadis-i şeriflerinde de buyurmuştur ki:

ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَيْهِمْ: سُلْطَانٌ جَائِرٌ كَاذِبٌ، وَشَيْخٌ زَانٍ، وَفَقِيرٌ مُتَكَبِّرٌ

"Allah Teâlâ şu üç kişiye bakmaz:

1. *Yalancı ve zalim başkana,*

2. *Zina eden ihtiyara,*

414 Lafızları biraz farklı olarak bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/129; Münzirî, *et Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 3237-3239; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/192.

415 bk. Ebû Davud, Akzıye, 1 (nr. 3573); İbn Mâce, Ahkâm, 3 (nr. 2315). Aynı manadaki bir hadis için bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 7031; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 5299.

3. *Kibirli fakire."*[416]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

سَيَأْتِي عَلَيْكُمْ يَوْمٌ تُفْتَحُونَ فِيهِ جَابِيَيِ الشَّرْقِ وَالْغَرْبِ وَيَصِيرُ فِي أَيْدِيكُمْ، وَكُلُّ عُمَّالِ تِلْكَ الْأَمَاكِنِ فِي النَّارِ إِلَّا مَنِ اتَّقَى اللهَ وَسَلَكَ سَبِيلَ التَّقْوَى وَأَدَّى الْأَمَانَةَ

"Sizden sonra öyle günler gelecek ki, doğunun ve batının kapıları önünüze açılacak ve oranın nimetleri sizin elinize kadar ulaşacak; takvaya devam eden ve emaneti koruyanların dışında, oralarda çalışan (vali, memur, işçi vs.) herkes cehenneme girecektir."[417]

مَا مِنْ عَبْدٍ وَلَّاهُ اللهُ أَمْرَ رَعِيَّةٍ فَغَشَّهُمْ، وَلَمْ يَنْصَحْ لَهُمْ وَلَمْ يُشْفِقْ عَلَيْهِمْ إِلَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ. مَنْ وَلِيَ أُمُورَ الْمُسْلِمِينَ وَلَمْ يَحْفَظْهُمْ كَحِفْظِهِ أَهْلَ بَيْتِهِ، فَقَدْ تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"Allah Teâlâ'nın, kullarının işlerini görmek için başkan yaptığı bir kul; hizmet etmez, onlara nasihatte bulunmaz ve kendilerine şefkatli davranmazsa, Allah Teâlâ ona cenneti haram kılar. Müslümanların işlerini üstlenen kişi, onları kendi ailesi gibi korumazsa, cehennemdeki yerine hazırlansın."[418]

رَجُلَانِ مِنْ أُمَّتِي بِحَرَمَانِ شَفَاعَتِي: مَلِكٌ ظَالِمٌ، وَمُبْتَدِعٌ غَالٍ فِي الدِّينِ يَتَعَدَّى الْحُدُودَ

"Ümmetimden iki kişi benim şefaatimden mahrumdur; zalim başkan ile dine bid'at sokup sınırları aşan bid'atçi."[419]

---

416 Nesâî, Zekât, 77 (nr. 2574-2575); Müslim, İmân, 46 (nr. 172); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 5532; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 3233; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9269.

417 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/366-367; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9179.

418 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/208; *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 465; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9075, 9076.

419 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/214; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9196; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 14661.

أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ السُّلْطَانُ الظَّالِمُ

"Kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar, zalim sultanlardır."[420]

خَمْسَةٌ قَدْ غَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ إِنْ شَاءَ أَمْضَى غَضَبَهُ وَمَقَرُّهُمُ النَّارُ: أَمِيرُ قَوْمٍ يُطِيعُونَهُ يَأْخُذُ حَقَّهُ مِنْهُمْ وَلَا يُنْصِفُهُمْ مِنْ نَفْسِهِ وَلَا يَرْفَعُ الظُّلْمَ عَنْهُمْ، وَرَئِيسُ قَوْمٍ يُطِيعُونَهُ وَلَا يُسَاوِي بَيْنَ الْقَوِيِّ وَالضَّعِيفِ وَيَحْكُمُ بِالْمَيْلِ وَالْمُحَابَاةِ، وَرَجُلٌ لَا يَأْمُرُ أَهْلَهُ وَأَوْلَادَهُ بِطَاعَةِ اللهِ وَلَا يُعَلِّمُهُمْ أُمُورَ الدِّينِ وَلَا يُبَالِي مِنْ أَيْنَ أَطْعَمَهُمْ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَتَمَّمَ عَمَلَهُ وَمَنَعَهُ أُجْرَتَهُ، وَرَجُلٌ ظَلَمَ زَوْجَتَهُ فِي صَدَاقِهَا

"Allah Teâlâ şu beş kişiye gazap eder:

1. *Halkının kendisine itaat etmesine rağmen onlara zulmeden insafsız başkan,*

2. *Kendisine itaat edilmesine rağmen kuvvetli ve zayıfı bir tutmayan adaletsiz başkan,*

3. *Ailesine, Allah Teâlâ'ya itaati emretmeyen, din işlerini öğretmeyen, nereden karınlarını doyurduğunu önemsemeyen aile reisi,*

4. *Çalıştırdığı işçinin ücretini ödemeyen işveren.*

5. *Hanımının mehrini ödemeyen koca."*[421]

Ömer b. Hattâb [radıyallahu anh] bir cenazeye katılmıştı. Tanınmayan bir adam da cenazede bulunuyordu. Cenaze namazı kılınıp ölü defnedildiği zaman, bu adam elini kabrin üzerine koydu ve şöyle dedi:

---

420 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 1088; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9004; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 663; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 1618.

421 Hadisin ilk kısmı için bk. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 1091; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 7011-7014. Son kısımları için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/350; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6682; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 6456, 6457, 6458.

"Allahım! Eğer sen bu adama azap edersen, bu senin hakkındır; çünkü sana isyan etti. Şayet merhamet edersen o senin affına muhtaçtır."

Daha sonra ölüye hitaben,

"Ey ölü! Eğer başkan, bakan ve yardımcısı, yazıcı, nâzır, vergi toplayıcısı değil isen sana müjdeler olsun!" dedi. Bunları söyledikten sonra gözlerden kayboldu. Hz. Ömer [radıyallahu anh] onu çağırttı fakat adam bulunamadı. Bunun üzerine Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Bu gelen Hızır'dı [aleyhisselâm], bize uyarı için gelmişti" dedi.

Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Görevinin hakkını yerine getirmeyen âmirlere, başkanlara ve yardımcılarına yazıklar olsun! Onlar kıyamet günü saçlarının perçeminden tavana asılırlar, daha sonra cehenneme sürülürler. Bu azabı görünce, 'Keşke hiç başkanlık yapmasaydık!' derler."[422]

مَا مِنْ رَجُلٍ وَلِيَ أَمْرَ عَشَرَةٍ مِنَ النَّاسِ إِلَّا وَجِيءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَدَاهُ مَغْلُولَتَانِ إِلَى عُنُقِهِ، فَإِنْ كَانَ عَمَلُهُ صَالِحًا فُكَّ الْغُلُّ عَنْهُ، وَإِنْ كَانَ عَمَلُهُ سَيِّئًا زِيدَ عَلَيْهِ غُلٌّ آخَرُ

"On kişiye memur edilen kişi, kıyamet günü elleri boynuna bağlı olarak getirilir; görevinde dürüst ve âdil davranmış ise elleri çözülür, yoksa daha sıkı bağlanır ve hesaba çekilir."[423]

Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Yerdeki hâkim, gökteki hâkimle (yüce Allah ile) karşılaştığında vay haline! Yalnız; halkına âdil davranan, hak ile hükmeden, nefsine uymayan, akrabalarına meyletmeyen, korkudan veya (dünya servetine olan) aç gözlülüğünden dolayı hüküm değiştirmeyen, Allah Teâlâ'nın

422 Biraz farklı rivayetlerle bk. İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 4466; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/91; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 3209-3220.

423 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9045. Yakın lafızlarla bir rivayet için bk. Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1641.

kitabını ayna kabul edip, gözünü ondan ayırmayan ve onda olan ile amel eden hâkim bunun dışındadır."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Başkanlar kıyamet günü Allah Teâlâ'nın huzuruna getirilir. Allah Teâlâ,

- Sizler benim yeryüzünde yarattıklarımın çobanları, mülkümün emanetçileri idiniz, buyurur ve sultanlardan birine,

- Niçin kullarıma emrettiğim cezadan daha fazla ceza verdin, diye sorar; sultan,

- Ey Rabbim, onlar sana âsi oldular, der. Cenâb-ı Hak,

- Senin kızgınlığının benimkinden daha fazla olması gerekmez, der. Daha sonra bir diğerine,

- Niçin kullarıma benim emrettiğim cezadan daha azını uyguladın, diye sorar; o,

- Ey Rabbim, onlara merhamet ettim, diye karşılık verir. Cenâb-ı Hak,

- Sen nasıl benden daha merhametli olabilirsin, der ve meleklerine,

- Benim hükmümü fazlalaştıran ve noksanlaştıran bu kimseleri alın cehennemin derinliklerine atın, buyurur."[424]

Sahabilerden Huzeyfe b. Yemân [radıyallahu anh] der ki: "Salih olsun olmasın, idarecilerden hiçbirine övgülerde bulunmam. Çünkü ben Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle derken işittim:

'Kıyamet günü âdil ve zalim liderler getirilir; sırat köprüsünün üzerinde durdurulur. Hüküm vermede zulmedenleri, rüşvet alanları, hasımlardan birinin ifadesine kulak verip diğerini dinlemeyenleri sallandırıp düşürmesi için sırata emredilir. Bu emri alan sırat da onları düşürür. Bunlar, cehennemin dibine varıncaya kadar yetmiş sene aşağıya düşerler.'"[425]

Şöyle anlatılır:

Hz. Davud [aleyhisselâm] geceleri kimsenin kendisini tanıyamayacağı bir kıyafetle dışarı çıkar; karşılaştığı insanlardan Hz. Davud'un du-

424 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 14769-14771.

425 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 9040, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 1219; *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 288.

rumunu sorardı. Bir gece Cebrâil [aleyhisselâm] insan şekline bürünerek ona yaklaştı, Davud [aleyhisselâm],

- Davud hakkında ne düşünüyorsun, diye sordu. Cebrâil [aleyhisselâm],

- Davud güzel bir kuldur fakat kendi çalışmasından ve elinin emeğinden yemeyip devlet hazinesinden yiyor, dedi.

Davud [aleyhisselâm] ağlayarak geri döndü ve Rabb'ine şöyle yalvardı:

- Ey Rabbim! Bana, kendi el emeğimle karnımı doyuracağım bir şey öğret. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona zırh yapma sanatını öğretti.

Hz. Ömer [radıyallahu anh], geceleri bekçilerle beraber dolaşır ve şöyle derdi:

"Su kenarının yanında unutulan zayıf, çelimsiz bir koyunun hesabının benden sorulacağından korkarım."

İyi bak! Hz. Ömer [radıyallahu anh] nasıl âdil ve ihtiyatlı davranıyor? Hiç kimsenin takvada kendisine yetişemeyeceği bu insan nasıl düşünüyor? Nasıl kıyamet gününden korkuyor? Siz ise halktan ve emriniz altındaki âmirlerden gafil bir haldesiniz!

Abdullah b. Amr b. Âs [radıyallahu anhümâ] şöyle demiştir:

"Ben, Hz. Ömer'i [radıyallahu anh] rüyada görebilmek için hep Allah Teâlâ'ya dua ederdim. Onu ancak on iki sene sonra görebildim. Gördüğümde sanki gusül almış ve örtüye bürünmüş gibiydi. Ben,

"Ey Ömer! Rabb'in yaptığın iyiliklere mükâfat verdi mi?" diye sordum. O da bana,

"Abdullah! Sizden ayrılalı kaç sene oldu?" diye sordu. Ben de,

"On iki sene" dedim. Bana şöyle dedi:

"Sizden ayrıldığım günden beri hesap vermekteyim. Korkuyorum ki helâk olacağım. Ancak, Allah Teâlâ'nın bağışlayıcı, merhametli, cömert ve ikram sahibi olduğuna inanıyorum."

İşte bu, Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] halidir. Onun dünyada başkanlıktan geriye bıraktığı kamçısından başka bir şeyi de yoktu.

Rum Meliki Kayser, Hz Ömer'in [radıyallahu anh] halini görmesi ve onun yaptıklarını araştırması için bir elçi gönderdi. Elçi Medine'ye girince halka,

"Padişahınız nerededir?" diye sordu. Halk,

"Bizim padişahımız yoktur, emîrimiz vardır; fakat şimdi Medine'nin dışındadır" dedi.

Elçi Hz. Ömer'i [radıyallahu anh] aramaya çıktı; onu, güneşin altında, sıcak kumların üzerinde, kamçısını yastık yaparak başının altına koymuş, başından akan terler, kumları ıslatır bir halde buldu. Onu bu halde görür görmez kalbine bir titreme girdi ve,

"Yeryüzündeki bütün padişahların kendisinden korktuğu biri nasıl böyle tek başına olabilir? Ey Ömer! Sen âdilsin, onun için bütün korkulardan eminsin. Bu sebeple rahat rahat uyuyabiliyorsun. Bizim padişahlarımız ise zulmediyorlar. Onlar devamlı korku içerisindedirler. Ben şehadet ederim ki sizin dininiz haktır. Şayet elçi olarak gönderilmeseydim, elbette müslüman olurdum. Fakat ileride geri döneceğim ve müslüman olacağım" dedi.

Yöneticiliğin zor yönleri işte bunlardır. Bunun ilmi oldukça uzundur. Yönetici daima din âlimlerine yakın olmakla selâmet bulur. Din yolunu onlardan öğrenir ve onlar da bu işin ehemmiyetini ona her zaman hatırlatırlar.

Sekizincisi: Yönetici daima dindar ulemanın yüzlerini görmeye istekli olmalı, onların nasihatlerini dinlemeyi candan istemelidir. Dünyayı seven ve isteyen âlimlerden ise sakınmalıdır. Çünkü kendilerini sultana (yöneticiye) sevdirmek isteyip onu överler, rızasını ararlar. Yöneticinin elinde olan dünyanın murdar ve haramlarından bir şeyler alabilmek için bu hileye başvururlar. Dinini seven ve muhafaza eden âlim, padişaha ve malına tamah etmez, adaletle ve insafla konuşur.

Şakîk-ı Belhî [rahmetullahi aleyh] bir gün Hârûnürreşid'i ziyarete gitti. Hârûnürreşid ona, "Sen zâhid olan Şakîk değil misin?" diye sordu. Şakîk-ı Belhî, "Ben Şakîk'im ama zâhid değilim" dedi. Hârûnürreşid, "Bana tavsiyelerde bulun" deyince, Şakîk-ı Belhî,

"Allah seni müslümanların başına halife yaparak Ebû Bekir-i Sıddîk'ın [radıyallahu anh] makamına oturtmuştur. Bunun için senden, onun doğruluğu gibi doğruluk ister. Sana Ömer Fâruk'un [radıyallahu anh] makamını vermiştir; senden, onun gibi hak ile bâtıl arasını ayırmanı ister. Sana Hz. Osman Zinnûreyn'in [radıyallahu anh] makamını vermiştir; senden, onda olduğu gibi hayâ ve cömertlik bekler. Sana Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] konumunu vermiştir; senden, onda olduğu gibi ilim ve adalet bekler" dedi. Hârûnürreşid biraz daha tavsiyede bulunmasını istedi; Şakîk şunları söyledi:

"Bil ki! Allah Teâlâ'nın cehennem diye bilinen bir yurdu vardır. Seni oraya kapıcı yapmış ve sana üç şey vermiştir:

1. Beytülmal (devlet hazinesi),

2. Kırbaç,

3. Kılıç.

Sana bu üç şeyle insanların cehenneme girmelerine engel olmanı emretmiştir. Muhtaç biri geldiği zaman onun ihtiyacını hazineden gider. Allah'ın emrine muhalefet edeni kırbacınla edeplendir. Biri haksız yere başkasını öldürürse, velisinin izni ile sen de onu kılıçla öldür. Allah Teâlâ'nın emrettiklerini yapmazsan, cehenneme gidenlerin öncüsü sen olursun."

Hârûnürreşid, "Biraz daha tavsiyede bulun" dedi. Şakîk şöyle devam etti:

"Sizin durumunuz, kaynaktan akan pınara, âlimler ise suculara benzer. Suyun kaynağı temiz olursa, sucuların pisliği ona zarar vermez. Suyun kaynağı pis olursa sucuların temizliği de ona fayda vermez."

Hârûnürreşid ile veziri Abbas, Fudayl b. İyâz'ın [rahmetullahi aleyh] ziyaretine gittiler. Kapıya vardıklarında onun,

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

"Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!" (Câsiye 45/21) âyetini okuduğunu işittiler. Hârûnürreşid, "Biz öğüt almaya gelmiştik, öğüt olarak bu yeter. Haydi, şimdi kapıyı çal" diye vezirine emretti. Abbas kapıyı çaldı ve, "Müminlerin emîri geldi, kapıyı aç!" dedi. Fudayl, "Müminlerin emîri burada ne yapacakmış?" diye seslendi. Abbas, "Emre uy ve kapıyı aç" diye tekrar seslendi.

Vakit gece idi, lamba da yanmaktaydı. Fudayl lambayı söndürdü ve kapıyı açtı. Halife Hârûnürreşid içeri girdi, Fudayl ile musafaha yapmak için elini sağa sola gezdirmeye başladı. Nihayet eli ona değince Fudayl, "Eğer azaptan kurtulmazsa yazıklar olsun nimet içindeki bu ele!" dedi. Sonra devamla, "Ey müminlerin emîri! Kıyamet gününde Allah Teâlâ'ya vereceğin cevaplar için hazırlan! Çünkü O, sizi her müslümanla beraber aynı seviyede tutup hesap soracak ve sizden ona karşı insaflı olmanızı isteyecek" diye ekledi. Halife Hârûnürreşid bunları duyunca çokça ağlamaya başladı ve onu kucaklayıp bağrına bastı. Abbas, "Yeter ey Fudayl! Halifeyi ağlamaktan mahvettin!" dedi. Fudayl vezire, "Ey Hâmân! Sen ve arkadaşların onu helâk ettiniz, bir de bana, 'Dur!' diyorsun, asıl sen onu öldürdün!" dedi. Halife Hârûnürreşid, Abbas'a, "Fudayl, seni Hâmân, beni de Firavun yaptı" dedi. Daha sonra Halife Hârûnürreşid, Fudayl'ın önüne 1000 dinar koydu ve, "Bu annemin helâl olan sadakası ve mirasıdır" dedi.

Fudayl, "Ben senden, içinde bulunduğun nimetlerden el çekmeni ve Allah Teâlâ'ya dönmeni istiyorum, sen ise onları bana veriyorsun" dedi, onu kabul etmedi ve halifenin yanından çıkıp gitti.

Ömer b. Abdülaziz, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'ye (Allah onlardan razı olsun), "Bana adaleti tarif et" deyince, o şunları söylemiştir:

"Sizden yaşça büyük olanların çocuğu, yaşça küçük olanların babası, denginiz olanların ise kardeşi olunuz. Her suçluya suçu miktarınca ceza veriniz. Sakın bir suçu yokken, şahsî kininiz ile hiçbir müslümana tek bir kamçı olsun vurmayınız, çünkü bu sizi ateşe götürür."

Zâhidlerden biri bir gün zamanın halifesinin huzuruna geldi. Halife ona, "Bana öğüt ver!" dedi. O da şunları söyledi:

"Ey müminlerin emîri! Ben Çin'e gittim; Çin devlet başkanı sağır olmuş, artık duyamıyordu. Onun ağlayarak şöyle dediğini duydum:

'Duyamadığım için ağlamıyorum; ancak kapımda bekleşip de yardım bekleyen mazlumları işitemediğim için ağlıyorum. Fakat şükürler olsun ki gözlerim sağlam.'

Sonra birini görevlendirip şöyle ilan ettirdi:

'Kim zulme uğramış ise kırmızı elbise giysin.'

Bu başkan, her gün filine biner ve kırmızı elbiseli kimi gördüyse yardımcıları vasıtasıyla onu dinler, şikâyetini giderirdi. Ey müminlerin başkanı! Kâfir olmasına rağmen Çin devlet başkanının Allah Teâlâ'nın kullarına karşı gösterdiği şefkate bakınız. Siz ise Ehl-i beyt'ten gelen bir müminsiniz. Bunun için halkınıza karşı şefkatinizin nasıl olması gerektiğini iyice düşününüz."

Ebû Kılâbe, Ömer b. Abdülaziz'in meclisinde bulunmuştu. Halife Ömer, kendisinden öğüt istedi, o da şöyle dedi:

"Hz. Âdem [aleyhisselâm] zamanından bu zamana kadar sizden önceki hiçbir halife hayatta kalmamıştır. Siz, ölecek ilk halife de değilsiniz." Halife, "Biraz daha öğüt ver!" dedi, o şöyle devam etti:

"Şayet Allah Teâlâ sizinle beraberse, daha kimden korkuyorsunuz? Eğer O sizinle beraber değilse, kime sığınacaksınız?"

Ömer b. Abdülaziz, "Bu kadar öğüt bana yeter" dedi.

Bir gün Halife Süleyman b. Abdülmelik tefekküre dalarak kendi kendine,

"Dünyada bolca nimetlere kavuştum, ahirette halim nasıl olur acaba?" diye düşündü. Daha Sonra zamanın âlimi ve zâhidi olan Ebû Hâzim'in [rahmetullahi aleyh] yanına gitti. Ona, "Bana yemeğinden bir şey getir de iftar edeyim" dedi. O da ateşte kuruttuğu birkaç çürük hurmayı önüne koyarak, "Bu benim iftarımdır" dedi.

Halife Süleyman bunu görünce ağlamaya başladı. Bu, onda büyük bir tesir bıraktı. Üç gün hiç bozmadan oruç tuttu. Üçüncü gece çürümüş hurmalarla iftar etti. Denilir ki: "O, bu gecede ailesine yaklaştı, niyetinin samimiliği ve orucunu bu yemekle açtığından dolayı ondan Abdülaziz, ondan da Ömer b. Abdülaziz dünyaya geldi."

Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh], ihsan, zühd, insaf ve adalet bakımından zamanın en önde geleniydi; yolu, Ömer b. Hattâb'ın [radıyallahu anh] yoluydu.

Ömer b. Abdülaziz'e [rahmetullahi aleyh], "Tövbe etmenizin sebebi nedir?" diye sorulunca, şöyle demiştir:

"Bir gün hizmetçimi dövüyordum, bana, 'Sabahı kıyamet olacak geceyi unutma!' dedi. Bu söz kalbime işledi, ben de samimi olarak tövbe ettim."

Büyük zatlardan biri Halife Reşid'i Arafat dağında, ayakları çıplak, yorgun, sıcak taşlar üzerinde dururken gördü. Halife ellerini kaldırmış şöyle diyordu:

"Ey Rabbim! Sen sensin ben ise âdeti her gün sana isyan olan Reşid'im. Senin âdetin ise her gün bana merhametle muamele etmendir. Günahlarımı bağışla, bana acı!" Bunu duyan o büyük zat, "Yeryüzünün sultanının, göklerin sultanı huzurundaki şu yalvarışına bakın!" dedi.

Ömer b. Abdülaziz, Ebû Hâzim'den bir öğüt isteyince, o şöyle demiştir:

"Uyuduğun zaman ölümü başının altına koy. Hangi işi yaparken ölmek hoşuna giderse onu yapmaya koyul! İçinde iken ölümün sana gelmesini istemediğin şeyleri terket. Şunu bil ki, çok kez, ölüm sana yapmak istediklerinden daha yakındır; onlara ulaşamadan ölürsün."

O halde bir devlet başkanı, bu hikâyeleri devamlı göz önünde tutmalı, kendisine biri öğüt verince onun öğütlerini dinlemeli, bir âlim gördüğünde ondan nasihat istemelidir. Âlimlerin de bu tür öğütlerle onlara nasihat etmesi, fakat onları boş vaat ve övgülerle aldatmaması ve hak sözü onlardan esirgememesi gerekir. Yöneticiyi aldatan kimse, onun zulmüne ortaktır.

Dokuzuncusu: Yönetici sadece kendisinin zulmetmemesiyle yetinmemeli; memurlarını, vekillerini ve hizmetçilerini de düzeltip zulümlerine rıza göstermemelidir. Zira onların zulmü de kendisinden sorulacak fakat kendi yaptığı zulüm onlardan sorulmayacaktır.

Hz. Ömer, valisi olan Ebû Musa el-Eş'arî'ye [radıyallahu anhümâ] şöyle bir mektup göndermiştir:

"En mutlu liderlik, halkına iyilikle; en kötü liderlik ise halkına zulüm ile davrandığında olur. Gevşek ve laubali davranışlardan sakın; çünkü görevli memurların sana uyarlar. Senin durumun, yeşil bir otlak görüp ondan çokça yiyen, hatta onunla iyice beslenen, fakat bunun, kendisinin helâkine sebep olacağını bilmeyen bir hayvanın durumuna benzer. Zira hayvan iyi beslendiğinde kesilir ve eti yenilir."

Tevrat'ta şöyle yazılıdır:

"Sultan, memurlarının yapmış olduğu zulmü bildiği halde susarsa, bu zulüm sonuçta ondan bilinir; kendisinden hesap sorulur ve cezalandırılır."

Bir idareci şunu bilmeli:

Başkasının dünyası için, dinini ve ahiretini satan kimseden daha fazla aldanan yoktur. İnsanların çoğu, şehvetlerine hizmet ederler. Gerçekten insanlar, şehvetlerine ve nefislerinin kötü arzularına ulaşmak için gizli yollardan birçok hileye başvururlar. Devlet işlerinde

görevli memurlar da böyledir. Onlar birtakım dünyevî hazlarına ulaşmak için, vali ve idareciyi aldatırlar, zulüm ve haksızlık olan işleri ona güzel gösterirler, böylece hedeflerine ulaşmak için onları ateşe atarlar. Elde edeceği birkaç kuruş için seni ve kendisini ateşe atan kimseden daha kötü hangi düşman olabilir?

Özetle, halkına karşı adaleti korumak isteyen bir idarecinin, hizmetçilerini ve görev yapan memurlarını adalet üzere tutması, âmirlerinin hallerini kontrol etmesi, ailesinin, çocuklarının ve evinin durumunu görüp gözettiği gibi; onların da geçimlerini görüp gözetmesi gerekir. Bunu tam olarak sağlamak için idarecinin önce kendi içinde adaleti koruması gerekir. Bu da, şehvetini ve kızgınlığını aklına ve dinine hâkim etmemesi, aklını ve dinini şehvet ve gazabın esiri yapmaması, hatta bunları aklın ve dinin emrine bağlamasıyla mümkün olur. Şunu bilmek gerekir ki akıl, meleklerin cevherinden yani nurdan yaratılmış olup yüce Allah'ın (hükümlerini yerine getirmekle görevli) bir askeridir. Şehvet ve gazap ise şeytanın (dediklerini yapmaya hazır bir) askeridir. Allah Teâlâ'nın ve meleklerin askerini şeytana yenik düşüren kimse, nasıl başkaları hakkında âdil olabilir? Adalet güneşinin, ortaya çıkacağı ilk yer idarecinin kalbidir. Daha sonra bu güneşin ışığı onun ailesi ve yakın çevresi içinde yayılır, sonra bu güneşin ışıkları bütün halka ulaşır. Adaleti idarecinin dışında arayan kimse, imkânsız bir şeyin peşine düşmüş ve ulaşılmayacak bir şeye heves etmiş olur.

Adalet aklın kemalinden doğar. Aklın kemali, işleri olduğu gibi görmek, hakikatini anlamak, dışı ile kalmamaktır. Mesela kişi dünya için adalet uygularsa, dünyadan maksadının ne olduğuna dikkat etmelidir. Eğer maksadı güzel yemek ise, onu insan şeklinde hayvan bilmelidir. Çünkü yemeği çok istemek hayvanların işidir.

İpekli elbiseler giymek için yapıyorsa, onu erkek şeklinde kadın bilmelidir. Zira süslenmek kadınların işidir. Düşmanlarına olan öfkesini tatmin etmek için saldırıyorsa, insan şeklinde yırtıcı hayvandır. Çünkü saldırmak, insanları birbirine katmak yırtıcıların işidir. Eğer aklı varsa, bütün bu hizmetçilerin şehvet ve mideleri için hizmet ettiklerini, bir gün onlara ücret vermezse, yanında bulunmayacaklarını bilmelidir.

O halde böyle kimselerin idareciye yaptıkları hizmetler, kendi şehvetlerini avlamak, elde etmek için birer tuzaktır. Onun huzurunda yere kadar eğilmeleri, aslında kendileri içindir. Bunun ispatı şudur: Eğer bu kimseler, idarenin başkasına verildiğini işitseler, hepsi ondan yüz çevirip yeni idareciye giderler; para nerede ve kimdeyse ona hizmet eder, hürmet gösterirler. Gerçekte bu, bir hizmet değildir, ancak gülünç bir olaydır. Akıllı kişi, her şeyin içine ve hakikatine bakar, dışı ile aldanmaz. Bu işlerin hakikati, söylediğimiz ve açıkladığımız gibidir. Böyle olduğuna inanmayanın, aklı yoktur. Aklı olmayanın adaleti de yoktur. Adaleti olmayanın yeri ise cehennemdir. Bunun için bu saadetlerin başı akıldır.

Onuncusu: Yönetici kibirli olmamalıdır. Kibirden öfke doğar ve kişiyi intikama sürükler. Öfke, aklın düşmanıdır. Öfkenin âfeti ve ilacını "Muhlikât Kitabı"nın "Öfke" bölümünde anlatacağız. Öfke bir kimseye uğradığında her işinde affedici olmaya çalışmalı, kerem sahibi olup soğukkanlı davranmaya gayret etmelidir. Bunu kendisine düstur edinen kimse enbiyanın, sahabenin ve evliyanın ahlâkı üzere hareket etmiş olur. Öfkesine yenik düşenler barbarların yolunu tutar ve ahmakça hareket ederek yırtıcılar, vahşi hayvanlar gibi olur.

Şöyle nakledilir:

Abbâsî Halifesi Ebû Cafer el-Mansûr, birinin öldürülmesini emrettiği sırada yanında Mübârek b. Fazl da [rahmetullahi aleyh] bulunuyordu. Mübârek, "Ey emîr! Onu öldürmeden önce ondan bir şeyler dinle! Belki sana yararı dokunur" dedi. Adam, Hasan-ı Basrî'nin [rahmetullahi aleyh] naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu söyledi:

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ وَجُمِعَ الْخَلَائِقُ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، نَادَى مُنَادٍ مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللهِ يَدٌ فَلْيَقُمْ. فَلَا يَقُومُ إِلَّا مَنْ عَفَا عَنِ النَّاسِ

"Kıyamet gününde bütün insanlar bir meydanda toplanınca bir melek şöyle seslenir:

'Allah Teâlâ'nın yanında bir hakkı ve iyiliği bulunan varsa gelsin alsın.' Ancak hiç kimse ayağa kalkmaz; sadece birine hatasından dolayı öfkelenip intikam almaya gücü yettiği halde, onu bağışlayan kimse ayağa kalkar."[426]

Bunu işiten halife, "Onu serbest bırakın; ben de onu affettim" dedi.

Liderlerin öfkelenmesi, genelde isimlerinin kötü anılmasından ve kendilerine dil uzatılmasından ileri gelir. Onlar bunu yapanın kanını akıtmanın peşine düşerler.

Hz. İsa [aleyhisselâm], Hz. Yahya'ya [aleyhisselâm], "Biri senin hakkında konuşur da doğruları söylerse, Allah'a şükret. Eğer senin hakkında yalan konuşursa, daha fazla şükret; çünkü onun iyilikleri sana yazılacaktır" demiştir.

Bir zaman Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında bir adamın çok güçlü ve cesaretli olduğundan bahsedildi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"*Bu nasıl oluyor?*" diye sordu. Ashap,

"O, herkesten kuvvetli ve güreştiği herkesi yenen biridir" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

اَلْقَوِيُّ الشُّجَاعُ مَنْ قَهَرَ نَفْسَهُ لَا مَنْ صَرَعَ غَيْرَهُ

"Asıl güçlü ve cesaretli kişi, güreşte rakibini yenen değil; (kızdığında veya bir günah karşısında) nefsini yenebilendir."[427]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ مَنْ كَانَتْ فِيهِ فَقَدْ كَمُلَ إِيمَانُهُ مَنْ كَظَمَ غَيْظَهُ وَأَنْصَفَ فِي حَالِ رِضَاهُ وَغَضَبِهِ وَعَفَا عِنْدَ الْمَقْدَرَةِ

426 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 6/7451; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/212.

427 Buhârî, Edeb, 76 (nr. 6114); Müslim, Birr, 30 (nr. 2608, 2609); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/382; 2/236, 267, 517.

"Üç şey vardır ki, onlar kimde bulunursa onun imanı olgunlaşmış demektir: Kızgınlık anında öfkesini yenmek, hoşnutluk halinde ve kızgınlık halinde adaletli olmak, gücü yettiği halde affetmek."[428]

Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Kızgınlık anında davranışını tecrübe etmediğin kişinin ahlâkına güvenme!" demiştir.

Hz. Hüseyin'in [radıyallahu anh] oğlu Ali Zeynelâbidin [rahmetullahi aleyh] bir gün mescide giderken sebepsiz yere biri ona kötü ve küçültücü sözler söyledi. Yanında hizmetini gören gençler adamı dövmek ve canını yakmak için harekete geçtiler, fakat Zeynelâbidin [rahmetullahi aleyh] onlara engel oldu. Daha sonra adama yönelip, "Ey falanca! Senin benim hakkımda bilmediğin kötü hallerim, bildiklerinden ve şimdi dile getirdiklerinden daha fazladır. Eğer bunları anlatmaya senin bir ihtiyacın varsa, diğerlerini de sana söylerim!" dedi. Adam yaptığından utandı ve üzüldü. Zeynelâbidin [rahmetullahi aleyh] üzerindeki gömleği çıkardı adama verdi. Ayrıca 1000 dirhem de sadaka verilmesini emretti. Adam arkasını dönüp giderken şöyle söylüyordu:

"Ben şehadet ederim ki bu genç, Hz. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] torunudur."

Yine bir defasında Zeynelâbidin [rahmetullahi aleyh], hizmetçisini çağırdı, fakat hizmetçi gelmedi; iki defa daha seslendi ama yine cevap vermedi. Zeynelâbidin [rahmetullahi aleyh], "Çağırdığımı duymadın mı?" deyince; hizmetçisi, "Evet duydum" dedi. Zeynelâbidin [rahmetullahi aleyh], "O zaman niçin cevap vermedin?" diye sorunca, hizmetçi, "Sizden bana bir zarar gelmeyeceğinden eminim; sizin ne kadar temiz ve güzel bir ahlâka sahip olduğunuzu da biliyorum, onun için tembellik yaptım!" deyince, Zeynelâbidin [rahmetullahi aleyh], "Elhamdülillâh! Hizmetçim benden emindir" diyerek Allah'a şükretti.

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

Bir gün Zeynelâbidin'in [rahmetullahi aleyh] hizmetçisi, bilerek bir koyunun ayağını kırdı. Ona neden bunu yaptığını sorduğunda, hizmet-

428 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 1853; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/197.

çi, "Seni kızdırmak için yaptım" dedi; Zeynelâbidin de, "Ben de sana bu işi öğreten İblis'i kızdıracağım; git, Allah rızası için seni âzat ettim, hürsün, özgürsün" dedi.

Rivayet edilir ki adamın biri Zeynelâbidin'e [rahmetullahi aleyh] kötü söz söyledi; bunun üzerine adama dönüp, "Ey falanca! Benimle cehennem arasında bir geçit vardır; eğer ben o geçidi geçersem, senin söylediklerinin benim için hiçbir önemi yok! Şayet o geçidi geçemeyip cehenneme düşersem, senin söylediğinden daha kötü bir haldeyim demektir" dedi.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

قَدْ يَبْلُغُ الرَّجُلُ بِحِلْمِهِ وَعَفْوِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ. وَيَكُونُ رَجُلٌ يُكْتَبُ فِي جَرِيدَةِ الْجَائِرِينَ وَلَا وِلَايَةَ لَهُ وَلَا حُكْمَ إِلَّا عَلَى أَهْلِ مَنْزِلِهِ

"Kişi, yumuşak huyluluğu ve kusurları affetmesiyle; çokça oruç tutan ve namaz kılanların derecesine ulaşır. Yine bir kişi ailesinden başka hükmettiği ve sorumlu olduğu kimse olmadığı halde zalimler listesine yazılabilir."[429]

Bir haberde şöyle denilmiştir:

"Cehennemin bir kapısı vardır. Oradan sadece şeriata muhalif olarak öfkelenenler girer."

Rivayet edildiğine göre; bir gün İblis, Hz. Musa'yı [aleyhisselâm] gördü ve ona şöyle dedi:

"Ey Musa! Sana üç şey öğreteyim, buna karşılık benim için Allah'tan bir ihtiyacımın giderilmesini iste." Hz. Musa [aleyhisselâm],

"Nedir o üç şey?" diye sordu; İblis şöyle dedi:

"Ey Musa, öfkelenmekten sakın; çünkü öfkelenen kimsenin aklı hafif olur; ben onunla çocukların topla oynadıkları gibi oynarım. Cimrilikten sakın; çünkü ben cimrinin dünyasını ve ahiretini bozarım. Ya-

429 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6269; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 12687, Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5809.

bancı kadınlarla bir arada olmaktan sakın; çünkü insanları içine düşürdüğüm şirkin ve günahın çoğunu kadınları kullanarak yaptırırım."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَظَمَ غَيْظَهُ وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ لَا يَكْظِمَهُ مَلَأَ اللهُ قَلْبَهُ بِالْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَلْبَسْ ثَوْبًا طَوِيلًا عَوْفًا مِنَ التَّكَبُّرِ وَالْخُيَلَاءِ أَلْبَسَهُ اللهُ تَعَالَى حُلَلَ الْكَرَامَةِ

"Kim gücü yettiği halde öfkesini yenerse, Allah Teâlâ, onun kalbine iman doldurur. Kim ki kibirden sakınarak uzun elbise giymezse, Allah Teâlâ ona şeref elbisesi giydirir."[430]

Diğer hadislerinde Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

وَيْلٌ لِمَنْ يَغْضَبُ وَيَنْسَى غَضَبَ اللهِ

"Allah'ın gazabını unutup da haksız yere öfkelenen kimseye yazıklar olsun."[431]

Bir adam Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gelerek,

- Bana öyle bir amel öğret ki, onu yaparak cennete gireyim, dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تَغْضَبْ

- *Kızma*, buyurdu. Adam tekrar,

- Başka ne yapmam gerekir, diye sordu; Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

---

430 Ebû Davud, Edeb, 3 (nr. 4777-4778); Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 47 (nr. 2493); İbn Mâcc, Zühd, 18 (nr. 4186); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5823. Ebû Davud rivayetin tamamını iki ayrı hadiste zikretmiştir. Diğer rivayetlerde ise hadisin son kısmı yoktur.

431 Konuyla ilgili hadisler için bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8290-8330; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 7690-7727.

اِسْتَغْفِرِ اللهَ قَبْلَ صَلَاةِ الْعَصْرِ سَبْعِينَ مَرَّةً لِيُكَفَّرَ عَنْكَ ذُنُوبُ سَبْعِينَ سَنَةً

- *İkindi namazından önce yetmiş defa 'estağfirullah' de ki, senin yetmiş yıllık günahına kefâret olsun*, buyurdu; adam,

- Benim yetmiş yıllık günahım yok ki, dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

لِأُمِّكَ

- *Annenin günahları affedilir*, buyurdu Adam,

- Annemin de yoksa, deyince, Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

لِأَبِيكَ

- *Babanın günahları affedilir*, buyurdu. Adam,

- Babamın da yoksa, deyince, Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

لِإِخْوَتِكَ

- *Kardeşinin günahları affedilir*, buyurdu.[432]

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] şöyle nakletmiştir:

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], savaştan elde edilen ganimetleri taksim ederken adamın biri, "Bu ne biçim taksimat böyle, bunda adalet yok!" diye söylenmeye başladı. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bu sözleri işitince kızdı, yüzü kıpkırmızı oldu; buna karşılık sadece şunları söyledi:

رَحِمَ اللهُ أَخِي مُوسَى فَإِنَّهُ أُوذِيَ فَصَبَرَ عَلَى الْأَذَى

"Kardeşim Musa'ya Allah rahmet etsin! Ona da eziyet edildi fakat o hep sabretti."[433]

---

432 bk. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 5685. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/12986-12988.

433 Buhârî, Enbiyâ, 28 (nr. 3405); Müslim, Zekât, 140 (nr. 1062); Tirmizî, Menâkıb, 63 (nr. 3896).

Bütün naklettiğimiz hadisler ve hikâyeler yöneticilere nasihat olarak yeter. Hakiki imanın olduğu yerde bunlar tesir eder. Etki etmediği kalpte ise kâmil bir iman yok demektir, böyle kimsenin dilinde iman yalnızca bir sözden ibarettir. İman sözde başka, kalpte başkadır.

Her sene müslümanların malından binlerce lira toplayan ve zimmetine geçiren bir idareciye, kıyamet günü bunların hesabı sorulur ve sonuçta azaba çarptırılır. Böyle bir kimseye bu anlatılanlar nasıl tesir eder? Bu hal, ileri seviyede bir gaflet, din ve inanç zayıflığıdır vesselâm.

Kimyâ-yı Saâdet